

186/2 - 57

గ్రంథాశ్రయ కవితా విమర్శనము

శ్రీశ్రీ గ్రంథాశ్రయ కవితా విమర్శనము
A.C.C. 1/10. 863

గంగాధర పబ్లికేషన్స్
విజయవాడ - 2

గంగాధర ప్రచురణ

ప్రథమ ముద్రణ

మార్చి 1981

Acc. NO. 863

వెల: 20-00

294.81306
R. 3111

ప్రచురణకర్త

కె. మురళీకృష్ణ

294.59209
R. 3111

ముద్రణ :

రాజా ప్రెస్

విజయవాడ - 4

శ్రీరామచంద్రవృత్తినం
ద్వంద్వతీతం గురోర్బుద్ధమ్,
యోగీశ్వరం జ్ఞానవనం
పంచ నాగేశ్వరం గురుమ్.

ప్రీతి క

మద్రాసు విశ్వకళాపరిషత్తులో తెలుగురీతిగా నుండి క్రిందటి నంపత్సరము నేను జేయఁగలిగిన పరిశోధన పలితమే యీ గ్రంథము.

ఆంధ్రభాషావాఙ్మయముల చరితములను, వాని సక్రమపరిణామమును అన్వేషించి విమర్శించుటయే ప్రాచ్య పరిశోధనాలయమందలి యాంధ్రభాషా జేయఁదగిన పనిగా నున్నది. భారతమే యీ భాషలో మొదటి యుద్గ్రంథ మగుటచే. తద్భాషావాఙ్మయ పరిణామమున కిది యెంత వఱకుఁ దోడ్పడినదో తెలిసికొనవలసిన యావశ్యకత కలదు. ఇంకఁకుఁ మూర్ఖ మనేకు లనేకవిధముల దీనిని విమర్శించియే యున్నారనుట వాస్తవమే. కాను నన్నపార్థుఁడు చెప్పినట్లుగా విశ్వజనీనమై పరఁగు నీ భారత రత్నము దాని నాశ్రయించువారి దృక్పథమునుబట్టి వింతకాంతుల నీచుచునేయుండు ననుటకు సందేహము లేదు. కావున భారతకవితకుఁ దత్తద్దేశ కాలపరిస్థితులకు నెట్టి సంబంధము కలవో, ఇది యాంధ్రభాషా వాఙ్మయ పరిణామమున కెట్లు తోడ్పడినదో, కవిత్వయముయొక్క- అందు ముఖ్యముగా కవిబ్రహ్మయొక్క- కవితానిర్మాణ చాతుర్య మెట్టి విశేషగుణములు కలదగుటచే సర్వాతి శాయితై వెలయుచున్నదో పరిశీలించి వివరింపఁగల విమర్శన లింకను బయలుదేలువలసి యున్నది. గీర్వాణసారస్వత మహావృక్షకాళకుఁ గట్టినయంటుగా బయలుదేలి విజ్ఞం

భించిన యాంధ్రసారస్వతము నందు ఆంధ్రజాతీయ గుణ మెంతవలకు విలిచియున్నదో పరిశీలించవలసి యున్నది. ప్రాచీనాంధ్ర భాషాస్వరూపమును గుర్తించి, దానితోట ద్రావిడభాషలతోడను, సంస్కృత ప్రాకృతముల తోడనుగల సంబంధ బాంధవ్యములను నిర్ణయించి, తద్బాషా చరిత్ర వన్నేషించుటకు నావశ్యకంబే. ఆంధ్రసారస్వత మహావృక్షమునకు 'లలితస్కంధము' ఆంధ్రభారతము. ఈ స్కంధము నాశ్రయించినచో, నా వృక్షమునకు 'మూలంబగు' దేశీయపుష్ప బలకుటయు, పైకి విజృంభించిన ప్రబంధాదికాఖల యథార్థస్థితియు మనకు సులభముగ గోచరించును. కావుననే యిది యంపను భాషాసారస్వత విమర్శకుల కవశ్య మాశ్రయపాత్రం బగుచున్నది. కేవల భాషాంతర్యర్థులుగ నెన్నుకొనుచున్న భారతకపుల కళావాతుర్య విశేషములను మూలగ్రంథముతో, బోల్చి విడదీయవలయునను తలంపిన నీ విమర్శనమునకుఁ బరికొల్పినది. ప్రమాణముగ గ్రహింపఁబడిన మూలగ్రంథ పాతము తక్కిన పర్వములకు లభింపకపోవుటచే నీ విమర్శనము ప్రధానముగ నొక్క విశాటపర్వముపై ననే యాధారపడవలసినదనది. తక్కిన దీనిని గూర్చి చేసిన ప్రశంసనుబట్టి యాతని కవిత కీది మూలకంబుననుటయు స్పష్టమే. తక్కిన పర్వములనుగూడ మూలముతోఁ బోల్చి నాచినచో తిక్కనాద్యవి కళాప్రతిభల మహత్త్వ మునకు బయలుపడుననుటకు సందేహము లేదు. ఇట్టి విమర్శన ప్రయోజనమును నిర్ణయించి యుండేమైన గుణలేఖములు గలిగినచో గ్రహించి ననుఁ గృతార్థునిఁజేయు సహృదయులగు పండితులను వ్రార్థించుచున్నాము.

ఇంతకుఁ బూర్వ మీవిశ్వాసకాపరిషత్ పరిషత్తులై యుండి యా భారతవిమర్శనము విషయమున నన్నఁ బోల్చిపొందిన శ్రీ దివాకర బాపూర్ పర్ రమునతి వేంకటరత్నంబా గుఱు (కె, టి., ఎం. ఏ.,

డి. లిట్.) గారికి వినయపూర్వకముగ నాకృతజ్ఞతాభివందనముల నర్పించుచున్నాఁడను. ఈ గ్రంథమును బ్రకటించుకొన నన్నజ్ఞయొసఁగిన విశ్వవిద్యాలయాధికారులకును, ఈ పరిశోధనాలయమున ఘోషా నున్న కాలమున నీ గ్రంథ పరిశోధన పరిషయమున నాకుఁ దోడ్పడిన శ్రీ నంధూరి బంగారయ్య (బి. యే.) గారికిని నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. నా ప్రార్థన నంగీకరించి యీ గ్రంథమును దమ అంధ్రగ్రంథమాలలోఁ జేర్చికొని యింత శీఘ్రకాలమున ముద్రించి యాంధ్రలోకము నెదుటఁ జెట్టిన యత్యుదార స్వభావులు. నాంధ్రభాషా పోషకులు, దేశోద్ధారకులు నగు శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులుగారికి నా కృతజ్ఞతాభివందన శతముల నర్పించుచున్నాఁడను.

కో రా డ రా మ శృ ఙ్గ య్య

విషయసూచిక

ఆంధ్ర వాఙ్మయము: ఆంధ్రమహాభారతము	9
మతస్థితి - వాఙ్మయము	18
భారతరచన - అవతారికలు	23
నన్నయ తరువాతి కాలస్థితి	41
ఆరణ్య పర్వశేష ప్రశంస	60
ఆరణ్యపర్వ శేషమునందు తిక్కన అనుకరణ	67
తిక్కన యద్వైతభావము	86
తిక్కన యవతారికలు	87
తిక్కన కవితావేశము	91
భారతాంధ్రీకరణము - తిక్కన	101
విరాటపర్వము - అందలి పన్నైక్యత	117
శమీవృక్షముపై నాయుధ నిశ్చేదణము	160
విరటునికొఱ్ఱ - దీముడు	181
కీచకునివధ	177
తిక్కనార్యుని కళా ప్రతిభలు	280
ప్రకృతి వర్ణనలు	286
తిక్కన మనోవృత్తి వివరణక క్తి. నాటక కళా దాతుర్యము	208
పాత్రబోషణ రీతులు	218
తిక్కన రసబోషణరీతులు	321
తిక్కన రచన - నాటకరీతులు	325
తిక్కనార్యుని భాషాశైలిలు	328
కారక విశేషములు	352
పునఃసంహారము	355

ప్రతి స్త్రీ తన ఆభరణములుగా చూచుకోవలసిన పుస్తకములు

మాలతీచందూర్ రచనలు

వంటలు పిండివంటలు	18-00
(పూర్తి శాకాహారపు వంటలు కూల్ డ్రింక్స్)	
అంజాలు అలంకారాలు	7-50
మహిళలకు మధుర జీపన	7-50
మనసులోని మనసు	18-00
ఆలోచించు	8-00
ఏమిటీ జీవితాలు	12-00

ఎం. జయలక్ష్మి

వంటలు వార్పులు	8-00
(మాంసాహారపు, శాకాహారపు వంటలు, కూల్ డ్రింక్స్)	

ప్రతి భావంతలు (12 భాగాలు) 45-00

కష్ట గంతుల మురళీకృష్ణ

(220 మంది మహనీయుల జీవిత చరిత్రలు, పిన్నలకు, పెద్దలకు

రిపరెన్సుగా ఉపయోగపడే గ్రంథాలు)

ఒక్కొక్కటి 8-75

ఆంధ్ర భారత కవితా విమర్శనము

1

ఆంధ్ర వాఙ్మయము ; ఆంధ్ర మహాభారతము

ఆంధ్రవాఙ్మయలక్ష్మికి ఆంధ్రభారత మనంతలేజో విరాజమానం బగు శిరోలంకారము. ఆంధ్రవాఙ్మయ మహాప్రతిభానిధి మూలబీజము, మూలాధారము. ఆంధ్రభాషాస్రవంతి కడ్డతిగలి నిలుపఁ బెట్టిన యొక పెద్దయానది. ఆంధ్రభాషావాఙ్మయ ప్రపంచమునకు లేదా బహుకాంధ్రోద్భవ య ప్రపంచమునకు మూలభూతంబై, శ్రీపురుషోప శోభితంబైనను ధర్మాద్వైతక్షేత్రముః కృంహితంబై నెగలసిన దీ యాంధ్రభారతామ్నాయంబు. పయద్వైతభాషము. హరిహరనాథశ్రయణముమూలముననేగారి, తిక్కనార్యునికాశ్రయభిముఖమునఁగూడ నిద్రించినదనవచ్చును. కవిత్వయంబున ముఖ్యుండగు తిక్కనార్యుం డీయాంధ్ర భారతమునకు పలెనే యాంధ్రవాఙ్మయ ప్రపంచంబునకుఁగూడ మూలమై నిలచియున్నాఁడు. భట్టమూర్తి తనగ్రంథాదివి స్మరింపన మూర్తి త్రయము మన భారత కవిత్వయము కంటె కొంచెము విన్నమైనను, అతఁడు కుండలీంద్రుని కొసగిన స్థానము మాత్రము ముఖ్యముగా గమనింపఁదగియున్నది.

“మహి మున్ వాగనుకాసనుండు సృజియింపం గుండలీంద్రుడు ద
స్మహానీయ స్థితిమూలమై నిలువ శ్రీనాథుండు బోధింప న్మహా

మహులై సోముఁడుభాస్కరుండు వెలయింపన్ సొంపువాటించు నీ
బహుశాంధోక్తి మయప్రపంచమునఁదెచ్చిగల్పు

మూహించెదన్"

ఇం దాంధ్రవాఙ్మయ ప్రపంచమునకు వాగనుశాసనుఁడు సృష్ట-
శ్రీనాథుండు పోషణకర్త. ఇత కుండలీందుఁడన్నచో యా ప్రపంచము
యొక్క మహనీయస్థితికి మూలమై నిలచెనని చెప్పియున్నాఁడు. ఆంధ్ర
వాఙ్మయమున తిక్కనార్యుడు వాగనుశాసన శ్రీనాథాదుల నతిక్రమించి
తన్మహనీయస్థితికి మూలమై నిలచెనని చెప్పఁదగియున్నది. ఆంధ్ర
భాషా వాఙ్మయ ప్రతిష్ఠకు భారతమే ముఖ్యకారణము. అది ప్రపంచము
వేదంబై పరమామ్నాయంబగుటయేగాక యాంధ్ర వాఙ్మయమున మూల
గ్రంథమై యామ్నాయనదృశంబై పరమప్రమాణంబై వెలుగొందు
చున్నది. వాఙ్మయమున మొదటి గ్రంథంబగుటయేగాక, భాషా ప్రయోగ
విషయమునఁగాని, కవితా ప్రావీణ్య విషయమునఁగాని దీనిని మించిన
గ్రంథములే భాషలోఁ బూర్వమునఁ గాని, పరమునఁగాని బయలుదేరి
యుండలేదనుట సాహసోక్తి కానేరదు. ఇందు నన్నపాద్యుని కవితా
ప్రవాహ గాంభీర్యమునకు తిక్కనార్యుని యసమాన కవితా కళా
చాతుర్యము (Poetic Art) పన్నె వెట్టుటచే దీనికిటి మహా ప్రతిష్ఠ
గలిగినది. ఒక కవి యొక్క సహజశక్తి యాతఁడు తన నైపుణ్యమును
వెలయించుటకుగా సేకరించిన వస్తువుయొక్క మహత్త్వమును బట్టియే
వ్యక్తమగుచుండునని సాహిత్య విమర్శకుల మతము. అరునుని యత్ర
కళా నైపుణ్యమునకుఁ దగిన గాంధీవమాతనికి దొరికినట్లే తిక్కనార్యుని
ప్రతిభకు, కవితాశక్తికి దగినవస్తువు భారత కథ యం దాతనికి
లభించినది.

ఇన్నగమునందు గాంధీవ

మున్నది యదిగాని మద్భుతోద్రేక విలా

సోన్నతికోర్వపు పెద్దయు

వన్నవ లీవిండ్లు గుఱుచ లల్ప బలంబుల్.

అని యర్జునుడు చెప్పినట్లుగా, తిక్కన మొదట నిర్వచనోత్తర రామా యణమును రచించి చూచి యది తన కవితాదీలాసోన్నతి కోర్కవని తలంచి కాఁబోయి నీ భారతకథను చేపట్టినాఁడు. అందును, మొదటి మూఁడు పర్వములను సన్నయ యుద్దేశమునకును, అతని పైదిక సంపత్తికి జీవిత చరిత్రకుఁ దగినపై యాతని పాలఁబడుటయు, సంత కంఠెను రసవత్తురంటై యార్జితకథోపేతంబగు భాగము తిక్కన పాలఁ బడుటయు, ననునది యాంధ్రలోకము చేసికొనిన మహాపుణ్యఫలముని చెప్పవలసియున్నది. ఇందాతని యప్రతిమాన కవితా నైపుణ్యమేగారి, యాతని నీతికుశలత, యుద్ధకళాపరిచితి, లౌకికజ్ఞానసంపత్తి, రాజకీయ విషయ పరిజ్ఞానము మొదలగు ససాధారణ గుణములన్నియు ప్యక్తిఁబగు టకుఁ దగిన యవకాశము లభించినది. ఇయ్యది యాంధ్రావళి తనవర తము మోదముఁ గూర్పుచు, నాంధ్రజన సాహస్యమునకుఁ బురాణ శ్రవణ పతనయోగ్యంబై, రసీకులకు భిన్నరసాస్వాదనమును గొలుపు నదై, లక్షణకర్తలకుఁ బరమప్రమాణంబగులక్ష్యంబై, నీతివేత్తలకు నీతి దాయకంబై, భాషాతత్వజిజ్ఞాసువులకు బ్రాచీనాంధ్రభాషా శాతీయ ప్రయోగచతుర్జ్మతులం బవిగొల్పునదై, సాంకేతికలక్షణలక్షితంబును, సాంకేతికజీవిత (Conventional life) సహితంబునుగాక సహజము, సచలనము, సరళము, స్వాభావికమునగు సుత్తిమతవితచే నొప్పొలిసనదై, తరువాతి కాలమునందలి యాంధ్రకవితకు మార్గదర్శకంబై నెగువనది. భారతకవుల నూతనకల్పనలే తరువాత ప్రబంధవాక్యమునకు మార్గ దర్శకములై నవి.

ఈ కారణముచే నాంధ్రభాషా వాక్యముల పరిణామక్రమమును దెలిసికొనవలయునన్నచో అంధ్ర భారతమును నవిమర్శంబుగ బఠించు అత్యవశ్యకం బగుచున్నది. నన్నయ భారత భాగమే ప్రస్తుత ముసంఖ్య మానములగు నాంధ్రభాషా గ్రంథములలో మొదటిదగుటచే నాంధ్ర భాషకు, అంతకు పూర్వవరములగు స్థితిగతులను విరికింపనలెనన్న నన్నయ భాషతోఁ బోల్చిచూచికొనవలసినదే. అంధ్రభాష కాలమున

లక్షణము లేకుండుటచేఁ దరువాతి కవులందఱు నన్నయ భారతమునే
లక్ష్యముగాఁ జేసికొనిచెప్పవలసినదేగాని తెలుఁగు పల్కు మతోక్త్యచేఁ
గూర్చి చెప్పఁగరాదని దాక్షవాటి కవిరాక్షసుఁడీ నియమించుచేసిననియు,

ఆ మూఁడు పర్వములలో

నామాన్యుఁడు నుడువు తెనుఁగు లరసికొని కృతుల్

తాము రచించిరి తిక్కను

దీమణి మొదలైన తొంటి తెనుఁగు కవీంద్రుల్.

అని యప్పకవి చెప్పుచున్నాడు. ఇట్లు భాషా విషయమునఁ తెనుఁగున
భారతము పరమ ప్రమాణమైన గ్రంథమైనది. నన్నయ కవితా శైలిని
అతని భాషకు, అతని భాగమందలి తెలుగు జాతీయమునకు నాతఁడు
స్వయముగా నెంతవఱకు బాధ్యుఁడో గ్రహింపవలెనన్నచో నాతని కాల
మందు, నంత పూర్వమునను గల గ్రంథములు లేవా కాననాదులు,
ఇతర నన్నిపాత భాషా స్థితిగతులు. నీమొదలగువానితో నీగ్రంథమును
బోల్చి తెలిసికొనవలసియున్నది. కవిరాక్షసుఁడు చేసినట్లుగా నప్పకవి
చే. జెప్పబడిన నియమమును తరువాతి కవులనందు ముఖ్యముగా తిక్క
నాన్యుఁడు నెంతవఱకు పాటించిరో యను విషయము పరిశీలింపఁదగి
యున్నది. సంస్కృత బహుళంబగు శైలి నవలంబించి రచించిన
శ్రీరాధాదులుగాని, తరువాతి వ్రజింధకవులుగాని తెలుఁగు పల్కు,
తెలుఁగు జాతీయము తిక్కనాన్యుఁడు వ్రాయొగించినంత నాతఁడు
వ్రాయొగించిన రీతిని బ్రయోగించియుండలేదు. కావున నన్నయకుఁ
బూర్వమునందలి ప్రాచీనాంధ్ర భాషా స్వరూపమును దెలిసికొనుట కిప్పుడి
ప్పుడు బయలు వెడలుచున్న కాననాదులెట్లు కొంతవఱకాధారము లగు
చున్నవో, అట్లే నన్నయ తరువాతి కాలమునందలి తెలుఁగు నుడికార
మును దెలిసికొనుటకు తిక్కన తన భారత భాగమున వాడిన భాషయే
ముఖ్యధార పుగుచున్నది. తరువాతి కవులలో నింత బహుళముగా
కుడాంధ్ర భాషా జాతీయ వ్రయోగమును జేసినవారు లేకుండుటచే నీతనినే
ముఖ్యముగాఁ జేర్కొనవలసివచ్చుచున్నది. ఇంతకుఁ బూర్వము

పొల్కురికి సోమనాచారి వైప కవులు కొందఱు మాత్రము బాను
తెనుగు కొంతవాడినను, తిక్కన తరువాతికాలములో నన్నపాఠ్యుఁడవలం
బించిన సంస్కృత ఖాల్వు రచనయే సర్వసామాన్యమై కవిజనాదరణ
పొత్తమై యుండుట తటస్థించినది. తిక్కనాఠ్యుఁడును గొంతవరకా
రచనయే చేసినను, మొత్తము మీద క్రమక్రమముగా నడుగంటుచున్న
చేళియపుఁ బలుకుట నామాత్రమైనను చిరస్థాయిగా నిలువవలెననెడి
తలంపుతో స్వీయ భాషాభిమానము కలవాఁడై యద్వానిని పనిపటి తన
గ్రంథమును వెలియించినాఁడు. ఇందగఁగను ప్రాచీనాంధ్ర భాషాప్రయోగ
చతుత్కృతులను మఱియొకచోఁ గానఁడు. ఈ విషయముగా నన్నయ
కంటెను గూడ తిక్కన యాంధ్రభాషకు మహోపకారము చేసినవాఁడై
నాఁడు. నన్నయ తిక్కనలు తమ గ్రంథమున వెలియించిన యానాటి
మాతృభాషాస్వరూపమును దర్శించుటకుగా నాంధ్ర మహాభారత మవశ్య
పఠనీయంబగుచున్నది. ఇట్లు భాషా విషయముననేగాక కవితా కళా
సౌందర్య విషయమునను అంధ్ర వాఙ్మయమునకు భారతమునఁగల
ప్రాముఖ్యము మఱియే గ్రంథమునకును లేవనియే నిస్సందేహముగాఁ
జెప్పవచ్చును.

అయితే భారతమునునది సంస్కృత భాషలో వ్యాస మహర్షిచే
రచింపఁబడినది గదా. అంధ్రకవులు స్వయముగ రచించినది కాదు,
భాషాంతరీకృత గ్రంథమున కిట్టి ప్రాశస్త్యమా యను ప్రశ్న కలుగ
వచ్చును. అంధ్రవాఙ్మయమున మొదటిది భాషాంతరీకృత గ్రంథమగుటచే
గాఁబోయి తరవాత నాలుగైదువందల యేండ్ల పలుకు నట్టి గ్రంథములే
బయలుదేరుట తటస్థించినది. కాని వీనిలో నే యొక్కటి అయినను
భారతకవిత కంటె మిన్న యనిపించుకొనఁదగినదిగాని, తిక్కనాఠ్యుని
కవితతోఁ బోల్పదగినదిగాని బయలుదేరలేదు. కావుననే యాంధ్రభారత
మాంధ్రకావ్యములలో నుత్కృష్టమైన వ్యాసభారతము కంటెఁ గూడ
సాంప్రావళికి మోదముం గూర్చున్నది. పేరునకు భాషాంతరీకృతమై
యైనను స్వకంఠగ్రంథమగు మూలముకంటెను రసవత్తరంబై యున్నది.

ఒక కవియొక్క గొప్పతనమాత్రము చేపట్టిన విషయము యొక్క గౌరవమును బట్టియేగాక, ఆ విషయమును ఆ వస్తువును దానెట్లుపయోగపఱచికొనినాడు- ఎట్టి శిల్ప చాతుర్యమును చూపినాడు దానికే పన్నెచిన్నెలు వెట్టి యెట్టి నూతన వస్తువు- నూతనస్పృషిగాఁ జేసి చూపితన ప్రతిభను మెఱయించినాడు- అనుదానిని బట్టి యుండును. ఆ కావ్యమునంతను ఆవరించియుండునూతని యాత్మశక్తియే (Personality) తన్నహృదయమునకుఁ గారణ మగుచుండును. అదియే మనము ముఖ్యముగా గమనింపఁదగిన విషయము. షేక్స్పియర్ కాశిదాసాదులు గ్రహించిన వస్తువు సర్వ లోక సామాన్యమగు పాతపురాణ గాథలలోనిదే. వారి శక్తి ప్రతిభలే యా పాత కథలను నూతనస్పృషిగా మార్చి వారికి శాశ్వతకీర్తిని గడించినవి. ఈ శక్తిని గనఁబఱచలేని కవిత యుత్తమమైన కవిత గానేరదు. కవి హృదయము పొంగి పొరలి రావలయును. కాని యీ పొంగు మత్తమ కవి తన కళ (art) శక్తిచే మాటుపఱచును. తిక్తనామ్యుఁడు భారతము రచింపఁబూనినపుడు కవితత్వ తత్వ విరతిశయాను భావానందభరితాంతఃకరుణుఁడై యుండినాడు. వ్యాసుని కథనే తాను జెప్పుచున్నను తన కళ చాతుర్యమును జాపక పోలేదు. ఇట్టి కవిత యాంగ్ర వాఙ్మయమున చాల అరుదనియే చెప్పవచ్చును. భారత కవుల తరువాత నాంగ్ర వాఙ్మయమున శబ్దానందము సాంకేతిక జీవితవర్ధనము, అలంకారిక నియమానుకూల రచన, భావనా శక్తి చూపుటకుఁగాను వికృతపు వర్ధనలు పెరిగిపోయినవి. ఇకవి కవితకు శృంఖలములుగాని యలంకారములు గావు. శబ్దశిల్పమేగాని నిజమైన కవితాశిల్పము చాల తగ్గిపోయినది. కవిత్యము దాగుండువలెనని మఱి పది పద్యముల వర్ధన పెంచుట బాచిత్యమునకు భంగము కలిగించును. శిల్పగోపనమే కవితాకళా చాతుర్యమును వెలయింపఁజేయునది. (Art lies in concealing art.) తెలుగుకవులలో దీనిని చక్కగాఁ బాటించినవాఁ డొక్క తిక్కన యనియే చెప్పవలసియున్నది. అతని కవితలో కథాకథనగౌరవము, లేదా, వేగమే ప్రేరేఁ గనబడునుగాని కావ్యశిల్ప మగ పడదు. దానిమాటున నిది దాఁగియుండును. ఇదియే తిక్తనము, భారత

కపులయు మహాత్వమునకు మూలదీక్షము. మూలము వ్యాసనిరర్థనను
వీరు దాని నొకవిధముగ స్వతంత్రగ్రంథముగా విడిచి వర్ణించిరి.

ఒక గ్రంథమును చదువునప్పుడు మన మేదృష్టితో చదువుచున్నా
మను విషయముగూడ ముఖ్యముగా గమనింపఁదగియున్నది. మహా
భారత ముద్గ్రంథము. దాని ననేడు అనేకప్రేక్షకులతో నాశ్రయించు
చుందురు.

“భర్తృతత్త్వజ్ఞులు భర్తృకాత్మంబుని

యవ్యాత్మపదులు వేదాంతమనియు

నీతివిషక్షణుల్ నీతికాత్మంబుని

తపివృక్షులు వహికావ్యమనియు

లాక్షణికులు సర్వలక్షణంబనియును

నైతిహాసికు లితిహాసనియు

పరమ పౌరాణికుల్ బహుపురాణసముచ్ఛ

యంబుని వహిఁ గొనియాడుదురంత

వివిధ వేదతత్త్వవేది వేదవ్యాపిఁ

దాదిముని సరాశరాత్మకంబు

విష్ణుసన్నిధుండు విశ్వబ్రహ్మ

సంగుడంతఁ జేసె భారతంబు.”

అని నన్నపాద్యుండే చెప్పి యున్నది. ఇ సము ననికొంటు దాని
నాశ్రయించుచున్నాము అనుదానినిబట్టి. లేదా మన దృక్పథమునుబట్టి
యాయా వస్తు స్వరూపమునందలి విశేషగుణములు బయలుపడుచుండును.
కావున సాహిత్యవిమర్శకులు భారత కవితను అంధ్రవాద యమునుగూడ
కావ్యరకాదృష్టితోఁ జదివినఁగాని యందలి విశాసంపర్యంసాస్మరమును
జవిగొనలేరు.

2

మతస్థితి - వాఙ్మయము

భారతమే యాంధ్రభాషలో మొదటియుద్గ్రంథమగుటకుఁ గల కారణములను తెలిసికొనవలయునన్నచో నా కాలమునను, నంతకుఁ బూర్వమున నీ దేశమునఁగల మతస్థితిని కొంత తెలిసికొనవలసియున్నది. అంధ్రదేశమున నొకకాలమున ననఁగా క్రీస్తునకుఁ బూర్వము మూఁడు నాలుగు వందల యేండ్లక్రితము బౌద్ధ, జైనమతములు విశేషముగ వ్యాపించి యున్నట్లమరావతి, జగ్గయ్యపేట, భట్టిప్రోలు మొదలగు ప్రదేశములందు బయలుదేరిన స్తూపములు, శాసనములు మొదలగువాని వలననే స్పష్టమగుచున్నది. పురాణములలో నాంధ్రరాజులకుపూర్వమే ఇక్ష్వాకువంశపు రాజు లీ దేశమును పాలించినట్లు గనఁపడుచుండుటచేతను, ఈ ఇక్ష్వాకు వంశపురాజుల శాసనము లనేకము లిటీవల గవర్నమెంటువారు త్రవ్వించిన జగ్గయ్యపేట, శ్రీశైల సమీపమునఁగల సిద్ధ నాగార్జునకొండ ప్రాంతములందలి బౌద్ధస్తూపములలోఁ గనపచ్చుటంజేసియు నా కాలమున నీ యాంధ్రదేశము పాలించినది ఇక్ష్వాకులేయనియు; వారు గాఢమైన జైన బౌద్ధమతాభిమానము కలవారై యుండిరనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. వారి కాలముననే యాంధ్రదేశమునందలి ఈ స్తూపములు కట్టబడియుండును. భట్టిప్రోలుస్తూపమున బుద్ధదేవుని యస్త్రీశకలముతోఁ గూడిన రాతిబాసలు బయలుపడుటగూడ నీ స్తూపముల యతిప్రాచీనతను బలపఱుచుచున్నది. కర్ణాటభాషలోని 'ధర్మామృత' మను కావ్యమున క్రీస్తునకుపూర్వము అయిదవశతాబ్ది ప్రాంతమువాఁడను, 12 వ జైన తీర్థంకరుఁడునగు వాసుపూజ్యమునికాలమున జరిగివడిగాఁ జెప్పబడిన యిక్ష్వాకువంశపురాజుగు యశోధరుని దక్షిణ దేశ దిగ్విజయము, వేంగి దేశ పాలనమును బట్టి, యిక్ష్వాకులు క్రీస్తు నకు పూర్వమైదవ శతాబ్ది యందే వేంగిదేశము నేలినట్లు తెలియుచున్నదని బ్ర॥ శ్రీ వేటూరి ప్రభా

కర కాశ్మీగారు తలంచుచున్నది. (ప్రభవ సం. పుష్యమాస భారతి) ౨౫
యిశ్వేశ్వరులను అంధ్రుల తెగలోని వారే కావచ్చును. ఇశ్వేశ్వర కాశ్మీ
వాహనాదినామములు పంశనామములును అంధ్రులనునది దండరాజ్య
భాగమున నివసించుటం జేసి గలిగిన సామాన్యనామమునై యుండును.
కావున నాంధ్రదేశమున జైనబౌద్ధ మతచ్ఛవక యీ యిశ్వేశ్వరుల కాల
ముననే అనగా శ్రీస్తునకు పూర్వము ౧, ౧ శతాబ్దిములకు పూర్వముననే
యెయుండును.

ఇశ్వేశ్వరుల తరువాత నీ దేశమును పాలించి పెద్దసామ్రాజ్యమును
స్థాపించిన యాంధ్రరాజుల కాలములో బౌద్ధజైన మతములే గల
బ్రాహ్మణమతము కూడ విజృంభింపసాగినట్లున్నది. ఆ కాలములో
జైనులు, బౌద్ధులు నెచ్చు పెచ్చటితోయి మత ప్రచారము సలుపు ముచి
లిడిలో ఆయా దేశములకు వారి వెంటనే బ్రాహ్మణ మత ప్రచారకులు
గూడఁబోయి స్వీయ మత ప్రచారమును సలుపుదు వచ్చినట్లుగన
చున్నది. ఎట్లయినను అంధ్రరాజు లనేదిములగు బౌద్ధదేవాలయములను,
గుహలను నిర్మించి వానకాలమునందు భిక్షువుల యుపాధికొలుపుటగా ననే
కములగు గ్రామములను భూముల నిచ్చియుండుటేగారి, వీరిలో పలువు
రశ్వమేధ, గవామయనాది యుక్తులను చేసి బ్రాహ్మణులకు టూరిదనము
లిచ్చి యుండుటను బట్టి యీ కాలమున బ్రాహ్మణమతమునకు నెటియొర
రము వ్యాప్తి కలదో తెలియఁగోడు. శివరాధనమును, విష్ణుభక్తియుఁగూడ
ప్రబలుచునే యున్నవి. బ్రాహ్మణమతమునకును బౌద్ధమతమునకు చిర
ధము లేక దేని వారి నది దేశమునఁ బ్రబలుచున్నవి.* కాని యాంధ్ర
లు తరదేశమునుండి వచ్చి యుచ్చటి దేశీయులతోఁ గలసిన వారగుటచే
గాఁబోలు తమ భాషను వదలక ప్రాకృతభాషనే రాజభాషగాఁ జేసికొని
తమ కాసనములన్నిటిని ప్రాకృతముననే రదియింపఁజేసినారు.

అంధ్రసామ్రాజ్య మంతరించిన విదము నా యాంధ్రరాజులయొద్ద
సేనానులుగాను. సామంతులుగాను నుండిన నాగవంశము వారిలోని

వాడగు శివస్కందనాగుడనువాడు స్వతంత్రుడై తృప్తారావేరి ముస్య దేశమున కధిపతియైనట్లు శాసన నిదర్శనము వలనఁ దెలియుచున్నది. దీనినిబట్టి దేశీయజాతులుగూడ కొంత ప్రబలింపలే యే యుండినవనియు గావుననే యిక్ష్వాకులు మొదలగు తెగలవా రుత్తర దేశమునుం పచ్చి వీరిలో కలిసిపోయి తమ భాషనే రాజభాషగాఁ జేసిననుఁ దేశభాషయగు తెలుగు బొత్తిగా నశించిపోలేదనియుఁ దలంపవచ్చును. ఈ నాగరాజుల మూలముగా నాంధ్రరాజ్యము పల్లవులకు సంక్రమించినది. ఈ పల్లవులు భారద్వాజులు, పరమబ్రహ్మణ్యులు, నని శాసనములవలనఁ దెలియు చున్నది. వీరిలోఁ గొందఱు శైవమతాభిమానులును, మఱి కొందఱు వైష్ణవమతాభిమానులుగను గూడ గనబడుచున్నారు. మహేంద్రవర్మ యనునాతఁడు మొదటజై నుడై యుండి శైవులను బాధించియు, తరువాత శైవమతమునంపభిమానము కలుగుటచే జై నులనెంతయు హింసించి వారి వినాశమును నిర్మూలించినట్లు కనబడుచున్నది. మొత్తముమీద పల్లవ రాజులందఱుశైవులై 'నంది'నే ధంశచిహ్నముగా గ్రహించి బ్రాహ్మణ మతమునే విశేషముగా ప్రోత్సహించిననుటకు సందేహము లేదు, ఈ కాలమున నీ పల్లవులకు లోబడి వేగిదేశ భాగము నేలిన కాలంకాయ నులు మొదలగువారు కూడ బ్రాహ్మణమతాభిమానులే యైయుండిరి. అయినను బౌద్ధమతముకూడ వారి కాలమున నుచ్ఛస్థితియందేయున్నది. కావి చాళుక్యుల ప్రభుత్వముతోపాటు బౌద్ధమతమునకు షీఘ్రత్వమును, బ్రాహ్మణమతమునకు ప్రాబల్యమును ప్రారంభించెను. చాళుక్యులు మొదటనేలిన చ్చిహ్నదేశమందంతకుఁ బూర్వము చిరకాలమునుండియు జై నమతమునకు ప్రాబల్య మెక్కువగా నుండెను. అనఁగా చంద్రగుప్తుఁడు జై నమతమును స్వీకరించి మైసూరులోని 'శ్రావణ బెళగోళా' వచ్చి చేసినప్పటినుండియు నీ కన్నడ దేశము జై నమతమునకు బటు కొమ్మయై యుండెను. తరువాత కన్నడదేశము నేలిన ప్రభువులలో

* D. R. Bhandarkar: *Dekkan of the Satavahana period. Ind. Ant. XLVII. (1918)*

నలుపుచు జై నమతావలంబులే. గంగవంశవరాజులు, రాష్ట్రపాలులు
 కామియ్యలు, హోసరాజులును పీఠంబును జై నమతాభిమానలేయె
 యొంగిరి. కావుననే కన్నడ భాషలో నంత జై నవాక్యము బయలుదేరి
 నది. బ్రాహ్మణులు తాపాలకులగు కడంబలు, దాశతులు నీ జై నమత
 మును సహనముతోనే చూచిరిగాని, ప్రతిమటించలేదు. దక్షిణ వహారాష్ట్ర
 దేశమునఁ గూడ జై నమతము విశేషముగ వ్యాప్తిలో నున్నది. దక్షిణ
 దేశమున పదుననేలిన పాండ్యరాజులు జై న మతావలంబులే. కావుననే
 ప్రాచీన కవులలో ననేకులు జై నులంబుట నొట్టించినది. కాని ఈయవతి
 కాంచీపురాధిపతులగు కల్లపులు, బరయూరు గోవావూరు చోళులును
 పైదిక మతాభిమాను లగుటయేగాక జై న మమును ప్రతిమటించఁజూచిరి.
 బ్రాహ్మణమతమునకు ప్రాబల్యము కలిగినకాలది పైది కర్వలకు,
 తత్స్పృతిపాదక నిబంధన గ్రంథములకు ప్రాధాన్యము పెచ్చి చక్కఁగా
 గ్రంథము లనేకములుబయలుదేరినవి. శివాలయములు, విష్ణ్వాలయములు
 ప్రతిష్ఠింపఁబడఁజూచినవి. పరాణములయొడ నాదరము ప్రబలి నది. కనక
 దేవతల ప్రాశస్త్యమును బ్రతిపాదించు పురాణములరింతున నుండున
 కేదంబనఁబరఁగిన భారతమునెడల జనులకు గౌరవము పెచ్చినది. కది
 యొక యితహాసం బగుటయేగాక, నన్నపూర్ణము చెప్పినట్లుగా, పాల్న
 జనీనంతై పరగుటంచేసి నొక్కిన పురాణములరింతును గూడ మెదల
 నుండుయు నర్వజనాదరణ పొందుగుట నొటనించెన. కావుననే "పరల
 దేవనార్" అను తమిళ కవిచే నది క మాయజము కంటెను బంపి
 దక్షిణదేశమున తమిళభాషలో గద్య విద్యయంబు గ రింపఁబడినది. అ
 కాలమున తమిళభాషలో నీ భారత కాషాంఠరీకరణమే యున్నదికా దేశ
 మున నార్యమతమునకుఁ గలిగిన ప్రాబల్యమును సూచించుచున్నది. ఇంత
 గాక అ కాలమున భారతము దేవాలయంబులఁ బూజించు గా జెప్పఁబడు
 చుండెడిదనియు, జనులాదరముతో వచ్చి విశదించెడివారనియు, దక్షిణ
 దేశమున వల్లపుల కాలములో నీ యాదారము ప్రబలియున్నదనియు,
 జెప్పుట కేదవశతాబ్దియందు 'పరమేశ్వర వర్మ' యను నొక వల్లపు

రాజుచే నొక దేవాలయమున భారతము పురాణముగాఁ జదివఁ జెప్పిన వారికై యొకయూరిలో నొక భాగము ప్రత్యేకింపఁబడినట్లుగాఁ దెలుపు తమిళ భాషాశాసనమొకటి యాధారమగుచున్నది. ఇట్లు దక్షిణదేశమున గూడ నార్యమతము వ్యాపించినకొలఁది. తక్కిన పురాణముల కంటెను భారతమునందును నాదరము ప్రబలుచుండెను.

దక్షిణదేశమునను, కన్నడదేశమున నిట్లుండు, సాంధ్రదేశమున ఆంధ్రులనాడే కొంత తలయెత్తసాగిన గ్రాహ్యమతము తరువాత కల పులు మొదలగువారి కాలమునఁ గ్రమముగా పెరుగఁజొచ్చి, చాళుక్యుల పాలనమున బాగుగ విజృంభింపసాగినది. పూర్వచాళుక్యు లీ దేశము నాక్రమించిన కొద్దికాలమునకే, అనఁగా నేడవశతాబ్దముననే, వైదిక మతమునందలి కర్మప్రతిపాదకంబగు భాగమును ప్రాముఖ్యములోనికిఁ దెచ్చి, యప్పటికే ఊహించొడగిన బౌద్ధజైన మతములను తీవ్రముగ ఖండించి తన్మతావలంబకులను హతమార్చి యాంధ్రదేశమున నామతము లను నిర్మూలించుటకుఁ దోడ్పడిన కుమారిల భట్టాచార్యులను నాతఁడు వైదిక మతమును, సంస్కృతభాషను తక్కిన దక్షిణదేశభాగములలో కంటె వృథముగ నెరికొనునట్లు చేయుటేగాక, వైదిక మతమున కీ దేశ మున గట్టిపునాదులు వైచెను. దీనికి చాళుక్యరాజులు 'భగవన్నారాయణ ప్రసాద సమాసాదితవరాహ లాంఛనులు, అశ్వమేధావభృతస్నానపవిత్రీ కృత శరీరులునైన చాళుక్య ప్రభువులు' తగిన యవలంబన మొసఁగిరి.

ఈ కారణముచే జైన బౌద్ధమతము లీదేశమున సంపూర్ణముగా నశించినవి. ఈ కుమారిలుని తరువాత కాలములో నద్వైతమత స్థాపనకై బయలుదేరిన శంకరాచార్యుల పాపందమతఖండనములచే నీ మతము లీ దేశమునుండి విశేషముగా నంతరించినవి. ఇట్లు కుమారిలుఁ డాంధ్రదేశమునఁ బ్రారంభించినవని శంకరుని మూలముగాఁ దుదముట్టినది. రాజుల యవలంబనందైన లేకుండుటచే జైనమతమునం దభిమానముకలవా లీ వేగిదేశమునువిడిచి జైనమత ప్రాబల్యముగల కన్నడ దేశమునకుఁ బోయి యప్పటిరాజుల యాశ్రయమును విధసెరి. పదియవ

శతాబ్ది మధ్యభాగమున నుండిన పంపకవి కుటుంబమువారు వెంగి మండ
లంబునందలి వెంగియను చక్కని పట్టణమునకు నమీపమందలి (వేంగి
పకు పల్లపు ప్రదేశమునందలి యని కొందఱియభిప్రాయము.) విక్రమ
పురాగ్రహారమున నివసించెడివారు. అతనితండ్రి యభిరామదేవరాయలు.
అతని ముత్తత మాధవసోమయాజి. అతడు యజ్ఞముచేసియుండనోజు.
కాని అభిరామదేవరాయలు జైనమతమును స్వీకరించినవాడగుటచే నీ
వెంగిమండలమున బహుశః నిలువనీడలేక కన్నడదేశమునకు పరిస
పోయినట్లు తనఁబడుచున్నది. కావున పంపము తండ్రిమతమునే మరి
గ్రహించినవాడైనను బ్రాహ్మణమతద్వేషి కాఁడు. కావుననే వ్యాస
భారతమును గ్రహించి విక్రమాద్భుత విజయముపేర కన్నడమున
రచించినాఁడు. ఇతర కవు లనేకులు భారతమును గ్రహించి కొందఱు
తమ వర్ణనా చాతుర్యమును, మరికొందఱు కథాకథన చాతుర్యమును
జూపుచు రచించిరి గాని, మూలకథను పాదుచేయకుండ నమర్చుకొని
గ్రంథరచనాకార్యమును నిర్వహింపఁగలవాఁ టొక్క పంపకవియే యని
పండితు లందఱు తలంచి యాతని ప్రోత్సహింపఁగా నాతఁ డీ భారత
రచనకుఁ బూనికొని నట్లవతారికలోఁ జెప్పికొనినాడు.* దీనినిబట్టి యాత
నికిఁ బూర్వ మనేకులు భారతకథను దేశభాషలో రచించినట్లును, నాని
తండ్రి మూలకథానుసారముగాఁ దాను రచింపఁదలచినట్లును గానపట్టు
టచే, నా కన్నడ దేశమునఁగూడ నా కాలమున భారతమున కెట్టి ప్రా
రము కలదో స్పష్టమగుచున్నది. భారతము తన మతగ్రంథము కా
పోవుటచే జైనమత ప్రతిపాదకంబగు 'అదిపురాణమును'గూడ మూఁడు

* కతె పిరిదావొడం కథెయ మెయిగిడ రీయదె ముం నమస్త కా
రత మనపూర్వకమాగె నలెపేట్ల కవిశ్వరరెల్ల వర్ణకం
కతెయి కొళంబకం పదెయ పేట్వొదె పంపనె పేట్లమెందుఃం
దితరె తగుల్ల విచ్చటిన పేటి లొక్కరెదె నీ ప్రబంధమం

—విక్రమాద్భుత విజయం I-11

నెలలలో రచించినాడట. ఈ పురాణరచననుబట్టి వ్యాసునిపాలనే యీతనికిని 'పురాణకవి' యను ప్రసిద్ధి కలిగినది, ప్రభు వీతనికి బహుమనముగా 'ధర్మవరం' యను నగ్రహారము నిచ్చెను. ఈ 'ధర్మవరం' బళ్ళారిజిల్లాలోని 'ధర్మవరమే' కావచ్చునని రైసుదొరగా చదివ్రాయ పడుచున్నారు. ఇట్టి పంపకవి జై నమతాభిమానము కలవాడైనను, బ్రాహ్మణసత్తాపాతియగు తన ప్రభువు కోరికచే నీ భారతమును రచించినవాడయ్యెను.

ఈ పంపకవికి నమకాలికుడగు 'పొన్న' (పొన్నిమయ్య) యును వెంగిమండలమునకుఁ జెందినవాడే. వెంగిమండలములోని కమ్మదేశములో (కమ్మరాష్ట్రము) పుంగనూరనునది యీతని నివాస స్థానము. వీనిది కొండిన్యసగోత్రము. తండ్రి నాగమయ్య. ద్వితోన్నతుడు. యాజ్ఞవల్క్యునితో సమానమగు వైదుష్యము ప్రజ్ఞ కలవాడు. కాని యీతనికి జై నమతాభిమానము కలిగినది. జై నుడైనాడు. కావుననే కన్నడదేశమునకుఁ బోయెను. ఈ పొన్నకవి కన్నడములోను, సంస్కృతము (సంస్కృతము)లోను గూడ కవితచెప్ప(గలవా)డగుటచే "ఉభయ కవి చక్రవర్తి" యను బిరుదిమును రాష్ట్రకూటరాజగు 'కృష్ణ'ని వలన బడసెను. ఈతడు 'శాంతి పురాణమును' రచించెను. ఈతని యన్నకుమార్తె యీ గ్రంథము నశించిపోకుండుటకుఁగాను నామె తండ్రి నల్లప్ప యనునాతడు చనిపోయిన సందర్భమున నీ శాంతిపురాణమునకు వేయి ప్రతులు వ్రాయించి పంచి జెడినదట. వెంగి మండలమును విడిచి కన్నడ దేశమునకుఁ బోయినవారిలో నాగవర్మ మఱియొకడు.

ఆంధ్ర వాఙ్మయమున కవిత్వయమువలెనే, కన్నడ వాఙ్మయమున రత్నత్వయమని చెప్పబడువారిలో మూడవవాడు 'రన్న'. ఈతడు "అజిత తీర్థేశ్వర చరిత్ర" మొదలగు జయిన తీర్థంకర పురాణములను గొన్ని రచించినాడు. ప్రస్తుతము మనకు ముఖ్యమైన విషయ మేమనగా, నీరన్నకవి పంపకవి వలెనే భారతకథను గ్రహించి "సాహస భీమవిజయ" మను పేరుతో చాళుక్యప్రభువగు సత్యాశ్రయుని (997-

1008) నాయకునిగా సుదేశించికొని, 10 యశ్యానముల కావ్యముగా రచించెను. 11 వ శతాబ్ది రచితముగు గదా యుద్ధమనియు, తెప్పబడు చుండును. యీ సత్యాశ్రయముడు 11 వ శతాబ్ది ప్రారంభము వఱకు నున్నవాడగుటచే రాజరాజనరేంద్రునికి పాతిక ముప్పది సంవత్సరములు వెనుకటి వాడగును. సంపత్వియు తన విక్రమాచ్చన విజయమును 1141లో రచించినట్లు చెప్పియుండుటచే నీతఁడు సన్నయకు సుమారు సూటు సంవత్సరముల వెనుకటివాడై యుండును. కావున సన్నయకు పూర్వము తన్నడమున భారతము రచించిన కవులలో నొకఁడు. దాదాపు సమకాలికుడై, ఒకఁడు నూతేంద్రచే పూర్వము. ఇయినమత ప్రాబల్య ముగల తన్నడదేశమున గూడ వ్యాసభారతమే అధికవి యని చెప్పెదగి సంతటి సుప్రసిద్ధ కవిచే మొదట రచింపఁబడుటచే నీ గ్రంథమున కాల మునఁగల ప్రాచుర్యము, దాశుర్యముల వైదిక మతాదిమానమును చూడ వ్యక్తమగుచున్నవి.

భారతరచన - అవతారికలు

ఇట్టి పరిస్థితులలో నిచ్చటికి చిరకాలమునుండి బ్రాహ్మణ మహాము నకుఁ బట్టుకొమ్మయై జయిన బౌద్ధమతములను నిర్మూలనము గావించిన మహారిలునికి జన్మభూమియై యున్న పేర్గిదేశములో, అనమమై, శిష్యా గ్రహార భూయిష్టమై, తరణినులో తత్పూర్వర విరాన ఇత్యా నష్టద్ధమై పోలుచు పేర్గి దేశములో, నాయకమణింబోలు రాజమహేంద్రవరమున నప్రతిహతుడై యేలుచున్న దాశుర్య మలావతంసుండగు రాజరాజనరేం ద్రుడు, భూదేవమలాభితర్పణ మహాయః ప్రీతియుగా, భారత శ్రవణా సక్తియు, శివపదాబ్ధిద్యాన పూజా మహోత్సవమున్, సంతతి దానశీల తయు, శక్వాత్పాదుసాంగత్యము నెల్లప్పుడు మనంజనఁబాయక మను మార్గపర్తనుడై, పరమ ధర్మవిదుడై, సమస్తవర్ణాశ్రమ ధర్మరక్షణ మహామహిమిగా మహావొప్పు పంకనర్థనుడగు విష్ణువర్ధనుడు అవిరళ జనహోమ తత్పరుడు, సంహితాత్యాసుడు, బ్రహ్మాంధాది నానాపురాణ

విజ్ఞాన నిరతుఁడు, ఉభయ భాషా కావ్యరచనాభిశోభితుఁడునగు నన్న పార్కునిఁ జూచి, పంచమవేదంబగు మహాభారతమును గార మఱి యే గ్రంథమును తెనుఁగున రచింపమని యడుగఁగలడు? తిక్కన యితర పురాణములుగాని, అర్థ ధర్మశాస్త్రములుగాని, కావ్యనాటకములుగాని, అగ మములుగాని, యాతని భావములకు, నుద్దేశములకు, నాదర్శములకుఁ దగి వనిగాలేవు. కావున నిన్ని గుణములను దనలో నిమిడ్చికొని ధర్మతత్త్వ జ్ఞులకు ధర్మ శాస్త్రంబని, అధ్యాత్మవిదులకు వేదాంతమని, నీతివిచక్షణు లకు నీతిశాస్త్రంబని, కవులకు మహా కావ్యమని, లాక్షణికులకు సర్వ లక్షణమని, ఇతిహాసమని, సర్వపురాణ సముచ్చయమని, యిటు సార్వ జనీనమని చెప్పఁదగిన గ్రంథము మఱియెకటి లేకుండుటచే, నీ మహా భారతమందలి యభిప్రాయంబు, వభిలాషయు నాతనికిఁ బెద్దయ్యి యుండెను. ఇంతేగాక యీతనిది చంద్రవంశము. చాళుక్యులు మొదట నే శూద్రజాతులవారోయనియు, నధికారము, రాజ్యము సంపాదించిన పిదప క్షత్రియజాతిలోఁ జేరి తమ వంశములను సూర్యచంద్ర వంశములతో ముని పెట్టికొనినారని శాసననిదర్శనములనుబట్టి తెలియుచున్నదని శ్రీ చిలుకూరి పీఠభద్రరావు పంతులుగారు చెప్పియున్నారు. డి. ఆర్. బండార్కర్ మొదలగువారుకూడ మొదటి వీరి నివాసము సినాలిక్ వర్షణ ప్రాంతమున సంపాదలక్షదేశమునకు ముఖ్యస్థానమగు అహిచ్ఛత్రమని తెలుపుచున్నారు. మొత్తముమీద మొదట మిశ్రజాతివారై యధికారమును బడసిన పిదప క్షత్రియత్వమును వహించియుండురనుట సంభావ్యంబైయున్నది. కావుననే వీరికి వైదికాభిమానము హెచ్చుగానుండుటయు, నిచట రాజరాజ తన వంశమును గూర్చి ప్రశంసాపూర్వకముగా భారతకథ తన వంశపురు షుల చరిత్రయే యని చెప్పుకొనుటయుఁ దటస్థించి యుండును. అందులో నాతనికిఁ గావలసినది, ఏమల నద్గుణ శోభితులగు పాండవో త్తముల చరిత్రను కృష్ణద్వైపాయనుఁడు చెప్పినట్లుగాఁ దెనుఁగు రచిం చుట. ఏలయనఁగా నిదివఱకుఁ తాను విన్న కథలు బహుభాషలలో బహుభంగులై యున్నవి. కన్నడము నందలి భారతకథలలో నొకటి

భారతరథ పేరనున్న యౌవనుని కథ, రెండవది నీనుని గదాయాదరథ. కాని యివి పాంచవోత్తము చరిత్రలుకావు. తమిళ భారత మెట్లున్నదో తెలియదు గాని యదియు నాతడు వినియొందున. రాజరాజునకుఁ గలిగిన చోళ సంబంధమును బట్టియైనను తమిళభాషా గ్రంథములను, కవులను చూచియాంశభోధి. అతని తరువాత కొంతకాలమునకు రెండవ రాజరాజుచోళుని కాలమున నా రాజుతో "కంబర్" అను సంస్కృత తమిళ కవి యే కాలముననో విద్యోగించి యాంధ్రదేశమునందలి కాకతీయ రాజ్యమునఁ జేరి తన కవితచే నందలి రాజును మెప్పించి, యాతనిని చోళ రాజుపై దండెత్తునట్లు చేసినని యొక కథ గలదు. కావుననే కొన్ని తెలుగుకవిదములు "అక్కటా" "తామర" మొదలగునవి యాతని రామాయణమునఁ గానవచ్చుచున్నవని చెప్పుచున్నాడు. దీనిని బట్టి పూర్వమున నాంధ్ర రాజులకు తమిళ కవితా పరిచయము వచ్చుచు కలుగు చందె ననుటకు నందేహము లేదు. చోళుల దండయాత్రలు, చాళుక్యులకు నందు రాజరాజునకు చారిత్రో గలిగిన సంబంధమును బట్టి యాతడు తమిళ భారతమును వినియొందునని తులనవలసియున్నది. యాతనికే భారత శ్రవణాశక్తికరం విష్ణుంబు గదా. యాతనికే గాత్ర యాకాలమునఁ బరాణ శ్రవణము, సంతాపము, వైదికమతవాద్యుని గలిగినచోట్ల నెల్ల మిగుల వాదరింపఁ బడునోంది నట్టిదివలె నే చూచి యున్నాము. తన భారత శ్రవణాశక్తికిఁ గలి కారణమునుగూడ నీతఁడు వైదికమతానుగుణము గాన తెలుపుచున్నాడు. అమల సువర్ణకృంగులురమ్మై కపిలంబగు గోళశంఖు నుత్తమదేవవిప్రులకు దానము చేసివలయు. భారతశ్రవణమువలన నమ కూరునట్లు. ఈ యుద్దేశమే యా కాలమున విశేషముగాఁ బ్రబలియొందు ననుటకు నందియునులేదు, సామాన్యముగా భారతము సంస్కృతమునఁ జదువుట, దేశభాషలలో దానియర్థము చెప్పుటయే జరుగుచుండును. కాని తెనుఁగుననే రచింపఁబడిన జనులందఱు ములభముగఁ జదువుకొని యా పలమును బడయుదురుగదా యిది యాశయు తలంచియొందును.

ఈయవతారికలో నెచ్చటఁ జూచినను కర్మపరమగువైదికమతమే కనఁబడుచుండును. ఎంతవఱకును వర్ణాశ్రమసర్వ తత్పరత, మనుష్యార్హత్వ త్వము, అగ్రజన్ములకు గోదానము, అగ్రహారదానము, భూదేవవిలాధి తర్పణము, పురాణాశ్రవణము, యాగధరితంసాదన ప్రయత్నము మొదలగునవే. నన్నయ తానురచించిన భాగమంతయు నీచ్యుత్తోచనే రచించినాఁడు. ఎక్కడచూచినను మూలమునందున్న సులేకున్నను వైదికకర్మలను వైదికాచారసంపత్తి నె యెక్కుడుగాఁ దొగడుచుండును. అట్టి సంవర్పములు ముందుచూపఁబడును. ప్రస్తుత మీతని కృత్యాదిశ్లోకమునే గ్రహించము. ఇదియు నీతని వైదికమతాభిమానమునే సూచించుచు త్రిమూర్తి స్తోత్రరూపమైయున్నది. గ్రంథప్రారంభము సంస్కృతభాషలోఁ జేసినదో దరువాతి తెలుగు రచన కవభ్రంశతాదోషము కలుగదని గాఁబోలు మొదట సంస్కృతశ్లోకమే రచించినాఁడు. అందుఁజేర్చొనఁబడిన గాఢ సృష్టిస్థితిలయ కారకులగు త్రిమూర్తులు. వారు ప్రకృతి సహితుఁడై శ్రీవాణీగిరిజలను వక్షోముఖాంగములందుఁగరించి స్త్రీపుంసయోగోచ్ఛవరూపమై యనాదియగు నీలోక వ్యవస్థను నగుపుచున్నవారు. వేదత్రయము వారిశ్వరూపమే. దేవత లందఱును వీరిని పూజింతురు. ఇట్లు పూజారూపంబగు వైదిక కర్మమార్గము, సృష్టిస్థితిలయ కారకంబగు మూర్తిత్రయమునే యిచ్చట ప్రాధాన్యమును వహించినది. తరువాతను గూడ నీతఁడు హరిహరాజగజాననార్క షడాస్యమాతృ సరస్వతీ గిరిమతాదిక దేవతాతత్వకే నమస్కృతులఁ దెలిపినాఁడు. ప్రాచీన సంప్రదాయ పద్ధతిని "అదిత్య మంబికాం విష్ణుం గణనాథం మహేశ్వరం" అని సంనాయతమును స్మరించి వాకు క్యరాజుల కుల్లదైవతంబులని గాఁబోలు షడాస్య, మాతృకలికుఁ గూడ నమస్కరించినాఁడు. క్రీ. శ. 816 సం. పు సతారా దాన శాసనములో కుల్లవిష్ణువర్ధనునకు నాతని పూర్వులకు "కార్తికేయుఁడు" రణాధి దేవతయనియు, సత్తమాతృకలు కాలదేవతములనియు, నీ కులమువారు వారిచే రక్షింపఁబడుచున్నారనియుఁ దెలుపఁబడియున్నది. కావుననే నన్నయ వారిని గూడ స్మరించియుండును. ఏమిట పరమ

వివేక సౌరభవిలసితములును, సద్గుణవృంజవారితోర్కర రుచిరంబులును సరలగిమ్య సుతీర్థములును, మనోహర సుచరిత్ర పావన పయఃవరీ పూర్ణములునగు సత్సభాంతర సరసీపనంబులను గొనియాడి, యా వెంటనే భారతమోరరణము యొక్క యోగిమ్యమును దెచ్చి నాట యట ఖటు సహాయముచే భారత సంహితఁ దెనుఁగున రచించెట యను వహ త్కార్యము నిర్వహింపఁబడిన దనుటచే, వివేక తూన్యులును, అనూయా పరత్వాది దుర్గుణ పుంజయు క్తులతోఁ గూడి సత్పురుషుల కగమ్యములగు ముతీకొన్ని సభాంతరముల యందు భారత సంహితము దెనుఁగు చేయు విషయమగు పాదములు రలిగెననియు, నట్టి సందర్భముల నారాయణ ఖటు నన్నయకుఁ దోడయి నిల్చి, ప్రసంగిల వాదించిన నోడింది, కన్నడ, భాషా వాఙ్మయసాధ్యత్యంబు ను తెలిపి, దాని పరానే సంస్కృత భూయిష్టంబుగ, సంస్కృత చందోప్పేర్త మార్గమున, భావరసాద్యంబు కృతులతో నొప్పారిన సంస్కృత కావ్యంబుల సరణి ననుసరించి రచించునట్లుగాఁ జేసి యీ కార్యభావమును నిర్వహించెనని యాహింపఁదగి యున్నది. సభాంతరములందు జరిగిన చాగ్రణంబున నీతివికఁ దోడయి నిల్చి యాంధ్రీకరణ కార్యవిధానము నేర్పించి, యాయా సందర్భములఁ దగిన సలహా నిచ్చుచు నీ గ్రంథరచనకుఁ దగినప్రోత్సాహమును కలుగఁ జేయుట చేతనే యీ కార్యమును నారాయణఖటు నిర్వహించి యుండును. ధిన్నహతములవారిని సంఠోః పెటపలయ సను తలంపఁజోనే, ప్రసిన్న కథా కలితార్థయుక్తిలో నారసి కొంచెము అది యుక్తికలలేని కేవల సుపి భ్రంశవాదులగు సంస్కృత పండితులు సంస్కృత కావ్యములో వలెనే యిచ్చటను గానవచ్చు దీర్ఘ సమాస రాహిత్యము, పదముల పొందిక, అక్షరరచ్యత, భారాళ మృదువధుర శైలిని జూచి యీ గ్రంథము నాచ రింతురుగావయని జగద్భితముకొలుపు సన్నపాట్యుఁడు దెనుఁగున భారత సంహితారచన బంధుదుఁడయ్యెనని తెలియజున్నది.

ఇట్టి కాలానుగుణముగా భారతకృతి తర్త కృతికర్తల సుధై శము లేరమై యాంధ్రభాషలో నీ కాలరచన కొక విధముగు పైదికథా

గుణము నాపాదించినవి. తన భాగములో సమయము దొరకినపుడెల్ల నన్ను పార్కుడు, దీని విశేష లక్షణములను ప్రత్యేకశ్రద్ధతో సమీక్షించి వదలిపెట్టలేదు, ఇంతేగాక తన్మత పోషకుండైన తన ప్రభుని, పక్షా శ్రమ ధర్మరక్షణ మహామహిమను మహినొప్పు మనుష్యుడు డగు విష్ణు వర్ధనుని — విశేషగుణములనే యాయా సందర్భముల నాయా రాజులకుఁ గూడ నాపాదించి వర్ణించుచు జనమేజయునివలెనే యా భరతవంశీయుఁడే యగు నీ రాజరాజును ఆతని ప్రశస్తిని వర్ణించినవాడై నాఁడు. జనమే నయుఁడు వైశంపాయను నడిగినట్లే రాజరాజును 'పూరు ధర్మతేజ కురు ప్రభు పాండు భూపతుల్ క్రమమున వంశకర్తలనఁగా మహినొప్పిన యన్మదీయ' వంశజులైన పాండవుల చరిత్రఁ జెప్పుమనిగదా నన్నయ నడిగినది. అతనికిఁ బూర్వము 100 సంవత్సరములనాఁడు శశిమ చాళుక్య వంశమునకుఁ జెందిన 'అరికేశరి'యు సంపత్తి నిట్లే యమ గఁగా నాతఁ డా ప్రభుని పరాక్రమాది గుణములను ప్రకటించుట కను వదునట్లుగా కథను మార్చి, పరాక్రమభినియగు నర్జునునికి బ్రాధాన్య మొనఁగి తన ప్రభువు నతనితో నైక్యము చేసి వర్ణించుచు భారతకథను నడిపినాఁడు.* మఱియొక విశేష మేమనఁగా, నాతఁడు వ్యాసభారతమునే యనుసరించి రచించుచున్నట్లు చెప్పినను, తన ప్రధానోద్దేశము వేరుగా నుండుటచేతను, స్వయముగఁ దాను జైనమతాభిమానము కలవాడై బ్రాహ్మణమతముపై ప్రత్యేకాదరభావము లేనివాఁ డగుటచేతను నన్ను పార్కుఁ డత్యుత్సాహమును జూపిన సందర్భములనన్నిటిని బొత్తుగా వదలి

* ఎనెనందుం వీరవై రిక్షితివగజమటాబోప కుంభస్థశీ భే
ద ననుగ్రోద్బాసిభాస్వద్భుజ పరిమననారూఢపర్వజ్జనంవై
రి నరేంద్రోద్దామదర్శోద్దళన ముటననం నాయకంమాదినంద
ర్జున నోశ్చోర్వీకదాభి త్రియనను నయదిం పేటలెందెత్తి కోందెం

చేసినాడు. కేవలము పాండవులకు సంబంధించిన కథను మాత్రమే గ్రహించి యం ద స్థానునకుఁ బ్రాధాన్యమిచ్చి వ్రాయించినాడు. అర్జునుఁ డొక్కఁడే ప్రాసాదినీ విరాహజూడుట, అఁ నునకే వివరముఁ బట్టాభిషేక మగుట యిందలి సుఖ్య విశేషములు. మొదటిఁ బర్వములలో వీరికథకు సాక్షాత్సంబంధములేని యుపాఖ్యానములు, యయాతి, దుష్యంతుఁడు మొదలగు పూర్వరాజుల చరిత్రలు సుస్పృగునవిలేవు. సంపదవియె యీ గ్రంథము చివరనొక యధ్యాయములో నొక విషయసూచికను జేర్చినాడు. దానినిబట్టి తెలుగు భాషగములో వైదిక సత్యపోషకం, త్రైయున్న యెన్ని విషయములందు లేవో విదేశము కాఁగలదు. ఆ సూచిక ఇట్లున్నది.

అదివంశావతార సంఘటనం, పంగప్రవేశం, జతుగృహదహనం హిడింబవధే, ద్రౌపదీ స్వయంవరం, వైవాహికం, యుద్ధిష్ఠిర పట్టాభిషేకం, అంధ్రవృత్త ప్రవేశం, అర్జునదిగ్విజయం, ద్వారపతీప్రవేశం, సుభద్రాహరణం, సుభద్రావివాహం, భండవపన దహనం, మయవర్జనం నారదాగమనం, బరానం వధే, రాజసూయం, శిశుపాలవధే, ద్యూత వ్యతి కరణ, పశ్యంతవేశం, మ్మీరపదే, కాశ్యపవనదర్శనం, ద్వైతవన ప్రవేశం సైంధవబంధనం, చిత్రాంగదయుద్ధం, కిరతి చూతాగమనం, ద్రౌపదీ వాత్యం, పారాశరపీక్షణం, ఇంద్రకీలాభిగమనం, అశ్వరాద్ధున యుద్ధం, దివ్యాశ్రులాభం ఇంద్రలోకలోకనం, నివాతి కవచానురవధే, కాలేయ పోలోమవధే, సౌగంధిక కుమలాహరణం, జటాసురవధే. ద్రోణదాప మోక్షణం, ద్రోణవధే, అశ్వత్థామ కర్ణవివాదం, కర్ణాభిషేకం, సంకర్షణ వధే, కర్ణసూర్యలోకప్రాప్తి, శల్యాభిషేకం, వీరు దుర్యోధన గదా యుద్ధం, దుర్యోధనవధే, ప్రీతర్వం, అర్జునాభిషేకం.

దీనిని బట్టి భారతకథారచనలో సంపదవి దృష్టికిని నన్నయ దృష్టి కిని చాల భేదమున్నట్లు గనపడుచున్నది. అట్లే నన్నయదృష్టికిని తిక్కనాచార్యుని దృష్టికిని భేదము కలదు. ఆయా కవుల దేశకాలవర్ధితులను బట్టియు, వారి వారి దృక్పథములను బట్టియు నొక్క భారత కథారచనయే యనేక రూపములఁ బొందుచు వచ్చినది. ఒక కవి యర్జునుని పరాక్రమ

మందు దృష్టితో భారతకథను రచించెను. మఱియొకఁడు భీమబలమందు దృష్టితో రచించెను. మఱియొకఁడు వర్ణాశ్రమ ధర్మరక్షకుఁడును, ధర్మ మతోద్ధారకుఁడు నగు ధర్మరాజునందు ప్రత్యేక గౌరవము కలవాడై పాండవోత్తముల చరిత్రను వైదికదృష్టితోఁ జూచి రచించినాఁడు. మఱి యొక కవి యద్వైతభావమునందభిరుచిగలవాడై కావ్య కళాదృష్టితో నీ భారతకథాభాగమును రచించెను. ఇంకను 13వ శతాబ్దమున కన్నడభాష యగు సాశ్వతుఁడు 'సాశ్వభారతమును' జైనమతానుకూలదృష్టితో రచించినాఁడు గాదా. జైనభారతమని మఱియొకటి తరువాతి కాలమున బయలు దేసినది. అంధ్రమునఁగూడ అధర్వణుఁడొక భారతమును రచించినాఁడు గదా. ఈ కాలమున మూలానుసరణమందు ప్రత్యేకదృష్టితో శ్రీ కృష్ణ భారతమొకటియు రచింపఁబడుచున్నది. ఆ కాలమున మను మార్గపర్వము, డగు రాజుకోరికను చెల్లించుటకును, పండితుల ప్రీతి కొఱుకును, వైదిక మతవ్యాప్తికొఱుకును మహాభారతబద్ధ నిరూపితార్థ మేర్పడునట్లుగా రచించుటయే వైదికాధ్యయన సంపత్తి గల నన్నయ పనియైనది. అతని వైదిక దృష్టికి విదర్శనములను గొన్నింటిని పరికింతము.

1. మొట్టమొదట వేదవ్యాసుఁ డాదిముని పరాశరాత్మజుండు విష్ణు సన్నిభుండు భారతము విశ్వజనీనమై వరఁగునట్లుగాఁజేసెనని చెప్పుచు, నీ భారతమునకును వేదములకుఁగల సంబంధము నిట్లు చెప్పినాఁడు: "కృష్ణద్వైపాయనుండు తొల్లి వేదంబు లేకీభూతంబులై యేర్పడి కున్న ఋగ్యజుస్సామాధర్వణంబులుగా విభాగించి వేదవ్యాసుండ్లై, నిజతపో మహత్వంబునంజేసి బ్రహ్మచే ననుజ్ఞాతుండై, యష్టాదశపురాణములను, చతుర్వేదవేదాంతాభిప్రాయంబులను, చతుర్వర్గ వర్గాను బంధుర కథేతి హాసంబులును, జతుర్వర్ణాశ్రమ ధర్మక్రమంబులును, శ్రీ కృష్ణుని మాహాత్మ్యంబును, పాండవాది భారతవీరులగుణంబులును విమలజ్ఞానమయంబగు వాగ్దర్పణంబులందేర్పడి వెలుంగుచుండ రచించెనని చెప్పుటచే నీనన్నయ దృష్టిలోఁ బ్రాధాన్యమును వహించిన విషయములేవో వ్యక్తమగుచున్నవి. ఇది ముఖ్యముగా ధాత్రీసుర ప్రార్థ్యమట.

“అమితాభ్యానం కాలం బాలిచి వేదార్థాలనుద్యాయమై
సుమహద్వర్గచతుష్క-పుష్పవితతిన్ శోభిల్లి రృష్టార్థున్
త్తమ నానా గుణరీప్తనాథపలమై చైవ పాయనోద్యానతా
త మహాభారతపారిజాత మమరున్ దాత్రీ సురస్థావ్యమై.”

2. లగ్ని యాత్యసంహారమును గావించునపుడు

“ద్వితానామగ్నిహోత్రేషు యజ్ఞసత్ర క్రియానుచ
నిరోంకారపషట్కారాః స్వధాస్వాహవిపర్జితాః
ఐనాగ్ని నా గ్రతాస్సర్వాస్తత ఆన సుదుఃఖతాః.”

అను దానిని

“త్రేతాగ్నైర్లను దేవర్షిర్ల ముఁజేసి
త్రతుకృత్యములు వినిర్గతము లయ్యె
నగ్నిహోత్రములందు నొపాసనాదిసా
యంప్రతరాహుతు లంత నునికి
దేవతార్చనలందు దీపదూపాది స
ద్విరులు పర్తిల్ల కి వినతిఁ బొందెఁ
చిత్పరాచ్యమునఁ చిత్పరిండయజ్ఞక్రియ
లదఁగె విచ్చిన్నంబులై ధరిత్రి
సంత జనులు సంభ్రమాశ్చలై మహా
ముసుల కడకుఁ జనిరి మునులు నమర
పరుల కడకుఁ జనిరి వారును వారును
బ్రహ్మ కడకుఁ జనిరి భయము నొంది.”

అని మూలమునలేని యొపాసనాదికము, దేవతార్చన దీప దూపాదులను ప్రశంసించుచు నత్యుత్సాహముతో వర్ణించినాఁడు. ప్రమద్యర సర్ప దష్టయై మృతినొందఁగా నామెకొలకై రుదుండు దుఃఖించునందర్పమున

“యది దత్తం తపస్తపం గురవో వాచుయా యది
సమ్యగారాధితాస్తేన సంజీవతు మమప్రియా”

అను దాని యర్థమును

“అలయక యేచ దేవయజనాభ్యయనప్రత పుణ్య కర్మచుల్
సలుపుదునేని నేను గురుసద్విజభక్తుడనేని నేనె య
త్యలము తపస్వినేని దివిజాధిపభూసురులార స్మృతనో
నిలయకు నీ ప్రమధ్వరకు నిర్విషమయ్యెడునేను మీదయన్”

అని పెంచి రచించుచు నందు ‘దేవయజనాదులను’ ప్రశంసించినాడు.
ని. తక్షకుడు కశ్యపుం గ్రమ్మటించి పరీక్షితునొద్దకు నాగ మూ
రులం బనువు సందర్శమున

“తత స్తాపసరూపేణ ప్రాహిణో త్స భుజంగమా
ఫలపత్రోదకం గృహ్య రాజ్ఞే నాగోఽథ తక్షకః
గచ్ఛద్ధ్వం యా య మవ్యగ్రాః రాజానం కార్యవత్తయా
ఫలపత్రోదకం నాగాః ప్రతిగ్రాహయతుం న్యుం.”

అని తాపసరూపమునఁ బంపినట్లుండఁగా, దెలుగున “నాగకుమారులం
బిలిచి మీరలు విప్రులరయి పరీక్షితు పాలికిం జనుం”డని చెప్పినట్లున్నది.
పదప— “తే తక్షకసమాదిష్టా తథా చక్ర భుజంగమాః
ఉపనిన్యస్తథా రాజ్ఞే దర్శానరభః ఫలానిచ”

అని యుండ, నన్నయ

“ద్విజవరులం గుమారుల నతిప్రియదర్శను లై వనారి ఋ
గ్యజుషపదక్రమంబులు క్రియన్ గుణియించుచు వచ్చువారి న
గ్గజపురవల్లభుండు గని గ్రక్కున దాయఁగఁ బిల్చి మెచ్చి టా
వజసుభగుండు సేకొనియె. వారలు దెచ్చినవాని నన్నిటికా”

అని యా ద్విజవరులు ‘ఋగ్యజుష పదక్రమంబులను గుణియించుచు
వచ్చినారని’ వరించినాడు.

4. పరీక్షిన్మరణో తరమున జనమేజయ రాజ్యాధిపేరియ .

“సోతి రుదాప :

“తతోన్మపే రోజులతేజసా హతే
ప్రయజ్య సర్వాః పరలోక సత్కిర్యమా
మిద్దిద్విజో రాజపురోహిత స్తవా
తతైవతే తస్య సృజస్య మంత్రితాః
సృజం శకుం తస్య సుతం ప్రవవ్రీర
సమేత్య నర్వే జ్వరవాసిరో జనాః
సృజం య మాహు స్త ముదాత్రఘాతినం
మరుప్రపీరం జనమేజయం జనాః
స కాల ఏ వార్యమతి ర్నృపో త్తమః
సమోనతై ర్మంత్రితృరోహితై స్తవా
శకాన రాజ్యం మరుషంగివాగ్రజో
యథాస్య పీఠః ప్రవితామహ స్తథా.”

ఇట్లు మూలమున నుండగా తెలుగున జనమేజయనిగూర్చిన స్తోత్రపాఠ మొకటి యీ సందర్భమునఁ గనబడుచున్నది.

పై శ్లోకములు సోతి చెప్పినట్లుండి, మరల 41వ అధ్యాయములో జనమేజయఁ తడుగఁగా మంత్రులు పరీక్షిచ్చరితము నాతనికిఁ జెలిపినట్లున్నది. ౪౨ వేంటిని గలిపిచేసి చెప్పినరీతినే మరల చెప్ప నవసరము లేకుండ, మంత్రులచేతనే చెప్పింపనాడు నన్నయ. కాని యీ సందర్భములోనై నను మంత్రు లీ క్రింది వద్యముల యర్హమును చెప్పినట్లుగా లేదు.

“శ్రత్వా తు నరకార్దుల విధత్స్వయదసంతరం”

అని మాత్రమే చెప్పియున్నాడు. కాని నన్నయ యెట్లు చెప్పినాడో చూడుడు :

“అట్లు భవజ్ఞనకుండు పరలోకగతుండై నఁ జూరొహిత చింత
రానేకభూసురవరులు యథావిధిం బరలోకక్రియలు నిర్వహించి రెంటి

ఆయుష్మంతుడవై ల

క్షీయుత చాల్యంబునంద మీ యన్వయ రా

జ్ఞాయ త్తమహీభారం

బాయతభుజ నీవు దాల్చి తభిషి క్తుడవై.

“పించుతి ధర్మమార్గమునఁ బ్రీతి యొనర్చితి ధామణీప్రజా

మంచితనేత యాగముల మానుగ దక్షిణ లిచ్చి విప్రుల

నించితి సజ్జనస్తుతుల నిర్మల మైనయశంబు దిక్కుల

సంచితగుణ్య సర్వగుణసంపద నెవ్వరు నీ నమానులే

“రా వన కిట్టిపాటి యపకారము డక్షకుఁ దేకవిప్రసం

బోధనఁ జేసి చేసె నృపవుంగప నీవు ననేక భూసురా

పాదిత సర్పయాగమున భస్మము చేయుము తక్షకాదికా

కోదర సంహతి హుత మహోగ్ర సమగ్రభాచయంబుల

“అనిన జనమేజయుండు కోపోద్దీప్తచిత్తుండయి సర్పయాగంబు నేయ నమకట్టె.”

మూలములో మంత్రులు ‘విధత్స్వయదనంతరం’ అనిచెప్పిరేగాని, “ఏక విప్రసంబోధన”, “అనేక భూసురాపాదిత సర్పయాగము” ఇత్యాది భూసుర ప్రశంస లేనేలేదు. పై రెండుపద్యములలోని సంబోధనయులేదు. నన్నయ యిచ్చటఁచిన ప్రభువగు రాజరాజుకూడ జనమేజయుని వలె భారత పంశి యుండే గావున, నాతనిని గీర్తించు నెపమున మూలములో లేకున్నను, జన మేజయుని ప్రశంసనిచ్చట వర్ణించినవాఁడువలె, గనబడుచున్నాఁడు. పై యుత్పలమాలలోని ప్రశంసా వైఖరి యవతారికలోని ‘నిజమహీమండల

ప్రజలక్షితిఁజెంచుచు, 'విప్ర కులమునెల్ల బ్రోచుచు' 'సగ్రహిష్ఠులకు
ససుగ్రహమునఁ జాడతర మహాగ్రహంబు లిచ్చుచు', 'అహాయాగ
ఫలంబు పరచుట ముగి' ఇత్యాది రాజరాజాశ్రయ శక్తి వాక్యములనే చల
పించుచున్నది. దీనినిబట్టి పంపరవిజయే బ్రత్యేకరహ గాఁ జెప్పరున్నను,
తన ప్రభువునే యుత్తమనాయకునిగా మనంబున నిదియని యాశుని
'పర్యాశ్రమ' ధర్మరక్షణ మహామహిమాది గుణముల'నే 'అయో సందర్భ'ముల
నాయారాజుల కాపాదించు కీర్తించుచుండినట్లు గనబడుచున్నది. మూలములో
లేర యింతటిఁజూర్వ మితఁడు రాజ సరేంద్రుని గూర్చి చేసిన గుణ
ప్రశంసయే యీ అసమేజయని గూర్చి చేసినట్లందులకు దీనికి నిదర్శ
నము. ఇంద నిట్టివి గలవు.

గ. తనను వివాహమాడమని యనిగిన దేవయాని? యయాది
యిట్ల నుచున్నాఁడు:

“వి ద్యౌకనని ఒడ్రుంతే న త్వ మర్హస్య తానని
అవివాహ్యాహి రాజారో దేవయాని పిరుస్తప
హన్తి విప్రానరాష్ట్రాఢ పరాజ్యప హి కోపితాః.”

కాని నన్నయ తెలుగులోఁదన కాదర్శపుష్కరింబగు నాయకుని గుణ
కీర్తనంబున కీ సందర్భము నెట్లు యోగపఱచుకొనినాఁడో చూడుఁడు.
తెలుగులో యయాతి ధర్మబద్ధుఁడు, ధర్మరక్షకుఁడు

“క్షత్రియకన్యకల బ్రాహ్మణులు వివాహంబగుచుచుగది, య”
లోకైరంబుగా క్షత్రియులు బ్రాహ్మణకన్యకల వివాహంబగుదులే నీఁడు
కులు ధర్మవిరుద్ధంబులు. మఱయు సర్వవర్ణాశ్రయధర్మంబులు సంకరం
బులు గావించ రక్షించుచున్న యేన యిట్టి యధర్మంబు న కొలంబుననేవి
అగత్రవృత్తి విపరీతంబగు” అని చెప్పినాఁడు. గ్రంథ గీటు గీచిన
భాగమునందలి యర్థమునకు నరిక్తున భాగము మూలమున లేదు సరిగదా,
అందలి యయాతి స్వధర్మరక్షణముకంటె విప్రకాపమున కెక్కుడు బియ

పడినట్లు తెలియుచున్నది. నన్నయ్య యాతని ధర్మపరత్వము, పర్యవసాన కర్తవ్యమును గూడ సాధించినాడు. తన వైదిక ధర్మపరత్వమును ప్రకటించినాడు.

6. జనమేజయుడు సేయు సర్పయాగమునకు, అసీమిండు “వాసుకి ప్రముఖులనెల్ల నాశ్వాసించి సకలవేదవేదాంగపారంగులయిన విప్రవరులతోడం జనుడొంచి స్వస్తిపచన పూర్వకంబుగా జనమేజయునిట్లు స్తుతించెనని తెలుగునఁ గలదు.

“రజనీనాథకులై కభూషణుడవై రాజర్షివై ఛారుణీ
ప్రజనెల్లన్ దయతోడ ధర్మచరితం బాలించుచుం దొంటి ధ
ర్మజు నాభాగు భగీరథున్ దశరథున్ మాంధాతృ రామున్రఘున్
విజయుం బోలితి నద్గుణంబుల జగద్విఖ్యాత పారిక్షితా.”

సంస్కృతమున—

“తతస్స వాసుకే ర్హోరమపనీయ మనోజ్వరం
ఆధాయ చాత్మనోంఘేషు జగామ త్వరితో భృశం
జనమేజయస్య తం యజ్ఞం సర్వై నముద్దితై ర్హితైః”

అని యాతఁడు త్వరితముగాఁ బోయినట్లు గవచుచున్నదేగాని “సకల వేదవేదాంగపారంగులయిన విప్రవరులతోడం జని”నట్లు గవడదు. ఈవిశేషణము నన్నయ స్వయముగాఁ జేర్చినదే. తరువాతి సంబోధన పద్యమునఁ గూడ నన్నయ సొంత కల్పన కొంత కలదు.

7. దుశ్యంతుడు కశ్యపుని యాశ్రమమును బ్రవేశించు సందర్భమునఁ జేయఁబడిన యాశ్రమవర్తనము మూలమునను విశేషముగాఁ జేయఁబడినను, అది ముఖ్యముగాఁ బ్రకృతి సౌందర్యమును వరించునదిగా నున్నది. కాని నన్నయ తన కభిమతమగు విషయములనే యేరికొని యిచ్చట పొందుకొనినాడు.

“ఇట్లు హృదయసుఖావహంబగుచున్న యవ్వనంబులో నరిగి యరిగి యనవరత మహద్విజపత్యమాన పదక్రమ వేదధ్వనులును, నవి

చ్చిన్న మూలమునాగ్నిహోత్ర స్వాహాశబ్దములును, ననేర మునిగలు
ప్రణీత వచన విషయ విధాన వినిర్ణయ న్యాయములు విప్లవప్రభావము
మోషములును, ప్రతిపక్ష దుర్వివేచ వివార్యమోషావ్రామాణ మేదాంత
మీమాంసకగోష్ఠి వివాద నాదములునుం జేసి ప్రమోయుచున్న
తత్త్వముహానుని యాశ్రయించు" గని,

“శ్రవణముఖంబుగా సామగానములు

సదివెను శుభముల చదువు దగిలి

తదలవ వినుచుండు వరులయు గలికల

శీతలచ్చాయఁ పచ్చీకరంబు

తదానుల చల్లని గాదాసంబడి నానిఁ

తెండి ముఖంబున్న సింహములయు

మూసూరప్రవహులు భూతబలుల్ దెచ్చి

పెను నీవారాన్న పంపితతులు

వడఁగి ఖక్షింప నొక్కటఁ గలసి యాడు

చున్న యెలువల పిల్లల యొంపసహజ

వైరిన త్త్వంబులయు సహజాస ముప్పుడు

మూల మునిక త్తే తెంతయుఁ జోద్యమందె..”

పదశ్రమములతో గూడిన వేదమునందు మొదలగు విశేషములే
గాక మూలమునలేని యర్థముగల యా సీసవిద్యమునుముష్యాశ్రమమున
సందర్భమున ముగుల చమత్కారముగా పొందునటచినాఁడు సన్నియు.

గీ. అంగారపర్ణుఁడు పురోహితవరదాపశ్యరతను గూర్చి యెట్లు
నున కుపదేశించుటలో మూలముననే

“అనగ్న యోఽ అనాహతయో నప విప్రపురస్కృతాః

యాయుం తతో ధర్షి తాస్తమయావై పాండునందనాః

తస్మాత్తాపత్య యత్కించిన్నుణాం శ్రేయజహేచ్ఛితం
 తస్మిన్ కర్మణి యోక్తవ్యా దాంతాత్మనః పురోహితాః
 వేదే షడంగే నిరతాః శుచయః సత్యవాదినః
 ధర్మత్మానః కృతాత్మానః స్యుర్హృదపాదాం పురోహితాః
 జయస్య నియతోరాజః స్వర్గశ్చ తదనంతరం
 యస్య స్యా ద్ధర్మవి ద్వాగ్మీ పురోధాః శీలవాన్ఋచిః
 పురోహితం ప్రకుర్వీత రాజా గుణసమన్వితం.”

అని పురోహితుని గుణములను గూర్చి విశేషముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది. ఈ సందర్భమును నన్నయ యుత్సాహపూరితమునై రచించుటలో నాశ్చర్యములేదు. తిక్కనకు యుద్ధాది వర్ణనా సందర్భమున వలె నన్నయకు పైదిక ధార్మిక విషయవర్ణనాసందర్భమున నుత్సాహము పెరుగునట్లు గానవచ్చెడిని.

“అనవద్యవేదవేదాంగ విశారదు

జపహోమయజ్ఞ ప్రశస్తృ సత్వ

వచను విప్రోత్తమృ వర్గచతుష్టయ

సాధనసఖు సదాచారు సూరి

పేవ్యుఁ బురోహితుఁ జేసిన భూపతి

యేలు సుర్వీతలంబెల్ల నిందుఁ

బరలోకమునఁ బుణ్యపరులలోరంబులు

వడయు జయస్వర్గఫలము సూచె

రాజ్యమదియు సుర్వరాసురవిరహితుఁ

డయిన పతికిఁ గేవలాభిజాత్య

శౌర్యమహిమవడయ నమకూఱునయ్యెఁ, తా

సత్య నిత్య సత్యభాషణుండ.

“మీరు చిర్యమిదియిది వేదవేదాంగపాఠగుండయిన భారతవృత్తి శిష్యుల కథలలో కనీయమయినది గావునంబు రోహితరహితమై యుండుననియు. ముఖ్యము గావునంబు త్తుండయ్యును మహాపతి మహానుభవం నుండును ముండుగునేని నెల్లయుప్పుండుల శత్రులం బయిండు.

“వేదము వేదిముం గలుగు విక్రమవేద్యుడు చిగియ్యవృద్ధునిం పొది చురొహితమండయినఁ బాఠము వొందునె భూపతిం బ్రతా పోదయ రాన మీవగుగుఱోన్నతికిం వగు భర్త త్వసం వేదిఁ బురస్కరింపుఁడు నవివ్రతచరిత్ర మహానురొత్తమున.”

అని చెబుచున్నఁ గలదు. ఇట్లు సమయానుసారముగా “ఇది హోమయజ్ఞ ప్రశస్త్యవచనము విప్రోత్తము” మొనలగు విశేషము లచే మూలమును పెంచినఁడు. ఇది తనను గూర్చి మొదటఁ బెల్లఁబడిన జనహోమతిత్వము, సంపాతాభ్యాసు, నిత్యసత్యవచనము, ఇత్యాది విశేషము మొలను దలఁపించుచున్నది.

||. వెంగీదేశ విభవమును గూర్చిన వర్ణనము మూలములో లేదు న్నను స్వీయదేశాభిమానముచే నన్నయ రచించినఁడు. మూలములో

“స కళింగా నతివ్రజ్య వేదా నాయతనావిద
మహేంద్రపర్వతం తృప్త్యా తాపస్త రుషశోభితం
గోదావర్యాం తతః స్నా త్యా తా మతీత్య మహాబలః
కావేరీం తాం సమాసాద్య సంగమే సాగరస్యచ. ”

అని గోదావరీప్రళంసమాత్రమే కలదు. “కలింగా ద్రావిడ సహితంబై స్వాంతరిగి హరివంశమున తీరంబున పురుషోత్తమ దేవు నకు ననుస్కరించి మహేంద్రపర్వతంబు నూచుచు.”

“దక్షిణగంగనాఁ దద్దయ నొప్పిన
గోదావరియు జగదాదియైన

భీమేశ్వరంబును బెడఁగఁగుచున్న శ్రీ
 పర్వతంబును జూచి యుర్విలోన
 ననఘమై శిష్టాగ్రహరభూయిష్టమై
 ధరణీసురోత్తమాధ్వర విధాన
 పుణ్యసమృద్ధమై పొలుచు దేగిదేశ
 విభవంబు జూచుచు విభుఁడు పక్షి

జాంబురాశితీరంబున కరిగి దురిత
 హరియైన కావేరీ మహాసముద్ర
 సంగమంబున భూసురేశ్వరుల కభిషే
 తార్థదానంబుఁ జేసి కృతార్థుఁడగుచు.”

“ధరణీసురోత్తమాధ్వరవిధాన పుణ్యసమృద్ధ” మని చెప్పుటచే నా
 కాలమున వైదికాచార ప్రీతి యీ దేశమున నెంత విశేషముగాఁ గలదో
 స్పష్టమగుచున్నది.

10. పలుదెఱంగుల పిండిపంటలుఁ బప్పురూడిను నేలకుం
 డలు గుడంబు దధిప్రపూర్ణ ఘటంబులం గొనిఁబచ్చి యీ
 నలఘు సత్త్వదు మారుతాత్మజుఁడన్నిటన్ గతభేదుఁడై
 బలముగల్గి కడంగెనప్పుడు బ్రాహ్మణార్థము సేయఁగాఁ.”

“ఇట్లు భీమసేనుం డిష్టాన్నభోజనంబునం దృష్టండయి.”

భీముఁడు చేసిన యిష్టాన్న భోజనము “బ్రాహ్మణార్థ” మనుట
 (బ్రాహ్మణుని ప్రయోజనముకొఱకు అని) అర్థమైనను ఇట్టి విశేషప్రయో
 గములు గూడ నీతని వైదికతావ్రవణంబగు దృష్టి నే ప్యర్థము చేయు
 చున్నవి.

ఇట్లు నన్నయకుఁ బూర్వమునను నమకాలమునను గల విశిష్ట
 లాతని యవతారికలో నెంతవఱకు సూచితములై నవో భారతరచన యం

నాతని దృష్టికి వచ్చినచో పరిశీలించియున్నాడు. ఇత సన్నయ తరువాతి కాలపు పరిస్థితులు, సన్నయచే ససంఖ్య రీతిగా విడుదలయిన భారతవంశ, మరల తిరిగినాడుని కాలము వలదు నెన్నవ రేతను చేపట్టబడకుండుటకు గల కారణములను, తిరిగిసకలస్థితి యాతని యుత్పత్తినియేం తెలపవలదు నూహించబడినది తెలిసికొనవలసియున్నది.

సన్నపాద్యుడు భారతాంధ్రీయము విషయముగల సభ్యులనుండి సన్నుడిని దాటి నారాయణుడు సహాయము చేయు, రాజాసలంబనము చేతను భారతభారతీయముద్రము దాటియంగ నీయ ముదులు పడెనే గాని తాను దుదిముట నీది యాచరిపారమును దొంగిలేరపోదాడు. ఇతని సూచించినట్లుగా నెద్దో "విభావ్యస"కే అనగా తరువాత ముహూర్తము 2000 యేండ్లకు పుచ్చిన "రవిబ్రహ్మ"కే యెద్దో సాధ్యమైనదిగాని యితరులకు అభ్యర్థనాదులకు గూడ దానిం దిరింప సాధ్యముకలేదు. ఇది యిట్లుగుటకు నాయా వేళకాల పరిస్థితులు గూడ నెంతయును గొరబడినవి యుండినచో పరిశీలించుము.

నన్నయ సగువాని కాలుస్తది

వాకువ్యక్తులావతంబులగు రాజసరేంద్రుని తరువాత నాతని పుత్రుల నంత ప్రద్యుత్ నీ యుద్యమమును ప్రోత్సహించెడివారు లేరయ్యెను. అ కారణముచే నీ యాంధ్రీరంభోద్యమమునకు బ్రతిస్పర్ధకు నిలిచి యుండిన బూర్వమే 'మారకము' నల్పిన వారి వాదనలచే మరల ప్రబలము కాఁజొచ్చియుండును. అది ప్రభువు తన యనుచుచుండఁ గొంపజిక్కినను లేని కార్యమును పలకెడి తన యధికారములచే గొన సాగించికొనినను, అట్లు గతించిన వెంటనే ప్రతిరక్షలోనివారు తరు వాతి ప్రభువును దమపక్షమునకు ద్రిష్టికొన యత్నించి వెనుకటి కార్య మునకు విఘాతము కలిగించుటకు యత్నించుచుండురు. రాజసరేంద్రుని యనంతరము నాతని యాస్థానమున నట్టి ప్రయత్నములు జరిగియుండును.

ఇది యిటుంప రాజనరేంద్రుని పిదప నాతనికుమారుని గు మునటి ఒకఁ
 త్తుంగ చోడదేవుడు క్రీ. శ. 1063 మొదలుకొని 1112వ సంవత్సరము
 వఱకుఁ బరిపాలనము చేసెను. వీనికిఁ బూర్వము రెండు పుత్రములనాడె
 వీరికి చోళులతోడి సంబంధ మేర్పడినది. అప్పటినుండియు వీరు చోళ
 రాజుల కూతుళ్ళనే వివాహమాడుచు వచ్చుటంజేసి యీ చాళుక్యులకు
 వేఁగిదేశమునందుకంటె చోళ దేశముపై నభిమానము హెచ్చుకా
 జొచ్చెను. రాజరాజు తన మేనమామయగు రాజేంద్రచోళుని కుమార్తెను
 అమ్మంగదేవిని వివాహమయ్యెను. ఈతని కుమారుఁడగు చోళరమ్యవ
 యగు మధురాంతకదేవిని జేపట్టి చోళదేశము మీఁదనే యధికారము గల
 వాడై యద్దానిని జయించిన పిదప రాజధాని నట్టిటికి మార్చికొనెను.
 అప్పటినుండియు నీ వేఁగిదేశ మట్టి రాజులచే నియమింపబడిన పాల
 కుల యధికారమునకు వదలిపేయబడెను. పూర్వ చాళుక్యులకు పశ్చిమ
 చాళుక్యులకు జరిగిన యుద్ధములలో నీ వేఁగిదేశము కొంతకాలమునకు
 పశ్చిమ చాళుక్యుల వశమైనట్లున్నది. అది పశ్చిమ చాళుక్యురాజుల
 వశమైనది. మొత్తముమీఁద రాజనరేంద్రుని తరువాత నదికాలములోనే
 యీ వేఁగిదేశమున సారస్వతాభివృద్ధికిఁ దగిన రాజపోషణయు, శాంతియు,
 స్థిరశ్రద్ధయును లేకుండెను. 12వ శతాబ్దమున నీదేశము భిన్నమై
 కల్లోలములకుఁ దావలంబై నది. ఒక వైపున రామానుజుని వైష్ణవమతము
 విజృంభించి వీరవైష్ణవమై తక్కిన మతముల నణగగ్రహించి ప్రయ
 త్నించుచుండెను. మఱియొక వైపున వీరశైవమతము బయలుదేలి తన
 బౌద్ధమతములతోపాటు వైదికమతమునకుఁ గూడఁ బ్రతిస్పర్ధియై తద్వ్యతి
 పన్నమును ప్రతిఘటింపజొచ్చెను. పండ్రెండవ శతాబ్ది మధ్యభాగమున
 మూడవ తైలపుడను చాళుక్యరాజునకు సేనాపతియైయుండిన విజ్ఞలాయు
 అతనిపై నెదురు తిరిగి చాళుక్యరాజ్యము నాక్రమించుకొని తాను తైల
 మతాభిమానియైనను, వీరశైవమతమగు లింగాయతమతమును బయలు
 దేలుదీసిన బసవేశ్వరునికి మంత్రిపదవినిచ్చి యాతని సైన్యాధ్యక్షునిగను
 ధనాగారాధ్యక్షునిగను నియమించుటయు, నీయధికారముతో నీతఁడు తన

మతవాద్యులై రాజ్యములందలి వివాదాధికారులను నుం దొంగించుటచే, బిచ్చలు నిరీ సీతనకీ గలిగిన వైషమ్యము కరణముగా పునః ముర మొనరించును. మతయాచారమున మునుంగివలసివచ్చెను. ఇట్టి పరిస్థితులములతో నిరంకారాంతరేనో యారాముని వైదికమతమున కేవలంబసంకరితము, తగు దీక్షలు, రాజరాజు సుబదాచారమునందలి రాజసూయోన్మేషములులతో వాఙ్మయమున గింత యాదరము లేకుండుటచేయును, సన్న్యాయ్య మునలంఘనము ద్యాసధారితాంధ్రీకరణమును తుదముదించుటకు లేచిపోయిరి. నానాసంలంసము, మనఃకాంతి, చిత్తస్థైర్యము, భాషాపాటము, పాండిత్యము, మతాధిపతానము, ముక్తమతప్రోత్సాహము మొదలగునవిన్నయో సమమునందులే నన్నయ యద్దాని నిర్వహించుకొనగలెను. కాకుండునా యాచారములము, నీదేశముపై నాదరము నన్నగిలుట, అన్యవేషములు లేకుండునా బ్రబలముతపై పశ్యములు పెరుగుట, సోమ్రమాణ్యవికాసము యెప్పు యున్నచోఁ జిన్నచిన్న మండలాధికారులు దేశమునాన్తరములందు నొకట యునని చేసికొనఁగలయుత్సములములమున నొక పల్లవరల్లలము గానొందుట, ముందుగుకారణములచే 11వ శతాబ్ది ముఖ్యభాగమునుండి 12వ శతాబ్దమున భాగమువలకు దేశస్థితి సారస్యాతాభివృద్ధి కలుపై యోగ లేదు. మనముచేరిగిన యా కాలమునాటి రవులైనను దేగిదేశమునందలివారు గాని చక్కనిదేశమందలివారో లేక వారతీయరాజ్యప్రాంతపువారో యయియున్నారు. వరుపురు దాటారో, మండలాధిపతులలో లేక వారి మంత్రులలోయై యున్నారు. నన్నెదోవఁబడి కావేరీ తీరమందలి యొకయొక రాజధానిగాఁగల చోక మండలాధిపతియై యున్నాడు. చిత్రఁడు శైవ, రాధనిదేశము విలవాడై మల్లి రాజ్యముని గురుపుగాఁబడిన గురుపునే సర్వేశ్వరనిగా భావించి యట్టి యభేదబద్ధితో, కుమార సంభవమును కలంచిననాడగుటచే తరువాతి కాలమున పొల్కురికి సోమనాథాయుచే వృద్ధి నొందింపఁబడిన యాంధ్ర దేశమందలి శైవవాద్యులకాని కీతఁడు మొదటివాఁడుగాఁ గనబడుచున్నాడు. చిత్రఁడు నన్నయకుఁ దరువాతివాఁడే నై నను కీరశైవుఁడుగు

ఒకే నీతనికి వైదికమతమందుగాని, తద్వ్యాప్తికొఱకుగాని ప్రారంభించి ఐదిన భారతాంధ్రీకరణమునగాని యాచరము లేకపోయి యుండును.

ఇక నన్నయ తిక్కనల మధ్యకాలమున నున్నవారిలో బ్రసిద్ధ పురుషుడని చెప్పదగినవాడు మంత్రి భాస్కరుడు. తిక్కనాడు నీతనిని బ్రసిద్ధకవిగా జెప్పినను రామాయణకర్తయని జెప్పకపోవుటచే నా విషయమున భిన్నాభిప్రాయములు కలవు. అయిననట్టి బ్రసిద్ధకవియగు వాడు నన్నయ మొదలుపెట్టి ముఖ్యము పదలివేసిన భారతామ్నాయమునే గైకొని తెనిగింపక, యద్దానిని తన మనుమనికిపదలివేయఁదలచినవాడు వలె దాని రామాయణమును జేపట్టుటకుఁ గారణమేమై యుండును? రాజు రాజు గలిగిన పిదప నన్నయ భారతమును రచించెనని బ్రసిద్ధియేగాని యాతని గ్రంథమునకు దేశమునఁ బ్రచారము లేకయుండవచ్చును, రాజున నాంధ్రీకృతభారతము నీతఁడు చూచి యంతకపోవచ్చును. ఇంతేగాక మంత్రిభాస్కరుని కుమారుడగు తిక్కభూపాలుఁడు వైష్ణవమతావలంబి కుడై పాతనాను, కమ్మనాను మొదలగు దేశములలో వైష్ణవమత వ్యాప్తికిఁ దోడ్పడుచు, తాంబీపురమునందలి వరదరాజు స్వామియందత్యంతభక్తి గలవాడై యనేక విష్ణ్వాలయములను నెలకొల్పినట్లు తెలియుచుండుటచే, తండ్రియగు మంత్రి భాస్కరుఁడును గొంతవఱకు వైష్ణవమతాభిమానము కలవాడై యుండెనని తలంపఁవచ్చును. ఆ రాజు ణముచే నీతఁడు వైదికవ్యాప్తికిఁ దోడ్పడు భారతమునువిడిచి, వైష్ణవముతో దోధకమగు రామాయణము నాంధ్రీకరింపఁబోవఁగి యుండును. తిక్కభూపాలుడైనను వైష్ణవమతమునం దభిమానము కలవాడై యున్నను, తక్కిన మతము?ందు ద్వేషజుద్ధిలేక పరమత సహనము కలవాడై యుండెను. తనతిక్కన యన్ననో హరిహరులకు భేదమేలేదని తలంచుటచే నద్వైతభావమే కలవాడై, మరల నన్నయ భారతమును చేజిట్టి తెనిగింప దొరకొనెను. దేశమున నూతనమతములను వ్యాపింపఁజేయు చున్న కాలమున వారి బోధనలజే నాకర్షింపఁబడినవారిలా నొక్క కుటుంబముననే కొందఱి కొకమతమందును, మఱి కొందఱికి మఱియొక మతము

నందును స్రీతి విశేషమై యుండవచ్చును. కావుననే చుంత్రి భాస్కరుడును, తిక్కభూపాలుడును పైష్టవమతమునం దభిమానము కలవారై యుండి, తిక్కనసోమయాజి ప్రాసీనంబగు పై విమతమందే తాత్పర్యము గలవాడై యున్నచో నాకాలమున నదియొక విగత కాదు. ఇట్లు భారతము పూర్తికాకుండ రామాయచాంధ్రీరచణము ప్రారంభించఁబడుటకు దేశస్థితి, మతభేదములునే కారణములుగా గ్రహింపఁదగియున్నవి.

అ కాలములో భారతమును వదిలి రామాయణమును చేపట్టిన వారిలో కోనబుద్ధ ధూర్జియును, అతని కొడుకులగు కాచివిమలకు* పుత్తలరాజు ననువాదిలుగూడఁ గనపచ్చుచున్నారు. వీరు రామాయణమును గద్యపద్యత్కరముగఁ గాక ద్వివిధ కావ్యముగ రచించినారు. కోనబుద్ధురెడ్డి తండ్రి పుత్తల ధీరజీయుని ద్వివిధ రామాయణముననే గనఁబడుచున్నది. ఈ పుత్తలనాయకుని మద్రమదేవి కాలములో కారతీయ సామ్రాజ్యమునం దొక భాగమున కాచిపత్యము నుపొందిన కోన గన్నారెడ్డి సోదరుడై యాచివిమలకు సేవాత్మిగా నిండెను. ఈయని యన్న వైష్ణవ మతాభిమానము కలవాడై యుండి, సీతయు తన పేరునకుఁ దగినట్లుగాఁ పైష్టవమతాభిమానము కలవాడైనదియై గనపడుచున్నది. ఈ కారణముచేఁ గావలయు నీతని మహామంగు బుద్ధారెడ్డియొక పైష్టవ మతాభిమానము కలవాడై రామాయణము చేశీయఁబందమున - ద్వివిధగా రచించి తన తండ్రి కంకిత మొనర్చుట తటస్థించినది. కారతీయ కావ్యము మొదట డై నమతమున కంతగాఁ జోటిచ్చినట్లు గనపడు కాని మొదటి ప్రకాశమును కాలమున గురు ముల్లకాట్టనపంజితరాధ్యుల శిష్యుడైన సోమనాథుని బసవశ్రాణము, పంజితరాధ్య చరిత్రము, మొదలగు గ్రంథముల రచించి, పైష్టవమునకు, పైదిక మతమునకును విరుద్ధంబగు వీరశైవమును సామాన్యజనుల కందఱకు నుబోవందగుటకుఁగాను సంస్కృత పృత్యంబులను వదిలి దేశీయంబగు ద్విపదలో జానుతెనుంగున రచించి బోపించినవాఁ డగుటంజేసి, యద్దానికి పోటీగా నిండుక తమ

వాతి కాలమున కొంత పైష్ణవాభినివేశముగల బుద్ధరాజు రామాయణమును ద్విపదగా రచించియుండును.

బుద్ధభూవిభుండు రచించిన రామాయణమునకు 'రంగనాథ రామాయణ' మనుపేరు వచ్చుటకు రంగనాథుఁ డనునాతఁ డొకఁ డా గ్రంథమునకు ప్రతిప్రాసకొని దానిపైఁ దనపేరు ప్రాసకొనియాండుటయో, ప్రాసీనపు తాటియాకు ప్రతులు గొన్నిటిపైఁ గనపడు నీతినిపేరునుబట్టి యది రంగనాథుని రామాయణముని యవిమర్శంబుగ నొక ప్రతీతి లేకముని వ్యాపించుటయునే కారణమైయుండునేమో యని యిటీవలఁ గనుఁగొని బడిన తంజావూరు సరస్వతీ మహల్లోని రంగనాథ రామాయణము యొక్క ప్రాసీనములైన తాటియాకు వ్రాతప్రతులనుబట్టి యాహింసఁ దగియున్నది. ఇట్లు ప్రసిద్ధులయి, పేరు ప్రతిష్ఠలుగల రవులందఱు మతాభినివేశమునకు లొంగినవారై, యేదో యొకవిధముగ పై దివ్యుల మందాదరము లేనివారే యగుటచే నన్నయ తరువాత నుచూరు రెండల సందల యేండ్లవఱకు భారతాంధ్రీకరణము పూర్తియగుట చటస్థింప లేదు.

ఈ మధ్యకాలమున దుగిలిపోయిన ప్రసిద్ధ రవులలో నసంఖ్యఁ డొక డున్నాఁడు. అతడు తిక్కనకుఁ గొంచెము పూర్వఁడో నతఁ కాలికుఁడో యని చెప్పఁదగియున్నాఁడు. నన్నయ తరువాత నన్నయ యంతవాఁ డీతఁడని లోకప్రసిద్ధి గలుగుటచే నీతఁడు ద్వితీయావార్యుఁ డని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. అ.ప్రసిద్ధికిఁ దగిన కారణమును లేరపోలేదు. ఏలయన నన్నయ తరువాత నాతఁడు మొదలుపెట్టిన యుద్యమమును లేదా గ్రంథమును కొనసాగించవలయునని తలచి కృషిసల్పినవారిలో తిక్కనకుఁ బూర్వ మీతఁ డొక్కడే కనఁబడుచున్నాఁడు. భారతమున నన్నయ రచించిన మొదటి మూఁడు పర్వములు గాక తరువాతి విరాటోద్యోగ భీష్మ పర్వము లీతఁడు రచించిన టగపడుటచే నన్నయ యుద్దేశమును గొనసాగించఁ బూనుకొనినవాఁడనిపలె నున్నాఁడు. అతని పుట్టుక పూర్వోత్తరములనుగూర్చి తెలిసికొనుట కాధార మేమియులేదు గాని

యాతము దై నుదై యుండుననిమాత్రము వొందియు చలించుచున్నది. ఈతము త్రిలింగ శక్తానుశాసనమును ముట్టిమొర లక్షణ గ్రంథమును రచించియుండుటచే గౌరవావళి యుట్టిపరికాలమున నుత్తమవలెచే రచించి అతని గ్రంథముగాఁ జలంబఁబడుచున్నది. దీనిలో నే దియునుగూడ, వొందెనుంచుముందుగా ననుకూలమున చలంబఁ గ గలుగుటచేననో, శేతన వృక్షఃఖమునుగూడఁ బఠనము కనఁబడదు. యాతము రచించిన భారత మైనను దై నముకానుమాత్రముగ రచంబఁబడుటచేననో యేమో విశేష ప్రచారములేక యుండునట్లున్నది. ఇంతలో సప్తవృత మకానుశాసనముగఁ దిర్క్కున సోమయాజి రచించిన భారతభాగము ప్రగతి విచ్చుటచే దాని కావలయు లేక చాత్రమునున చావ్యమానిపోయిపోయెను. మొత్తముమీఁద సన్నయ యాంధ్రీకరింప మొదలుపెట్టిన భారతమును యాత్రిదేయనలయు నను తలం పొనరి తమనాచ ముహూర్త రెండునందలదేరినపలుకు నెవ్వరికిఁ గలిగిననోక కనఁబడదు. ముట్టిమొర విశేష మేనునగా నీ పదు పదాక్షర శతాబ్ది ముఖ్యకావమున భారతాంధ్రీకరణ విషయమును చలంబొక్క తిర్క్కునకే గాక, ముట్టిమొర యుపవృత్తునికేగూడఁ గలుగుటచే నగ్రాని కళ్లు పడువగు పరిస్థితు లేర్పడియుండునని యూహించి చదియున్నది. దేశములో బయలుదేరిన భిన్న భాతముల కరస్పరదై వివక్షము, స్పర్థ, వొంతపలుకు తగ్గి యుదై వ్యతముగనుండుఁ గొంత యభిమాన మేర్పడు కాలము వచ్చినది. మతసాంఘికస్థితి మూఁటిపోవుటకుఁ గ్రారంభించినది. వారాణసముదము మరలఁ జలమొత్త మొదలుపెట్టినది. న్యాయ పర్యకాత్మ విషయములగు నిబంధనగ్రంథము లనేకములు వ్రాయఁబడి తొచ్చినవి. కావుననే విజ్ఞానేశ్వరీయమును పర్యకాత్మగ్రంథమును శేతన యాంధ్రమున రచించుట తటస్థించినది. ఇట్టికాలముననే తిర్క్కున సోమయాజి సన్నయ పదలిచ్చిన వ్యాస భారతమును మరలఁ జేపట్టి యాంధ్రమున రచించుట సంభవించినది.

సన్నయ తమచాత రెండువందల సంవత్సరములపలుకు భారత రచన నెవ్వరును జేపట్టకుండుట కాతనిచే రచింపఁబడిన భాగమైనను

ప్రచారమున లేకుండుటయు మఱియొక చారణమగుచున్నది. కావుననే నన్నయను గూర్చిగాని, యాతని భారతమును గూర్చిగాని యాతని తరువాత తిక్కన కాలమువఱకు నెవ్వరును బ్రశంసించినచారగపడరు. చూచినవారు, చదివినవారు లేరు. తిక్కనయైనను బ్రథమమునఁ దాను రచించిన నిర్వచనోత్తర రామాయణమున నన్నయప్రశంస యేమియుఁ జేసినవాఁడు కాఁడు. అంధ్రభాష వాదిరవియని, అంధ్ర భాషావాగనుశాసనుడని తరువాత నంత ప్రసిద్ధిగాంచిన నన్నయ పేరైన నెత్తలేదు.

“హరిహరపద్మగర్భులను నాదితవీంధ్రుల నూత్న సత్కవీశ్వరులను భక్తిగొల్చి” యున్నాఁడు. ఆ యాదిత్యులలో (వార్హద్యులు?) గాని. నూత్న సత్కవీశ్వరులలోగాని నన్నయచూడ నుంచెనో లేదో చెప్పలేము. ఆ కాలమున నన్నయ రచించిన భారతభాగము విశేషముగాఁ బ్రచారములోనుండి, యందఱచేఁ జదువఁబడుచు నాంధ్రావళికి మోచుముం గూర్చుచునే యున్నచో, తిక్కన తాను స్వయముగా నద్దానిం బడు పుటచేతనే కవితావిలాస విస్తరమహానీయుడైనెగడినచో నా యాదిత్యులగు నన్నయ నామమునైన నొకసారి తన మొదటిగ్రంథమున స్మరింప కుండునా? ఉత్తర రామాయణ రచనకుఁ బూర్వము భారతభాగమును జదివియున్నచోఁ గొలువడియున్న యా పంచమపేదమును ముందు పూర్తి చేయఁ గడంగక రామాయణము నేల చేపట్టును? ఇంత నాతఁడు యుక్తి చేయలేదనిగాని, కవితాసామర్థ్యము చిత్కలేదనిగాని చెప్పట యుక్తి సహితముగాఁ గనఁబడదు. అట్లేయైనను. ఉత్తర రామాయణమును నాతనిఁ బేర్కొనకుండుటకుఁ గారణమగఁగడదు. ఇతఁ దాను భారత రచనకుఁ గడంగినపుడైనను నన్నయ భారతమును స్వయముగాఁ జదివి యాతని కవితాపద్ధతులందును, రచనా విశేషములందును, సత్కంతాభిరము కలవాఁడువలె నా భారతరచనము గూర్చి కాని, తప్రచుయితి యొక్క గొప్పతనమును గూర్చిగాని యేమియుఁ జెప్పక, భారతమును మాత్రము విశేషముగాఁ బొగడుచు,

“అదిచేయు సామర్థ్యము గలిగియు
ప్రాంతభాగములను సంతృప్తియై పెనుపొంది”

యుండునని విద్యమున సంపాదించుటలో భారతగ్రంథ ప్రశంసయే చేసి

“అందాదిదోడంగి మూలపర్వము లాంధ్రవిప్లవభారదుండు
విద్యాదయితుం దొనర్చె మహాకావ్యము నన్నయ్యభట్టు దక్షతన్.”

అభారతమున మూలపర్వములు అంధ్రకవిత్వవిభారదుండగు నన్నయ్య
భట్టు అంధ్రభాషలో వ్రించెను అని మాత్రమే చెప్పినాడు. విద్యాదయి
తుండు, ‘మహాకావ్యము’ అనునది నన్నయ్యగూర్చిన విశేషణములు
గాని యాతనివృత్తిని గూర్చినవిగావు. ఆ రీతియందు, నాకవితయందును
విశేషాదరమును పెక్కితీతముచుట లేదు. అంధ్రమున మొదట నుద్భవించి
నదియు రచించినవానిని అంధ్రకవిత్వ విభారదుండగుటలో విశేషములేదు.
తాను వ్రించింజూనిన గ్రంథభాగమునుగూర్చి యెట్లు చెప్పుకొనినాడో
చూడుము:

“హృదయాల్లాది చతుర్థ మూర్తతత్వోపేతంబు నానారసా
భ్యుదయోల్లాసి విరాటపర్వ ముట యుద్యోగాదులంగూడఁగా
బదునేనించె చెనుంగుదాన జనసంప్రార్థ్యంబులై పెంపునకా
దుదిమ్మట్లన్ వదియించు దొప్ప జనసంతోషంబు నింకారఁగన్.”

“రావున భారతామృతము వర్ణపుటంబుల నాంధ్రగ్రోలి యాంధ్రావళి మోచ
ముం దొరయునట్లుగ” రచింపఁ బూనినాడు. నన్నయభాగము గూడఁ
జదివి యాంధ్రావళి యిట్టి యానందమును తొందుచున్నచో దానినిగూర్చి
యించుతై నఁ తెప్పఁదా ? నన్నయభాగమును జదివి తా నట్టియానందమును
తొందితిననియైన తెప్పఁదా ? ఏమియుఁ తెప్పలేదు. తనకు వైదికమార్గము
నందుఁ గల యభిమానమునుగూర్చి, తనకుఁ బ్రత్యక్షమైన యిష్టదేశత
చెప్పినట్లుగా, నిట్లు తెల్పినాడు.

“వై దికమార్గనిష్ఠ మగువర్తనముం దగ నిర్వహించుచు
 నేదములేని భక్తి నతినిర్మలప్యత్తిగఁ జేయుచుండు మ
 త్పాద నిరంతర స్మరణ తత్పరభావము కల్గి నాత్మ స
 మోదముఁ బొందఁ గావ్యరసముం గొనియాడుచునుండు పెద్దవాడనొ”

ఇట్టి వై దికమార్గ మునందలి ప్రీతియు, శంపమవేదంబగు భారతము
 మూలముగా నా మతమునందలి ధర్మాద్వైతస్థితిని వ్యాపింపఁజేయు నుచ్చ
 శమును, చాళుక్యప్రభుపుత్రునర్చిన మహాత్కార్యమునందలి గౌరవమును
 వారి ప్రోత్సాహమున భారతాంధ్రీకరణకార్యమునకుఁ బూనిన నన్నయ
 యందలి భక్తియుఁ గారణములుగాఁ నాతఁ డొనర్చిన మూఁడుత్పత్తులను
 వదలి తిక్కన తిక్కన శర్వముల నాంధ్రమున రచింపఁబూనినట్లుహింపఁ
 దగియున్నది. అంతేకాని నన్నయ రచించిన భాగమును సంపాదించి,
 చూచి, చదివి, యానందించి, దానిమూలముననే కవితావితానవిస్తర మహా
 నీయుఁడై మిగిలిన భాగమును బూరించినట్లు తోచదు.

ఆరణ్యపర్వ శేషపూరణప్రశంస

తిక్కన నన్నయవ్రాసిన గ్రంథభాగమును జూచినాఁడన్నచో
 నన్నయ మూఁడు కృతులు సంపూర్ణముగా వ్రాసేయఁగలఁడనెడిగాని,
 యట్లుగానిచో, రాజ్యతంత్ర మవలీలగ నుపే, పరదేశములకేగి రాజుల
 మెప్పించి పరమతముల ఖండించి దిగ్విజయముగాంచి యత్యంత మేధా
 వంతుడును, ధైర్యస్థైర్యములు గలవాఁడనని పేరుగాంచిన తిక్కన
 యరణ్యపర్వభాగమును బూర్తిచేసినచో వృత్తువువాతఁ బడునెమో
 యను భయముచేఁ బిటికివందవలె చెనుదీసినాఁడని చెప్పవలసివచ్చును.
 తిక్కన నన్నయభారతమున మూఁడుకృతులు సంపూర్ణముగా నుండుటను
 జూచి నాల్గవక్వత్తి ప్రారంభించినాఁడన్నచో, రాజమహేంద్రవరమునఁగల
 మూలప్రతి నీతడెట్లో విశేషప్రయత్నముచేసి సంపాదించి ప్రత్యంతరము

వ్రాయించుటకుండు దిరిగి పండినాడనియో, లేదా, యే గణాంతిదేవుని
 యాసానమునకుండు పు సమయముననో రాజమహేంద్రవరమునకుఁబోయి
 యా ప్రతిని జూచిపట్టినాడనియో చెప్పవలెను. కాని దేశమున ననేక
 ప్రతులున్నవనియు, నా ప్రతులన్నింటిలో మూఁదవృత్తులు సంపూర్ణ
 ముగా నున్నవనియుఁ చెప్పినచో తిక్కన తరువాత నేఁబడి యరువది
 సంవత్సరములలో నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ చూచునరికే దేశమునఁగల ప్రతు
 లన్నిటిలో నొక్కభాగము మాత్రమే హతాత్తుగా శిథిలమైనదనుట
 విశ్వాసపాత్రమెంతమాత్రముగాదు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడు దొరికిన ప్రతిలోఁ
 గొంతభాగము పోయియూండెననినచో, నన్నయవ్రాసిన భాగము తరువాత
 నైన దొరికివఁగిందేగదా. దీనిని బట్టి నన్నయ అరణ్యపర్వము పూర్తి
 గాకుండ వ్రాసినచనిపోగా, నాతని తరువాత నా గ్రంథము నాదరించి
 ప్రతికృంతించులను వ్రాయించి వ్యాప్తిలోనికిఁ బెచ్చువారు లేకుండుటచే
 తిక్కన యా భారతప్రతిని చూడనేలేవనిగాని, దేశమున దానికి ప్రచార
 ము లేకుండుటచే, నొక్కటే ప్రతియుండగా నచ్చాని నెట్లో తిక్కన
 చూచి, యందు మూఁద వృత్తులు సంపూర్ణముగానుండుటచే నాల్గవపర్వ
 మును మొదలుపెట్టి పూర్తిచేయఁగా, గొంతభాగమునకు ప్రతియందలి
 చివరభాగము శిథిలమైపోగా నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ దానిని బూరించెననిచాని,
 లేదా, తిక్కన యసంపూర్ణ గ్రంథమునే చూచినను మితిభ్రష్టత భయ
 ముచే నా భాగమును పూర్తిచేయక వదలివేసిననిచాని, మూఁదవిధము
 లుగా మనము తలంపవలసియున్నది, ఇందు మూఁదవదానికంటె రెండ
 వది, రెండవదానికంటె మొదటిది సంభాష్యంనై బలపత్తరముగా
 నున్నట్లు తోచక తప్పదు. ఏది ఏట్లున్నను అరణ్యపర్వమును నన్నయ
 సంపూర్ణముగా రచించెననియు, మూఁదపర్వములు దేశమున భాగుగా
 ప్రచారములో నుండఁగా, తిక్కన యొకప్రతినిజూచి నాల్గవపర్వము
 మొదలుపెట్టి భారతమునంతయు పూర్తిచేసిననియు, నాతని తరువాత
 నలుదిదియేండ్లకు నరణ్యపర్వమునం దుది భాగముమాత్ర ముచ్చటచ్చట
 క్రిమిదన్నమై శిథిలముకాగా నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ నన్నయ పేరేపెట్టి యా శిథిల

భాగము నచ్చటచ్చట పోయిన వర్ణనములను, పదములను, పాదములను స్వయముగా నతికి తద్రచనయ నారణ్యపర్వశేషమును పూరించెననియుఁ జెప్పుటమాత్రము సమంజసముగాఁ గనబడదు. నన్నయ భావములు, పదగుంఫనములు, వాక్యవైఖరి ఆక్కర పృత్త్యయోగము, మొదలగు రచనా రీతులన్నియేని యీ భాగమునఁ గనపడుచున్నవి గావున నీ భాగముకూడ నన్నయ రచించినదే; పర్వపద పాదముల పూరణము మాత్రమే యెత్తాప్రెగ్గడచేసిన పూరణమునుటయు నెంతమాత్రము యుక్తియుక్తము కాదు. ఏలయన నెత్తాప్రెగ్గడయే “తద్రచనయకా” పూరించితి నని వ్రాసికొనినాఁడు. ఒక పర్వములో చివర కొద్దిభాగముమాత్రమే కొటవడియుండుటచేతను, తక్కిన పర్వము లన్నియు తిక్కనాట్యుడు రచించియుండుటచేతను, ఆ స్వల్పభాగముకూడ నన్నయపేరనే యుండుట యుక్తమని తలంచి యాతని రచననే యనుకరించి పూర్తిచేయుటయు త్నించి, యట్లే చేసితి నని చెప్పికొనియున్నాఁడు. అప్పుడు మనము చూడవలసిన దేమనఁగా నీ యనుకరణ ప్రయత్నములో “తద్రచనయకా” — నన్నయ రచనయే నని చూపించుటలో నీతఁ డెంతవలసిన నెగ్గినాఁడు? ఎక్కడ నే భేదము లేక నన్నయ యే దృష్టితో భారత రచనను మొదలుపెట్టి రచించినాఁడో, ఆ దృష్టితోడనే తానును రచించుచు, నన్నయ రచనా పద్ధతినంతను దెచ్చి యీ భాగమున నిలిపినాఁడా లేక కాలక్రమమున భాషలోఁ గలుగుచుండెడి మార్పులు, తిక్కన రచించిన తక్కిన భారత భాగమును జదువుకొనుటవలనఁ గలిగిన కవితా సంస్కారము నీతని యరణ్యపర్వశేషరచనలో నేమైనఁ బొడసూపుచున్నవా యని మన మించుక పరిశీలించినచో, నిది నన్నయ రచన యగునా, ఎఱతఁడు చేసినది కిథిల గ్రంథపూరణమా లేక యనుకరణ పద్ధతిమీఁద జేయఁబడిన స్వతంత్రరచనయూ యను విషయము నిర్ధారణచేయుట తవకాశము కలుగును. అటుపైని ఈ యరణ్యపర్వభాగ పూరణము “తద్రచనయకా” జేయుటకుఁ గారణము, - నన్నయ దుస్వభావదుర్విపాకము కారణముగా నాతనికిఁ గలిగినదని తటవాతివారు బయలుదేఱఁదీసిన మత్తిభ్రమణ కథా

మూలరమగు భయమా ? లేక నన్నయ తిక్కనలు తలపెట్టి పూర్తిగా వించిన యుద్యమమందలి భక్తియా యను విషయము చూడ లేలగలదు.

ఈ సందర్భమున నన్నయ భారతభాగమును (అనగా మొదటి రెండు పర్వములు - మూడవ పర్వము 4 ప 12. వరకు) తరువాతి యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ రచించిన యుద్యమపర్వ శేషభాగముతోఁ బోల్చి చూడ వలసిన యావశ్యకత యేర్పడుచున్నది. ప్రస్తుత యుద్యమపర్వ శేష భాగములోని యొక్క పద్యములను నన్నయ భారతభాగములోని వానితోఁ బోల్చి పరిశీలించినచో నవి యేతద్విషయ నిర్ణయమునఁ గొంతవలయు వోచ్చుదగలవని తోచును. నన్నయ తరువాత నొక్కరచ్చెత్తము లాంధ్ర శవితలో నంతరించినవి. తిక్కనాచ్యుడుగాని, నన్నెచోదాదులు గాని వాటియున్నట్లగపడదు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడయైనను తన యితర గ్రంథములలో వాడలేదు. నన్నయ రచించినట్లే తానును “ఆద్రవయనకా” రచింపఁబూని నాడుగనుక ఈ పృథ్వుములను వాదినాఁడు. అక్కరపద్యములు రచించు చున్నవి గావుననే యిది నన్నయరచితదే. యనినచో పద్యముల లక్షణ మొక్క తీరుననే యుండవలయునుగదా. కాని దీనిలో లక్షణభేదము కొంత గానవచ్చుచున్నది. నన్నయ పద్యావిక్రమంలోఁ బ్రతిపాదమునను నొకపగణము తరువాత యతి పాడించినాఁడు. కాని యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ మూడవపగణము తరువాతనే యతి పాడించినాఁడు. రెలుగు లాక్షణికు లందఱు నీ పద్యమునకు లక్షణము చెప్పుటలో నన్నయ రచించిన పద్య ముల లక్షణమును గ్రహించి చెప్పక, యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ రచించిన పద్య ముల లక్షణమునే గ్రహించి, అనగా ప్రతిపాదమునను రెండింద్రగణ ములు నొక సూర్యగణము గలిగి మూడవపగణము తరువాతనే యతియని యిట్లు పద్యావిక్రమకు లక్షణము చెప్పియున్నారు:

“ఒకతో నిద్దరింద్రులును

నొక్క యాదిత్యుండు మఱియు

రాజితంబుగ నిద్దలమర

రాజులు నొక్క సూర్యుండు."

.....అనంతుడు

"మునుపుగాఁ బ్రాసంబుఁగూర్చి

మూఁటిపై విరమంబునిల్చి

చన నింద్రయుగశంబుమీఁద

జలజావు నొక్కనిఁజేర్చి

యినుమడించిన నాటుగణము

లెనసిన నొక్కపాదంబు

వనర పక్కాణించినంతఁ

దగునిట్లు మధ్యాక్కరంబు."

-----అప్పకవి

మొదటి రెండున్నర పద్యములలోని యక్కరపద్యముల లక్షణమును గ్రహించి చెప్పక, తుది పద్యములలోని పద్యలక్షణమునే, యీ పద్యలక్షణముగా లక్షణీకులు గ్రహించుటచే, నప్పటిలే యిప్పటివలెనే మొదటిభాగములోని నన్నయ మధ్యాక్కరలకు లక్షణము సరిగా కుదరక చికమకగా నుండుట తటస్థించినవని చెప్పవలసియున్నది. యుద్ధములుని శాసనములలోని యక్కరలలో నాలపగణము తరువాతనే యతి కనబడుచుండుటనుబట్టి నన్నయ యీ ప్రాచీన సంప్రదాయమునే యవలంబించి యుండుననుటకు సందేహములేదు. నన్నయభాగములోని పద్యములలో లక్షణము సరిగాఁ గిట్టుకుండుటకుఁ గారణ మీ పద్యములు దేశీయములై, మాత్రాగణబద్ధములై, యంతకుపూర్వము దేశీయులచేఁ బాటలలో నుపయోగించుకొనఁబడినపై యుండుటచే నా పాటల కనుకూలముగా నొక మాత్ర హెచ్చించుటయు, నొకటి తగ్గించుటయు సంభవించుచు నియతమైన లక్షణపరేకుల బయటయై యుండును. కన్నడభాషలోని యక్కర

పృత్తియుల లక్షణము విషయమునుగూడ నీచిట్క- గలుగుచునేయున్నది. ప్రాతప్రతులలోని పాతభేదములుచూచి నీ చిట్కకు నుజ్జయొక శాస్త్రము యుండును. పట్టాప్రెగ్గడయు నరణ్యసప్తశేషమున నక్కరలను రచించినను లక్షణము విషయమున పాత్రము నన్నయ ననుసరింపరా, తన ప్రత్యేకము స్వాతంత్ర్యమును లాఠియున్నాడు. యతిస్థానమును మార్చినాడు. నన్నయయే యా దాగము నందిలి పద్యములతో యరి స్థానమును మార్చి రచించినాడనుట పొసగెడు గదా. అరణ్యసప్తము ములో నొక్క యాశ్వాసముననే. 4వయాశ్వాసమున. పూర్వభాగములోని పద్యము రొక్కరిని, ఉత్తరభాగములోనిది మరొక రీతిని గనబడుచు నీ రవిత్వము భిన్నరవి గర్తృత్వముని పృత్తియు చేయుచున్నది.

4వ ఆ. పూర్వభాగమున, రెండు పద్యార్కరలు గలవు.

“ఏనేయ లగుడెందె నజ్ఞును పరిగి

యింత కే తెంచు

బూని దివ్యాత్ముల వనిసి యున్నా

తుబాటారినత్వ.....”

అరణ్య. 1. 3

“పడిదేల గజములు బలము గలవాడు పొలన్త్యతోడ,
గదనంబు చేసి యనేదియెక రాక్షసుల నిర్జించి.”

అరణ్య 1-105

పట్టాప్రెగ్గడ పరిశ్రమలో 4వ ఆశ్వాసమునందే,
పసిమతియందు ననర్కవత్తులె యున్న క్షేచ్చలను

అరణ్య. 4. 312

ఇట్లొక్క యాశ్వాసముననే, యొక్క పద్యమును రచించు విషయ ముననే యిట్టి భేదము గనబడుటంతేనీ పూర్వభాగమును రచించినాతడే యుత్తరభాగమును రచించియుండలేదనుటకు బ్రబలకారణము కనబడు చున్నది.

ఇది ఛందోవిషయకమైన భేదము. ఇత భాషాభావసామగ్రి విషయమునను, కథావస్తు ప్రచారకనారీతులను నన్నయ కవితకును, నారణ్య పర్వ శేషకవితకును గల వ్యత్యాసము నారయుదముగాక. అరణ్యపర్వ శేషమును నన్నయరచనవలెనే గనబడునట్లు చేయుట కనేక ప్రయత్నములను చేసి—అనగా నాతడు ప్రయోగించిన యర్కర పృత్తిములను బ్రయోగించియు, నాతని పద్యములతోలిసిన పద్యములను “రయవివలతు రంగమతరంగములన్” ఇత్యాదులను రచించియు, నన్నయకు స్వాభావికములగు పదబంధనములను దీర్ఘసమాసములను “అఖిలజలధి దేలాపలయితంబు” ఇత్యాదులను వాడుకొనియు, నాతని వలెనే తిక్కనరంపె నెక్కుపపాలుగా సంస్కృతభేదములను గలిపి తత్సమబహుళంబగు భాషలో రచించియు—తద్రచనయని స్థూలదృష్టితోఁ జదివినవా రనుకొను నట్లు చేసినను, తిక్కనాచ్యుని భారతమును విశేషముగు శ్రద్ధతో, నత్యంతాదరముతో, విమర్శనా దృష్టితోఁ జదివికొని యాతని కవితావిశేషలక్షణములకు గుర్తించి యున్నవాడగుటచే, నన్నయ రచించినట్లే రచింపవలెనని మొదలుపెట్టి, యట్లే రచించితిని తలంచి, పైకి వ్యక్తము చేసినను తిక్కనాచ్యుని కవితాప్రభావ మీతనికిఁ దెలియకుండఁగనే యీతని రచితలోఁ బ్రదేశించి, యీతని కవితను నన్నయ కవితనుండి వేరుపఱుచుచునే యున్నది. ఇట్లాంధ్రవాఙ్మయమున సుప్రసిద్ధులై ప్రమాణ కవులగు కవిత్రయము వారిలో మూడవవాడగు నీ యెక్కుప్రగ్గడ కవితారచనయందు మొదటి యిద్దఱుకవులయొక్క విశేషలక్షణములే యొక్కచోఁ గలిసి యతి హృద్యులగు సమ్మేళనమును బొంది యీతని కవిత కసమానంబగు రామణీయకత నాపాదించినవి. షేక్స్పియర్ మహాకవినిగూర్చి డ్రైడెన్ చెప్పినట్లుగా* నన్నయ తిక్కనల యంశములే గలిసి యీతనియందుఁ గానపచ్చుచున్నవి.

* The force of Nature could no further go

To make a third, she joined the other two-

ఆరణ్య వన్య శేషమునలవల తిక్కన యనుకరణము

సన్నిపాద్యని కవితయందుకంటె నెట్లా ప్రగ్గత కవితలో పోయి
పదప్రయోగము కొంతయెక్కువగాఁ గనబడుటయేగాని పదనాంశము
లందుఁగూడ సేతఁడు తిక్కనాద్యని యనుకరింఁ దుప్పించిననుట
లేంది సన్నిపాద్యనమే నిదర్శనము:

“గరుదులు గడపంగఁ గదలి యుల్ల న
యొత్తుచు నెడముల నుత్తిరించు
వేములఁ జేతులు విచ్చి యాదెడు నట్లు
లోలోర్మిపంతులఁ గ్రాలిరాలి
ప్రచురచాసమ్భార్తి పచరించుదాడ్పున
నుచుపేసరోచులఁ పెరలు గుడిసె
యుచుపడి పర్తిలుచున్న జలంబుచేఁ
తొంగారి దెస లెల్ల మ్రుంగిదొనుచుఁ
బ్రబల పిలయకాల పడురయబహుక న
మీరసంఘ దుర్నివాసమగుచు
మెగ్రుంగిగాఁ బయోనిధు లొక్కఁడఁ
తెల్లరేగి జగము లెల్ల ముంచె.”

ఇది విరాటపర్వమున తిక్కనాద్యని శమిస్కృత పర్వ సమద్యమును
బోలియున్నది. చూడుడు:

“నెగసిన కొన లేచి నింగి యంతంతకు
నవులఁ ద్రోవఁగఁ దనరాదుదాని

జాగినశాఖ లాశాచక్రముల కొలం

దులు బారవెట్టంగఁ బొలుచుదానిఁ

గవటలొందొంటితోఁ గదియుచు నెడములు

మ్రుంగి ప్రబ్బఁగ పొంపు మిగులుదాని

లోనిజొంపము పవలును బెనుఁజీకటి

నొదవించి పొదలంగ నొప్పుదానిఁ

గనియెఁ బవమాన వివిధనర్తన కళా ని

పర్తిఁగాక మూకారవస్ఫూర్తి జాత

భీతి పరిసరపర్తి వాభీల భుజగ

చండమూర్తి శమీతరు చక్రవర్తి."

మొదటి నాలుగు పాదములలోఁ జిన్నచిన్న యచ్చ తెనుఁగు పదములలో దాని స్వరూపముఁ జక్కగా వర్ణించి, తుది గీతములో దాని క్రియలారా కారమును నొక పెద్ద సంస్కృత సమాసములో భీరరముగా వర్ణించుట పై రెండు పద్యములకు సమానము. దెస రెల్ల మ్రుంగుట, అశాచక్రముల కొలందులు బారవెట్టుట అను సమానభావములుకూడ నేలైన తిర్క్కున ననుకరించుటను వ్యక్తముచేయును. ఇట్టి సందర్భముల నన్నయగై లి కేవల సంస్కృత జటిలంబై మహోదధిగాంభీర్యమునే తలపించుచుండును

“అలఘు ఫణీంద్రలోక కుహరాంతర దీప్తి మణిస్ఫురత్ప్రభా

వలిగలదాని, శశ్వదుపవాసమహాప్రతశీతపీడితా

చలమునిసౌఖ్య హేతు విలసద్బడదాగ్ని శిఖాచయంబులఁ

వెలిఁగెడుదానిఁ గాంచి రరవిందనిభానన లమ్మహోదధిఁ.”

అరణ్యపర్వశేషములోఁ గొన్నివట్ల సంభాషణాశైలి తిక్కన సంభాషణాశైలినిబోలి నయుక్తికంబై, జాతీయయుక్తంబై, నన్నయ రచనకంటె రమ్యతరముగాఁ గవఁబడును. అరణ్యపర్వము 4-అశ్వాసము

సందరి యత్రిగౌతమ సంవాచమున తిక్కననైలి మునురచణము గాన
సగును. హాసదేవుని శిష్యుఁడు శిష్యుని గుట్టముల నడుగుట :

“ఇమ్ము సరేశ్వర చూతుర
గమ్ముల నీకార్యమయ్యెఁ గాదే రమలో
భమ్ము సమ నొడ్లసోమ్ములు
రమ్మన్నను పచ్చనే యెరపు సత మగునే.”

“అసపుడు శిలుఁ డిట్లనియెం
తను నినుఁ డుత్తేట సతఁడు సాలుదు పీపుం
గొనిపోవఁ దురంగంటులఁ
తను మీదుర్పాషణములు సై వపు మారుకా”

“అనిన విని యేటిమాటలు
వినువారలు నవ్వ రకట పిష్టాల ఛనముల్
గొని వేట యొంటి నిచ్చెద
ననుటిది మేనాటి చంద మని మని పలికెకా.”

అపర్య. 4.352

“వినుఁడీ సర్వజనంబులం గడఁగి యాచిప్తుకా దురాచారి య
ర్జునునిం దున్నెద నన్నదీయర మహాచాపోగ్రనిమ్మర్చి బా
ణనిపాతచ్చిదురాంగర త్తజల శోణికోటి సంసిక్తుగాఁ
గనుఁడీ యీదురి తాత్మనంచు నతిశీఘ్రప్రాప్త కోదంబునై.”

ఇందలి సంబోధనములలోప స్వాభావికత్వగుణము (realistic
touch) గమనింపఁదగియున్నది.

“శర మరీఁ కోయబయ్యను ద
త్కరయుగ్మము బాణకాయకంబులకోఁ నె

చెప్పర సంస్తంభం నొందుడు
నరనాథుఁడు విస్మయావనత మానసుఁడై.”

“పల్లవుడి చలముగోపము
పొల్లపడి చనంగఁ గొంతప్రొద్దు మొగమునన్
వెల్లదనము గదురనిలిచి
యెల్ల జనులు పినఁగ మఱియు నిట్ల నిఁకలికన్.”

అడితిఁ బెక్కుమాట లవియన్నియు వచ్చుయిపోయె నప్రసం
తాడన శక్తి గీడ్పడియెఁ దభ్యము బ్రాహ్మణశక్తి యెక్కుఁ దే
నోడుదు వామదేవునకు నో జననంఘములార సజ్జనా
ప్రేడితకీర్తి నిమ్ముని నమిత్రనిషాదను నాశ్రయించెదన్.”

పై పద్యములలో స్తంభము నొందిన నరనాథుని విస్మయావనత
మనస్కత్వము, నానమయమునందలి యాశని మనోవృత్తుల యందలి
క్రమపరిణామము (*gradual development*) వానికిని బ్రాహ్మణకాలమున
కును గల పొందిక యెంత చక్కగా పరిపక్వమైయున్నదో చూడఁడు.
ఇట్టి వర్ణనలు తిక్కన సొమ్ము. నన్నయభాగమున నిట్టి మనోవృత్తుల
పివరణము గానరాదు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ తిక్కన ననుసరించి రచించెననుటలో
సందేహము లేదు. తుదిపద్యములోని యాతని పలుకులెంతయు రమ్య
ములై సందర్భానుకూలములై నాటకగుణము కలవై యున్నవి. (*Speech
how dramatic!*)

ఆరణ్యపర్వ మైదవయాశ్వాసమున నింద్రుఁడుకుమారస్వామితోఁ
బలికిన యీ క్రిందిపద్యమునందలి రచనావైఖరి విరాటపర్వములోని
యుత్తరుని వాక్యములతోఁ బోల్పఁదగియున్నది :

“అనునెడ నింద్రుఁడిట్లనియె నట్లయినం గదులెన్న దేవ నీ
యవిమిష నాయకత్వమునయం దభిషిక్తుఁడ వై ముదంబతో

ననుబదిగొమ్ము వీడుకరుణః" దొసగెల్లను తీజీయుండెదఁ
మనతరశార్యసూచించు గావున నర్జున వింద్రలక్ష్మికిఁ."

(అరణ్య. 5-228.)

పిరాటసర్వమునందలి యాత్మని పాటలు:

"మనము కలంకదేత రిభుషిస్తన చిత్రము యెక్కు నేట నీ
మనభుజుల శ్రీప్రాపున నుండిలి శార్యః హోన్నతంఢ నై
యని మొనసాచిత్వము నహత్త్వము వైరులు చెప్పి

జూపెదఁ

ననుబదిగొమ్ము నెమ్ము కుడునాకు నదల్పు సురల్పు గోవులఁ"

సత్యాద్రావదీ సంవాదిము గూడ సంతాపదాశైలిలో పదింపఁ
బడుటయే గార యిందలి జాతీయము, వనోపశ్చిత్తివిషయరీతులు లెక్కప
శైలినే యనువరించివట్లున్నది.

(అరణ్య. 5-281) :

"ఏమను నీ పలన విజయ

గా నిది యంతయును నెట్టిగి రిమలదళాక్షం

బూని పకగతునిఁ జేసి య

నూన స్నేహనభోగయుక్తి చరిత్రఁ."

"అని యిట్టిగి నెది రిందలి

గినుక వొడమ నడచుకొనుచు, కృష్ణ మృదులహ

సిని యగుచు కృష్ణభామిని,

గనుకొని యట్లనియె నిర్వికారకృత్యై."

పదిని బొడమిన కినుక నడచుకొనుట (వనోపశ్చిత్తిగోపనము),
మృదులహసిని యగుట, తదతు నిర్వికారకృత్యై పలుకుట — ఇట్లు
వనోపశ్చిత్తుల గమనవైఖరిని విశదీకరించునట్లేము (Psychological

descriptions or description of mental attitudes and conflicts)

నాటాకాభినయమును సూచించునట్టియు వర్ణనలనత్యద్భుతముగాఁ జేయుట లోని ప్రాగల్భ్య మొక్కతిక్కనకే చెల్లి సది. తిక్కన ననుకరించి, యాతఁ డసమాన చాతుర్యముతో చిత్రించిన ద్రౌపది పాత్రముమొక్క తత్వమును బాగుగాఁ దెలిసికొనిననాఁడు గనుకనే యెఱాఁపెగ్గరి యా సందర్భమును తిక్కనవలె రచింపఁగలిగినాఁడు. నన్నయమే యెనవోనిట్లు రచింపలేకపోయియుండును. అప్పుడు ద్రౌపది యేమిపలికినదో ఆ పలుకులు తిక్కన చిత్రించిన యామె స్వభావమున కెంత సగియున్నదో పరికింపుఁడు:

“నను నిట్లు దుష్టవనితా

జనము నటులుగాఁ దలంపఁ జనునే నీకున్

మనసొప్పదు పురుషోత్తమ

వనితవు గాఁడగవు నీవు పనరుహనయనా.

“అని మేలంపుఁజందంబున దాని వివేకహీనత మెఱురపడనాని పాంశాలి మఱియు నిట్లనియె.”

ఈ మేలంపు జందంబునఁ నతి గంభీరముగా తిట్టినట్లు గాకుండ, పొగడినట్లు గాకుండ నతి గమనుండునముతోఁ బలికించుట తిక్కన పై పురియే గాని నన్నయది కాదు. అట్లు తాను పతులమొడలఁ బ్రవర్తించు రీతి సంతను వివరముగాఁ జెప్పి తుదకు

“ఇట్టి వర్తనముల నెపుడుఁ బాండవులకుఁ

దగిలి ప్రియము సేయఁదగితిగాని

మిగువ నీవు చెప్పు మందులు మాయలు

నింద్రజాలములును నే నెఱుంగ.”

అని యన్నది. ఈ వాక్యములలోని జాతీయము, భాషాశక్తి (Force of language), జిగి యెట్టిదో పరికింపుడు.

ఈ సందర్భమున నీ ద్రాక్షదీ చిత్రమును విరాటవర్ణమున కీచరి
పదానంతరము మధ్యేష్ఠను జూడంబను ద్రాక్షదీస్వయాపచిత్రముతో బోల్చి
చూడఁబెరియున్నది. అమె "అంధ్రభారతము సొచ్చి సహోదర చరణ
శోభాతురయగు కై కేయిరసకుం బనుసంపాద

"నవమన నెలము పొంపొచ్చి నెమ్మొగియునఁ

దోహంగ వచ్చినఁ ద్రోచి త్రోచి

లలి నుల్ల సిల్లుచు లలితబోధనదీప్తి

లడర మండించిన నాగి యాగి

సంతసంబున బాలికము లగుచెయ్యులఁ

దొడరవచ్చిన చేయ కుడిగి యుడిగి

ముదమున నుల్బమై నూట నాలుకకు రాఁ

గడగిన నాచక కడపి విడిపి

దీరయై నిట్లు సన్నచిహ్నమునకు

గరువతన పనులలితంబుగిట్ల పెట్టి

వెలఁది యెఱుఁగనది వోలె విప్పితిరేచి

యల్ల నెప్పటియట్టుల యుగ్గుటయును."

ఇం దామెచూపెనునఁ బడు భావములనుఁ దెలిసి గినపదకీచించు
టకుఁగాఁ జేసిన ప్రయత్నమును వర్తించుచు, భావసంబంధము నదిక్ర
మించి భావగోళనము చేయుటలో నామెచూపిన భీకత్వము నెంతచక్కగా
తిక్కన వర్ణించినాఁడో చూడుము. నాటకరంగమునం దెట్లో యట్లే యీ
సందర్భమున ద్రాక్షదీపాత్ర మధినయింపవలసిన విషయమనియు నీ నీప
పద్యములో వర్ణించిచెప్పి యా పాత్రమును మన హనోనేత్రము నెదుట
దెచ్చిపెట్టినాఁడు. ఈ పద్యమందలి భావమును రంగమున నభినయించి
చూపుటకు నాటకాభినయమునం దారితేరిన దిట్టరులకుఁగాని సాధ్యమగునని
తోచదు. అదునికాంధ్ర నాటకరంగమునఁ బ్రసిద్దులగు వారి తిక్కన

మహాకవి రచించిన ద్రౌపదిపాత్రమును గమనించి యాతఁడు సూచించిన రీతి భావచ్ఛాయలను గనబఱచుచు, నాపాత్రము సభినయించినచో నత రమ్యముగ నుండుగలవని తోచుచున్నది. పై సత్యభామతోడి సంవాద సంవర్ధమును రచించుటలో నెత్తాప్రెగ్గడ యితికృషి సమరరించెననుటలో సందేహములేదు.

తగిన సంవర్ధము దొరికినను నన్నయపామ్యఁ దీరునోపుతులను, పర్తింపక కథాగమనికయందు మాత్రమే గౌరవమును జూపి విరిచిపేసిన ముట్టములనొకటి రెండింటిని జూపెదను. మనమునఁ దొడము విరుద్ధభావముల సంఘర్షమును జూపి తాత్కాలిక మనోప్రస్ఫుత్తులను జర్కగా వివరించుట కనుచగు సంవర్ధ మొకటి యారణ్యవర్ధమునఁ బ్రథమాశ్వాసమున నమనుచు పాశుపతాస్త్ర సంపాదనకై తనంబు నేయఁబోవునని దొకటి తటస్థించినది. అప్పునుని యస్త్ర సంపాదనోద్యోగమునకు నంత నము, తాత్కాలికమగు వియోగమునకు దుఃఖము ఎట్లు వారివారి మనోప్రస్ఫుత్తులను త్రిప్పినచో చూపుట కవతాశము కలదు. కాని నన్నయ యెట్లు రచించినాఁడో చూచుము.

“దివ్యాస్త్రలాభార్థముగా నగ్రజుచే ననుజ్ఞాతుండై విది హోమ సంకర్పిత వీతి హోత్రుండును, బ్రాహ్మణకృత స్వస్త్వయనుండునునై ధౌమ్యాది మహీసురపరులను, బ్రాతృపరులను వీడ్కొని నఁపించిన కరుగ నకుకట్టిన..... అతని గాండీప హస్త సక్షయ దాణకూడర యుగళు నుత్తుంగభుజునిఁ జూచి పొంగి యంతర్హిత భూతములును, బ్రాహ్మణప్రపరులుఁ బాల్కుని మనమునఁ దలఁచిన యర్థంబుదడయ కిష్ట సంసిద్ధి యయ్యెడు, సర్వవిఘ్నములు శాంతిఁ బొందెనుమని సంతసంబున బల్కిరి.”

అప్పునుఁ దేగునపుడు సోదరులొక్క మాటయైనను పలుకలేదు. అతఁడు తలపెట్టిన యుద్యమమునకు సంతోషముగాని, వియోగమునకుఁ బరితాపముగాని యేమియు వెలిఁబుచ్చియుండలేదు. భాగరూపఁడై తనంబు నలుపుమని హెచ్చరింపనైన లేదు. ఈతఁని జూచి పొంగి పలికి

నది అంతర్వి తహతములును, బ్రాహ్మణప్రవరులును మాత్రమే. ఇట్లు
వైదిక కర్మలను గూర్చియు, వైదికాచారములఁ గూర్చియు వర్ణింపఁ
పలసిన పట్ల నన్నయభట్టు చూపెడు జాగరూకత, ఉత్సాహము
ముఖ్యముగఁ గమనింపఁదగి యున్నది. ఇట్లు భూతములు, బ్రాహ్మణులు
పలికిన పదప,

“ అంతః దరుణి పాంచాలి నీభిశ్చ
కడకు నమగుడెంచి కనులనేత్ర
అరిజయార్థ ముగ నాతని యుత్సాహ
మెఱిగి యిట్లు లనియె నిందుపదన.”

అంతేగాని యిచ్చుట బ్రౌపదీమనోవృత్తులనై నను సూచించినాఁడు కాఁదు
నన్నయ.

“అపమానానహ మగునీ
యపమక్షత్రయకులంబు నెం దిం కిటఁ బు
ట్టువు గాజుండెడు తత్తమ
మిపు బ్రాహ్మణకులమునంద యయ్యెడు నాతున్.”

“అరికృత దుష్పరాభవమహార్థమమగుల ముమ్ము నందజం
గిరుణ నముద్ధరింపుము బగిన్నుత యన్యులు పూనఁగాని యా
భరము పహింపఁ బూనిన యపారగుణాన్విత నిన్ను
దిక్కులున్”

ధరణీయు సోముఁడున్ నభము దాత్రయు గాడ్పును గాడు
చుండెడున్.”

అని యొక దీవన మాత్రమిచ్చి యాపాంచాలరాజశక్తి దన స్నేహ
లాలనవిలోలాపాంగవిలోకనంబులం బాఱుఁ బరిగృహీతపాత్రయుం జేసి
తద్వియోగతరళంబైన హృదయం బెట్టికేనియు నొక్కింత దిట్టచేసికొని

యుండెను, అని నన్నయ యుచితంబుగనే చెప్పినాడు కాని చిక్కన యైనచో నీ సందర్భమున నామె హృదయము వియోగతపతనం దెడల వదియు, దాని నామె యెట్లకేనియు నెట్లాక్కింత దిటచేసికొనియుండు వదియు విపులముగా వర్ణించి, యప్పటి యామె స్వరూపమును మాటలచే చిత్రించి మన కనులయెదుటఁ బెట్టియుండెడివాడు. నన్నయకు కథ జరుగుటయే గావలసినదిగాని యీ కావ్యకళాసౌందర్యమును దెంపొందించు విషయమున విశేషాదరము, తత్పరతయు లేదు. అదిని దృష్టికిఁ జేయు వేఱు. తిక్కనాచ్యుని దృష్టివేదము వేరు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడియు నీ విషయమునఁ దిక్కననే యెక్కువగా ననుసరించినాడనుట స్పష్టము.

మఱియొక సందర్భమును గమనింతము: ద్రౌపది సంగంధిచ పుష్పంబులం దెచ్చి యిమ్ముని భీమునడుగుట

“గంధమాడిన్ పుణ్యతీర్థావలోకనపరులయి పొందిపులు దొంగి
దోమక ప్రభృతి తతిపయఁబ్రాహ్మణులతోఁజని యష్టః పిపసంబున

“విమలస్ఫటిక హాటక

రమణీయదరీనిరంతర శ్వేతనగేం

ద్రము మాల్యవంతమును ను

త్తమ చరితులు సూచు చరిగి తద్విశిష్టమునగా.”

“చలదళికుకషంసోక్తిల

కలరవముఖరితలతాంత రద్రుమలాశీ

లలితమహీరుహమాలా

మిళితోద్దేశముల విశ్రమించుచు లీలన్.”

చిక్కన మృదుమధురపద గుంఫితములగు సంస్కృత సమాసములతో భారాళములు, సరళములునగు విచిత్రంపు నడకలతోఁ గూడిన వర్ణనానై పుణ్యమును జెప్పవలసి వచ్చినపుడది నన్నపాత్యుని సొమ్ముని చెప్పవలసినదే. అతిమృదులంబగు పూలపాన్పుపైఁ బండుకావఁబెట్టి తోకొట్టినట్లేయుండును.

“అంధకారమునందు చివ్వరకు యను నుద్భవము నులన మారుతానీతం
బులై చనుములవలం బునెని పంచవర్ణ ములదినుసుములం బలం జూచి యం
పలు విస్మయం బందిరి. అంత నేరతంబున నొక్క శశిశాంతశిలాతలం
బుపై నున్న భీమదేవునకు ప్రవచరాజపుత్ర యుట్లనియె.”

అ సుందరికుసుమలం బగుచటకు విస్మయము కలుగజేసినవని చెప్పినాడే గాని వానిని చెప్పి యున్నది యమగణితోపుడున్న ప్రౌఢది
నును నది మెట్లారర్చించినదో, వానిని జూచినతోడనే యామె మనో
నృత్తు లెట్లయ్యెనో యేను వానిని నన్నయ యేమియు వివరించియుండ
లేదు. తన కవి కావలయునని భీమనితో జెప్పునట్లై నను ఆమె వానిని
గూర్చిన యాచరాశ్చర్య సంక్రమముల నేడయు చెలిచుచ్చియుండలేదు.
వస్తువీతిని పాత్రలు చెప్పుడు,

“ప్రవచముగఁ బొందె నొగం

భవ కనకాబ్జములవలంబు చివ్వమిగంధా

విక కుసుమము లిది పద్మయు

నిటమూరము లిట్టివానిఁ జూచి మెఱుంగకా”

“ఇట్లునునుండును నాటఁ బచ్చి మనఃప్రియంబుఁ జేయు
నునిన నిని భీమండు పశ్చిమంబు చనె” నని చెప్పినాడు. ఇదియంతయు
కొలుపు పెట్టిన పొమ్మలనో, మాతృశాంతరు భూతయదము గుండా
చూచిన యొక చివ్వకము పలెనో యున్నదే గాని నినీమాలోనో, నాటక
రంగముననో భావస్ఫూర్తకమగు నభినయరూపచలనముతోఁ గూడిన
వ్యక్తులను జూచినట్లు తనఁబడుటలేదు. తిక్కన రచించిన పాత్రలవలె
చైతన్యము గలిగి మనకు గోచరించుచు ననుభవమునకు వచ్చుచున్నట్లు
లేదు. తిక్కనపాత్రలతోఁ బోల్చిజూచినప్పుడే యీ వ్యత్యాసము తనఁబడు
నని చెప్పుటచేత కాని, నన్నపాద్యునిపాత్రలు సహజముగ హృద్యములు
కావని చెప్పుట కెవ్వఁడును సాహసించనేరఁడు. నినీమా యొక్కయు,
రంగభూమియొక్కయు, నవాయ మక్కఱలేకయే, కేవల మొక్క శ్రవ

జేంద్రియ సాహాయ్యముననే, మన కనుల యెదుట నాటరమాడించుకొని తిక్కనార్యునికే గలదు.

సభాపర్యమున ద్రౌపది నభకుఁ దోడ్కొని రాబడినపుడై నను, ఆమె మనోవృత్తులను, నాకారేంగితములను నన్నయ యేడియు పర్చించి చూపలేదు. కేవలము కథ చెప్పినట్లున్నదే గాని యాదృశ్యము మనమునో వృష్టి నాకర్షించుట లేదు.

“దుర్యోధనుఁడు దుశ్శాసనుం బిలిచి ప్రాతిగామి పృథోవరు నకు వెఱచు, శీపు వోయిద్రౌపదిం దోడ్కొని రమ్మని పనిచిన,

“నిర్దయాత్ముఁ బాపనిరతు దుశ్శాసనుఁ

బనుచు టెఱిగి కృష్ణ పంకజాక్షి

గడు భయంబునొంది గాంధారి యొద్దకు

నరిగెఁ గడు వడంకి యతిరయమున.”

కడు భయము నొంది, వడంకి గాంధారి యొద్దకు నరిగె నని మాత్రము చెప్పినాఁడు నన్నయ. అక్కడి కిది స్వాభావికంబై రమ్మంబుగనే యున్నది. కాని భారతకథ కంతకును ఆయువుపట్టువంటి యీ ద్రౌపదీమానభంగ కథాసందర్భ రచన తిక్కన చేతులలోఁబడి యున్నచో నెంతో రమ్యతరంబుగాఁ జేసి మన కనులయెదుటఁ బెఱచి వాఁడో యనిచూత్ర మనిపించును. ద్రౌపదిం బట్టుకొనుటకుఁగా కీచ కుఁడు వెనుకఁ దగిలినప్పటి కథా సందర్భమున తిక్కన యెట్టి చాతుర్యమును జూపినాఁడో పరికింపుడు. వెంటఁ దగిలివానిని మరలిచూచుట- భయభ్రాంతయగుట- ఆదియంతయుఁ జూచిన భీముని కోపాదోషము- ఛిర్రజుఁడు వారింజినవిధము- ఈ యన్నదమ్ముల చేష్టితములఁ జూచుచు నున్న లేచి యెంతయు దైన్యముతో విరలునభ కేగుట- అదృటనెయింగు చలింపఁ బలికినరీతి- భీముని కోపాదోషము- ద్రౌపది దైన్యస్థితి- యివి యన్నియు నా కథాసందర్భము నంతనుఁ కన్నులకుఁ గట్టినట్లు చేయును. అజ్ఞాతవాసమున నున్నపుడే పారిస్థితి యిట్లు తిక్కన వర్ణించి

చూపినాడు. అంతకుంటే భయసంక్రమణములను రోషదైన్యములను జూర
వలయునని యీ సందర్భమేదో చూపజరగ విన్నట్లు యన్నది గాని
యది ప్రత్యక్షమై యెదుట గనబడిన టుంజకుండుటకు భారతరచనలో
న్నపాత్యని వ్యతిరేకము వే అగుటయే కారణముగాని వేరు కాదు.

మనోగత భావనికారములను వెలిజుచ్చు సూచనలు చేయుట
సన్నయ రచనాపక్కియైనట్లు కనబడదు. కథాభాగమును పటి కథచెప్పి
నట్లుగనే (narration) నడిపింపక, యందలి పాత్రల సంభాషణాదికము
ములమునను, ఆ మాటలాడు సమయముల వారివారి మనోగత భావము
లను వెలిజుచ్చుచున్నట్లు సూచించుచుంటు చేతను తిక్కనరచన నాటరి
లక్షణములు కలదిగుచున్నది. ఇట్టి లక్షణము లన్నియుఃస్వరూపమునఁ గాన
వచ్చుచుంటుంటే నిది తిక్కన సమసరించి యెత్తాప్రగిడ రచించినదే యని
చెప్పవచ్చును. నన్నయ్య కిట్టి పద్ధతుల యం నాచుచు లేకుండె ననుట
కీ క్రింది నిదర్శనమే చాలును:

పాండవుల కష్టములనుగూర్చి విని భృతరాష్ట్రుడు దుఃఖించుట-
ఇది ఆదిపర్వము కి.వ యాశ్వాసమున వచ్చును. పాండవులు లర్క-
యింటఁ బడి చచ్చిరనియు, నిట్టి నాటకంబగు కృత్యంబునకుఁ గారణము
దుర్యోధనుని కృత్యంబనియు నెఱంగి, వారదాపతమ్మున వారెల్ల శోకింప
కుంతీ పాండవుల వంపట్టంబు భృతరాష్ట్రునకు తెప్పి పుత్రైంచిన,

“దాదిత శత్రువట్ల గుపాండుటమారుల దుఃఖవార్త ము
ర్వాధము లైన నొబలదినాభిఃసూసులయొద్ద నప్పుడు
ర్యోధనుఁడాది గాఁగ నుతులున్న పథన్ విని దుఃఖితాత్ముడై
యా భృతరాష్ట్రుఁడా పలుచినట్ల అచెన్ వివిధప్రలాపుడై.”

ఇట్లు పాండవుల మరణవార్త విని దుఃఖితాత్ముడై యావలచిన
ట్ల అచె నని యొక యుపమానముతో నా భృతరాష్ట్రుని దుఃఖ మిట్టిదని
తెలిపినాడు నన్నయ. ౨. యుపమానమును విశేషభావగర్భితమును,
నీతని దుఃఖమును చక్కగ వ్యక్తము చేయునది భావచ్చును. కాని తిక్క

నాదుల రచనలలోని నాటకకళావీతి (dramatic element), కళా సౌందర్యము (artistic beauty) ఇందుకలదని మాత్రము చెప్పుట రచనాశయము లేదు.

మఱియు గాంధారిం దొట్టిదేవీ జనుల యాత్రందన వ్యసు లంఘింపురంబున నెగనె. భీష్మాదికురువృద్ధులును విప్రులుం బౌరులును శోకాక్రాంతులైరి. విదురుండు పాండవుల కుశలగమనం బెఱింగియు నెటుల గనివాడఁ బోతె నందఱం గలిసి దుఃఖితుండయనటుండె. అంత వృత్తరాష్ట్రుండు గొడుగులుం దాసును గుంతిపాండవుల కుదకదానంబు నేసి యగ్నిసంస్కారాది పరలోకక్రియలు నేయింప గంగాతీరమునకుఁ బెనువారి బ్రాహ్మణుల నపారధనంబులతోడం బుచ్చిన”

అనియుం జెప్పఁబడియున్నది.

ఈ సందర్భమున సంస్కృత మూలమునకు నన్నయ తెలుఁగునకుఁ గూడ కొంత భేదము కనఁబడుచున్నది. కుంభమోణపు సంస్కృతముద్రిత ప్రతిలో పాండవుల నాశనమును గూర్చి విన్న పిదప వీరందఱు అందు ముఖ్యముగా భీష్ముని విలాపము ఇటువది శోకములలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. అతఁడు పాండవుల గుణపర్వము చేయుచు, దైవగతికి చింతించుచు విశేషముగ వాపోవచుండ తుదకు విదురుఁడు పాండవులఁ గూర్చిన నిజమైన వార్తను భీష్మునికిఁ దెల్పి యాతని నూరడించుటయే గాక వారికుదక దానమును గూడ జేయవలసిని చెప్పినటు కనఁబడుచున్నది. సంస్కృత మూలములో నీ భాగము ప్రక్షిప్తమై యాతని కాలమున నాతఁడు గ్రహించిన ప్రతిలో లేకుండెనని నిశ్చయింప గలిగిన నేమోగాని, లేనిచో, నన్నయ మూలములో భీష్మాదుల విలాపమునంతను “శోకాక్రాంతులై” యను మాటతో నెగురగొట్టివేయుటను జూడఁగా నాతనికి రసోచితముగా నీమాసనికవృత్తివర్ణనమును జేయుటయం నంత శ్రద్ధ, యుత్సాహము లేవని తలంపవలసివచ్చుచున్నది. మూలమునలేకున్నను సందర్భము దొరకినచోఁ దాను స్వయముగ నాయాపాత్రల మనో

వృత్తులను పట్టింపబోయినాము విచక్షణ. ఇట్టి కొన్ని సంవర్షములలో నెక్లాస్టిక్ గవయు నిర్వహణ చూపినవారినే పోయినవారై నాము. ఆరణ్య పర్యవేషము సన్నుతులై మేయైనచో, నిండాటప యాశ్వాసమున పొంది పులి యరణ్యవాసమును గూర్చి పనిన ప్రతరాష్ట్రముల పై సంవర్షమున కంటే మేర మేరముగా పట్టించుటకుఁగల వారలముఁ గాను. ఆరణ్యవాసమున నున్న కొంతయుఁ గూచిపచ్చిన ప్రాప్తముఁదొరఁడు, ఆ పాండవు లేపుట ననువదల శతచాతాలఁ బర్యంతంగులై బహు దుఃఖ సాగరమున మునింగి యున్నవారని చెప్పినంతమాత్రముననే, వానిని పని పై చిత్రకవీయ్యంట "పగ్గు పొవయుండై కప్పిట దొరుగం గొందొర నేపు వలుకకుంటి పదంబు" నుఁబట్టి సగిలించి గద్గదకంటుం డగుచు నిట్లనియె" నట. ఆదిపర్వమునఁ గాండపులు చనిపోవుటను పన్నువుదే 'దుఃఖితామృదయ్యై' నని యొక పదేశముతో నాతని నెఱుఁగఁబడియుండ, నిట్లు చెల్లు సంవర్షముల మై యాంతరింగికభావ ద్యోతకంబై స్వాభావికంబగు (realistic, graphic) పదము చేయఁబడి నచో గమనింపఁగల. "ఆ పులి నెట్లు బడెన్" అనునొక యాశ్వాసము సన్నయ భావగాంభీర్యమును సూచించునని చెప్పవచ్చునుగాని, యా సంది ర్భమునందువలె నా భృతరాష్ట్రము యప్పటి స్వరూపము, నా చిత్రకవీయ్యంట యును మన కనులయొడుటఁ బెట్టఁబడెనదని చెప్పట రహస్యము లేదు. పాండవులు చనిపోయినని పన్నువుదే దుఃఖించెనని మాత్రముచెప్పి యార తున్న సన్నయ, యిట్లు వారి పనవాస క్షేత్రములను విన్నంతమాత్రమున గద్గద కంటుండగుచు వాపోయెనని చెప్పి యతని దుఃఖమును సూచించు టకు 1గ, 2|| పద్యములవలకు రక్షించెననుటయు యుక్తియుక్తముగాఁ గనఁబడదు. భృతరాష్ట్రఁ తొరవేశ నిట్లు దొంగయేడు పేర్వైనను కొన్నను, అతని వలుకులు పాండవులస్థితినిగూర్చియు, స్వభావ గుణ ములనుగూర్చియు నాతని కా సహాయమునఁ గలిగిన భావములెంత సంత ర్పాసురూపములై యున్నవో గమనింపఁడు.

“నా చేసికీడునఁ గడు

నీచుండగు నా తనూజునేరమి నిమ్మై

నోచెల్ల పార్థులకుఁ బు

జ్ఞాచారుల కెందులేని అపదవచ్చెఁ.”

“అన్నయుఁదమ్ములుఁ సతియు నార్తిమెయిం బహుదుఃఖ

చుగిల్పె

యున్న తెఱంగు సూచి విజయుండు యుధిష్ఠిర వార్యులద్దవై

సన్నుతుఁ డుగ్రపన్నగము చాడ్చున రోజుచుఁ గ్రోఁతఁబడి

గోన్నతి నాత్మ నే మనుచునుండునొ నాసుతుతప్పు తెన్నుచుఁ.”

“అనుపమతేజుఁ డున్నతభుజాగ్రుఁ డుదగ్రుఁడు వైరినిగ్రహం

డనఘుఁడు వాయుసూనుఁడు నిజాగ్రజు చేసినసత్యపాశబం

ధనమునఁ టిక్కి తత్సమయతత్పరుఁడై యట ఘోరదుఃఖవే

దనములు పైఁచెగాని మది దద్దయుఁగ్రోఁఁబుయెంబు వానికిఁ.”

“శకునికై తవఁబు దుశ్శాసనుచేసిన

దుష్కర్మమును గర్జు తులువతనము

దుర్యోధనునిదై న దుర్జయంబును టిత్త

మునఁ గిరిశల్యముల్ వోలె నలఁప

దావాగ్ని తెఱఁగున దఱికొని క్రోధంబు

వసవాస చునియెడి వాయుగతుల

నంతకంతకుఁ బేర్చి యవయవంబులనెల్ల

మండగ నెప్పుడు మధ్యముండు

మొగముజేవుటింప ముడివడు బొమలతో

నపుడు గలుచుచును భయంకరముగ

నున్నరూపు వాయుకుంఠ నామది వాఁడ
మిత్తి నాదుపుత్రమిత్తీతతికి.”

“అష్టశానిల ప్రేరితం బగుచుఁ జేర్చి
వాయుతనయదవాగ్ని దువ్వారభంగిఁ
గర్జ హౌబలసహితముగా మదీయ
పుత్రశతరాసనము పెరఁ బొదువడునెన్నె.”

ఇట్లు పాండవుల వననాసల్లేశమునఁజై తన దుఃఖమునెగార, వారివారి
స్వభావములను, వారివలనఁ దగ్గురు గలుగు భయము చక్కగా వ్యర్థము
చేసినాఁడు. దీనిని స్వభావ సుతిరమ్యముగా, సందర్భానుకూలముగా
వర్ణింపజేసినాఁడు. ఎత్తాప్రెగ్గడ తిక్కనరీతుల ననుకరించినవాఁడు గను
కనే యిచ్చట నీ దుఃఖవర్ణన నింతగా పెంచినాఁడు.

వైదికోత్తముఁడగు నన్నయ ధోరణితో నతులక రసోచితములై
తరువాతి ప్రబంధకపుల ధోరణికి మార్గచర్చకంబులై న గదునుపోవట రీ
యరణ్యపర్వశేషమున నప్పటచ్చటఁ గలవు. పరీక్షితుఁడను నొకఁడ
మృగయాచతుండై పోయి వనంబున నొక పువ్వుఁబోకిం గనియె.

“కని యంతఁ గదిసి యా కా

మిని యొప్పులఁ జూడ్కిఁ దగుల మీలినతమకం

బున ననిమిషలోచనుఁడై

జననాథుఁడు మదనదాణసంహతిఁ చూలెకా.”

“అదియు నతిసుందరంబై న తదీయ మూర్తివిభవంబునకు మెచ్చి
సాధిప్రాయంబుగా నవలోకించె నంత నమ్మహాకాంతుం దక్కాంతి
త్తటనియె.

“ఎవ్వరిదాన వంబుజదశేషణ యేకతమిట్లు లేల నీ

వివ్వనభూమియందుఁ జరియిందెదు నాపుడుఁ దండ్రీపంపునం

దివ్యనభూమియందుఁ జరియించెద సద్వరుగోచకన్య నే
నెవ్వరదానఁ గావలయు నేర్పడ జెప్పుము రాజనందనా.

“అనిన దాని ప్రగల్భవచనంబులకు నధికవిలోలుండై భూపా
లుండు దన యభిలాషం బెఱింగించిన.”

పై ప్రగల్భవచనముల చాయలే ప్రబంధరాజంబగు మనుచరిత్ర
తోని

“ఎవ్వతె వీవు భీతహరిణేక్షణ యొంటిజరించె దోఁట లే
కివ్వనభూమి.....”

అను పద్యములో పెద్దనార్యునిచే ననుకరింపఁబడినవి. మార్కం
దేయుండు ధర్మజునకు బ్రాహ్మణప్రభావంబుఁ జెప్పుట యనుఘట్టముతోని
వీ పద్యములు. ఇది నన్నయయే వ్రాసినచో నిట్టి ప్రగల్భవచనములతోఁ
గాక ధర్మయుతములు, వైదికాచారబోధకములునై న వాక్యములతోఁ గూడి
యొందెడిదేమో యీ ఘట్టము. ఇదియంతయు కేవల కథాకథన పద్ధతిని
(*narrative style*) గాక సంభాషణాశైలిలో రచింపఁబడిన దగుటచే
తిక్కనార్యుని కై లి ననుసరించిన యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ కవిత్వమనుటకు నందే
హములేదు.

యుద్ధవర్జనా విషయమునను నీ యారణ్యపర్వశేషము తిక్కన రచ
నల ననుసరించునదై యున్నది. “తండ్రిచే వీడ్కోలుఁబడిన యింద్ర
జిత్తు సత్వరుండై యరదంబెక్కి పురంబు వెలువడి కరతలంబెత్తి లక్ష్మ
ణునిం బిలుచుట” “మచ్చరముమీట నొందారుఁ జిచ్చుటపిడుగులను
బోని శితవిశిఖములం జెచ్చెరనొంచుట”, నెఱుఁకులు నొంది బాణముయ
నీరధి ముంచుట, శరములుచ్చిపోరుట, అట్లువలపడి యవ్వీరులిటుపుట
సాభీల శార్దుల యుగళంబు కరణి నతిఘోర యుద్ధంబు నేయుచుండ
నికాచరవనచరబలంబులురణంబుడిగి వెఱుఁగుపడి వారిబోరుసూచుచుండుట.

తక్కిన సామాన్య యుద్ధక్రమ వర్ణనము, నివియన్నియు తిక్కన రచనల

సనుసరించు రచించును. సన్నయ భాగములో నీరీతి వర్ణనలు గానవచ్చు. విరాటముల ద్వంద్వములపై ముక్కైవదియులో వర్ణించినాడు సన్నయ. తొమ్మిది స్వయంబుల సందర్భమును, ద్రుపదు సర్వములు : త్రి రెట్లు సర్పమునుగూడ సన్నయ యుద్ధవర్ణనను విశేషముగాఁ జేయలేదు. కాని యారణ్యపర్వమున నై దన యాశ్వాసమునని చురూరస్వారం గుహిషా మునితోఁ జేసిన యాధునిక తెల్లప్రగ్గడ పుష్కరినతనె యుద్ధమున గా వర్ణించినాడు.

నీసాద్య రచనలోని చూగు (hallance) సమాంతర రచనానీతి (parallel structure) మెల్లప్రగ్గడ నిర్మలము కాచియే నేర్పరచి యుండును.

“సవర్ణసహజీట నిభమద పరిపరిః

రా చూషణ రణోరాః సురగు

నెప్పుని వారిద్ర పుల్లలోకములః

దొడ్డు వెనకండు నోలుపు గలుపు

నెప్పుని కరివింట సవర్ణదీప్తిః చూషణ

హనిత సంపద రీనులండు

నెప్పుని నులలత లేడువారానుల

కరికటికొండపైఁ గలయంద్రాకు

నీతఁడు భూరిద్రతః మహాద్రుపః

మారవిమణిత గర్వాంశకారపైఁది

కీరకీరమణిమృణివేష్టితాంఘ్రి

తలుఁడు శేవల మద్భ్యుదే ధర్మసుతుఁడు.”

విరాట. 2 అ. 181

“కమనీయ కమలిసీకల్లాల వీధులఁ

గదలురాయంచల గతులుమొప్పు

బహుపుష్ప పల్లవ ప్రకరచిత్రితములై
 తనరారు తరులతాతతులసొంపు
 మకరందరసపాన మదవిలోలంబులై
 క్రాలెడి యెలఁదేటిగములయులివు
 పరిపక్వమంజులఫలరసోద్ధతములై
 పలుకు రాచిలుకల పటురపంబు

ప్రియుఁడు వేటుపేట స్రీతిమైఁ జూపుచు
 చెప్పుచును జనంగఁ జిగురుఁబోడి
 గనుచు వినుచు నిర్వికార సల్లాపంబు
 లార నతని తెలుఁగు నరయుచుండె.

ఆరణ్య. 7 అ. 218 :

ఆరణ్యపర్వశేషమునందలి కొన్ని పద్యములకును తిక్కనార్యుని పద్యములకును గలపోలికలు :

“ఇట్లు వై శ్యామసుండు మునిపత్నులయందుఁ దగిలిన దెందంబు
 ముగిడింపనేరక వారలం గదియ నప్పళించి గార్హ పశ్యకుండంబునం దాపే
 శించి,

“అతివలు దన్నుఁజేరుటకు నానవడుం బొరిఁ జేరిచోట నా
 యత విలసచ్చిభాగముల నల్లన వారల నంటుఁ గౌతుకం
 బతిశయమై తదంగలత లాదటఁ గొఁగిటఁ జేర్చఁగోరుకం
 పిత ధృతియై కలంగఁబడుఁ బెల్లగు రాగరసంబు ముంపఁగాన్.”

పిరాట పర్వమునఁ గీచకుఁడు ద్రౌపదినిఁ జూచి

“అనియని యుగ్గడించు ధృతి యల్లలనాడినఁ దల్లడించుఁ బై
 కొను తలపోరగించు మదిఁ గోరుక్కులు పేర్చిన నప్పళించు నే

త్తన తెగ నగ్గలించుచు, నచటా జనులకా బరికించు, బుద్ధిమా
లినపెన నెంతయుం గళవలించు మనోజవికారమగున్నతై : ”

విరాట. 2-82

“అయతదాహు బుగ్రబలు బాద్యలు పార్థులు వారిభూరిశా
ర్యాయుడనై పుణ్యక్రియలయందు సదాజపపాఠః తోలఁ దీ
వాయపరజ్ఞులఁ దధిప వారల చందమునీనిచందమున్
నీయెడి నిర్కమై తెలిపెనే తచలేంద్రులపోరిలోపలన్ .”

ఆర. 3-83

“ఒకటనై నను వారియం దొక్కఁడైన
చిదురపాలను తోలందు సిగ్గు లేక
పాండవుల గెల్తు నేనని పలుకుచుండు
వీనిరజ్జులు దులుపలు విండు తగిలి.”

ఉద్యో. 2-159.

ప్రంభపుకంపున గోడకాన్యంబు ద్రౌపదిని సంతోషించటః

“పొలరి నీడు, తీవితేళ్ళచుండిగు నుబితీవికాత్ముఁ
దెవ్వఁ డబరి వీ నామమై యింపు మిగులు
శబ్ద మెయ్యది నాకు నింబు చెప్పుమ.”

ఆరణ్య. 6-151

గీచతుఁడు ద్రౌపదిని గూర్చి-

“దీవిజన్మంబునఁ చేటంబు నొందిన
యింతియుఁ బతియును నెవ్వరొక్క
దీనినామాకృతి గా నోచిఁ పగసిన
యింపగువర్జంబు తప్పియొక్క....”

విరా. 2-80

సీత రామునితో—

“పడఁతి మెల్ల న మఱికొంతవడికిఁ దెలిసి
యలసఁముర్తియై కనుదోయ నశ్రు లురులఁ
గేలు చుకుళించి వసుమతీపాబుఁజూచి
ఎలుఁగు కు త్తుకఁ దగులంగ నిట్లు లనియె.”

అరణ్య. 1-159.

అర్జునుఁ డభిమన్యువదానంతరము దుఃఖించుటః

“అని యలంతమైఁ బలుమాట లాడుచుండీ
తలఁచి మఱియును ధర్మనందనుని యాన
నంబు వీక్షించి నిర్జరనాథతనయుఁ
డెలుఁగుకు త్తుకఁదగులంగ నిట్లులనియె.”

ద్రోణ 2-252

సావిత్రిత్యపాఖ్యానము. —సావిత్రి తండ్రియొద్దకు వచ్చుటః

“నెచ్చెలులు దన్నుఁ గొలువగఁ
బచ్చవిలుతుకలిమి యెల్లఁ బన్నాననయై
యచ్చపడినట్లు మెలయుచు
సచ్చటి కేఁచెంచె భూపరాత్మక నెమ్ముక.”

ఇట్లు వచ్చి సభీజనంబుల నంతంత నిలిపి మెలపుతోడిపొలపున నచ్చుగువ
లీలామధురంబుగఁ దండ్రకి దంశప్రణామంబు సేసిన నాతఁ డత్యవ్వ
గ్రుచ్చియై త్రి నిజాంకజలంబున నునిచికొని నముచితోపలాలనకేళీవర
వకుం డయ్యె.”

అరణ్య. 7-128.

“.... ఉత్తర ననుడెంచె నలరువెలుతుపవృత్తులమువోలే.

పచ్చి కొలుపు సొచ్చి నెచ్చెలిపింతు నం

తంత నిలుపఁ బనిచి యల్లనల్లఁ

గదిసి ప్రౌఢపనితలై పది పుట్టియ

ముద్దు పుటఁదెనకు మ్రొక్కఁబయాను.”

“తిగిచి పుంగలింది బగిలివిభుఁ డిక్కఁబలాయతాక్షి నె

మ్ముగఁబ మొగంబనం గదియ మోపు గరాంగుళం గబోలమిం

పుగఁ బడుకుకా....”

నిరూట. 1.245

“కుండలంబు లిమ్మని యేగిన యంద్రునకు గర్జుడిట్లనియె.

“అలసవిలాసలాలసంసాన్వితలై న కలంఠీనీలనల్

పలసిన భూరివిస్ఫురిత పల్లసమగ్రమై న గ్రావమల్

పలసిన ముల్లసన్మణిస పల్లభూషణగోడనావకుల్

పలసిన గోరు మిచ్చెద డ్రవంఁ గ నావ్వుడు నాతిఁ డిట్లనె.క.”

అరణ్య. 7.859

“పలను శోభిల్ల నెవ్వఁలై న వీడె య

ర్భునుడని నా కిట్ల నూపెనేవి

పసదినం బే నిచ్చుటంగి యందలతును

పవరింది చెప్పెద వినుడు మీట

పొగడంగఁ దగురత్నములతోని సోవర్ణ

రథములు పలసినరయము లాపుఁ

కొలుపును గలుగుకాంభోజహయంబుల

పలసినఁ బేర్చునత్వంబునందుఁ

భేదుఁడ నె వించునధితి

మోదంఁడ న నిత్యసౌఖ్యముం గైకొందున్."

ద్రోణ. 1-85

"అప్పుగుఱువాఁతుమి మిశోభన యనునది దానిచేత ననేకులు
జేలుపడిరి. నీ వెంతదాఁడవనిన"

అరణ్య. 4-387

“తానఁడు మాంసము దినవఁడు

యానక్కము జేలుపెడు నిన్నాకులు"

కాంతి

తొడరి చరాచర ప్రతతితో జగముండు యు వార్తి హొట్టిన
ప్పుడు" [తొట్టు = అప్రయమించు]

అరణ్య. 4-240.

జగములెల్ల తొట్టి నిండామవెన్నెల నిట్ల వాగితె."

నిర్వచ. కా.

ఇట్టి కవికాలక్షణములు, భాషాప్రయోగములు చిక్కనాచ్యుని
రచనాపద్ధతి ననుసరించి యుండుటచేతను, నివి నన్నియ రచనలో విశేష
ముగఁ గాన రాకుండుటచేతను, తిక్కన తమవారి కాలమువాఁడై యాతని
కవిత ననుకరించి రచింపఁదగినవాఁడగు నెత్తాప్రెగ్గడ 'తప్రచనయరా'
పూరించిన యారణ్యశర్వ శేషభాగములోఁ గనఁబడుచుండుటచేతను, నీ
యారణ్యశర్వ శేషము నన్నయరచనయొక్క ఫలిభాగపూరితము గాక
శేషల సూతినరచనయేయని శిష్టభాగపూరితమే యని, నృష్టమగు
చున్నది. ఎత్తాప్రెగ్గడ అరణ్యశర్వముం పవళిష్ట భాగమునే పూరించి
యుండుటచేతను, తిక్కనాచ్యునివతారితో, వ్యాసభారతముష్టాదశశర్వ
నిర్వహణసంకృతమై యుండ అందు మూఁడువృత్తు లాండ్ర కనిత్వ

విశారదుండు-నన్నయ భట్టానరింప తాను విరాటపర్వముట యుద్యోగాదులం గూడఁగా పడునేనింటిని “తుదిముట్ట” దెనుఁగున రచించుటోళ్ళు”నని తెలుఁగున భారత మీఁదే పునఃపర్వములతోఁ దుదిఁబుట్టినదియే స్పష్టముగాఁ జెప్పి, తన రచనతో భారతము సంపూర్ణమగు నని యెంచుటయే గాని యాంధ్రభారతరచన యంతను కొఱవడియుంచునని యాతఁడు తలంచినట్లు గపడకపోవుటచేతను, నాతనికాలమునకు మూఁడుపర్వములు సంపూర్ణముగా నున్నవనిగాని, లేదా నన్నయభాగము నాతఁడు చూడకయే రచించెననిగాని చెప్పక తప్పకున్నది. నన్నయభాగములోని కొన్ని పర్వములను మాత్ర మాతఁడు వినియుండవచ్చును. మూఁడుపర్వములోని భాగము కొఱవడియున్నఁగాని, అట్లున్నదని యాతఁ డెఱింగి యున్నఁగాని తుదిముట్టింతునని చెప్పియు, దరువాతనైన నా శేషమును బూరింపకొరఁ కొనకుండునా. ఈ తుదిముట్టింతు నన్నది 15 పర్వములే యని చెప్పుదురేమో, అదియు పొసఁగదు. ఈ పద్యములలోని క్రియలకు ప్రధానరర్థపై పద్యములోని “భారతాఖ్యమగు లేఖ్యంబైన యామ్నానుము” అనునది “ఆదినును” అని యాభారతగ్రంథమునే యనువదించి, అందులో 18 పర్వములున్నవి. అందు మూఁడు కృతులు నన్నయ రచించెను. తక్కిన 15ను రచించి తాను తుదిముట్టింతునని స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు. కావున తిక్కన తరువాత “నలుబది యేనిదేండ్లలో నీ భాగము శిథిలమైపోయిన దనుటకంటె తిక్కన యీ పర్వములను జూచి లేదనుటయే యుక్తముగా గనఁపడుచున్నది.

నన్నయ రచించిన భారతమును తిక్కనాయ్యఁడు చూచినను జూచకున్నను, మొత్తముమీఁద నాతఁడు ప్రారంభించిన భారతాంధ్రీకరణోద్యమమును కొనసాగించి తుదముట్టింపవలయునని మాత్ర మీతనికి దృఢ సంకల్పము గలిగినది. మొదటి మూఁడుపర్వములు రాజమహేంద్రవర రాజ్యాస్థానకవి యాంధ్రకవిత్వ విశారదుం డొనర్చెనని విన్నాఁడు. ఈ పర్వములు ముఖ్యముగా ఆది యారణ్యపర్వములు విశేషముగనుపాఖ్యానములతోఁ గూడి యున్నవి. పాండవులను గూర్చినకథ స్వల్పమే. ఈ

యును నారిదుఃఖములను, కష్టములను గూర్చి తెలుపునదేగాని పాండవుల యధ్యుదయమునకు చెలువైనదికాదు. పాండవుల యధ్యుదయ చిహ్నములు విరాటపర్వమునందెప్పుడు గనబడుచున్నవి. ఈ తరువాతి పర్వములలోఁ జాలవఱకు కథ యంతయు పాండవవీరులకు సంబంధించినదే; ఉపాఖ్యానములును నాటకరూపము. పాండవలీలపర్వంతముననే వనవానాజాతవాసిని కేశవముగానుండి పుష్కరమునందలి బయలుపెట్టిరి. ఈ భారతమున చాలనే గోవలయు, విరాటపర్వమునను శ్రేయోదాయకముని తలంపఁబడుచు నుచ్చి నది. భారతమునను గూడ నీ పర్వముతో నే ప్రారంభింపఁబడు నాచారమును ప్రబలితది. ఇంతేగాని శిర్కినరవిత్ దేవములకు మొదటి మూల పర్వములందును గూడ నీ తరువాతి కథ యంత తగియవచ్చునో యాతఁడు గ్రహించినవాఁడు గనుకనే, నానిని

“హృదయాహ్లాది చ తుర్థ మ్మూర్ఛితచిహ్నోపేతంబు నానారసా
ద్యుదయోల్లాస విరాటపర్వ మట యాద్యోగాదులం గూడఁగా
బదునేనింటిఁ జెనుంగుదాస రచనసంప్రార్థ్యంబులై పెంజనకా
దుదిముట్లకా రచియించుదొంగు బుధసంతోషంబు నిందారఁగకా.”

అని యంతగాఁ బ్రశంసించినాఁడు. హృదయాహ్లాదిత్యము, మూర్ఛితచిహ్నోపేతత్యము, నానారసాద్యుదయోల్లాసిత్యము అను విశేషములే భారత రచనాసందర్భమున నీటిని దృష్టవలెను మనకు నూచించుచున్నవి. అతనిది ముఖ్యముగాఁ గావ్యకావ్యము, రసమయముగు దృశ్యయేగాని. నన్నపాద్యుని సంహితా రచనాదృష్టి యాగవలనంపాదినదృష్టి వైదిక మతదర్శరక్షణదృష్టియగు మాత్రము గాదు. కావుననే నన్నపాద్యుఁడు “జగద్భితముగ” రచించిన మొదటి మూడుపర్వములతోలికిఁ బోవక, “బుధసంతోషంబు నిందార”, “భారతామృతము కట్టపుటంబుల నారఁ గ్రోలి యాంధ్రావళి మోదముంబొరయునట్లు”గను మిగిలిన పదునేనింటిని దెనుంగుదాసను రచించినాఁడు. ఈతడు తలంచిన ప్రభారతమాంధ్రావళి మోదముగూర్చియుండును. ఇది విశేషముగాఁ బడువఁబడుచుండుటం

జేసియే, నన్నయ రచితంబగు మొదటిభాగమును గూర్చి జనులలోఁ గొతూహలము పెరుఁగుటయు, నదియుఁ బైకి దీయఁబడి ప్రచారములోనికి వచ్చుటయు దటస్థించియుండును. తిక్కనకు సమకాలికులు, గొంచెము తరువాతివారునగు కేతన, మంచన, మారనలు నన్నయభట్టును స్మరించియున్నారు.

అందు మారన

“సారకథాసుధారస మజస్రము నాగళపూరితంబుగా
నారఁగఁ గ్రోలుచున్ జనులు హర్షరసాంబుధిఁ జేలునట్లుగా
భారతసంహిత స్మృను త్రిశర్వము లెవ్వఁ దొనర్చె నట్టి వి
ద్యారమణీయు నంద్రకవితాగురు నన్నయభట్టుఁ గొల్చెదన్.”

అని భారతసారకథాసుధారసము నాగళపూరితంబుగా జనులుగ్రోలునట్లుగా రచించెననియే వ్రాసియున్నాడుగాని, యీతడు తిక్కనవ్రాతను బట్టియే వ్రాసియుండకపోయినచో, మార్కండేయ పురాణమును దెనిఁగింపఁ జేపట్టిన యీతఁడు నన్నయ యరణ్యపర్వశేషము నేల పూరింపఁ విడిచియుండెనో తెలియదు. నన్నయ రచిత భాగము నీతఁడు చూచియుండె నన్నచో నందలి శేషమును రచింపకుండుటకు భయకారణము తక్కువేటు కారణము కనఁబడదు. కేతన దశకుమార చరితమునను నన్నయను స్మరింపనైనలేదు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకు గొంచెము ముందుకాలము వాఁడగు విన్నకోట పెద్దనగూడఁ దెనుఁగుకవిత్వమన్నఁ జెవిఁబెటలేకుండు. రని చెప్పుటనుబట్టి రాజమహేంద్రవరవంశితులు నన్నయ గ్రంథమును వ్యాప్తిలోనికి రాకుండఁ జేసిరేమో యని సందేహించుట కవకాశము లేకపోలేదు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ కాలమున నాంధ్రదేశ పాలకులైన గొంపిటి ప్రభువుల ప్రాపును బడసి రామాయణమును రచించి, భారతమునకు త్తర భాగమగు హరివంశమును రచించు సందర్భమున నీ నన్నయ రచిత భాగమును బయటకుఁదీయించి, యది కొఱవడియుండుటను జూచి యచ్చానిని బూరింపఁగడఁగెనని తోచుచున్నది.

తిక్కన యద్వైతభావము

తిక్కనాచార్యునకు భారతరచనాకౌతుకము, దానిని దుదిముట్టింప వలగూ నడుతలంపు కలుగుటకుఁ బూర్వ ముంఁగఁజెట్టి భావముతో నీనిని గ్రహించి రచించి నిరంతరానెనో మన ముంచుక విజృంభించినదో, నొక్క భారతముననే నన్నయతిక్కనల రచనలలో భేదము కలుగుటకుఁగల భారతమును గుర్తింపఁగలుగుదుము. తిక్కన భారతము రచించినాఁడో కాతనికి రచనా విషయమున (నన్నయకువలె కేవల పురాణాధార రచనాప్రవృత్తి గాక) కావ్యవికాసానికి యెట్లు ప్రబలినదో యట్లే భారతగ్రంథప్రసాది భారత విషయమున నద్వైత ప్రవృత్తియూఁ బ్రబలినది. నన్నయకువలెనే తిక్కనకు నీ భారత మోహ్నయందే. “నన్నయ మహాభారతసంహితా రచనబంధుఁడను” కాఁగా, తిక్కనాచార్యుడు “మహామూర్తియగు భారత సంహితఁ జెప్పఁగనుటచే” దన పట్టుపు నిర్భాగ్యతను బొందినదని తలంచుచున్నాఁడు. కాని యీ సంహితను నన్నపాచార్యుడు కేవలము కర్మవరంబగు ప్రైదికదృష్టితోఁ జూచియుండు తిక్కనాచార్యుడు దీనిని భిన్నపతి సమన్వయవరంబగు నిర్వైత ప్రవృత్తితోఁ జూచియున్నాఁడు. తిక్కనయు మొదట నన్నయవలెనే ప్రైదికపరిపక్షంబులి నిర్వయముననే విశేషాభిమానము కలవాడై యుండెను. “ప్రైదికమార్గవిశ్వాసగు మిత్ర ననుండుగ నిర్వహించుచుండెను. యుక్తయౌగదులను జేయుండెను. తత్తరరామాయణమున నాతఁడు ‘హరిహర నిర్మలగర్భుల’నే ప్రతిఁగో గొలిచియున్నాఁడు. అకాలపు ప్రాచారము ననుసరించి గ్రంథాదిని సంస్కృతశ్లోకమునే రచించి సంస్కృత భాషాభిమానమునే వెల్లడించి నాఁడు. కావ్యప్రవృత్తియన లోకానుభవము కలిగినకాఁది, నాకాలమునఁ బ్రబలిన మతిప్రవృత్తిములు, కొల్లాటలు దాచినకాఁది, “నేడనులేని భక్తి యాతని మదిని నిర్మలవృత్తిగఁ జేయఁచుండు నాతని తద్వైత భావమున రుచియేర్పడెనది. హరిహరనాథుఁ డెక్కడ వుండుట తటస్థించినది. భారతరచనకుఁ బూర్వముననే యాతఁడు రచించినదిగా నీతని స్వస్థ వృత్తాంతమునఁ జెందెదఁ జెప్పఁబడిన

“కి మస్థిమాలాం కిము కౌస్తుభంవా
పరిష్క్రియాయాం బహు మన్యసే కిం,
కిం కాలమాటః కిమువా యశోదా

స్తన్యం తవ స్వాదు వద ప్రభో మే.”

అను శోకము నీ మధ్యకాలముననే రచించియుండును. తిక్కన యద్వైత భావమున నొక విశేషము గలదు. అది కేవల వాదముకాదునదియు, మాటలతోడనే కడుపునిండించునదియు. గాత, సక్రమసాధనతో గూడి యాతనికి సంపూర్ణముగా ననుభవములోనికి వచ్చిన యద్వైతభావము. ఇట్టి కక్ష్యల నన్నిటి ననుభవించి సాధనచే దాటి వరకు ప్రాప్త్యమును బొందినవాడు గనుకనే తిక్కనార్యునియం దిన్ని విశేషగుణములు కనఁబడుచున్నవి. లౌక్యమునకుఁ బరమలౌక్యము. పైదికమునకు పైదికము. క్రతువులఁజేసి సోమయాజియైనాడు. నన్నయ జపహోమ తత్పరుడే గాని క్రతువులవఱకు వెళ్ళనేలేదు. రాజకీయముగఁ దనప్రభువు కోరి పోయిన రాజ్యమును దన ప్రజ్ఞచే సాధించిపెట్టిన సమర్థుడు. ప్రతివాది భయంకరుడై గణపతిదేవుని యాసాసమున జై నపంకితుల నోడించిన ప్రతిభాశాలి. రాజ్యతంత్రజ్ఞత, నీతికుశలత, సమస్త సాంప్రదామికవిషయానుభవము. మొదలగువానియం దాతని యాధిక్యమునకు భారతమే ప్రబలనిదర్శనము. ఇన్ని గుణము లొక్కనియందు కేంద్రీకృతములగుట మఱియొకచోటఁ గనము. ఇంతేకాదు. వీనినన్నింటిని మించిన యద్వైత భావము, బ్రహ్మజ్ఞానము, సర్వవిషయ సమన్వయబుద్ధి కలిగి, యొక వైపున నద్వైతానుభవానందమును గ్రోలుచు, మఱియొకవైపున కావ్య రసముం గొనియాడుచుండెను. ఈ విషయము లన్నియు తిక్కనార్యుని గ్రంథముల యవతారికలను సవిమర్శంబాగఁ జదువుటచేతనే మనకు స్పష్టం బగుచున్నవి. ఉత్తర రామాయణావతారి కాంశములను భారతావతారికాంశములతోఁ బోల్చినప్పుడే దాతని కళాప్రతిభలయందును, మహాభావములయందును గలిగిన సక్రమపరిణామముయొక్కచిహ్నములు, కక్ష్యలు

(stages in the development of his mind and art) మనము గుర్తింపగలుగుదుము.

తిక్కన యనంతారికలా

సామాన్యముగా విశేషజ్ఞానమును పొందకముందుగా వ్రాసినవి, వారికిఁ బూర్వమునఁగల కవిభావముల కవిత్వ సంప్రదాయమునే యనుసరించి వ్రాసినవి అనినట్లయ్యుండినను, కాలక్రమమున వారికి లోకానుభవము కలిగినకొలది, వారిబద్ధియు, బలివృద్ధియగుటచే వారి ప్రతిభ పెరగవలయునని పొందుటయు, స్పష్టమైన ప్రాంతభావములను వదిలి స్వీయభావములను, అత్యవ్యక్తిత్వమును, ప్రతిభా విశేషమును వెల్లడించుచు క్రొత్తమార్గములను రచించి తమ చాతుర్యమును వెలయింపవలయునని సారస్వతచరిత్రముల నిండవలసివలెననిన వారికిఁ జెలియని విషయము కాదు. ఒకరవి తనకాలమునఁ బ్రబలిన కవిత్వ సాంప్రదాని, సంప్రదాయములను నెట్లుపయోగించుకొని, వాని సామ్రాజ్యమందలి స్వీయః కావాత్మరక్తము నెట్లు చూపినాఁడునానని బట్టియే యాతని మహత్త్వము ప్రకటింపగలచుండును. పేర్చియేర్, కాళిదాసాదుల పూర్వోత్తరకాల కవిత్వ రచనలను బట్టి వారి కళాప్రవృత్తుల సక్రమభివృద్ధిని గూర్చియు, భావముల పరిణామమును గూర్చియు ననేకులు సాహిత్యచరిత్రకు లగేనవిధమునఁ నిరూపించియే యున్నాఁడగదా. తిక్కనాఁడని కళావాత్మరక్తము, ప్రతిభా మహత్త్వము మొదలగువాని క్రమాభివృద్ధిని, భావముల పరిణామమును అతనిరచనలే వెల్లడింపగల వనుటలో సందేహములేదు. భారతరచన కాలమునకు రామాయణరచనాకాలమునకుండు తిక్కన కవిత్వకళాయందు తత్వంతరాలము, స్వభావయంతరభావము, మనోధైర్యము, అత్యసాధారణత్యము, నిర్మలభక్తి, అద్వైతభావము దాగుగఁ గుదురుచున్నవని చెప్పఁదగియున్నది. స్వీయభాషాభిమానమే భారతగ్రంథాధిమంగళ శ్లోకమునాంధ్రభాషలో రచింపఁజేసియుండును. ఇంతేగాక యాకాశము

తిక్కనార్యుని నిరూపితదైవతభావమును వేనోళ్ళ నుద్ఘోషించుచున్నది. నన్నయ భారతరచనను ప్రారంభించిన కాలముః పరిస్థితులకును, తిక్కన దానిని మరలఁ జేపట్టి తుదముఖింపఁగఁగంగిన కాలపు పరిస్థితులకును భేదము కలదు. వేదదాహ్యములగు మతములు ప్రబలితకాలమున పైది మతాధిక్యమును వ్యక్తము చేయుటయే నన్నయకుఁ బ్రధానకార్యమై నది. కావున నీమతమునఁ బ్రధానదేవతలగు బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులను మూర్తిత్రయమే లోకస్థితికి ముఖ్యకారణ మనియు, “వీరు పరిస్వరూపులే యనియుఁ జెప్పుచు పైదికమతాధిక్యము నుద్ఘోషించువాఁడువోలే ‘తే వేది త్రయమూర్తయః’ ‘సంపూజితావస్సురైః’, అని మూర్తిత్రయమును స్తోత్రము చేసినాఁడు. తిక్కనకాలమునకు స్థితిగతులు మారినవి. త్రిమూర్తులలో నొకరిని కొందఱును, మఱియొకరిని కొందఱు ‘మా దేవుఁడు గొప్ప. మాదేవుఁడు గొప్ప’యని కొట్టుకొనుచు రాజులనాశ్రయించి తమ తమ మతములలోనికి వారిని ద్రిప్పికొని, వారి యధికారబలము మూలముగాఁ దమమతమునఁ జేరనివారిని హింసించ మొదలుపెట్టిరి. తిక్కన యీమూర్తిత్రయభేదకల్పనము, తత్పూజావిధానము మూలముగా దేశమునఁగలిగిన యల్ల కలలోలములనుజూచి, శైవులు, వైష్ణవులను గూడ నాశ్రుతిస్మృతులనే యాధారముగాఁ జేసికొని, వాని కర్థభేదమును గల్పించి, స్వస్వమతానుకూలములగు వాక్యములనుగనఁబఱుచుచు వాదించుచుండుటను గ్రహించి, యిట్టి విభేదములను తోఁగొట్టి సర్వమతములకు సమన్వయమును గల్పించున దొక్క యదైవత భావమే యని నిశ్చయించి, పంచమ వేదం బనఁబరఁగు భారతంబును తత్ప్రతిపాదకంబే యని యెంచి, నన్నయ విడిచిన భాగమును దెనిఁగింప మొదలిడి, అదినే

“శ్రీయన గౌరినాఁబరఁగు చెల్వకుఁ జిత్తము పల్లవింప భద్రదాయితమూర్తియై హరిహరంబగు రూపముఁ దాల్చి ‘విష్ణురూపాయ నమశ్శివాయ’ యని వల్కెడు భక్తజనంబు పైదిక ధ్యాయిత కిచ్చ మెచ్చు వరతత్త్వముఁ గొల్పెద నిష్ఠనిధికిన్.”

అను మంగళపద్యముననే “హరిహరమలకు భేదములేదు, పీరి నట్టిభేద
 వృష్టితోఁ జూచి కొలుచుచు జనులు పరస్పర ద్వేషమును పెంచుకొనుట
 ముక్తిసాధనము గానెందు. విష్ణు చూపుండే శివుడని తలంచి యద్వైత
 బుద్ధితో నా పరతత్త్వమును ద్యానించి భక్తజనులే యా పరమేశ్వరుని
 మెప్పు పడయుదురు. అను వీ గంధీవార్తమును చూచించువాఁడువోలె నీ
 పద్యము మూలముగా పరతత్త్వ ప్రకాశన చేసియున్నాఁడు. ఆ తత్త్వము
 హరిహరహాస మున్నాఁడు. అది భక్తప్రాయమూర్తి. శ్రీయన గౌరినాఁ
 బరఁగు చెల్వకు చిత్తము పల్ల వింపఁజేయునది. పుష్కరపలాశవన్నిర్మి
 ప్లుడగు పుటపము ప్రవృత్తిచిత్తమును పల్ల వింపఁజేసినప్పుడే శ్రీయని,
 గౌరియని, హరియని, హమడని భేదము బయలుదేరి సృష్టిప్రముఖ
 నడుచునుండును. మూలపుటపము తొక్కఁడె గావున నాతని భిన్నస్వరూప
 ములనె పట్టుకొని మితభేదములను గల్పించుకొని దేశమును ఖోభపెట
 వలసిన యవసరము లేదు. “విష్ణురూపాయ నమశ్శివాయ” యని యిష్ట
 తీకి నభేదమును గుర్తించి, యా పరతత్త్వమును గొల్పిన ముక్తిసా
 ధించుదుఁని మోషించినాఁడు. ఆ పరతత్త్వమునె తానును గొలిపినాఁడు.
 తానిప్పుడు కావ్యసృష్టి చేయఁబలఁచినవాడగుటచే “సకలబ్రహ్మ”
 ప్రార్థనమునే చేసినాఁడు. దాని ఫలముగా నాతఁడు కవిత్వతత్త్వసరితః
 యానుభావానందభరితాంతఃకరణుడై నాఁడు. అనఁగా నద్వైతభాస
 నిరూఢితోపాటు అతనికిఁ గవిత్వతత్త్వనిరతిశయానుభావానందము కా
 క్రమమునఁ గలిగినది. నిర్వచనోత్తరరామాయణము రచించిన కాలమున
 కాతనికి “కవితావిలాసములే” కనఁబడినవి గాని కవితాతత్త్వము బోధ
 పడినట్లు లేదు. అదికవులను, నూత్నసక్కవీశ్వరులను గొల్పునాదారము
 నతిక్రమింపలేదు. వారికృపచేతనే తాను ‘కవితావిలాసవిస్తరమహనీయుఁడ’
 నై తినని చెప్పినాఁడు. కాని భారతరచనాకాలమున కీతనికిఁ గవితావిలాస
 ములేగాక, కవితాతత్త్వమేబోధపడినది. దానివలనఁ గులుగు నానందము
 నకుఁ బరపకుడై భారతరచనకుం గడంగెను. కావున నాతనికి గోచరిం

చిన కవితాతత్వ స్వరూప మాతని భారతమునఁ బొడకట్టకమానదు. బాగుగా పరిశీలించినచో నుత్తమ కవితా ప్రదానలక్షణంబులగు రసా విష్కరణము, తత్త్వద్రసాభ్యుచితరచనాకౌశలము, ప్రౌఢత్వము, స్వభావోన్మీలనాశక్తి, ఉచితానుచిత పరిజ్ఞానము, నీమొదలగు నుత్తమ గుణంబుల సమానవాతుర్యముతో వెలయించుటంజేసి భారతరచన కాలమున కౌతని యంతఃకరణ మెట్టి మహత్పరిపాకమును బొందినదో తెలియఁ గలదు.

ఈతని భారతమున కళాసౌందర్యము, నద్వైతభావమును చక్కని సమ్మేళనమును బొందినవి. నన్నపాయ్యుఁడు కేవలతిర్మపరముగు వైదిక మతదృష్టితోఁ గొంతభాగమును రచించినను, ఈ భారతమును కృష్ణ ద్వైపాయనుఁడు అద్వైతార్థబోధకం బగునటులనే రచియించియున్నాఁడు గాని మతవైషమ్యములను బెంచుటకుఁ గాదు. వేదములలోను, స్మృతులలోను వివాదాస్పదము లగు తావులయం దీ పంచమవేదము. సమన్వయ మార్గమును దెలుపును. ధర్మార్థకామమోక్షములకు సూటిమార్గమును జూపును.

“వేదములకు నఖిలస్మృతి

వాదములకు బహుపురాణ వర్గంబులకుఁ

వాదై న చోటులను దా

మూదల ధర్మార్థకామమోక్షస్థితికిఁ.”

అని తిక్కనార్యుఁ డీభారతముయొక్క ‘ధర్మద్వైతస్థితి’ని వ్యక్తము చేసినాఁడు. ఇట్టి భారతమును భవ్యకవితావేశుండు, విజ్ఞానసంపద్విభావ తుఁడు నగు కృష్ణద్వైపాయనుం డీ యద్వైతభావముతోనే రచించినాఁడు. దాని నీతఁడు ప్రబంధమండలిగాఁ దెనుఁగున రచింపఁబూనినాఁడు. అవేశమే (inspiration) కవితకుఁ గారణమని నూచించుచుఁ, దానట్టి కవితా వేశముచేతనే యీ గ్రంథరచనకుఁ బూనితి నని చెప్పువాఁడువలె నాయా వేశ ఫలమును తన గ్రంథముననే వ్యక్తపఱచినాఁడు.

తిక్కన కవితా వేశము

అట్టి కవితావేశ సమయముననే యీతనికి స్వప్నముకూడఁ గలిగినది. కవితావేశమునకు భర్త్యావేశముకూడ తోడుపడయుండును. తాను చేయఁదలచిన సుహృత్కార్యమునకుఁ దగిన పూర్వరంగమును గల్పించుకొనినాఁడు తిక్కన. ఇట్లదేవతను సాక్షాత్కరింపఁజేసికొనినాఁడు. మనల సీలోకమునుండి సుఖయొక స్వప్నలోకమునకు హఠాత్తుగా నెత్తుకొనిపోయినాఁడు. సన్నయ పై దివిమార్గమునకు భర్తీచూర్గమును గూడఁగలిగిరెంటికి సమ్మేళనము చేసి, యద్వైతానందాంబుధిలోనుఁ దానితోపాటు కావ్యరసాంబుధిలోను మనలను ముంచియెత్తినాఁడు. ఈ స్వప్నరృతాంతమునునది తాను కవితావేశముచే భారతరచనాకౌతుకమున మన మిలరియుండు సమయమున సంభవించిన యనన్యసామాన్య కారణంబగు కరమధర్మప్రకారంబుట. ఈ రెంటికి సమ్మేళనము చేసి యొక యద్భుత సన్నివేశమును (romantic situation) కల్పించినాఁడు తిక్కన. దీని మూలమున స్వీయచరిత్రయం దనేర విషయములను వ్యక్తము చేసినాఁడు. మొదటి దశ్యంతి పితృభర్త. తరువాత నాతని వినయసౌశీల్యములు. జ్ఞాన పైరాగ్యములు, వివేకము అద్భుతము. నెంతవ్యక్తముగునట్లుగా ౬౭ కనులయొదుటఁ బెట్టినాఁడో చూడుఁడు.

ఆ సర్వేశ్వరుండు సన్నిధిచేయుటయు, “ఏనును భర్తీహయంబగు సాష్టాంగ దం ప్రణామం బాచరించి కొంతొకకొలంగి వినయావనతుండనై లలాటోఃరిభాగంబున సంజలిపుటంబు ముటించి నయసంబులు నవయపంబులును ప్రసదదాష్పసలి విజుచితంబులును బాలకః ఓలపరికరితంబులుంగా సంతంత నిలిచిన” నర్దేషం | ౬నుకంపాతిశయంబున. దిన దక్షిణనేత్రంబున సుధారోచియకా నాతనివింతలేక చూచెనట. పరిమేశ్వరుం దాశ్రితసులభుండు గాపునను, నీతఁడు పరమభక్తుం డగుట వలనను, కిమస్థిమాలా మిత్యాదిశ్లోకములచే నిదివఱకు నుతింపఁబడి గాథాదరంబున నాదరించియున్న వాఁడగుటచేతను, తన కి దేవుఁడు చిర

పరిచితుడే యని సూచించుచున్నట్లున్నాడు. పిదప నా హరిహరనాథుడే యీతని వైదికమార్గనిష్ఠుడుగు వర్తనమును, భేదములేని భక్తిని, నిర్మల మైన జ్ఞానమును బ్రశంసించి, యీతనియందు కర్మయోగ భక్తియోగ జ్ఞానయోగముల కెట్లు చక్కని పొందిక కుదిరిగాన్నో వివరింపి యున్నాడు. దీనివలన తిక్కనాచ్యుని మతమెట్టిక్రమసరికాదునో తెలియ వచ్చుచున్నది. (*His religion a thing of gradual growth*). పంచమ పేదంబగు భారతము జనుల కారాధ్యంబగుటచే దానిని దెనిగించుట భవ్య పురుషార్థ తరువకృపల మగునని హెచ్చరించినాడు. అట్టి దానికిఁ దానె కృత్రిమతత్వ ముద్ధించి వచ్చినట్లు చెప్పినాడు. పేదములనువలెనే యీ పంచమపేదమును గూడ నపభ్రంశభాష యగు తెనుఁగున రచించుట కూడదను ఛాందసుల వాదబలముచే, నన్నయ రాజాదరణముచేఁ ద్రారంభించి కొంత రచించి విడువఁగా, నా మిగిలిన భాగమును మఠేష్వరు చేపట్టక భారతాంధ్రీకరణకార్యము నిలిచిపోఁగా, నీ కాలమున తిక్కన మరల దానిని చేపటి సర్వమతసమన్వయమును, చతుర్వర్గ సమన్వయమును గూడ దీనిచే సాధింపనెంచి, హరిహరనాథుడే దీని కృత్రిమతత్వ ముద్ధించి వచ్చినాఁడనుటచేఁ దనకా పరతత్త్వమునఁగల భక్త్యావేశమును వెల్లడించుటే గాక, తన కాలమున నీ యుద్యమమును ప్రతిఘటింప యత్నించు ఛాందసుల నోళ్ళు కట్టిపేయుటకు యత్నించినవాఁడువలె గనఁబడుచున్నాడు. పరమేశ్వరుని యంగీకారమే దీనికిఁ గలదని మోషించిన వాఁడువలె నున్నాడు. ఆ దేవుఁడు ప్రత్యక్షమైనపుడీతడు చూపిన భయ భక్తులు, విషయవిషేకము లీతని యేకాంతభక్తిని, ఆత్మజ్ఞానసంపన్నత్వమును జాటుచున్నవి. ఆశ్రీతులకుఁ బరమేశ్వరుండత్యంత సులభుం డని బుద్ధులవలన వినియుండుటంజేసి తాను బాలన్వభావుఁడయైనను నట్టి మహానీయ మహిమ దొరకొనుటయుఁ గలుగున కాకయని తలంచినాడు. తాను జేయంబోవు విన్నపమునకు ముందుగా కొమ్మనామాత్యు సావనం బాలోచించి యీతని యనుమతినిబడసి పితృభక్తి వెల్లడించినాడు. బాలన్వభా

పుడనే యని చెప్పుకొనుచున్నను యెట్టి మహత్తరంబైన విన్నపము చేసి నాడో చూచుము :

“చూరి భవత్కరుణ్య

క్షీరాంబుధి నాదు తుచ్చ చిత్తంబును నీ

స్తార మహితముగ నునిచితి

వారయ నచ్చెరువు గాదె యశిలాండవతి.

“కంటిడి నేర్చు నీకు నొక యింటిలోన నీ దీయవాడే న

త్యంజవిభూతిఁ బెం పెనఁగునట్టి నినుం గొనియఁచేత దా

నెంతయుఁ బెద్ద నీరటుణ నిట్లు నదన్ముద్ర వైచి నెంత జ

న్మాంబరదుఃఖముల్ బొలఁగునట్లుగఁ జేసి ముఖాత్ముఁడేయదే.”

ఇట్లా యశిలాండవతి యెదుట సాక్షాత్కరించినఁ నందర్భమునఁ దన యరించినత్వమును జక్కగా వెల్లడిచేసినవాడైనను అప్పుడు కోరిన వర మీఁద మహాజ్ఞాని యనియే తెలుపఁబడింది. ఇట్టి యరించునకు తుచ్చచిత్తునకు, బాలస్వభావున కట్టి మహానీయఁగుకోరిక కోరుటతగునా? అశేషు కోరఁగలడా- యనుప్రశ్నకాతఁడే సమాధానము చెప్పుచున్నాడు ఉపలాలితుండగు డింభుండు దనకొలంది యెఱుంగక మహాపదార్థంబు పేరు విధంబున తాను బ్రహ్మనందస్థితి నే గోరినాడట. దీనివలననే యీతతికొలంది మన తెఱుకపడుచున్నది. ఎట్టి యెఱుక గలవాడో వ్యక్తిమగుచున్నది. తిక్కనార్యుఁడు మహాజ్ఞాని, మునుషివు. ఇట్లు జనన మరణాదులైన సంసారదుఃఖములకు నగవడకుండునట్టి జ్ఞానతేజములు గాంచి.... అట్టి జ్ఞానసూర్యోదయంబగుటతోడనే.... మేల్కొనినాడట. ఆ జ్ఞానసూర్యుని వెలుగులో నట్టిపదమును గాంచి, పుణ్యచరిత్రుడై తన భారతసంహితారూపం బగు కావ్యకవిత్వమహావిభూతికి నా వరమేశ్వరుని బటముగట సిద్ధపడినాడు. తానొక మహాబ్రహ్మగావున నీ మహా కావ్యమున బ్రత్యకోటికి వరణేయుం డయ్యెను. చితని వినయసంపద,

భక్త్యావేశము అత్యున్నతస్థానమువేఁ గలిగినవేగాని తెచ్చిపెట్టుకొనిన విగాఁ గనఁబడవు.

“ఏపట్టునఁ బూజ్యమూర్తియగు భారతసంహిత,” “జనాభ్యుత్పత్తిమై” యున్నది గావున నాభారతాత్మకము కృష్ణపుటంబున నాంగ్రెజ్ లొ యాంధ్రావళి మోదమున బొరచునట్లుగ మహాకవిత్వ దీక్షనిచ్చి బొంది పద్యములను గద్యములను కృతులు రచించునని ప్రతిజ్ఞచేసినాఁడు. అతఁ డిప్పటఁ జేయబూనినది కేవలము భారతంధీకరణముమాత్రము కాదు. ఒక్క కృతియుఁ గాదు, కృతులు. భారత సంహితను కృతులుగా రచింపఁదొడంగెను. ఈ విషయ మింతకుఁబూర్వమే చెప్పియున్నాఁడు. “ఈ ప్రబంధ మండలి కథినాథునిగా నే పురుషునిఁ జేర్కొనువాఁడను” అని మొదట నాలోచించినాఁడు. కావున భారతరూపమున నీతఁడు రచింపఁ దలఁచికొన్నది ప్రబంధమండలిగాని యొక్కకృతిమాత్రముకాదనుట స్పష్టమగుచున్నది. మొత్తముమీద సాత్య తేయ సంస్కృతికా శ్రీవిభవాస్పదంబయిన చిత్తముతోడ ధర్మాద్వైతస్థితిని భారతసంహితను దెనుంగు బాస రచించు చున్నను, అందలి యే ఘట్టమున కాఘట్టము నొక ప్రబంధముగాఁ జేయఁదలంచినట్లు కనపడుచున్నది. విరాటపర్వ మొకప్రత్యేక ప్రబంధమేయనియుఁ నిందలక్షణములే తరువాతి ప్రబంధకవులకు మార్గదర్శకములై నవనియు మన మించుక పరిశీలనాదృషితోఁ జూచిన గోచరి మగును. “హృదయాహ్వాది చతుర్థ మూర్తికథోపేతంబు నానారసాభ్యుదయోలాసి” యని ప్రశంసించియే యున్నాఁడుగదా. ఏకథమట్లు కాలితో నొక విభమగువత్వైక్యము (unity of plot), పూర్వోత్తర సంపర్కము, నాయాపాత్రల స్వభావసంభాషణాదికమం దౌచిత్యము, నీ మొదలగు గుణములను పాటించుచు రచించెనేగాని మూలగ్రంథమునందలి యసంపర్కములను దొలగింపక, భాషాంతరీకరణమును నుద్దేశముతో మూలానుసారముగ మాత్రమే యీతఁడు రచించియుండలేదు. కర్త సర్వము చివరకూడ నీ ప్రబంధపదమునే యీతఁడు వాడియున్నాఁడు. కీచకవధ మొదలుగాఁగల రసవంతములైన యాయా ఘట్టములకు రచన

కౌశలమునుబట్టి ప్రబంధములనియే పేరుపెట్టఁదలచినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఇట్టి ప్రబంధములలో నపాపరక్తిపారశంత్యశ్చైమైఁ బేర్చిన దేవదేవునకుఁ బ్రీతిగ నెచ్చుటఁజేసి యివి పుణ్యప్రబంధములై నవి. ఇది యంతయు ననన్యసామాన్య కారణంబగు శరమధర్మప్రకారంబైనది. ఈ భారతరక్షనావిషయము నెట్టి పూజ్యభావముల, నెట్టి భక్త్యాదేశమును, ఎట్టి కవితాదేశమును, ఎట్టి జ్ఞానసంపత్తిని, ఎట్టి మునుష్యత్వమును, ఎట్టి యద్వైతభావనిరూపత్వమును, ఎట్టి ప్రేమిరమ్యునిఃకమగు పుత్రమును, ఎట్టి మౌల్యభాషాభిమానమును, ఈ యవతారిక మూలమున ప్యక్తము చేసినాఁడో పరికింపఁడు. ఇట్టి మహాహృదయఁ దాంప్రదేశమున మురియొకఁడు బయలుదేఱలేదనుట యతిశయోక్తి కానేరదు. ఆంధ్రవాఙ్మయమున నిట్టి మహనీయగుణ సంపన్నుఁ డగు రవి ముఖయొకఁడు లేడనుట సాహసముకాదు.

ఆంధ్రభాషాసతిని స్వస్వరూపమున నిలిపి యుద్ధరించినవారిలో నీతఁ డగ్రగణ్యుఁడని చెప్పవలసియున్నది. ఈతని మూలమున నాంధ్రవాఙ్మయము, అంధ్రభాష, అంధ్రదేశము, అంధ్రప్రాంతము, అంధ్రజనము... వేయెల, అంధ్రత్వముననదే దన్యత్వమును బొందుచున్నది. అంధ్రజాతీయ లక్షణముల సతిరమ్యముగా సందర్భానుసారముగా బొందుపఱచుచు నీ భారత సంహితను ప్రబంధమందలిగా మార్చివేసినాఁడు. ఇట్టి ఈ పుణ్యప్రబంధములను, "అగ్రతిమహావ్యకగిత్వ మహావిఖ్యాతి!" బట్టము వలె, కృతినాథునిగాఁ జేసిన యా దేవునిసన్నిధిని బ్రసంసించుటఁజేసి యది తిక్కనకొక్క యారాధన విశేషంబైనది. కావుననే నామార్చన చెప్పినట్లుగా పృథ్వీంత పదములతో నా హరిహరనాథునిఁ బూజించినాడు. అనగా దీని నొక యారాధనా విశేషముగా తిక్కన తలంచుటచే పృథ్వీంత పద్యము లావశ్యకములైనవనుట. ఈ యాచారమే గతానుగతికంబుగ నవలంబింపఁబడి యాంధ్రప్రబంధ లక్షణమున కొక విశేష లక్షణముగాఁ బరిణమించినది. తిక్కనకు మార్వమన పృథ్వీంతములను వాదినవాడగు నన్నెచోడుఁడును కృతసతియగు తనగురువైన

కును, పరమేశ్వరుడగు చులి కార్డునకు నభేదబృత్తి గల్గించుకొని, యీ పరమేశ్వరుని కథలనే యాతని యెదుట విన్నవించుచు నాతని నారాధించి దలంచినవాడగుటచేతనే, యాతనికిని షష్ట్యంతములును, సంబుద్ధ్యంతములు నావశ్యకములై నవి. కాని యాతఁడావిషయమును భాగుగ ప్యర్తి పఱుపలేదు. తిక్కనార్యుఁ డాయా కథాసందర్భముల నెట్లు సువ్యర్తిముగఁ జేయుచు రచించుచుండునో యట్లే యిచ్చట తన భావములను, ఉద్దేశములను గూడ సువ్యర్తిముచేయక విడువలేదు. అరాధన విశేషముగావున షష్ట్యంతము లావశ్యకములై నచో సంబుద్ధ్యంతము లెందులో చెప్పుచున్నాఁడు. తాను విన్నసంబుసేయు తెలుంగుగా నా చేపు సంబుద్ధ్యన్నిధిం గలిగించుకొని 'యమ్మహాకావ్యంబు నర్థంబు సంగతంబుసేయు' నట. ఈ మహాకావ్యరచనా సందర్భమున హరిహరనాథుఁ డీతనికెప్పుడు ప్రత్యక్షంబై యుండుననియే తలంపఁదగియున్నది. అతఁడీ రచనా సందర్భముననే కాదు, కేతన చెప్పినట్లుగా, 'చిత్తనిత్య స్థిత శివుఁడెవ్వఁడనిన వీఁడను నాయకకుఁ దొడవై నవాఁడు' గదా. ఆ చేపుని సంబోధించి "యమ్మహాకావ్యం"బు నర్థంబు సంగతంబు చేసెదనని చెప్పినాడు. 'భారత సంహిత' తాను రచింపఁబూను సందర్భమునకు 'మహాకావ్య' మైనది; సంహితార్థము పేద ప్రతిపాదితాంశము-దీనియందు సంగతంబై యుండినను, తిక్కనార్యుఁడు దీనిని మహాకావ్యముగనే యెంచియున్నాఁడు. కావుననే మొట్టమొదట "భవ్యకవితావేళుండు కృష్ణద్వైపాయనుఁ డర్థోకహితనిష్ఠంబుని ధర్మాద్వైత స్థిత లేఖ్యంబైన యామ్నాయమును రచించె"నని చెప్పినాడు. పేదములు అలేఖ్యములు, శ్రుతులు. కాని ఇది లేఖ్యంబైన యామ్నాయము, భవ్య రచితావేశముచే రచింపఁబడిన మహాకావ్యము. ఆ కావ్యము నాతఁడు యథామూలముగఁ దెనుఁగున రచింపఁదలచుకొనెనా? లేదు. అందలి యర్థమును మాత్రము సంగతంబు చేసెద నన్నాడు. కావున నిది భాషాంతరీకరణమును తలంపుతో విమర్శింపఁబూనుట యుక్తముకాదు. ఈ మహాకావ్యమునందలి యర్థమును

సంగతము చేయు సందర్భములోనే యీతని ప్రతిభా విశేషముచే నది ప్రబంధమండలిగా మారినది. వ్యాసభారతము నీతఁడు ముక్కకు ముక్కిగాఁజెచ్చి తెనుఁగునఁజెట్టి దలంచుకొనలేదు. దాని యర్థము మాత్రము సంగతంబుఁ జేయుచుఁ వన కవితా చాతుర్యమును జూపఁ దలంచినాఁడు. కావుననే మూలము ననుసరించి రచింపఁబడినదేయైనను భారత మొరవివముగ స్వతంత్రగ్రంథమునంటిదేయై, యాంధ్రవాఙ్మయ లక్ష్మి కమూల్యాలంకారందై, తరువాతి వాఙ్మయమున కంతకు మౌనదర్శకంబై వెలుఁగొందుచున్నది.

తిక్కనామ్యుఁడు మహాకవిత్వదీక్షావిధినొంది యీభారతకృతుఁడు గద్యములను, పద్యములనే రచింతునన్నాఁడు గాని యీతని తొలిరచన యగు నుత్తరరామాయణమువలె నిర్వచనముగా రచింపకొరకొనలేదు. అచ్చట నిర్వచనముగా రచించుట యొక గొప్పవిషయముగాఁ జెప్పుకొనెనుగాని కాలక్రమమున నాతఁడబద్ధి, కళాప్రతిభలును విరాసమున బొందిన పదప నిట్టిస్వల్పనియమములను పోలించుట మొక గొప్పతనముగాఁ దలంచినట్లు కనఁబడును. ఇట్లర రామాయణ రచనాకాలము నీతఁ డింకను కవితావిలాసములలోనే చిక్కుకొనియుండి యానందించుచు ప్రగల్భములఁ గొట్టుకొనుచుండెనేగాని, అతఁడు భారతరచనాకాలము నందువలె కవిత్వతత్వ నిరతికయానుభవానందభరితాంత కరణుఁడు కానే దని యంతకుపూర్వమే గమనించియున్నాఁడు. ఈ కవిత్వతత్వ స్వరూపము బోధపడినంతనే దాహ్యదాహరములు, దాహ్యనియమములును నీకవికి వెగదై తోచినవి. రామాయణమందలి యవతారికా విషయముల నీ భారతావతారికావిషయములతోఁ బోల్చి చూచినచో తిక్కనామ్యుని యనుభవసరి పాకము, బుద్ధిపరిణతి, కళాప్రతిభలకుఁగలిగిన నూతనవిరాసము వెట్టివా మనకు న్పష్టమగును. అచ్చట నాతఁ డింకను దాహ్యదాహరములకే చిక్కియుండెను. కవిత్వరచనలో చూపవలసిన చాతుర్యమును దాని లక్షణమును గూర్చి చెప్పుటలోఁ గనఁబడినాఁడు. చూడుఁడు:

“భూరి వివేక చిత్తులకుఁ బోలు ననం దలఁపన్, చక్రంబులన్
సౌరభమిచ్చు గంధవహుచందమునం బ్రకటంబుచేసి యిం
పారెడు పల్కలం బడయ నప్పలుకు ల్పరిగ్రుచ్చునట్లుగాఁ
జేరుప నేరఁగావలయుఁ జేసెద నేఁగృతియన్నవారికిఁ.”

అని సుకవిలక్షణమును జెప్పి “కుకపుల్ దర దుర్నిలులట్ల చూడఁగఁ”
అని కుకవినింద చేసినాఁడు. పదవ,

“తెలుఁగు కవిత్వము చెప్పఁ
దలఁచిన కవి యర్థమునకుఁ దగియుండెడు మా
టలు గొని వకులుంబ్రాసం
బులు నిలువక యొగిని బులిమి పుచ్చుట చదురే.
“అలవడ నంస్కృత శబ్దము
తెలుఁగుఁజడి విశేషణంబు తేటపడఁగాఁ
బలుకునెడ లింగ వచనం
బులు భేదింపమికి మెచ్చుబుభజనము కృతిఁ.”

అని తెలుఁగుకవిత్వ మెట్లుండవలయునో సూచించినాఁడు. ఎట్టిపదము
లె ట్లుపయోగింపవలయునో సూచించినాఁడు. పదవఁ తనకావ్యము సరస
కవునుల మెప్పించవలయునట :

“ఎట్టి కవికై నఁ దనకృతి యింపుఁ డెంపఁ
జాలుఁ గావునఁ గావ్యంబు సరసులైన
కవుల చెవులకు నెక్కినఁగాని నమ్మఁ
డెందుఁ బరిణతి గలుగు కవీశ్వరుండు.”

అని యిట్లు సత్క-పీండ్రమార్గమును దెలుపుటచేఁ గా నాయా దోషములను
బరిహరించిఁ గుణముల నాదరించియే కవిత చెల్లుచున్నానని సూచించిన
వాడైనను, తనకావ్య మితరుల మెప్పును బడయునా లేదా, యను సందే
హము మాత్రము

“అపరితాపా ద్విదుషాం న సాధు మనేకే ప్రయోగవిజ్ఞానం,
బలవదపి శిశితానా మాత్మ న్యప్రత్యయం చేతః”

అని చెప్పిన కాళిదాసునికి వలెనే యీతనికిని కలుగకపోలేదు. తిక్కన భారతము రచించునాటి కీ కృత్రిమనిబంధనలన్నిటిని దాటింపవలయు ననెడిభావము నతిక్రమించినాడు. ఇతరులు తన కవిత్వమును జూచి యేమందురో యను సందేహావస్థను దాటిపోయినాడు. ఆత్మవిశ్వాసము కుదిరినది. “అమలోవాత్తమనీష నేనుభయకావ్యప్రాధి పాటించు శిల్ప మునం బారగువన్ గణావిదుడ” అను నాత్మశ్లాఘాపరంబులగు వాక్యం బులను పూని,

“భారతసంహితః జెప్పఁగంటి నా పుట్టుకృతార్థనం బొదవె” “నా నేర్పిన భంగిఁ జెప్పి వరణీయుడ నయ్యెద భక్తకోటికిఁ” “దాలస్వభావుడు”;
“నాదు తుచ్చచిత్తమున” అని యిట్లతివినయావనతుండై పలికినాడు. కాని “రచించు బొప్పు బుధ సంతోషంబు నిందారఁగన్” “మోవముల దొరయ” అనియు సుహృత్కవిత్వదీక్షను బొంది కృతులు చెప్పెదననియుఁ జెప్పుటచే నాదంబరములేని యాత్మవిశ్వాసమును గూడ పెంతునే వ్యర్థము చేయుచున్నాడు. ఇక్కడ ‘సుహృత్కవిత్వదీక్షావిధిఁ బొంది పద్యముల గిదిగ ములక రచియించెదన్ గృతుల్” అనువానికిని, తొలిగ్రంథమునఁ జెప్పిన యీ పద్యములందలి భావమునకు నెంత వ్యత్యాసమున్నదో పరికింపుడు:

“జాత్యము గామినోప్పయినసంస్కృత మెయ్యెదఁజొన్న; వాక్యసాం గత్యము నేయుచో నయిన గిదిగము తోడుగఁ జెప్పిపెట్ట దొ ర్గత్యము దోవఁ బ్రానముప్రకారము వేటగునక్షరంబులకా శ్రుత్యమరూప ముంచు నిడ నూరుల కిప్పిధ మింపు బెంపదే.

“పచనము లేకయు వర్జన

కవియొకఁగఁ గొంత పచ్చు గ్రామము కలుగదా

ప్రచయముఁ బద్యము లన పొం

దుచితంబుగఁ జెప్పుటార్కు తొప్పిద మనరే."

ఈ రామాయణమున రీతిఁడు సుకవిస్తుతి, కుకవినింద మొదలగు వాని మూలముగా వ్యక్తముచేసిన కవితాలక్షణమును బరిశీలించి చూచినచో నీతనిదృష్టి యప్పటి కింకను కవితాసతియొక్క బాహ్యస్వరూపముచేతను, బాహ్యవిలాసములచేతనే యాకృష్టంబయి యుండినదని స్పష్టమగును. కవితను గూర్చి చెప్పుచు, నెంత చెప్పినను పలుకులను, సరిగ్రుచ్చునట్లుగాఁ జేర్చుటఁ, ప్రాతవడ్డమాటలను బ్రయోగింపకుండుట, అర్థమునకుఁ దగి యెడు మాటలను గ్రహించుట, పలుకులను బ్రాసములను నిలుపక, పులిమి పుచ్చుట, గద్యములను రచింపకుండుట, ఈ రీతిగా కవితకు బాహ్య శరీరంబగు శబ్దములరక్షణమును గూర్చియే ప్రసంగించెను గాని, కావ్యాత్మ గుణములను గూర్చి యేమియు చెప్పినవాఁడుకాఁడు. భారతమున నీబాహ్య కారములన్నిటిని, అనఁగా కుకవినింద, సుకవిస్తుతి, కవితాలక్షణ ప్రతిపాదనము మొదలగువానిని వదలివేసి, స్వస్వప్రత్యంతకథనము మూలముగా మహద్భుతము, నత్యంతపావనంబునగు నొక విచిత్ర సన్నివేశమును గల్పించి, కాళిదాసు శాకుంతలమున వాయుపథమున మారీచాశ్రమమునకుఁ గొంపోయినట్లు, ఊర్ధ్వలోకమునకు గొనిపోయినాఁడు. అక్కడ హరిహరనాథునియం దద్వైతస్వరూపమును గోచరింపఁ జేసినట్లు యాయవతారికయందే, కవిత్వలక్షణ మిట్టిదియని చెప్పక, కవితాత్వత్వస్వరూపమునే చూపినాఁడు. ఈ యవతారికయందలి స్వస్వప్రత్యంతమును వనకన్నులముందర జరుగుచున్నట్లుగా నెంత రమ్యముగా వర్ణించిచూపినాఁడో అట్లే యీ గ్రంథమునందుఁ గూడ నెచ్చటనో జరుగు ప్రతి విషయమును గూడ సప్రతిమానంబగు తన ప్రతిభాశక్తిచే మన కన్నులముందర జరుగుచున్న దానివలెనే చేయును. అతిస్వాభావికముగా వర్ణించుచుండును. ఈ స్వాభావికత, లేదా ప్రత్యక్షత (realism), అనునదే తిక్కనార్కుని కవితామహత్త్వమునకు మూలకారణమని చెప్పవలసి

యున్నది. అనన్య సామాన్యముగు నీ విశేషగుణములే తిక్కనాద్యుని విచిత్ర వర్ణనలనైపుణ్యము, మనోహరమైన వివరణశక్తి, నయుక్తిక పాత్రోచిత సంభాషణాయోజన చతురత, తథావస్తుసంఘటనలనైపుణ్యము, అప్రతి మానంబగు రసపోషణశక్తి, ఆంధ్రభాషాజాతీయప్రయాగనైపుణ్యము, యా మొదలగు విశేషగుణముల కన్నిటికిని మూలాధారంబై యున్నది. ఈవిధాని ప్రబంధకవులకు మార్గదర్శకుడే యైనను, వారిపై నత్యంతాతిశయోక్తుల కును, తృప్తికథావస్తులకును, సాంకేతిక (conventional) నియమముల కును లోబడినత, తన కవితయం దంతయు స్వభావిరత్యగుణమునే వెల యించినాడు. ఆ చాయలన్నియు నీ యవతారికకవితామువలననే మనకు గోచరించుచున్నవి. ఇతర వివిధాని భారతభారతచింతనలకు దెట్లుగా విస్తరింపబడియున్నవో పరిశీలించి తెలిసికొందుము గాక.

3

భారతాంధ్రకవితాము - తిక్కన

ఒకభాషలోనుండి మరొకభాషలోనికిఁ బరివర్తించఁబడిన గ్రంథములను గూర్చి ననఁజు విమర్శింపఁ జూచుకొనినపు డా మూలగ్రంథము యొక్క స్థితిగతులను గూర్చిదూడ కొంత తెలిసికొనవలసిన యావశ్యకత కలుగుచుండును. ఏలయనఁగా నా మూలగ్రంథముతో నీ భాషాంతరీకృత గ్రంథమును పరిపోల్చి చూచినఁగాని యది మూలమునకు సరియగు భాషాంతరీకృత మగునో, కాదో, అంపలి కవి యభిప్రాయములు, రస భావములు నీ భాషలోని తెల్లెంతవఁకుఁ దేలినవో, అందు మార్పులే మేవఁ జేయఁబడినవో, అట్లయిన నద్దానికిఁ గలకారణం దెద్దియో మూల

మును మక్కికిమక్కిగా భాషాంతరీకరించెనా, లేక యంచలి కథామూత్రమును గ్రహించి స్వతంత్రగ్రంథముగా రచింపఁగడంగెనా. మూలమునకుండు పెంచుటయుఁ గుదింపుటయుఁ గలిగెనేని దానివలన గ్రంథప్రాశస్త్యము తఱిగెనా, లేక పెరిగెనా కవిచేసిన మార్పులవలనఁగాని, మాతని భాషాంతరీకరణపద్ధతివలనఁగాని, యా కవియొక్క ప్రతిభ, స్వాతంత్ర్యము, శక్తి యెచ్చట నే విధముగా నెంతవఱకుఁ గనఁబడుచున్నది అను సీమోదలగు నిషయములను కనుఁగొనుట కవతాశముండదు. అడుగడుగునకు నిది మూలగ్రంథమునందలి భావమేనా, లేక భాషాంతరకర్త తెచ్చిపెట్టినదా యను సందేహము కలుగుచునే యుండును. కావున తిక్కనాదుని ప్రతిభావిశేషము, కవిత్వాకళాదాతుర్యమును దెలిసికొనవలెనన్నచో మూలగ్రంథముతో సన్నిహితముగఁ బోల్చి చూడవలసిన యావశ్యకత కలుగుచున్నది.

ఆంధ్రవాఙ్మయమందు ఆందు ముఖ్యముగా మొదటి యుగమునందు, బయలుదేరిన గ్రంథములన్నియు భాషాంతరీకృతములే. ఈ వాఙ్మయమునందు సుప్రసిద్ధులగు కవు లీభాషాంతరీకరణముమూలముగాఁ బ్రసిద్ధులైనవారే. ఆంధ్రభాషా దాగనుకాసనులు, ఆంధ్ర కవిబ్రహ్మలే సంస్కృతభాషనుండి యెరువుతెచ్చిన యర్థముతో స్వీయభాషాకన్య నలంకరింపఁజూచిరి. అట్లెనను పేరు కవిబ్రహ్మలనియు, నర్థాసనకల్పులనియునే నులింపఁబడుచువచ్చిరి. వీరాడినమాట, పాడినపాట, వ్రాసిన వ్రాతను మీఠి పేటొక్కటి చెప్పరాదను నియమము గూడ బయలుదేరినది. ఆంధ్రభాషాసరికి భారతకవులుపెట్టిన యట్టి యలంకారము మఱి యెవ్వరును బెట్టలేకపోయి రనునది యెల్లయెడల నంగీకరింపబడిన విషయమే. ఇది యిట్లగుటకుఁ గారణమేమియని విచారించుచో, నాదికవులు, ముఖ్యముగా తిక్కనాదులు, మూలముగు సంస్కృత గ్రంథమందలి కథను ముక్కతుముక్కగా నెరపుతెచ్చి తెలుగులోబెట్టి యాంధ్రభాషాకన్య తెరుపు సొమ్ములు గూర్చినవారుగాక, యా సంస్కృత మూలనినుండి త్రవ్వి యెత్తిన బంగారమును దెచ్చికొని, యాత్మీయప్రతిభా మహానముద్రమున

నుద్యవిల్లి న యమూల్య భావరత్నములతోఁ బొదిగి యప్రతిమాన శోభా
విరాజమానంబులును, ననిదంపూర్వములు నగు దివ్యాభరణముల నొనర్చి
యామె కలంకరించినవారని తెలియఁగలదు. కావున నీ భాషకుఁ బ్రతి
మూలంకారమగు భారతమునందలి రచనారామణీయకత్వమును పరిశీలించు
నపుడు, దీనికి మూలములోని బంగారముపలనఁ గలిగినశోభ యెట్టిదో
అందుఁ బొదిగిన రత్నరాజములయొక్కయు, నా కుంపనపు పంచేసిన
భాషారాచనాకారుని నిర్మాణనైపుణ్యము, యొక్కయు దివ్యకాంతరేఖివో
తెలిసికొనగలిగినచో నీని సమ్మేళనమువలనఁ గలిగిన మహావైభవము
గదా యిది యని మనము మహానందమును బొందుదుము. కుంపనపు పని
దాని పనివానితనమును బయలుపడును. ఆంధ్రభారతరచనాకారు నిర్మాణ
నైపుణ్యమును తెలిసికొననలెనన్నచో, నేదోయొకటి రెండుఘటములను
పరిశీలించి సరిగాఁ జేయబడినది కాదు— అని తేల్చినమాత్రమున ఊహ
యోగముండదు. ఈ కవులకు మూలమును సరిగా భాషాంతరీక
కరించు నుద్దేశము లేనపుడు, మూలమునందలి వ్యాసునిభావమును సరిగఁ
జెప్పినవాఁడూ, దీక్షవి యని నిందించుటలో సర్థ మేమున్నది; విమర్శకుని
దృక్పథము మోక్షనఁ గాని యీ కవితయందలి విశేషగుణములు బయలు
పడవు. ఒకఘటమునై నను సంపూర్ణముగా మూలముతోఁ గ్రమముగా
సరిపోల్చిచూచినఁగాని, కవిదాతుర్యమును గనిపెట్టలేము. ఒకచో !
భాషాంతరీకర్త మూలములోని కథాంశములను వెనుకనున్నదానిని ముందు
ముందుదానిని వెనుకగా గ్రహించి కథావస్తువు సంధైక్య గుణమును
(unity) సంపాదించుటకై యత్నింపవచ్చును. మూలమున నీరసమట్ల
ముల నతిరమ్యముగాఁ బ్రదర్శింపవచ్చును. మధ్యమధ్య నతికిన భావగర్భి
తములగు పదములచేతను, అకారవర్ణసలచేతను ఒక దృక్పథమును మన
కండ్లయెదుట నమచుచున్న దానినిగాఁ జేసవచ్చును. అయీ కథాపుట
పుల మనోహృత్తులను, భావవైభరులను పరించుచు పాఠాభివ్యక్తిమును
దాటించి సంభాషణావైభరులను మార్చుచు, భావోద్బోధకములగు విశేష
జములను తేల్చుచు, అకారేంగికాదులను సూచించుచు, మూలమునందలి

పాత్రలను నూతనజీవముతోఁ బ్రకాశించునట్లు ప్రకటించి, స్వభావాన్ని
లనము విచిత్రముగా మూలముననుంటే గుణపత్తియుగా (effectively)
నొనర్చవచ్చును. అక్కడక్కడ సంస్కృతపాఠముగా నూతనములగు
ప్రకృతిపర నలను, భావచ్ఛాయ పర నలను, అవసాబోధకములగు పర
నలను, మనోవృత్తిప్రకాశంబులగు పర నలను (that reveal mental
attitudes) జేర్చి కావ్యమునకు నూతనశోభ నాపాదించవచ్చును. ఇట్టి
నూత్నవిషయములను గనిపెట్టి యీ కవులప్రతిభావిశేషమును, ప్రత్యేక
వ్యక్తిత్వమును భాషాంతరీకృత గ్రంథములనుండి విడదీసి చూపవలె
నన్నచో, మూలముతోఁ బోల్చి చూచినఁగాని సాధ్యము కాదనుట
స్పష్టము.

ఇట్లు మూలముతోఁ బోల్చిచూచుట యావశ్యకమైనపు డీమూల
గ్రంథప్రతు లనేక రీతుల భిన్నపాఠములు కలవై యుండుటచే నేవ్రతి
నన్నయాదులు గ్రహించిరో తెలిసికొనుటయు నావశ్యకంబే యగు
చున్నది. ప్రాచీనప్రతులను సరిపోల్చి చూచి యందు బహుసంఖ్యాకము
లగు దానితోఁ గనఁబడినపాఠము ప్రాచీనపాఠముగను, ప్రమాణముగను
గ్రహింపఁదగియున్నది. బహుసంఖ్యాకములగు ప్రాచీనప్రతులలోని పాఠ
మునకును వీరి భాషాంతరీకరణమునకును భేదము కనఁబడినపుడు దూడ
నది వీరు చేసినమార్పు, కాక వీరికాలమున వీరికి దొరకిన మూలప్రతిలో
వీరి భాషాంతరీకరణమున కాధారములగు శ్లోకము లేవైన నున్నవేమో
యను సందేహమును కలుగక మానదు. కావున భారతముయొక్క పరి
శుద్ధమగు మూలగ్రంథపాఠ మేదై యుండును అను సమస్య యొకటి
విర్ధారణదేయఁబడవలసి యుండఁగా, నన్నయ తిక్కనాదు లేమూలప్రతి
ననుసరించి రచించినారు అను మఱియొక విషయమాంధభారత విమర్శ
కులు విచారింపవలసి వచ్చుచున్నది. అనఁగా నిప్పుడు మనకు లభించు
సంస్కృత భారతప్రతులలో నేది నన్నయతిక్కనాదులు వారికాలమున
గ్రహించినదానికి దగ్గఱగా నుండును అని వ్రాసిన విషయన, నన్నయ

తిక్కననానా ప్రాంతప్రతి యేదియును మన కాలమున దొరకునని
తలంచుట కపరాశము లేదు. ఇప్పుడు లభ్యమగున్న లిఖితప్రతులలో
ప్రాచీనతమం బునది 500 సంవత్సరములక్రిందట నాగరాక్షరములలో
ప్రాయము ను యొకటి రెండుమాత్రము కలవు. తెలుగులిపిలో ప్రాయము
బడిన ప్రతులలో నంత ప్రాచీనములగునవి యున్నట్లు కనబడదు. ఈ
మధ్యపూనాలోని 'భంధార్కర్ పరిశోధనాలయము' వారు దేశమున లభ్య
ముగను ప్రాచీనభారతప్రతుల నన్నిటని సరిపోల్చిచూచి, భారతము
యొక్క మూలపాఠంబేదియో నిర్ణయించి ప్రకటింపవలయునని యభింద
ప్రయత్నము నుపయోగించుచున్నారు. వీరు ప్రకటించిన విరాటపర్వమునుబట్టి
చూడగా నీభారతప్రతులలో నుత్తరదేశమునందలి ప్రతులకును, దక్షిణ
దేశమునందలి ప్రతులకును పాఠములలో విశేషవ్యత్యాసము కనబడు
చుండుటచే, నీ భారతమున నుత్తరదేశపాఠము దక్షిణదేశపాఠమునది
యీ నాడు రెండుపాఠము లేర్పడుచున్నట్లు కనబడుచున్నది. విరాట
పర్వ విషయమునఁ జూడగా నుత్తరదేశప్రతులలో 72 అధ్యాయములు,
2,272 శ్లోకములు నుంక, దక్షిణదేశప్రతులలో 78 అధ్యాయములు,
3,494 శ్లోకములును గలవు. ఇంద్రేద్రి ప్రాచీన మూలగ్రంథమునకు దగ్గ
ఱగా నుండునో, ఏది తిక్కనయ్యనిదే గ్రహింపఁబడెనదో సశ్చయించుట
కూడ చిత్తైక్యన విషయమే. చిరకాలమునుండి వవిత్రగ్రంథముగాఁ దలం
వఁబడుచుండిన యీ భారతమువంటి గ్రంథములో, నాయాకాలముబిందు,
దేశమున మితవిజ్ఞానములు సంభవించినపుడు, కొందఱు తమతమ మతాది
ప్రాయములకు భారతసంహితయం దున్న వన్నచో గౌరవము కలుగునను
నుదేశముతో స్వీయమతానుకూలమగు గ్రంథమును కొంత చేర్చిన తేల్చి
యుందురు గాని, సామాన్యముగా నున్న దానిని దీనివేయుట సంభవించు
నని తోచదు. కావుననే భారతము కాలక్రమమునఁ బెరుగుచు పెరుగు
చువచ్చి మహాభారతమగుట తటస్థించినదని వలువురు విమర్శకులు
మతమైయున్నది. ఇట్లు వెనుకటికాలమునకుఁ బోయినకొలఁది భార

తముయొక్క మూలస్వరూపము మనకు దగ్గరగుచుండును. ఇందుకు నిదర్శనముగా 500 సంవత్సరములనాటివని చెప్పబడిన ఉత్తరహిందూ దేశమునందలి వ్రాతప్రతులలోని యధ్యాయసంఖ్య, శ్లోకసంఖ్య దక్షిణ దేశప్రతులలోనివానికంటె తక్కువగాఁ గనబడుచున్నది. తక్కువ సంఖ్య గల యధ్యాయములు కల ప్రతులే ప్రాచీనములనుటకు మఱి యొక నిదర్శనమేమనఁగా, నాదిపర్వమునందలి పర్వసంగ్రహపర్వము నందుఁ దెలుపబడిన సంఖ్యల కీ సంఖ్యలే చేరువగా నుండుట. చూడుఁడు. అదిపర్వమున పర్వసంగ్రహ బర్వమునందు ప్రతిపర్వమునందలి యధ్యాయసంఖ్య, శ్లోకసంఖ్య తెలుపబడియున్నవి. అందు విరాట పర్వమున 87 అధ్యాయములును, 2,050 శ్లోకములును మాత్రమే యున్నట్లు తెలుపబడినది. విరాట పర్వమునుగూర్చి పర్వసంగ్రహ పర్వమున విట్లు గలదు: —

“తతః పరం నిబోధేదం వైరాటం పర్వవిస్తరం
విరాటనగరే గత్వా శ్మశానే విపులాం శమీం
దృష్ట్వా సన్నిదధుస్తత్ర పాండవా హ్యయుధా న్యుత
యత్ర ప్రవిశ్య నగరం చద్మనా న్యవసంస్తుతే
పాంచాలీం ప్రార్థయానస్య కామోపహతచేతనః
దుష్టాత్మనో వధో యత్ర కీచకస్య వృకోదరాత్.

.....
చతుర్థ మేత ద్విపులం వైరాటం పర్వవర్ణితం
అత్రాపి పరిసంఖ్యాతా అధ్యాయాః పరమర్థిణా
సంప్రసీ రథో పూర్వా శ్లోకానా మపి మే శ్రుణు
శ్లోకానాం ద్వే సహస్రేతే శ్లోకాః పంచాశ దేవత.”

ఈ యధ్యాయ శ్లోకసంఖ్య యుత్తరదేశ దక్షిణదేశ ప్రతు లన్నిటిలోనుగూడ నాదిపర్వమున నొక్కరీతినే యుండెనుగాని, యాయాప్రతులయందు ప్రక్షిప్తములుగాఁ జేర్పబడిన యధ్యాయ ముల సంఖ్యను జేర్చి యీ యాదిపర్వములోని సంఖ్యలను తదనుసార

ముగా నెఱుఁగు దిద్దియుండులేదు. ప్రక్షిప్తభాగములను జేర్చినవా రే కారణముచేతనో పర్వసంగ్రహపర్వమునందలి యధ్యాయసంఖ్యతోలికి పోలేదు. వానినున్నట్లే యుంచిరి. ఈపర్వసంగ్రహపర్వము తుమారిలఖట్టు కాలమునాటికి, అనగా నేడవశతాబ్దమున కట్లే మార్పులులేక యున్నదని నమ్ముట కారణము కలదని బ్యూహలర్ పండితుఁడును, క్రీస్తుశకము 500 సంవత్సరముల కింతను పూర్వపుదే యైయుండునని హావకిన్స్ పండితుఁడు నాంతరంగిక నిదర్శనములనుబట్టి తేల్చియుండుటచే, భారతమునందలి యధ్యాయ శ్లోకసంఖ్య నాకాలమున నిట్లే యున్నవని నమ్మఁదగియున్నది.* దీనినిబట్టి 5 అధ్యాయములు మాత్రమే ఎక్కువగాఁ గల ఉత్తరదేశపు నాగరీగంధపాఠమే పదునొకం డధ్యాయములు, 1,444 శ్లోకములు హెచ్చుగాఁ గనఁబడుచున్న దక్షిణదేశప్రతులపాఠము కంటె పర్వసంగ్రహపర్వమున సూచింపఁబడిన ప్రాచీన పాఠమునకు దగరగా నుండునని తలంపవచ్చును. మఱియు సుత్తరదేశపు నాగరీ ప్రతులలోని యధ్యాయములలో ననవసర విభాగము కనఁబడుచున్నది. సుశర్మ భీమునిచేఁ బట్టుపడి యుద్విష్టిరుని యాజ్ఞచే విడువఁబడెనను నందర్పమున, పట్టువడుటతో నొక యధ్యాయము ముగిసి, ధర్మజాని యాజ్ఞచే విడువఁబడి విన్నుఁడై వెడలిపోయె ననునది మఱియొక యధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడినది. ఈ విషయమంతయు నొక్క యధ్యాయమందుండుటయే నమంజనముగదా. ఇట్లే ఉత్తరాద్భునుల సంభాషణము, అర్జునుఁడు త్తరునికి దైర్యముచెప్పి సారథిగాఁ జేసికొనుట యను విషయముకూడ నొక్క యధ్యాయమునఁ జెప్పఁదగినది, రెండధ్యాయములఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్లే మఱి కొన్ని నందర్పములలోను నీయధ్యాయములు విభాగముచేయఁబడక, యొకే యధ్యాయముగానే కొన్ని ప్రాతప్రతులలోఁగూడ కనఁబడుటయేగాక, ప్రాచీనతమంబు లనుకొనుచున్న ప్రాతప్రతు లొకటి రెండిటితో నీ పర్వసంగ్రహపర్వములోఁ జెప్ప

బడిన రీతిని 67 అధ్యాయములే యుండుటచే నీ ప్రతులే మూలభారత గ్రంథమునకు దగటగా నున్నవని నిర్ధారణచేయుట కవకాశము కలుగుచున్నది. విశేష మేమనగా, నుత్తరదేశపాఠములోఁ బ్రక్తి భాగములు సుమారు 220 మాత్రమే చేరఁగా దక్షిణదేశపాఠములో ప్రక్తి భాగములు విశేషముగా ననఁగా సుమారు 1,400 శ్లోకములవఱకుఁ జేరిన టగపడుచున్నది. కావున దక్షిణదేశపాఠములో నుత్తరదేశపాఠములో కంటె ప్రక్తి భాగము విశేషంబై యున్నట్లు తేలినది. ఇతఁ దక్షిణదేశపాఠముననే ప్రక్తి భాగములు విశేషం బగుటకుఁ గారణం బేమో, యివి యేకాలమునఁ జేరియుండునో యను విషయము విచారణీయ మగుచున్నది. తిక్కన విరాటపర్వము ఉత్తరదక్షిణ పాఠములకు భేదము గలిగిన చోట్ల చాల వఱకు దక్షిణదేశముతోడనే పౌండికగలదిగాఁ గనఁబడుచున్నది. మరియు ఇతఁడు దక్షిణదేశమునందలివాఁడే గావున నీ ప్రాంతములందలి ప్రతులనే యనుసరించి రచించి యుండుననియు తలంపవచ్చును. కాని కావ్యకళాదృష్టితో నీతఁడనేక సందర్భముల మూలకథను అందలి పాత్రల స్వభావమును సందర్భానుకూలముగ మార్చి మూలమునందుకంటె రమ్యతరంబుగా రచించుట చేతను, నిటీతఁడు కావ్యకళాదృష్టితోఁ జేసినమార్పు లాయాసందర్భముల నతి రమ్యములై యుండుటచేతను, నతని మార్పుల ననుసరించి ప్రాచీన పాఠమునకుఁ గొన్ని ప్రక్తి భాగము లిటీవల కాలమున దక్షిణదేశప్రతులలోఁ జేర్చఁబడినవని యను సందేహము కలుగకపోదు. తిక్కన రచన యిప్పటి దక్షిణదేశపాఠము ననుసరించినట్లే యుండినను, కొన్ని సందర్భములలో మాత్ర ముత్తరదేశపాఠము నకు దగటగా నున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. ఉత్తరదేశప్రతులలోని పాఠముతో భేదించిన కొన్ని సందర్భములలో దక్షిణదేశపాఠమునకును, తిక్కనరచనకును దగట సంబంధమే కనఁబడుచున్నను, ఇచ్చటి మూలగ్రంథము పూర్వోత్తర సంబంధము లేక చికమకలుగా నుండును. ప్రాచీన పాఠముతో నతుకని నూతన శ్లోకములు కొన్ని మధ్య చేర్చఁబడినట్లు గానవచ్చుచున్నది. ఈ కారణము

లచే తిక్కనకు లభించిన మూలగ్రంథప్రతి కేవల మిప్పుడు మనకు లభించు చున్న దక్షిణదేశపాఠముతోఁ గూడినదే కాదనియు, నది యిప్పటి యుత్తరదేశపాఠమునకు కొంత దగ్గఱగా నుండెననియు తిక్కన తరువాతి కాలమునఁగూడ మూలగ్రంథములోఁ గొన్ని ప్రక్షిప్త భాగములు చేరెననియు, నందులోఁ గొన్నియైనను తిక్కనాద్యుని రచన ననుసరించి చేర్చఁబడినపై యుండుననియు నూహించుట కవకాశము కలుగుచున్నది.

తిక్కనాద్యునకు లభించిన మూలగ్రంథప్రతి ఇప్పుడు దక్షిణదేశ పాఠముగా గ్రహింపఁబడుచుండిన పాఠముగలది మాత్రమే కాదనుటకు నొకటిరెండు నిదర్శనముల నీ విరాటపర్వమునుండి చూపవచ్చును. అందు పాండవులు విరటుని కొల్వొ ప్రవేశించుటకు పూర్వము వేషయోజన సందర్భమునఁ జేసినట్లుగాఁ గనఁబడుచున్న దుర్గాస్తుతి యొకటి:

“విరాటనగరం రమ్యం గచ్ఛ మానోయుదిష్టిరః,
అస్తువన్ మనసా దేవీం దుర్గాం త్రిభువనేశ్వరీం.”

ఇత్యాది దుర్గాస్తోత్ర రూపంబగు 31 స్లోకములు గల యేద్యాయ మొకటి కొద్ది యుత్తరదేశ ప్రతులందును, దక్షిణదేశ ప్రతులలో పెక్కింటి యందును, కుంభసాదాది ముద్రితప్రతులందును గానవచ్చుచున్నది. కాని యిది యాంధ్రభారతమునందుఁ లేక పోవుట తటస్థించుటచే నిది భాషాంతరీకరణకారుఁడు న్యతంత్రించి తెనఁగించుట మానెనా, లేక యిది యాతఁడు గ్రహించిన మూలగ్రంథమున లేకుండెనా యను సందేహము కలుగకపోదు. కాని యీ దుర్గాస్తోత్రాద్యాయము దక్షిణదేశప్రతులు కొన్నింటిలోను ఉత్తరదేశ ప్రతులలో ముఖ్యముగా నతిప్రాచీనములని తలంపఁబడిన వానిలోను లేకుండుటచేతను, శీఘ్రముని “భారతమంజరి” యందుఁ గాని (IV-26-31), అనురచంద్రుని భారతమందుఁగాని (IV-1-17) దీని ప్రశంసయేమియు లేకుండుటచేతను, ఆకాలమున కిది యింకను మూల

గ్రంథమునఁ జేరలేదని తలంపవలసియున్నది. జావాద్వీపమున నాద్వీప భాషలో రచింపబడిన భారతకథలోఁగూడ వీ దుర్గాస్తోత్ర ప్రశంస మేమియు లేదు. ఇది పదియవ శతాబ్దమునఁబడిగా నిర్ణయింపఁబడుటంజేసి, సుమారు పదియవ శతాబ్దమునకు భారతములో నీ దుర్గాస్తోత్రాధ్యాయము చేరలేదని నిశ్చయింపవచ్చును. తిక్కనకాలమునకుఁగూడ సిది మూలప్రతులలోఁ జేరకపోవుటచేతనే యాతఁడు దాని విషయ మాంధభారతమున స్మరింపకయుండును. కాని యిప్పుడు మనకు లభ్యమగుచున్న వ్రాతప్రతులనుబట్టిగాని, దక్షిణదేశ ప్రతుల పాఠము ననుసరించి ముద్రించినట్లుగాఁ దెలుపబడిన కుంభమోణపు ముద్రిత బ్రతిని బట్టిగాని తిక్కనభారతమును సరిపోల్చిచూచినచో, నాంధ్రమున దుర్గాస్తవము లేకుండుటకు తిక్కనార్యుని యుచితజ్ఞతయో, లేక యాతనికి దుర్గాపూజావిషయమునఁగల యనాదరమో కారణమని చెప్పవలసి యుండెడిది. నీవినిబట్టి యాంధ్రభారతమును సంస్కృతమూలముతోఁ బోల్చిచూచి యాంధ్రభారతకవుల చాతుర్యమును, వారి ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వమును బయటికిఁదీసి చూపవలె నన్నచో, కేవలము కుంభమోణ ప్రతివంటి ముద్రితప్రతులపై నాధారపడుట యుక్తముగానట్లు వ్యక్తమగుచున్నది. అయితే ఈ ముద్రితగ్రంథము దుర్గాస్తవము మొదలగు నొకటి రెండు సందర్భములలో మాత్రమే యుత్తరదేశప్రతుల ననుసరించి నను విశేషముగా దక్షిణదేశప్రతుల పాఠమునే గ్రహించినట్లు చెప్పఁబడి యుండుటచే నించుక జాగుదూతతతో మాత్రము పరిశీలింపవలసియున్నది. ఇట్లు తిక్కన దుర్గాస్తవరూపముగు ప్రక్షిప్తపాఠము లేని భారతమూల గ్రంథమునే గ్రహించి యాంధ్రమున రచించెనని చెప్పుట కవకాశము లేకపోలేదు. ఈ యధ్యాయము 14వ శతాబ్దపుదైన యుత్తరదేశపు వ్రాతప్రతిలోఁగూడ లేకపోవుటచే, నంతకంటె నర్వాచీనకాలమునఁ జేర్పఁబడి యుండునని తలంపవలసియున్నది.

భారతవ్యాఖ్యానములు కూడ వీ మూలగ్రంథనిర్ణయము విషయమునఁ గొంత తోడ్పడుచున్నవి. భారతవ్యాఖ్యానకర్తలు గ్రహించిన మూలగ్రంథమును బట్టియు, భారతవ్యాఖ్యానకర్తల బట్టియుఁ జూచినచో

అర్వాచీన వ్యాఖ్యానకారునికిఁ దెలిసిన కొన్ని యధికపాఠములు ప్రాచీన వ్యాఖ్యాతలకుఁ దెలిసినట్లు గనఁబడుటలేదు. ఈ వ్యాఖ్యానములలో నీలకంఠీయము విశేషప్రాచుర్యము కలదై యుండుటేగాక తక్కినవానికంటె నర్వాచీనమగుటచే దుర్గాస్తవాధ్యాయము దీనియందు వ్యాఖ్యాతలందఱు యంద, తక్కిన వ్యాఖ్యానకర్తల కీయధ్యాయము విషయమే తెలియకుండినట్లు గనఁపడుటచేతను, ఇది యిటీవలకాలమునఁ జేరుపఁబడినదే యనియు, నట్టి నమిత్రుని కాలమున కింతను మూలమునఁ జేరలేదనియు సూహించఁదగి యున్నది.

కీచకుఁడు సుధేష్టాశుందిరమున ద్రావడిని జూచి యామె యెవరని సుధేష్ట నడిగి తెలిసికొనుటకు యత్నింపక పుర్వమే ద్రావడితోఁ గొంత దీర్ఘ సంభాషణము జరిపినటుగా సుమా రిరువది శ్లోకములు గల యధిక పాఠము కొన్ని యుత్తరదేశ ప్రతులలోను, చాలవఱకు దక్షిణదేశ ప్రతులలోనుకూడఁ గనఁబడుచున్నది. కాని యుత్తర దక్షిణపాఠశ్లోకములకును, మాత్రము కొంత భేదముకలదు. అట్లే యుత్తరగోగ్రహణ సంవర్సమున నర్జునుని పరాక్రమమును వర్ణించుచు నింతకింటి నధికశ్లోకములతోఁ గూడిన యధికపాఠము మఱియొకటి కూడఁ గానవచ్చుచున్నది. ఈరెంటి కివి గూడ నీలకంఠీయ వ్యాఖ్యానము కలదు. అట్లునమిత్రుని వ్యాఖ్యానములో మొదటిదాని ప్రశంసయే కలదుగాని రెండవదానినిగూర్చి లేదు. విషమపదవివరణ మను మఱియొక ప్రాచీన వ్యాఖ్యానములో నీరెంటిని గూర్చియును గూడ నేమియు ప్రశంసించఁబడలేదు. అట్లునమిత్రుఁడు విషమపదవివరణము నచ్చటచ్చట ననువదించియుండుటచే (Quote) నీతిఁ దావ్యాఖ్యానము కంటె నర్వాచీనుఁడనియు, నీలకంఠుఁ డట్లునమిత్రు ననువదించుటచే నీతినికంటె నాతఁ డర్వాచీను డనియు తేలుచున్నది. ఇటు తి ప్రాచీన వ్యాఖ్యానము న నీ యధికపాఠముల ప్రశంసయే లేకుండుటచే నివి తరువాతికాలపు ప్రక్షిప్తభాగాలులే యని నిశ్చయింపఁదగియున్నది.

ఇత నీ ప్రక్షిప్తభాగాములకును తిక్కనార్జుని తెనిగింపునకును గల సంబంధమును విచారితము. కీచక సుధేష్టా సంవాదాధ్యాయమున

కథా సన్నివేశముననే దక్షిణపాఠమునకు సుత్తరపాఠమునకు భేదము వడుచున్నది. ఈ భేదసందర్భమున తిక్కన తెలుగు రసన ఉత్తరపాఠమునందలి ప్రతులతో ప్రాచీన ప్రతులని చెప్పబడిన వానియందలి పాటమునకు, అనగా బందార్కరు పరిశోధనాలయమువారు ప్రాచీనమూల పాటముగా గ్రహించిన పాటమునకే, సరిపోవుచున్నట్లున్నది. అది దిట్లు గలదు:—

“తథా చరన్తిం పాంచాలీం సుదేష్టాయా నివేశనే,
సేనాపతి ర్విరాటస్య దదర్శ జలజాననాం.

తాం దృష్ట్వా దేవగర్భాణాం చరన్తిం దేవతా మివ,
కీచకః కామయామాస కామబాణప్రసీదతః

స తు కామాగ్ని సంతప్తః సుదేష్టా మభితోగతః,
ప్రహసన్ని వ సేనానీ రిదం వచన మబ్రవీత్,

నేయం పూ జాతు మయేహ దృష్టా,
కా దేవరూపా హృదయంగమా శుభా.”

సుదేష్ట యింటిలో ద్రౌపదిని చూచి కామమోహితుడై కీచకు, డిట్లా సుదేష్ట గడిగి, యామె యేమియు సుత్తరము చెప్పుకుందుటచే గాఢోలు,

“గతః సుదేష్టా మభిమన్త్య కీచకః
తత స్సమభ్యేత్య సరాధిపాత్యజాం,
ఉవాచ కృష్ణా మభిసాంత్యయం స్తదా—”

సుదేష్టయొద్దనుండి ద్రౌపదియొద్దకు, బోయి యామెతో సాంత్యం వచనములు పలుకబోడంగను, ఇట్లు కీచకుడు ద్రౌపదితో మాట్లాడిన సందర్భముననే, “కృష్ణం శస్యాసి కల్బాణీ శుభోవా శ్శ్మం

సరాననే అనునది మొదలుగాగల 21 శ్లోకముల యధికపాఠము కనబడుచున్నది. ద్రౌపదీచతుర సంవాదరూపమగు నీ శ్లోకముల నందర్భమును బట్టి ప్రక్షిప్తములుగా నెన్నివలసిన పనియేలేదు గాని, ప్రాచీనములగు నుత్తరదేశప్రతులలోను, దక్షిణదేశప్రతులలోను నిష్కాత్తుగాఁ గానరాచుండుటయు, నీ నందర్భమున వేఱుశ్లోకములు మఱి కొన్ని దక్షిణదేశప్రతులలోఁ గానవచ్చుటయు దట్టస్థించుటచే నవియుఁ గూడ నందర్భానుసారముగాఁ దరువాతఁ జేర్పఁబడినవే యని తలంపవలసివచ్చుచున్నది. ఉత్తరదేశపాఠమున నిట్లుండఁగా, దక్షిణదేశప్రతులలోను, అందు నొక మద్రాసు తెలుగుప్రతిలోనుగూడ కీచకుఁడు ముందఁ నుదేష్టయొద్దకుఁ బోయి యామెను ద్రౌపదిని గూర్చి యడుగకయె, నరాపరి ద్రౌపదివద్దకే పోయి యామెనే నీడెవరని యడిగి యామెతో దీర్ఘభాషణము నలిపిన ట్లున్నది. అంతేగాక, కీచకుఁడు ప్రవానమునుండి యప్పుడె తిరిగివచ్చినట్లుమాడఁ జెప్పఁబడినది. ఇది యుత్తరదేశప్రతులలో లేదు.

“తస్మిన్ వర్షే గతప్రాయేప్రవాసా దాగతస్తదా
కీచకోనామ మాత్యుస్య శ్యాలో నిత్యం భృశం ప్రియః

....

....

....

తథా చరంతీం పాంచాలీం నుదేష్టాయా నివేశనే

....

....

....

కీచకః కామాయామాస కామదాణ ప్రసీదితః
చ తాం సైరంద్రివేషేణ వసంతీం రాజదేశ్యవి
ఉవగ మ్యానవద్యాంగీం పాంచాలీ మిద మబ్రవీత్
కాసి త్వం దారువర్వాంగి శ్యామా దేవి కృశోదరి
మన్యేత్వాం దేవలోకాచ్చ మృతాం తారాం యదృచ్ఛయా.

....

....

....

దానస్త వాహం పృథుతామ్రలోచనే
 వశానుగో వారణభేలగామిని,
 కన్దర్పబాణాభిహతో న్యునిందితే
 ఖగో వసన్తే ష్వివ పుష్ప మూర్ఛితః."

....

....

....

....

....

....

అహం హి కాన్తే త్వదదీనజీవితః
 త్వయావియుక్తో న చిరం జిజీవిషే"

ఇట్లు 15 శ్లోకములు గల యదికపాఠ మున్నది. ఇందు కీచకుడు మొదట సుధేష్ఠయొద్దకుఁబోవుట, అమె నడుగుట, అమె నభిమంత్రించి ద్రౌపది యొద్దకుఁబోవుట—ఈ విషయ మేమియు నిందు గానరాదు. కాని తిక్కన తెలుఁగురచన యెట్లున్నదో, ఎంతరమ్యతరంబుగనున్నదో, ఆ సందర్భ మున నాయాపాత్రల స్వభావపోషణ మెంతచక్కగాఁ జేసినాఁదో, ఆ గ్రంథము నామూలగ్రంథముగఁ జదివి యానందింపవలసినదే. ఇక్కడ ముఖ్యవిషయమేమనఁగా, తిక్కనరచన యుత్తరదేశప్రతులచే సూచింపఁ బడిన ప్రాచీనమూలగ్రంథమునకే చేరువగానుండినది గాని దక్షిణదేశ ప్రతుల పాఠమునకేమియు సంబంధింపకున్నది. ఏలయనఁగా, కీచకుడు "తనయశ్చ సుధేష్ఠకు మ్రొక్కంజనువాఁ డదేవి కనతి దూరంబున నున్న ద్రుపదరాజనందనం గనుంగొని" అని సుధేష్ఠను మ్రొక్కుటకుఁగా నామె మందిరమునకు బోయెననియు, నాసందర్భమున ద్రౌపదిని జూచెననియు తిక్కన చెప్పినాఁడు. కీచకుడు సుధేష్ఠను మ్రొక్కుటకుఁగా నామె యొద్దకుఁ బోయెనని చెప్పుటతోఁ గల యుద్దేశకల్పనము (motif) తిక్కన తెచ్చిపెట్టినదెగాని యుత్తరదేశపాఠములోఁగాని, దక్షిణ పాఠ మునఁగాని లేనేలేదు. "తథా చరన్తిం పాంచాలీం సుధేష్ఠాయా నివేశనే" అని మాత్రమే ప్రాచీనప్రతులలో నున్నది. తిక్కన మూలములలోలేని యీ యుద్దేశకల్పన మెందులకుఁ జేసినాఁడని విచారించినచో, నింత

కాలమునుండి.... అనగా సుమారు 10, 11 నెలలనుండి ద్రౌపది సుధేష్ఠ యింట నుండగా నీతఁ డింతకాలమునుండి చూడక, యింక పాండవుల యజ్ఞాతవాసకాల మొకపక్షము దినములుమాత్రమే కొలుపడియుండు సమయముననే యీతఁడెట్లు చూచుట తటస్థించినది. అను సందేహమును బాపుటకేయై యుండునని మనమూహింపవచ్చును. ఏలయనగా తటచుగా నీమెను చూచుటకు వచ్చుచున్నవాఁడైనచో ద్రౌపది నిదివఱకే చూచి యుండును. అటుగాక యీమెను చూచి చిరకాలమై యుండును కనుకనే ఇంతకాలమునుండియు నీతఁడు బహుశః డిరలేరయిండును యిట్లం జూచి యామెకు మ్రొక్కిపోవఁగా వచ్చినాడు. అనగా నీతఁడంత కాలమునుండి ప్రవాసమునం దుండెను. అని తిక్కన సూచనమాత్రము చేసినాడు. అటు గానిచో, నీతఁ డీదినమున ప్రత్యేకముగా మ్రొక్కం జనుటలో విశేషము కనఁబడదు. దీనిని జూచియే కావలయు, దక్షిణదేశ ప్రతులు కొన్నింటిలో “తస్మిన్ వర్షే గతప్రాయే ప్రవాసా దాగతస్తదా” అని యీతఁడు ప్రవాసమునుండి వచ్చినాడని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది కాని, తిక్కన కల్పించిన “మ్రొక్కంజను” సుద్దేశమును గూర్చి చెప్పఁబడలేదు. ఉత్తరదేశప్రతులలో లేనేలేని యీప్రవాస విషయము తిక్కనచేసిన సూచననుబట్టియే దక్షిణదేశ ప్రతులలోఁ జేర్చఁబడి యుండును. తిక్కన యీ సూచనను చేయుటకు వేయి కారణములూడి కలదు. ఉత్తరదేశ ప్రతులలో విరటుఁడు జీమూతుఁడను ములునితో మొదట కీచకుని పోరించినట్లును, కీచకుఁడోడిపోఁగా తరువాత భీముఁడ పానితో పోరి చంపివేసినట్లును చెప్పఁబడినది. తిక్కన ములునితోఁ గీచ కుని పోరించుట యుక్తము కాదని తలంచి, విరటుని యాస్థాన లోని ముల్ల లెవ్వరు నాతనితోఁ బోర నొలకుండుటచే విరటుని యుత్సాహము నన్నగిలుదుండుటనుజూచి ధర్మజుఁడు భీమునిగూర్చి తెలుఁగా, విరటుఁ డాతనిఁ బిలిపించి ములునితోఁ పోరించినట్లు చెప్పినాడు. మూలములో నున్న రీతిగా కీచకుఁడు పోరకుండుటకుఁ గారణముగా నాతఁ డా సమయ మున సూరలేడనియు, కాపుసనే యింతకాలమునుండియు సుధేష్ఠామింది రమున కాతఁడు రాతేదనియు, నిప్పుడూరినుండి వచ్చినాడు గనుకనే

సుధేష్ఠకు మ్రొక్కంజనువాడై యామె మందిరమునకుఁ బోవుట తట
స్థించినదనియు తెలియజేయుచున్నాడు. ఇట్టి యుద్దేశకల్పనముచే తిక్క
వాద్యుడు రెండర్థములను సాధించినవాడై నాడు.

పిదప కందర్ప దర్ప గోచరుండగు కీచకుండు.....దాని దెసం
దగిలిన దృష్టి యెట్టుకేనిం దిగిచికొని వచ్చి యద్దేవిం బ్రణమిల్లెను. అప్పు
డామె చిరకాలమై తనను జూడవచ్చినవా డగుటచే నాతమ్ము నాదరించి
కాంచనపీఠంబువెట్టించి ప్రేమతో సంభావించుచుండ, నీతఁడు పాంచాలిం
జూపి యామె యెవరని యడుగఁగా, నా సుధేష్ఠయు నీతని పై బరి గని
పెట్టి కీచకుని మాటలు గీటునం బుచ్చి యొండుపలుకులు జరిపినట్లుగా
తిక్కన వరించినాడు. ఇది యెంత సందర్భానుసారముగను, స్వభావ
పోషకంబుగనున్నదో గమనింపుడు. ఉత్తరదేశ ప్రతులలోనైనను,

“గతస్సుధేష్ఠా మభిమన్త్య కీచకః”

అనియె గలదు గాని యామె యొండుపలుకులు జరుపుట యనునది లేదు.
దక్షిణదేశ ప్రతులలో నీతఁడు సుధేష్ఠయొద్దకుఁ బోయినట్లేలేదు.

“స తాం సైరంధ్రివేషేణవసన్తి రాజవేశ్మని,

ఉపగమ్యానపద్యాంగీం పాంచాలీ మిద మబ్రవీత్.”

అనియె కలదు. దీనినిబట్టి తిక్కన ఉత్తరదేశ ప్రతుల పాఠమునే యనుస
రించి, యా సందర్భమును మూలమునకంటె రమ్యతరంబుగా రచించినా
డని స్పష్టమగుచున్నది. అనఁగా నీతని కాలమున నీతఁడు గ్రహించిన
ప్రతి యిప్పుడు మన ముత్తరదేశపాఠ మనుకొనుచున్నదానికే దగ్గఱగా
నుండియుండునని తోచుచున్నదనుట. ఇంతను దక్షిణదేశ ప్రతులలోఁ
గనఁబడుచు నుత్తరదేశ ప్రతులలోఁ గానరాని కీచకోత్పత్తి ప్రకరణ
మొకటి తిక్కన బొత్తిగా వదలివేసినాడు. ఇదియు బహుశః తిక్కన
కాలమునకు మూలగ్రంథములో జేరియుండలేదేమో. ధర్మరాజాదులు
వ్యాహము వన్నుకొని విరటునికి సహాయై ముగర్మతోఁ బోరినట్లుగా
దక్షిణోత్తర దేశ ప్రతులలోఁ గొన్నిటిలోనుం, తిక్కన దాని వసున

రింపక, ధర్మరాజాదులు మఱియొకచోట యుద్ధము చేయుచున్నట్లును, విరటుఁడు సుశర్మచే పట్టుబడిన పిశ్చుట ధర్మరాజుఁడు భీముని కృష్ణానింజాపి విరటుని విడిపింపుమని చెప్పి పంపినట్లును రచించినాఁడు. ఇది ప్రాచీన మూలపాఠము ననుసరించియుండుటచే తిక్కన దానినే యనుసరించినట్లు తనఁబడుచున్నది.

వీనినిబట్టి చూడఁగా తిక్కననాటి మూలగ్రంథప్రతి యుత్తరదేశ ప్రతులలో ప్రాచీనములగువానికిఁ జేరువగానుండననియు, తిక్కన కాలమునకు పిదపనుగూడ ననేకవిషయములగు ప్రక్షిప్త భాగములు చేరియుండుననియు సూహింపఁదగియున్నది. ఉత్తరదేశ ప్రతులలోకంటె దక్షిణదేశ ప్రతులలో, ముఖ్యముగా తెలుగుప్రతులలోగూడ ప్రక్షిప్తభాగములు విశేషముగాఁ జేరియుండుటకు కావ్యకళాదృష్టితో (*from artistic point of view*) తిక్కనార్యుఁ డచ్చటచ్చట చేసిన మార్పులుకూడ కొంతకొంత మై యుండుననియు సూహింపఁదగియున్నది. మూలగ్రంథమునకును తిక్కన తెలుగు రచనకును గల సామ్యమును, భేదమునుగూర్చి మఱి కొంత విచారించుటకు పూర్వము విరాటపర్వమును మొత్తముగా గ్రహించి యందలి కథానంవిధాన విషయమున తిక్కన మూలమున కెట్లు తెలుగు వెబ్బెనో యిందుక పరిశీలింతము:

విరాటపర్వము - అందలి నైషధకృత

విరాటపర్వము తెనుగున నైదాశ్వాసముల గ్రంథముగా తిక్కన రచించినాఁడు. పర్వసంగ్రహపర్వమునఁగూడ నైదుపర్వములే చెప్పబడి యున్నవి. కాని కథా నంవిధానముతోని యేర్పాటులో కొంతభేదమున్నది. అదిపర్వమున నీ పర్వములనుగూర్చి యిట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

“ఆరణ్యేయం తతః పర్వం నైరాటం తదనంతరం,
పాండవానాం ప్రవేశశ్చ నమయన్య చ పాలనం.

కీచకానాం వధః పర్వ పర్వగోగ్రహణం తతః,

అభిమన్యోశ్చ వై రాట్యాః పర్వ వై వాహితం స్మృతం."

ఇది యిట్లుండ వనపర్వములోని తుది యధ్యాయము కొన్ని దక్షిణ దేశపు వ్రాతప్రతులలోను, కొన్ని ముద్రితప్రతులలోనుగూడ విరాట పర్వమునకు ముందు, అనగా నీ పర్వములో మొదటి యధ్యాయముగాఁ జేర్చబడియున్నది. పర్వసంగ్రహపర్వము దీనిని వనపర్వ భాగముగనే చెప్పియుండుటచే (1-2-202) వనపర్వము చివరనే యుండవలసినదిగాన లూడర్స్ పండితుఁడు మొదలగు కొందఱిది ప్రక్షిప్తమై యుండునని తలంచియున్నారు. కాని యిందలివిషయముల దర్మదేవతా నమాగమము, వరదానము మొదలగునవి తరువాతి కథ కత్యంతావశ్యకము లగుటచే నిది తరువాతి కాలమునఁ జేర్చబడియుండక వన పర్వాంతర్భాగంబై యుండు ననుటకు సందేహములేదు. ఇది దక్షిణదేశ ప్రతులలో విరాటపర్వాదిని జేర్చబడుటకుఁ దగిన కారణము కనబడుటలేదు. కాని తిక్కన తన రచన నీ పర్వముతోడనే ప్రారంభించినాఁడుగావున నరణ్యపర్వ విషయ మించుక యిందు తడవియుండును. క్రొత్తగా నొక గ్రంథమధ్యమునఁ బ్రారంభించి రచింప మొదలిడిననానికిఁ బూర్వవిషయముగూర్చి కొంత చెప్పుట స్వాభావికము. ఇట్లు పూర్వోత్తర సందర్భములను గలుపుటకుఁగా తిక్కన యరణ్యపర్వ విషయమును గొంత యిచ్చట దలపెట్టియుండ, దీనిని జూచి దక్షిణదేశ ప్రతులలో నా యారణ్యపర్వభాగమును విరాట పర్వాదిని తరువాత నెవరై నఁ జేర్చియుండురా యని సందేహము. ఇంత పూర్వపర్వములందలి కథకును, దన గ్రంథమునకు నెక్కడై న భేదము కలిగిన కలుగవచ్చుననియు, భారతకథ జగత్ప్రసిద్ధమైనది గావున నింత కంటె పూర్వపర్వార్థము క్రి జేయునెడలఁ దానేమియు యత్నము చేయఁ దలంచు కొనలేదనియు, నా యా కథాసందర్భమునుబట్టియు, బాచిత్య మునుబట్టియు, కావ్యకళాదృష్టితోఁ జూచినపు డావశ్యకములవి తవకుఁ దోచిన మార్పుల నొనర్చి యాయా సందర్భములకు "వలసివట్టు చెప్ప వలసియుండు" ననియు ముందే తన రచనావిధానక్రమమును మన కెఱిగఁ వఱిచియున్నాఁడు.

“కథ జగత్ప్రసిద్ధిగావున పూర్వాప
ర్వార్థయుక్తి సేయునట్టియెడల
యత్నమింజుకంతయైనను వలవదు
వలసినట్లు చెప్పవలసియుండు.”

దీనికి దగినట్లుగానే హృదయాహ్లాది, యార్జితకథోపేతంబునగు నీ నాలవపర్వము నొక ప్రబంధముగాఁజేయుటకై యిందలి యైదాశ్వాసముల కథలో వస్త్రైక్యము నెట్లు సాదించినాఁడోచూడుఁడు. మూలములో మొదటిది పాండవప్రవేశపర్వము. రెండవది నమయపాలన పర్వము. మూడవది కీచపవధ పర్వముగాఁ జెప్పబడినది, కాని తిక్కన కీచకునివధను రెండవ యాశ్వాసముననే చేర్చి ముందు భీమునితోడి యుద్ధముమూలముగా భీముని మల్లయుద్ధచాతుర్యమును మనకు వర్ణించి రుచిచూపి, రాత్రోపు కీచకసంహారమంత రహస్య ప్రకారముగా జరుపుట యీతనికి సుసాధ్యమేయని మన మనుకొనునట్లు చేసినాఁడు. మొత్తముమీద నీ రెండవ యాశ్వాసము భీముని పరాక్రమమును పర్ణించు నాశ్వాసము. ఇందు భీముడే నాయకుఁడు. ఈ విషయమును మనకుఁ దెలుపనెంచినవాఁడు పరెనే తిక్కన యీ యాశ్వాసాంతమున కీచకపదానంతరము ద్రోపిచే నాతని నిట్లు స్తుతింపఁజేసినాఁడు: తిలకింపుఁడు—

“చూడఁ దలపోయ మెచ్చ నంస్తుతి యొనర్చు
నాతరంటె నీ యుత్తమనాయకత్వ
మెఱిగి నినుఁగొనియాడ నే నెంతదాన
మహితవిస్మయానందనిర్మగ్న నైతి.”

ఇట్టి కీచకపద ఘటననకు భీముని నాయకునిగాఁ జేసి శృంగార వీరరసముల కంఠాగ్నిభావము కల్పించి యనేకవిధములగు సూతన పర సలఁజేర్చి యీ కథ నొక చక్కని ప్రబంధముగా రచించినాఁడు. మూలమున నుపకీచకులవధకూడ కీచకపదపర్వముననే చేరియుండ తిక్కన యద్భాసిని మూడవ యాశ్వాసమున జేర్చుట యీ రెండవ యాశ్వాస

మున వ స్వైక్యమును గూర్చుటకే యై యుండును. మూడవ యాశ్వాసము కీచకునివధ కారణముగాఁ గలిగిన నన్నిహిత ఫలములను, నసన్నిహిత ఫలములనుగూర్చి తెలుపుచున్నది. ఆ విషయమునే సూచ్యార్థసూచనగా, — ను త్తరాంతార్థమును పూర్వాంకముననే సూచించురీతిని — సూచించుచు జనమేజయునిచే నిట్లడిగించినాఁడు :

“అనిన విని కీచకుఁడు చ

చ్చినపిమ్మటఁ బుట్టునవ్వితేషము లెల్ల

విను వేడ్కకు మన మలరెడు

ననఘా యేర్పడఁగఁ జెప్పుమనుటయుఁ బ్రీతిన్.”

దీనినిబట్టి మూడవ యాశ్వాసమున కీచకవధకారణముగాఁ బుట్టిన విశేషములేవో వర్ణింపఁబడినవని తెలియుచున్నది. మొదట యువకీచకుల వధ కీచకవధ మూలమునఁ గలిగినదేగదా. ఇక్కడ మఱియొక విశేష మేమనఁగా, కీచకు డర్ధరాత్రమునఁ జంపఁబడఁగా నువకీచకులు మొదలగువారందఱు తెల్లవారిన పిదప వచ్చిచూచి యాతనికి దహన సంస్కారము చేయఁదలంచి, ద్రౌపదినిగూడ నాతనితోఁ దుదముట్టింప నీడ్చికొని పోయిరనియుఁ నా ప్రాతఃకాలసమయముననే భీముఁ దువకీచకుల వధ గావించె ననియు నుండఁగా, తిక్కనార్యుఁ డద్దాని మార్చి యువకీచకుల వధయుఁ దెల్లవారకపూర్వమే, చీకటిలోనే జరిగినట్లుగా వర్ణించినవాఁడె నను ఈ యువకీచకవధ వృత్తాంతమును తరువాతి యాశ్వాసమునకుఁ ద్రోసివేయుట కీచకుని వధ కారణముగాఁ బుట్టిన విషయముల నన్నిటి నొక్క యాశ్వాసముననే చెప్పి కథా గమనమున నొకవిధమగు క్రమమును సూచించుటకే యని తలంపవలయును. మూడవ యాశ్వాసమున నీ కీచకవధ వృత్తాంతభాగమునకును గోగ్రహణ వృత్తాంత భాగమునకు నెటు నంది, పొందికఁ గూర్చినాఁడో వరికింపుఁడు. సంస్కృతమూలమునను ప్రాచీనమని తలంపఁబడుచున్న యుత్తరదేశప్రతుల పాఠముల నీ పొందిక కనఁబడదు. కీచకవధ వృత్తాంతము దేశముల వ్యాపింపఁగా దుర్బోధముని చారు లాహర్త నాగదిగో చెందిరనిమాత్రమే ప్రాచీనమూలమున

సామమునఁ గలదు. దానిపై కీచికుని మరణమువలన విరటునికిఁ గలిగిన నిస్సహాయత్వమును దెలిసికొని సుశర్మ యాతనివలన నింతకుఁబూర్వము తాను బొందిన పరాభవములకుఁగాను పగఁ దీర్చుకొనఁ దలంచినవాఁడై తాను విరటునిపై నెత్తిపోవుదునని చెప్పఁగాఁ దుర్యోధనుఁ డంగీకరించిన ట్లున్నది. ఇట్లు త్తరదేశ ప్రతులలో గోగ్రహణ ప్రయత్నమునకు సుశర్మయే కారకుఁ డగుచున్నాఁడు. కాని, దీనిమూలమున దుర్యోధనుఁడు పాండవుల సన్వేషించి బయలుపఱువ నుద్దేశించిన అంతమాత్రమును గనఁబడదు. పాండవులకథకును గోగ్రహణకథకును సన్నిహిత సంబంధ మెక్కడ కల్పింపఁబడలేదు. కాని తిక్కన యీ సందర్భము నెంత బక్కగాఁ జేయవచ్చునో గుర్తించినాఁడు. దుర్యోధనుఁడు కీచరచన సృష్టాంతమును విని యందొక గూఢార్థమును గ్రహించినట్లుగాఁ దెలిపినాఁడు.

గీ. "ఇవ్విధంబునఁ దమతమయెఱుఁగుతెఱుఁగు
లందఱును జెప్ప విని కురుసందనుండు
దగ విచారించి కార్యంబు తెగువఁగాంచి
యెలమివారలఁ గనుఁగొని యిట్లు లనియె.

గీ. "సింహబలుఁడు భీమసేనుండు శల్యుండు
హరిధరుఁడు సమానబలమువార
లొందొరులను గెలుచు నుత్సాహమును గల
రుద్ధతులును బాహుయుద్ధపరులు.

క. "ఈ నలువుర భుజశక్తుల
తో నెనయఁగఁ జాలునట్టి దోర్బల మేందుం
గానము గావున వీరల
లోనన యొందొరుల కని గెలుపు సమకూరుక.

ఉ. “తక్కినవార లాతనికి దవ్వులచోటులవాడు వాయుజుం
దొక్కడ యింక సింహబలునుద్ధతి మాన్చిన మాన్పువాడతం
దక్కడ నిల్చె గావలయు నా సతి ద్రౌపది గాగ నోపు పే
తొక్కరుఁ డాజిఁ గీచకుల నోర్వఁగజాలమి మీరెఱుంగరే.

క. “గంధర్వులను నెపంబున
సంధతమసగూఢవృత్తి వనిలసుతుఁడు గ
ర్వాంశమతియైన సూతు స
బాంధవముగఁ జంపెఁ గాక పరులకు వశమే.

వ. “పితామహుం దుపదేశించిన లక్షణంబు లద్వేషంబునం గలిగి
యుండువని విందు. పాండవులు ప్రచ్ఛన్నశేషులై విరటుప్రోల పసి
యించినవాడు గావలయు.”

నని యిట్లు పాండవులు విరటుప్రోల నుండుటను దుర్యోధనుడే నిశ్చ
యించి, విరటుం దెప్పుడు ప్రతిభటుండయి భంగించుచుండుఁగావున నత
నిపై నెత్తిపోయిన దర్మతనయుండును, దమ్ములును నద్దపడం బటతెంత
రనియు, నయ్యవసరంబున సమయభంగంబు నెప్పి వారలం గ్రమ్మఁ
బండ్రెండు సంవత్సరంబులు వనవాసంబు నలువఁ బుచ్చవచ్చుననియు,
మత్స్యపతి సమస్త వస్తువులును జూఱకొనవచ్చుననియు, నెల్ల భంగుల
నప్పటి కదియె కార్యంబని దుర్యోధనుడే కార్యనిశ్చయము చేసినట్లు
చెప్పఁబడియున్నది. ఈ యీహ, కార్యనిశ్చయము, దుర్యోధనుడు
చేసినట్లు ప్రాచీన మూలప్రతులలోగాని, యుత్తరదేశ ప్రతులలోగాని
లేదు. దక్షిణదేశ ప్రతులలోమాత్రమే కలదు. ఈ దక్షిణదేశ ప్రతులలో
నైనను, “పితామహుం దుపదేశించిన లక్షణము” ఇత్యాది తిక్కన వచ
నములోని యర్థము, అనఁగా దుర్యోధనుని యీహను సూచించు భాగ
మొక్క తెలుఁగు ప్రతులలోనే గానవచ్చుచున్నది. తక్కిన దక్షిణదేశ
ప్రతులలోగూడ లేదు. దీనినిబట్టి ఈ ప్రక్షిప్తభాగములు క్రమక్రమ
ముగాఁ జేర్పఁబడుచువచ్చినట్లు హింసదగియున్నది. తిక్కన రచనననుస

పించియే దక్షిణదేశప్రతులలో దుర్యోధనుడి యూహ చేసినట్లుగానున్న భాగము నొక కాలమునఁ జేర్చఁబడగా. మఱిగొంతకాలమునకు తిక్కన భాగములో మఱియొక విషయము విడిచిపెట్టఁబడియుండుటను జూచి తెలుఁగుప్రతిలో

“పితామహేన యే చోక్తాఃదేశన్యచ జనన్యచ,
గుణాస్తే మత్స్య రాష్ట్రేషు బహుళోపి మయాశృతాః.
నిరాట సగరే రమ్యే పాండవా శ్చన్న చారిణః,
నివసన్తి పురే రమ్యే తత్ర యాత్రా విధీయతాం.”

అను శ్లోకములుకూడ నెవరిచేతనో చేర్పఁబడినవి. అటుగానిచో నొక్క తెలుఁగుప్రతిలో మాత్రమే యీ శ్లోకములు కనఁబడుచు తక్కిన దక్షిణ దేశప్రతులలోఁ గానరాకుండుటకుఁ గారణ మగపడదు. తెలుఁగు మూలప్రతిలో నున్నదానికే తిక్కన భాషాంతరీకరణము చేసినఁడన్నచో తిక్కన రచనాకాలమునకే మూలప్రతిలో నీ భాగమిటే యుండి యుండవలసినదిగదా. అట్లేయైనచో నుత్తరదేశప్రతులలో నొక్కదానిలో నైన పీనిని పోలిన శ్లోకములు గానరాకుండుటేగాక, దక్షిణదేశప్రతులలోఁ గూడ నిన్ని భిన్నపాతము లేర్పడుటకుఁ గారణమగపడదు.

ఇట్లుపక్షిపతులవధయు, పాండవుల యునికివిగూర్చి దుర్యోధనుని యూహయు, విరటునిపై నెత్తిపోపు విషయమున నిశ్చయమును, దాని మూలముగా జరిగిన దక్షిణగోగ్రహణము, నివియన్నియు రెండవయాశ్వానమున “కీచకుడు చచ్చిన విమ్మటఁ బుట్టిన విశేషములే” యగుచున్నవి. మూడవ యాశ్వానమునఁగూడ మొదట నుపకీచకులఁ జూపినవాఁడును, తుదకు దక్షిణ గోగ్రహణ సందర్భమున శత్రువుచేఁ జిక్కిన విరటుని విడిపించి సుశర్మను ప్రాణావశిష్టునిగఁ జేసినవాఁడు నగు భీముఁడే ప్రధాననాయకుఁ డగుచున్నాఁడు. భీముని చేఁచిక్కిన సుశర్మను నపరివారంబుగా విడిపించి యుధిష్ఠిరుఁడు విరాటాదులతోఁగూడి యాయుధ్యరంగమును జూచుచు చంద్రికా సుందరంబగు నొక్క నైకత స్థలము

మున నా రాత్రి పుచ్చెనని చెప్పుచు నా దినచర్యతో నా యాశ్వాసమును తిక్కన ముగించినాడు. మూడవయాశ్వాస మిట్లు భీముడు నాయకుడుగాఁ గలదై దక్షిణగోగ్రహణముతో ముగియుచున్నది. మఱియు నజ్ఞాత వాసమున జరిగిన భీముని కీచకవధనుబట్టి దుర్యోధనుడు చేసిన యాహూమాలముగా, నైదాశ్వాసములుగల యీపర్వమునందలి మొదటి రెండాశ్వాసములకును, అర్జునుడు నాయకుడుగాఁ గలిగిన తుదిరెండాశ్వాసములకును నీమూడవయాశ్వాస మొకవిధమగు సంధిని గూర్చు కొలికి (Link) వలె నున్నది. అంత జనమేజయుడు మరునాటి వృత్తాంతమును జెప్పుచునుటయు, నా మరునాటి సూర్యోదయ కాలముననే జరిగిన వృత్తాంతముతో నల్గవయాశ్వాసము ప్రారంభింపబడినది. ఇందు త్తరగోగ్రహణమే ముఖ్యాంశము. అర్జునుడు నాయకుడు. ఉత్తరగోగ్రహణము, అర్జునునిచే వాని మోక్షణమును మాత్రమే వర్ణించి గోగ్రహణకథాకథన మాత్రముచే నీ యాశ్వాసమున వస్త్రైక్యమును సాధించినాడు. యుద్ధ ప్రారంభము మాత్రము సూచింపబడినది. దేవతలు, పాండురాజు అర్జునుని జూచువేడుకతో వచ్చి యాకాశమున నిలిచియున్నట్లు వర్ణింపబడినది. ఇట్లు సన్నాహమంతయు నిందుఁ జేయబడినను యుద్ధముమాత్ర మైదవయాశ్వాసమున వర్ణింపబడినది. ఈ దేవతల యాగమన ముత్తరదేశీయ ప్రతుల పాఠములోఁగాని, దక్షిణదేశపాఠములోఁగాని యిచ్చటలేదు. కొంత యుద్ధము జరిగిన పిదప, అనఁగా నర్జునుడు కర్ణ, ద్రోణ, ద్రోణపుత్ర, కృపాదులతోఁ జేసినయుద్ధమైనపిదప, భీష్మునితో యుద్ధము చేయఁబోవు సందర్భమున జరిగినట్లుగా నొక ప్రత్యేకాధ్యాయములో వర్ణింపబడినది. అచ్చట భీష్మునితో నర్జునుడుచేయు యుద్ధమును జూచుటకే దేవతలందఱు వచ్చినట్లు చెప్పబడినది. కాని తిక్కనార్యుడు యుద్ధప్రారంభమునకు, బూర్వముననే

“అరుదుగ నిట్లు లొక్కనికి నంతబలంబునకల మహోగ్రసం

గర మగుదుం మనం బతులకౌతుకమొందిం నుంగ నజా నురే

శ్వరుడు సుదర్శనం బనఁ బ్రశంసకు నెక్కువిమాన మెక్కి యం
బరగతి వచ్చె దేవమునిపంతులు సిద్ధగణంబుఁ గొల్వఁగాఁ."

అని దేవతలయాగమనమును గూర్చి చెప్పుటయే గాక, స్వర్గమున నున్న
రాజులును, జత్రవర్తులునుగూడ వచ్చిరనియు, నందు

"పాండు మహీపాలుం డా

బండలు చేరువున పెద్దగద్దయ నమరీ

మండలి వీచోపులిడఁగ

నుండి కనుంగొనుచునుండె నుజ్వలభంగిన్."

అని పాండురాజుగూడ వచ్చి కనుంగొను చున్నట్లుగాఁ జెలిపియున్నాఁడు.
ఈపాండురాజుగమన ముత్తరదేశప్రతుల పాఠముననే గాక దక్షిణదేశ
ప్రతులలోఁగూడ కానరాదు. కాని ప్రాచ్యరిఖిత పుస్తకాలయమున ప్రొఫె
సార్ గారిచే సంపాదితమగు తెలుఁగులిపిలోనున్న సంస్కృతభారతప్రతిలో
మాత్రము కనబడుచున్నది. ఇది తిక్కనాచ్యుత రచననుబట్టి చేర్చబడి
యుండుననుటకు నందేహము కనబడదు. పనులు పెట్టుపడుటచే న్నను
నకు కారవసేనతోఁ గలిగిన యుద్ధము, దాని ఫలితముగా నడునుని విజ
యము, పాండవులు బయలుపడుట, దాని ఫలితముగా నుత్తరా వివా
హము, నివి యన్నియు నైదవయాశ్వాసమున వర్ణింపబడినవి. ఇట్లే
పర్యమును వివాహముతో మంగళాంతముగఁ జేయుచు, తిక్కనామాత్యుఁ
డీ పర్యమునందలి పాండవుల యజ్ఞాత కథ నైదాశ్వాసములుగ విభాగించి
మూఁడుమునరంటె రమ్యునరంటగునటుల పూర్వోత్తర నందర్పానుకూల
ముగ నమరూర్చి రచించుటలోఁ దన యసమానకళాదాతుర్యమును జూపి
యున్నాఁడు.

బివాశ్వాసముల యీ ప్రబంధమునందలి కథకంతకును (సామాన్య
ముగా భారతకథకంతకునువలె) ద్యోతించియు అమె కజ్ఞాతవాస నమ
యమునఁ గలిగిన పరాభవంబు మూలకారణంబగుటచే నావిషయమును
ముట్టమొదటనే సూచ్యార్థ సూచనగా సూచించువాఁడువోలే,

“మహితసముజ్వలాకృతులు మానధనుల్ జనమాన్యు లంగనా

సహితముగాఁగ నేమిగతి సమ్యగుపాయ నిగూఢవృత్తిమై

యహితుల కప్రభేద్యమగు నా పదుమూడగు నేను మత్పితా

మహాలు చరించి రంతయుఁ గ్రమంబున నా నెటుగంగ చెప్పిమా!”

అని జనమేజయుఁ డడిగినట్లు చెప్పినాఁడు.

ఇంతేగాక ఈ పద్యమునందీ విరాటపర్వ గ్రంథముచే సాధింపఁ పరిసియున్న “పాండవు లజ్ఞాతవాసదీక్ష నెట్లుగడిపి, తమ మాటను నెగ్గించుకొనియుందురు” అను సమస్యగూడ సూచింపఁబడియున్నది. పాండవులొకరు నిద్దరు కారు. ఐదుగురు. వీరు సామాన్యులుకారు, మహితసముజ్వలాకృతులు. వీరి యాకారము, తేజస్సునుబట్టియే చూచినవారెవరైనా వారిని గుర్తింపవచ్చును. మఱియు నెట్లో రహస్యముగ నెవ్వరియొద్దనో చేరి కాలము గడపుకొందురనుటకై నను వీరు మానధనులు, జనమాన్యులు. మఱియు వీ రంగనా సహితులుగూడనై యుండిరి. ఐదుగురు పురుషులు, నొక స్త్రీయుఁ గలసియుండినచో వీరెట్టి ప్రచ్ఛన్నవేషములనున్నను, ఇట్టి విపరీత సంబంధము పాండవులకుఁ దక్క నితరులకు లేదుగావున, వీరి రహస్యము బయలుపడకుండుననుండుట సాధ్యము కాదు. కావున సహితుల కప్రభేద్యమగు నా పదుమూడగునేను గడచుట మరింత దుర్లభము. ఇట్లేన్ని చిక్కులతోఁ గూడుటచే దుర్లభమైన యీ యజ్ఞాతవాసము నెట్లుగడిపి బయలుపడరి యనునదే యీ పర్వమునందలి ముఖ్యవిషయము. ఆ సమస్యనే యీ పద్యమున తిక్కనార్కుఁడు సూచించినాఁడు. ఇందలి చిక్కులకు ద్రౌపదియే ముఖ్యకారణంబనియు సూచించినాఁడు. పాండవులను గూర్చిన యీ విశేషణములు గాని, వా రంగనాసహితులగుటగాని యుత్తరదేశప్రతులలో లేవు అందు

“కథం విరాటనగరే మమ పూర్వపితామహః,

అజ్ఞాతవాస ముసితాః దుర్యోధన భయార్థితాః.”

అని మాత్రమే కలదు. అక్కడ దుర్యోధనునివలనైన భయమే జనమే జయిని బాదించినట్లు కనబడుచున్నదిగాని, “పహిత సముఖ్య లాక్య తులు మానభనులు, జనమాన్యులు” నగు పాండవులు బయలుపడకుండగా నజ్ఞాతవాసకాలము నెటుల గడపియుందురా యను సందేహము కలిగినట్లులేదు. కొన్ని దక్షిణదేశ ప్రతులలో ద్రౌపదీ ప్రశంసమాత్రము కలదు. దుమలవలన నీమె కెట్టిబాధయులేకుండ, పీరల నీ యజ్ఞాతవాసకాలమునబయలుపెట్టి సురలనరణ్యవాసమునకుఁ బంపునుద్దేశముతో దుర్యోధనుఁడుచేయు ప్రయత్నములచే నెట్టి బాధయుఁ బొరయకుండ, నెట్లహితుల కప్రభేద్యమగు నీ వదమూఁడగునేఁడు చరించిరి అని ప్రశ్న. దానికి వెంటనే ప్రత్యుత్తరముగాఁ బండ్రెండవయెట్టి కవితఁ “దక్షకు ధర్మదేవతా సమాగమంబయినఁ దత్ప్రసాదంబున నజ్ఞాత వాసంబునకు భంగంబు గాకుండ వరంబు పడసి” అని తెలుపుచు తిక్కన యరణ్యవాసాంతమున జరిగిన కథ నిందుక తడవినాఁడు. ఇట్టి ప్రశ్నమూలముగా ముందుకథను సూచించుచు, వెనుకటి కథనుగూర్చి యించుక జ్ఞాపకము చేయుట కవతాళము కల్పించుకొనినాఁడు. ఈ తిక్కన రచననుబట్టియే దక్షిణదేశ ప్రతులలో నంగనాసహిత్యాది విశేషము లెక్కియై పచ్చును.

ఈవిరాటవర్షమున ద్రౌపదీ పరాభవమునకు తిక్కన ప్రాధాన్యము విచ్చినాఁడనుట నిశ్చయము. కన్నడభాషారచితంబగు వంపకవి కన్నడ భారతమునఁ గీచకుని గూర్చిన వృత్తాంతమే లేదు. భీముఁడు మల యుద్ధములో దుర్యోధనునిమల్లుఁడగు విషభర్పరుఁడనువానిని బంపుటచే దుర్యోధనునికి పాండవావాపమును గూర్చి యనుమానము కలిగినట్లుగాఁ జెప్పఁబడియున్నది. కాని యీ కీచకవిధమట్లమును సందర్భానుసారములగు మార్పులతో నత్యంతరమ్యముగాఁ జేసి యొక ప్రబంధముగా రచించినాఁడు తిక్కన. కావున దక్షిణదేశ ప్రతులలోఁ జేరిన ప్రక్షిప్తభాగములకు తిక్కన రచనలే మూలములై యుండునట్లునని తోచుచున్నది. తిక్కనయేమి చెప్పినను, పూర్వోత్తర సందర్భము, పొందిక, బాధిత్యమును పాటించక

చేయఁడు. ఈ త్తరదక్షిణదేశప్రతుల పాఠములు భేదించినచోట దక్షిణదేశ ప్రతులలో తిక్కనరచనలను జోలిన భాగములు కనుపట్టు స్థలములం దిట్టి పొందిక, పూర్వోత్తర సందర్భము లేక మూలము తికమకగా నున్నట్లు గాఁ జూచుచున్నది. ఇందుకుఁ గథానుసారముగాఁ గొన్ని సందర్భములను పరిశీలించితిమి.

యుధిష్ఠరుఁడు విరాటనగరమున, దాను ప్రవర్తించు కీతిని గూర్చి తెలుపుచు

“కంఠో నామ ద్విజో భూత్వా
మతాక్షః ప్రేయదేవినః”

అని ద్విజుఁడనై ప్రవేశించు నన్నట్లు బందార్కరు పరిశోధనాలయమునా రాదరించిన పాఠమునఁ గలదు. ఇం దెచ్చటనుగూడ నీతఁడు యుద్ధిగాఁ గాని, పరివ్రాజకుడుగాఁ గానికనఁబడఁడు, కాని దక్షిణదేశప్రతులలో

“సభాస్థారో భవిష్యామి విరాటస్యేతి మే మతిః
(తస్య రాజ్ఞో మహాత్మనః పాఠాంతరము)

కంఠో నామ బ్రువాణోహం మతాక్షః సాధుదేవితా
వై యూర్యాణాం చ నా స్థాస్థాన్ సౌటికాన్ రాజతానపి”

....

దేవిష్యామి యథాకామం నవిహారో భవిష్యతి.”

అని యుత్తరదేశప్రతులతో పోలికగల నాలుగైదు శ్లోకముల తరువాత మరల

“కంఠో నామ్నా పరివ్రాజీచ విరాటస్య సభానదః
జ్యోతిషే శకునజ్ఞానే నిమిత్తే చాక్షికాశలే

ద్రాపిష్ఠ వేదే మ యాధీతే వేదాగ్నేషు చ సస్త్వశః
ధర్మకామార్తమోక్షేషు సీతల స్త్రిషు పారగః
పృష్టోహం కథయిష్యామి రజ్జః ప్రియతమంవచః
విరాటసగలే చన్న పీపం యుక్తఃసదావసే."

అని మఱి నాలుగు శ్లోకములు కలవు. ఇవి యుక్తిరదేశ ప్రతులలోఁగాని
బందార్కరు పరిశోధనాలయపు పాఠమునఁగాని లేవు. ముదిట దొరసారి
'కంకోనామ, పరివ్రాటచ' ఇత్యాది శ్లోకములను జేర్చినవారు డ్రాపిని
'కంకోనామబ్రువాటోహం' అని దిద్దినట్లు చనఁబడుచున్నది. ఈ రెండవ
సారి చేర్చఁబడినట్లుగాఁ గనఁబడుచున్న శ్లోకార్థము శిర్కినాయుడు
"సన్యాసి వేషమున రాజన్యవిగని" అని రచించిన భాగముతో సరిపోష
చున్నది. ద్వితీయముగానైన ధర్మజుని తిక్కనయే సన్యాసిగా ముందు చేసి
నాడో, లేక అంతకు పూర్వమే యాతఁడు పరివ్రాటబ్రువాటో నిశ్చ
యించుట కష్టమే యైనను, సంస్కృతమూలము కొన్నిచోట్ల పూర్వ
త్తర సందర్భము లేక చెప్పినదే మరల చెప్పినట్లుండుటచే, ధర్మజుడు
ముదటనే అనఁగా తెలుఁగుభారతమున సన్యాసియై, పిదపనే కొన్ని
సంస్కృతప్రతులలోఁ బరివ్రాట్టుగ నయ్యెనేమో యని సందేహము
కలుగుచున్నది. పిదప వేషమోచన విషయ ముత్తరదేశపాఠములో
నేమియులేదు. అప్రములను శమివృక్షమునఁ బెట్టిన పిదప,

"అ జగ్ము ర్నగరాభ్యాశం పార్థా శత్రునిబర్హణాః,
జయో జయస్తో విజయో జయత్యేనో జయద్భలాః,
ఇతి గుహ్యాని నామాని తేషాం చత్రే యుధిష్ఠిరః."

అని మాత్రమే కలదు. దక్షిణదేశప్రతులలో కృతాంజలియై చిక్కిరేపటకు
స్తుతించిన పిదప,

“స వై ద్విజాతి స్త దుణః త్రి వంశభృత్

కమండూహస్థషడ్రో వ్యజాయత,

సుర క్తమాంఙ్గిష్ఠపరాంబరః శిభీ

ః విత్రపాహే ర్దదృ శే త దాద్యుతం.”

“అథో విరాటం ప్రథమం యుద్ధిష్ఠిరో

దదత్స దూరా త్సురమృద్ధతేజసం.”

అని యిట్లు దర్శనమునకు పరివ్రాజకరూపం బలవదైనట్లును, విరాటుని దూరముననుండి సభలో నున్నవానిగా నాతడు చూచెనను చెప్పబడిన పదవ సభావర్జనము రెండు మూడు శ్లోకములలోఁ జేయబడినది. కాని తిక్కన ములఱియుగా తేల్చిచేసినాడు. పాండవాగ్రజునకు నున్న యునికిన సన్నాసిరూపం బలవడి ధాతువటవండకమండలు కలితమూర్తి యయ్యెనని చెప్పినాడు. ఇంతే కాక, “వారివారి కయ్యెడేషంబుల వనుగుణంబులగు నాభరణాదులు సన్నిహితంబు లగుటకు సంతసిలి యెల్లవారిం గలయం గనుంగొని క్రవంబున నొంటిమైఁ జనుదెంచని నియోగించి, దై వయోగంబున విడలుండు వెడలివచ్చి బయలికొలు విచ్చుటంజేసి తదాస్థానంబు చేరంబోయె” ననియు రచించుటచే తిక్కనవారి విషయము మూలములో లేనిదానిని సంఃర్యోచితముగా గ్రహించి విరటుని దర్శన మంత సులభముగా నగుటకుఁ గారణముం బేర్కొనినవాడైనాడు. ఇట్టి స్వల్పవిషయములను సంతర్భానుహలముగ నా యా పాత్రల యల్పకృత్యములను (*minute actions*) హావభావాదులనుగూడ వర్ణించుచుండుట చేతనే తిక్కనకవికు స్వాభావికతాగుణము విశేషముగా నబ్బినది. తిక్కన పాండువులకు వారివారి దేషములకుఁ దగిన యాభరణాదులు సన్నిహితములగుటను గూర్చి మూలములో నేమియు లేదు. కావుననే స్వభావ సంఃర్యోచితముగా తిక్కనచేసినమాట్లులను జూచి, ప్రాచీనప్రతుల పాఠమునకు విశేషభేద మగపడకుండునట్లుగా నవ్వుటచ్చట కొన్నికొన్ని శ్లోకములను మాత్రమే తరువాతివా రెవరో చేర్చి యుటని తలంపవలసి వచ్చుచున్నది. విరటుని సభను ప్రవేశించిన

“న చ ద్విజోయం భగవం నోర్జ్ఞమః
సతిః శృభివ్యా ఇతి యే న నోగతం.”

అని యున్నట్లు ప్రాచీనపాఠము. దక్షిణదేశప్రతులసాతములో

“న తేన పూర్వం జయతాం భవా నిహ
ద్విజాతి నోర్జ్ఞః నిముఖః కృతాంజలిః.”

అని ద్విజాతి యనికలదు. నిదన భర్మజులు తననుగూర్చి చెప్పుకొన్నట్లు
పాఠము.

“ద్విజో వ్రతేనాస్మి సచ స్వధావతః ప్రభో
కంకోహి నామ్నా విషయం తదాగతః
వ్రతీ ద్విజాతిః స్వకృతేన కర్మణాః”

అని ద్విజాతిః యని మాత్రమే చెప్పుకొనిన ట్లున్నది. దిక్కున

“ద్విజాదః గురువిషయజాతుః
సుజనప్రియుఃతై స భర్మసుతుసఖుః పరి
వ్రజనాశ్రమకలితుండ మ
నుజవల్లభయోగ్య బహునినోదకరుండనః.”

అని మొదట దానువర్ణించిన దాని కనుకూలముగా నాతని సన్యాసిరూపమును గూర్చి నొక్కచెప్పుచున్నవాడువలె నున్నాడు. సంస్కృతము దక్షిణపాఠములో మొదట కంకోనామ ‘వరివ్రాట’ అని యున్నను, అది వాత దానిని గూర్చి చెప్పబడలేదు.

సత్యమును పలుకుట విషయములో
“శృతంజ శీలంజ దుఃఖంజ శంసమే.

సత్యప్రతిజ్ఞా హి భిషంతి గాఢనః.”

అని దక్షిణదేశప్రతులలోఁ గలదు. ఇం. పరి. వారి ప్రతిలో సత్యము పలుకుటను గూర్చి యేమియు లేదు. దిక్కున యెంత గమనించినను

జలికించినాడో చూడుడు: అన్నరవరాగణి కయ్యతి ముఖ్యుడి ట్లని
యెనట:

“అన్నరూపు పలుకు నన్నరు లెక్కడఁ
గలరు తోచినట్లు పలుకు పలుక
నై నచంద మయ్యె నంతయ కా కంత
పట్టి చూడఁగలరె యెట్టివారు.”

అని మందహాసంబు చేయుచు, మఱియు

“నానావిధ భూతమయము
మే నతిచంచలము మనము మెయికొని నిక్కం
జేనరునకు చెల్లింపం
గా నగు సత్యంబు నడపు క్రమ ము ట్లుండెన్.”

కొన్ని దక్షిణదేశ ప్రతులలో గానవచ్చు
ఏవం బ్రువాణం తమువాచ పార్థివం
యుధిష్ఠిరో ధర్మ మవేక్ష్య చాసకృత్.
సత్యం వచఃకో నిర్విహ వక్తు ముత్సహేత్...”

ఇత్యాదివాక్యములు తిక్కన యనుసరించినప్రతిలో నున్నవేమో యని
కుయనున్నను, తిక్కనరచిన గుణవత్తరముగా నున్న దనుటకు సందే
హము లేదు. “అని మందహాసంబు చేయుచు”; “అనుచు మత్స్యమహీ
వల్లభు నవలోకించి” ఇత్యాద్యభినయ సూచనలచే నంభాషణకు న్యాభావి
తత్వగుణము (*realistic nature*) వాపొదించినాడు. భీమ నకుల సహ
దేవులు తాము ప్రవర్తించు రీతిని దెలుపు సందర్భమున నుత్తరదేశపా
లననే గాక దక్షిణదేశపాఠమునఁగూడ కనఁబడని, వారపలంఠింపఁదలఁ
చిన వృత్తులకు సంబంధించిన కృత్యములను గూర్చి ‘తిక్కన విశేష
ముగా వర్ణించి యావృత్తులఁగూర్చి తనకుఁగల విశేషజ్ఞానమును బ్రక
టించినాడు.

ఇక ద్రౌపది విషయమున ప్రత్యేకశ్రద్ధను వహించినవాడన
వచ్చును. చర్మజునిచే “నిది గడు ముద్దరాలు” అను పద్యమున నెంతయు
పుదుపుగఁ బలికించినాడు. అప్పుడాతని చిత్తమున వెనుదాటంతయును
శాయన పెరవుకలిమి మెల్ల ను దెలియునట్లుగా “నుచితమగు భంగిని”
పలికినదట ద్రౌపది:

“నైరంధ్రీవేషంబున

జేరుదు నంతఃపురంబు చెంతకు న న్నా

భూరమణు దేవి యెంతయు

గారపమునఁ బిలువ నంపఁగాఁ గందుఁ దిగఁ.

“కని కొలుపు చేసికొని మా

లినినాఁ జని సాధ్వీ యిది మరీమనస్సత్తిం

బునపొంతఁ బోవ దెన్నఁడు

నను ప్రేరకఁ దనంబు బోచునట్లు చరింతున్.

“గరువపుఁ బనులు నేర్చి చేయుదు నందున్.”

అని యిట్టి “ప్రేరదనము-గరువపుఁబనులు” అను మాటలచేతనే ద్రౌపదీ
శిలమున కొరవిధమగు క్రొత్త గారపమును తెచ్చిపెట్టినాయె తిక్కన,
భూరమణుదేవి తనను గారవమునఁ బిలువనంపినగాని యామె యొద్దకుఁ
దాను బోవదట. ఈ విషయము లేమియు నిచ్చటఁ గాని, యామె
నుదేష్ట యిలుచేరినట్లు గాని బం. పరి. వా రాదరించిన పాపములో
చెప్పబడలేదు. యుద్ధిష్ఠిరుఁ డచ్చట భార్యనుగూర్చి ప్రశంసించుటలో
వెట్లు చెప్పునో చూసెదము.

“ఇయం తు నః ప్రియా భార్యా ప్రాదేభ్యోఽపి గరీయసీ,

మా తేన పరిపాల్యాచ పూజ్యా త్యేషేవ చ న్వసా.

నహి కించి ద్విజానాతి కర్మ కర్తుం యథాశ్రీయః,
సుకుమారా సుఖాలాచ రాజపుత్రీ యశస్వినీ.”

“మాల్యాన్ గంధా నలంకారాన్ వస్త్రాణి వివిధానిచ,
ఏతా ప్త్యేషహి జానాతి యతో జాతాహి భామినీ.”

మూలమున ధర్మజుడు భార్యను గూర్చి పలుకుచు తల్లితో సామ్యమును చెప్పుట యందలి యాచిత్యము విచారణీయము. ఈ సందర్భమున మాల్యగంధాదులను తిక్కన తలపెట్టలేదు. కాని యామె చెప్పిన సుత్తరములో నిందలి సూచనను గ్రహించి కాటోలు, “కలహంబు లడి నవగంధంబులుగఁ గూర్చి” యను నొక నీనపద్యమున సత్తిరమ్యముగా నామెచేఁ బలికించినాఁడు. పదవ ధర్మజుడు

“యథా స దుర్హవః పాపా భవంతి సుఖినః పునః
కుర్యాన్తథా త్వం కల్యాణి లక్షయేయ ర్హితే యథా.”

అని చెప్పఁగా ద్రౌపది బదులు పలికినట్లే లేదు. బం. పరి. వారి పాఠములో. కాని తిక్కన “యాజ్ఞసేని యనాదర మందన్మిత మందర వదనారపింద యయి,

“ఆరయ నెందుమ గౌరవ

భారం బెడలంగనీక పాతివ్రత్యా

చారము మై వర్తింతురు

సై రంధ్రీజాతివారు సౌజన్యమునన్”

అని తన గరువతనమునకుఁ దగినట్లుగా, — నీతఁడు తన విషయమై పాపభయమును శంకించి యిట్లు పలుక నవసరమే లేదన్నట్లుగా బదులు చెప్పినది. ఈ గరువతనమునకుఁ దగినట్లుగాఁ దనంతట తానే పోయి సుధేష్ఠను కొలుచుటకు బదులు “భూరమణుడేవి యెంతయు గౌరవమునఁ బిలువ సంపఁగఁ” తోపుదునని యిచ్చట పలికించిన దానికి సరిగా నుండు నట్లే మే ద్రుపదపురము సొచ్చి పౌరజనంబులు తన్ను ముసులు

కొని వచ్చుచుండ రాజమందిరము లిక్కటి కరుగునమయంబున నుదేష్ట
తజ్జాలకములనుండి చూచి కుతూహలంబున

“ఎక్కడనుండి యెక్కడకు నేగెడినో యిది యొక్క శాంత చూ
పెక్కుడు పెంపు సొంపు మన కేర్పడుచున్నది దా విసితయై
స్రుక్కుచు నీచభామినులచొప్పున బల్కెడుఁ బౌరులుం గనున్
వెక్కనమంది చూచెదరు వేగము తోడ్కొని రండు నెప్పుతోన్.

“అని వలికి పనుపఁ బ్రాధాం
గన లిరువురు పోయి ద్రుపదకన్యకతో ని
ట్ల నిరి విరటమహిషి నినుం
దనపాలికిఁ బిలువఁ బంపె చయిపెం పెనిగన్.

“అనఘోష

“తనతలసీర యరసి య
ష్టనితారత్నంబు వినయపై భవము సలి
తను వొందిన చందంబునఁ
జనియెం గేరయనుతానుచారికలఁబడిన్.”

అని వెనుకతాను చెప్పినరీతినే నుదేష్టచే విలిపించుకొనియే యప్పటకుఁ
జనినట్లుగా తిక్కన చూపినాడు. ఇంతే గాక, “తాను వొచ్చినకతన
మశ్వ్యక్షితినినింతి నిమ్మెయిఁ గ్రొత్తయొప్పెనకమెనఁగు నట్లుగా నీ
నుదేష్ట యొద్దకుఁ జేరఁగా నామె

“కనుఁగొని గారంబును మొగంబున కేలఁ బురఁ ప్రసారముం
దనువున నప్రభావమును చంతపరీచుల సామునిర్గమం
బును దమలోఁ గడల్కొనఁగ భూరితరాదరరేఖనిందు ర
మ్మనవుడు నంతనంత ద్రుపదాత్మజ పేరి వినితి నిల్చె”నట.
ఈమె ప్రేతదనముదోచు ‘తన బాహ్యప్రవర్తనము (deport-

ment) చేతనే యెబ్బగొరవము, శాదరము సుదేష్టవలనగుండి తాను సు
యదునని చెప్పినదో, అట్టి గొరవాదరములగు పొందుటయేగాక, సుదేష్ట
యాసమయమున 'నాపాదము స్తకము తద్రూపము వీక్షించుచు' నెట్టి నివ్వెలు
పాటు, జెందినదో చక్కగా వర్ణించినాడు. ఈ భాగము చదివినంతనే
యాద్రోవది గంభీరప్రవర్తనము, సుదేష్ట నివ్వెలుపాటు గల యాచిత్ర
మంతయుఁ గన్నులకు గట్టినట్లుగా నుండును. మూలములో ఐం. పరిశో.
నాలయమువారి పాఠములో

“నైరంధ్ర్యో రక్షితా లోకే భుజిష్యాః సన్తి భూభృతామ్,
నైవ మన్యాః త్రియః సన్తి ఇతి లోకస్య నిశ్చయః,
యుద్ధిష్ఠిరస్య గేహేఽస్మి ద్రోవద్యాః పరివారికా,
సుదేష్టాం ప్రత్యుపస్థాస్యే రాజభార్యాం యశస్వినీమ్
సా రక్షిష్యతి మాం ప్రాప్తిం మా తేఽభూద్ధుఃఖ మీదృశమ్.”

అని మొదట ద్రోవది చెప్పినట్లును, తరువాత సుదేష్ట

“సా సమీక్ష్య తథారూపా మనాథా సామేకవాసం,

సమాహూయాబ్రవీ దృద్రే కా త్వం కిం చ చిరీర్షసి.”

అనాథయగు నామెను జూచి సుదేష్టతానే పిలిచినదనియు మాత్రమేకలదు.
తిక్కన ద్రోవది యొక్క గరువతనమునకు నీ మూలమునందలి 'యనాథ'
యగుద్రవృక్షానికి నాదృశ్యమునకు నీ కథనమునకు నెంతవ్యత్యాసమున్నదో
పరికింపుడు. ప్రాచీనప్రతులలో నంతమాత్రమే యుండగా, మొదట
ద్రవృషదితనను పిలిపించునట్లుగా జేసికొని పోయెదనని చెప్పినిదానికి సమా
నార్థము గలభాగము దక్షిణదేశప్రతుల పాఠములోఁగూడ లేకయే యుండ,
ఇక్కడ మాత్రము ప్రాచీనప్రతులలో లేనట్టియు, తిక్కనభాగమునకు
సరిపోవునట్టియు శ్లోకములు రెండు చేర్చబడినవి.

విరాటభార్యా తాం దేవీం కారుణ్యా జ్ఞాతసంభ్రమా,
సంప్రేషయ త్సమీపస్థా త్రియో వృద్ధాశ్చ తత్పరాః;
అపనీయ తత స్సర్వా అనయధ్య మిహైవ తాం.”

ప్రాచీనప్రతులలో నీ విషయము లేకుండుటచే నిది ప్రక్షిప్తమనక తప్పదు. తిక్కనను జూచి రచింపఁబడిన దైనను గావలయు, లేదా యిచ్చట యిట్లుండుటఁ జూచి తిక్కన ద్రవుపదీ శీలమును గుణవత్తరముగాఁ జేయఁదలచినవాఁడు గావున దీనికిఁ దగినట్లుగా మొదటకూడ ధర్మజునితోఁ బలికించినాఁడని యైనను జెప్పవలసియందును. తిక్కన తెలుఁగు రచనలోవలె పూర్వోత్తరనందర్పములకుఁ సంస్కృత మూలము లో పౌండికమాత్రము లేదనుట న్పష్టము. తిక్కన ద్రవుపదీ సుదేశ్వల శీలములను పనిపట్టి యాయానందర్పముల కనుసారముగ నున్నట్లుగా పోషించుచు వచ్చి, మూలమునందుకంటె నతి రమ్యముగాఁ జిత్రించినాఁడు. మూలము నందలి ద్రవుపదీకి తిక్కనద్రవుపదీయొక్క గరువతనంబుగాని, యందలి సుదేశ్వకు తిక్కన సుదేశ్వకుఁగల కార్యము, గడుసుదనము గాని లేవు. నీవెవ్వరవని సుదేశ్వ యడిగినపుడు ద్రవుపదీ బదులుచెప్పిన రీతి గమనింపుడు. వెనుక ధర్మజుఁడు 'ఉన్నరూపు పలుకు నన్నరు లేవ్వరు-అంత వట్టి చూడఁగలరె యెట్టివారు' అని చమత్కారముగాఁ బలుకుచు,

“ద్యూతక్రీడకుఁ గాందొక

నేతుం గవటమున నొవ్వనిజనంబులు నా

చేతిధన మెల్లఁ గొని పరి

భూతి యొనర్చిన విరక్తి పొడమి వెడలితిన్.”

అని, వాస్తవార్థమే యెట్లు బయటపెట్టెనో, అట్లే ద్రవుపదీయు నిచట, చన చమత్కార గూఢభాషణముచేఁ దనయున్నరీతి నంతయు బయట వెట్టినది.

“నేను సైరంధ్రీజాతి సంభూత నభిదానంబునమాలిని. పురుషసంచక సనాథనై యుండుదు. నొక్క కారణంబున సుద్ధతులగు విరోధులచేతం బతులనన్నిధిం దలపట్టి యీడ్వంబిది వనంబున కరిగి ప్రతంబుమై పల్ల సహితంబుగా వన్యాహారంబులం గౌలంబు గడపుచు ప్రభుహృదయంబున పితి. నిటమీద నియమాచరణంబునకు నొక్క సంవత్సరంబు గొంత

గలదు. నీవు ధర్మవర్తివని వినుటంజేసి నానేర్చువనులవెంట నీకడ నిలువందలంచి యిందువచ్చితి" నని పలికినది. ఏది కుల మేది నామము అని సుదేష్ట యడిగినదానికి సమాధానమిది. అప్పుడు సుదేష్ట నీవు గురుడఖచరవిద్యాధరతరుణులలో నొక్కతెవై యుందువు, బొంకక, చెప్పు మనుటయు, దరహసితముతో పాంచాలి "నాకుఁ బ్రాణంబు ప్రాణమైననుఁదన్నుకాఁగఁభావించి యాదేవి గారవించు"నని చెప్పినది. ఉత్తర దేశప్రతులలో నీసంభాషణక్రమమిట్లులేదు, మొదటనే

"కా త్వం బ్రూహి యథా భద్రే నాసి దాసీ కథంచన,
యక్షివా యదివా దేవీ గంధర్వీ యది వాప్సరాః,"

అని యడుగఁగా,

"నాస్మి దేవీ న గంధర్వీ నాసురీ నచ రాక్షసీ,
సైరంధ్రీకు భుజిష్యామి నవ్య మేత ద్భ్రవీమి తే.
ఆరాధయన్ సత్యభామాం కృష్ణస్య మహిషీం ద్రియామ్,
కృష్ణాంచ భార్యాం పాండూనాం కురూణా మేకసుందరీమ్.
మాలినీ త్యేవ మేనామ స్వయం దేవీ సుదేష్టే త్వన్నివేశనమ్."

అని మాత్రమే చెప్పినట్లున్నది. దక్షిణదేశప్రతులలోఁ గూడ నీ సంభాషణక్రమ మేమియు మారకయున్నదిగాని, "నాస్మి దేవీ నగంధర్వీ" యను పద్యము తరువాతనే,

"సైరంధ్రీనామ మేజాతి ర్వన్యమూలపలాశనా,
పతీనాం ప్రేక్షమాణానాం కస్మింశ్చి త్కారణాంతరే
కేశపాశే పరామృష్టా సాహం త్రస్తా పనం గతా"

అని పై న తిక్కనార్యుని రచనలోని భాగమందలి యర్థమంతయు చెప్పించినది. పదప

"మాలినీత్యేవ మే నామ స్వయం దేవీ చకాద సా"

అనుపాదము తరువాత నాకుఁ బ్రాణంబు ప్రాణమె యన్నదానికి సమముగా

“కృష్ణా కమలపత్రాక్షీ సా మేప్రాణసమా సఖీ”

అను పాదమున్ను, తరువాత

న చాహం చిర మిచ్ఛామి క్వచి ద్వస్తుం శుభాననే,
ప్రణం కిలైత దస్మాకం కులధర్మోయ మీదృశః

....

....

శ్రుణోమి తవ సౌశీల్యం భర్తుర్మధురభాషిణీ
మాహాత్మ్యంచ తతః శ్రుత్వా బ్రాహ్మణానాం సమీపతః
త్వా ముపస్థాతు మిచ్ఛామి తత శ్చాహ మిహగతా”

అను నై దారు శ్లోకములుగలవు. దీనినిబట్టి మూలపాఠములోని శ్లోకముల మధ్య నచ్చటచ్చట నందర్బానుకూలముగ తిక్కనార్యుని రచనలోని యర్థమునుకూడ గ్రహించి పొదుగఁబడినట్లు కనఁబడుచున్నది. తెలుఁగురిచిన లోని సంభాషణాశ్రమమునకును మూలమునందలి దానికిని విశేషభేదము కలదు. తిక్కన రచించిన సంభాషణములలో నొక విధమగు సక్రమణి, పూర్వోత్తర సందర్భము, శీలానుగుణంబులగు హావభావాదుల సూచనలు, ఉద్దేశానుక్రమంబగు రచనా విధానము (*systematic arrangement of ideas with a motive behind it*) మొదలగు విశేషగుణంబులు మూలములో లేనివి గానవచ్చుచుండును. ఈ ద్రావణి సుదేష్టల సంభాషణయిందుకు నిదర్శనముగా గ్రహింపవచ్చును. ద్రావణిని సూచినశ్లోకనే సుదేష్టకుఁ దెలియకుండఁగనే మొగంబునగొకవంబును, గేల పురఃప్రసారముం, దస్తువున నమ్రభావమును, దంతమరీచుల్లసామి నిర్గమంబును దమలోఁ గడల్కొనినవి. అప్పు డత్యంత కుతూహల మదరగాఁ గీ కులమేది, నామ మెయ్యది యని యామె ద్రావణిని ప్రశ్నించినది. ద్రావ

దియుఁ దాను సై రంధ్రీజాతి సంభూతనని చెప్పి, తన వృత్తాంతమంతయుఁ దా నే కారణములచే నచ్చటికి వచ్చినదియు తెలిపినది. ఆ విషయము విని సుదేష్ట నమ్మలేక సురకన్యవో, గంభర్వవిద్యాధర కన్యలలో నొక్కతెవో బొంకక చెప్పుమన్నది. ద్రౌపది “దరహాసితము మోమునకుఁ దొడపు గాఁగ” తాను సత్యభామా పాంచాలులయొద్ద పరిచారికగానుండుననిచెప్పి, ‘యిట్లు శైవజాతీయని నందియము వాయంగఁ బలికిన’ దఱ. తిక్కన ఎక్కడికక్కడ సంభాషణక్రమమందలి యుద్దేశముల నెట్లు సూచించు చుండునో గమనింపుడు. తాను పరిచారికనని చెప్పినంతమాత్రముచేఁ సామాన్య పరిచారికగాఁ దలంపవలదనియు, పరిచారికాధర్మముల కెల్లఁ జాలి వర్తించినను, పాంచాలి తొల్లి “నన్నుఁ దన్నకా భావించి గౌర వించినదే” గాని నీచపుఁబనులకు జొనువలేదనియు, నట్లే

“నీచము లయ్యెడు వనులకు

నాచాలమి యెఱిగి మన్ననకుఁ బాత్రముగా

నీ చిత్తంబునఁ గైకొని

యాచారము దప్పకుండ నరయుము నన్నున్.”

అని తాను పరిచారికగదాయని సుదేష్ట యొకవేళ నీచపుఁబనులకుఁ బంపు నేమోనని ముందుగనే సందేహించినదానివోలెఁ దా నెట్టి నీచపుఁబనులను జేయుదానను కానని స్పష్టముగాఁ జెప్పినది. ఈ విషయము సంస్కృత ములో నెచ్చటను కానరాదు. నీచపుఁబనులుకాక యింక నెట్టి వనులను చేయఁదలంచినదో “మఱియును” నిట్లు చెప్పినది :-

“గలపములుగూర్చ బహువిధ

తిలకంబులువెట్టి వింత తెరుపునఁ బలు పు

వ్వులు గట్టఁగట్టి యొప్పుగఁ

దల ముడువఁగ నరులు గ్రువ్వఁ దద్దయు నేర్తున్.”

ఇట్టి చ్చట తిక్కన పొడిమాటలతోడనేవలికించినాఁడుగాని పెనుక ధర్మజునితోఁ బలికినట్లుగా పెద్ద నీచవద్యముతోఁ బలికింపలేదు. అచ్చట

“ఈను దా సవరించు చొప్పెఱుంగదు, తగ నొడనుం గొలువఁగా వెరి
వెమ్మెయిఁ గలు నక్కటా” యని చింతించిన ధర్మజుని చిత్తంజన వెను
పాటంతయుఁ మాపుటకుఁగా నంతగాఁ దనకా పనులఁగల ప్రాపీణ్యమును
వర్ణించి “మత్స్య రాజమహిషి మనమున వక్కువ నెలకొనంగ నెట్లు
మెలఁగనేర్తు” నని పలికినది. ఇచ్చట నీచములగు పనులను దాఁ జేయ
నని చెప్పిన పిదపఁ దా నెట్టిపనులఁ జేయనో తెలుపుటయే ముఖ్య విష
యము. అంత కేకయరాజనందన ప్రభూతాశ్చర్యయై “నే నెమ్మెయి
నయినం బనిగొందుఁగాని నీ రూపము చూచి మా నృపతి “య్యవిష్ణుఁడఁ
గావున

“దుర్బర యగునినుఁ గర్కటి
గర్భము ధరియించునట్లు గైకొని నాత్తె
నిర్బర విధ్వంస దశా

విర్భావముఁ దెచ్చికొనుట వెరవై యున్నే.”

అని తనకుఁగల భయమును తెలియచ్చినది. అప్పుడు ద్రువుపది “నీవు
తలంచినట్లు కా దేర్పడ ఎనుము.” అని తన పతుల వెరపు లావును
గూర్చి చెప్పుచు,

“నీచమతి నన్ను నెవ్వఁడు
చూచిన నారాత్రితోనఁ జూతురు దెగఁ దా
రాచవలు హరిహరాదులు
గాచిన బలవిక్రమము లఖర్వములై నఱ.”

అని ముందు రెండవ యాశ్వాసమున బరుగఁబోవు కీచకవధను సూచించు
నదివోలె, హరిహరాదు లెద్దంటై నను ఆ రాత్రితోనఁ దెగఁ జూతురని
వ్యక్తముచేసినది. ఈ సంభాషణలోను, అందు ద్రువుపదిచేఁ బలికించిన
మాటలలోను తిక్కన రెండవయాశ్వాసమున బరుగనున్న కథాంశములను
నాటకమున సంభాష్యముచేపలె మొదటి యాశ్వాసాంతముననే సూచింపఁ
దలచినవాఁ డనుటకు సందేహములేదు. మొదట ధర్మజునితో “గరువంశ

బనులను నేర్చి చేయుదు నందున్” అని చెప్పినదానికిఁ దగినట్లుగా ‘నీచములగువనులను నే చేయనని’ యిచ్చట సుదేష్టతోఁ బలికించి ముఁదామె ద్రోపదిని కల్లుఁదేర పంపు నందర్పమును సూచించుచు, నచట నీ మాటలనే ముదలఁపించుచు

“.... సీతడన సంతతముఁ బహుమానపాత్రమై
తత్పరతఁ జరించి యుచితంపుఁబనుల్ దగఁ జేయుఁగాక దు
ష్యత్పరివారయోగ్య పరివారముమైఁ బనునట్టి వాననే.”

“ఎవ్వరేని యింటి కెద్దియే నొకటికి
నన్నుఁ బంపఁదగునె నాడ నిన్ను
గొలుచుకెడ నన్ను గొననె నీచములగు
వనుల కేను జాల కునికి చెప్పి.”

అని వలికించినాడు. మూలమునఁ ‘దాను దుష్యత్పరివారయోగ్య’మగు నిట్టి యనుచిత కృత్యమునఁ బ్రవర్తింపఁ నొలకుండుటకంటె కీచకునివలనఁ దనకుఁ గలిగెడి యవమానమును గూర్చి విశేషముగా భయపడినట్లు కాన వచ్చుచున్నది.

“త్వమేన దేవి జానాపి యథా స నిరపత్రపః,

కీచకశ్చ సుకేశాంతే మూఢో మదనదర్పితః,

సోఽవమంస్యతి మాం దృష్ట్వా నయాస్యే తత్ర శోభనే.”

బం. పరి. వారి పాఠమున నింతమాత్రమే యుండఁగా దక్షిణదేశ పాఠమున

“కథం ను వై తత్ర గతాం మర్షయే న్మా మబంధవామి,

కీచక స్యాలయం దేవి న-యామి భయకంపితా,

యద్య దన్యచ్చ మే కర్మ కరోమి చ సుదుష్కరమ్.”

అని మఱికొన్ని శోకములామె భయమునే సూచించుచుఁ బలికినట్లుగాఁ కలవు. తిక్కనరచనలో కీచకుని గూర్చిన ప్రశంస వ్యక్తముగాఁ జేయఁ

బడనేలేదు. తన గౌరవమునకుఁ దగనియట్టి పనియందు తన్ను నియోగించుట కూడదను విషయమునె నొక్క చెప్పుచు నట్టికార్యములను జేయు పందర్పమున నేదైన నొక యాపద కలుగవచ్చుననియు, దానఁ బుట్టుననియు, నట్టి యాపద పుట్టకయుండఁ గాచు బొప్పనియు, కీచకుని పేరెత్తకయే మిగుల గడుసుదనముతో వాదించి, తుదకు సుధేష్ఠ కూడ నీమె వాదమును “విని యనుచితమున కనయము శంకించు”నట్లు గాఁ జేసినది. ఇట్లే సుధేష్ఠ యనుచితకృత్యమునఁ దేదా, నీచపుఁబనులఁ బంపుట విషయమే కాక, కీచకవధను గూడ హరిహరాదు లడ్డందైన నాచపలుని నా రాత్రిలోనఁ దెగఁ జూతురనియు

బంధుశతంబులు శౌర్యమ

బాంధములై శక్తిసంపదాభీలతమై

సింధుర సదృశ్యత నున్నను

నంధులు నంధులెడలించి చంపుదు రతినికా.”

అను వానిచే నూచించినది. ప్రాచీనప్రతులలోను, బం. పరి. పా రాదరించిన పాఠమునను

“యోహి మాం పురుషో గృధ్యే ద్యధాన్యః ప్రాకృతః త్రియః

తామేవ స తతో రాత్రిం ప్రవిశే దజరాం తనుమ్.”

అని మాత్రమే యున్నది. కాని దక్షిణదేశప్రతులలో తిక్కన రచన కనుగుణంబుగా పైశ్లోకము తరువాత

“యస్యాపి హి శతం పూర్వం బాంధవానాం భవేదపి.

సహస్రం నా వికలాక్షి కోటి ల్యాపి సహస్రికా.

దుష్ట చిత్తశ్చ మాం బ్రూయా న్న స తీవే త్తవాగతః

యోహి మాం పురుషో గృధ్యే ద్యధాన్యః ప్రాకృతః త్రియః

తామేవ స తతో రాత్రిం ప్రవిశే దజరాం తనుమ్,

స చాప్యహం దారియతుం శక్యా లేనది దృష్టే.”

అని యుండుటయేగాక యింతకు పూర్వమే

“యశ్చ దుస్సీలవాః మర్త్యో మాంస్పృశే ద్ధుష్టచేతసా,
సతామేవ నిశాం శీఘ్రం శయాత మునలై ర్హతః.”

అను మఱికొన్ని శ్లోకములును గలవు

ఇట్లు చెప్పినదే మరల చెప్పుచు సంభాషణ క్రమమందును, భావములందు నొక దారి తెన్నులేక యుండుటచే ప్రాచీన మూలప్రతిని యనుసరించి తిక్కన తనకుఁ దోచినరీతిని పూర్వోత్తర సందర్భములకు పొందిక గూర్చుకొనుచు రచింపఁగా దీనినిబట్టి మధ్య మధ్య క్రొత్త శ్లోకములు గొన్ని మూలపాఠమునఁ జేర్చబడిన వా యని సందేహము.

ఇట్టి ద్రావదీవాక్యములు ప్రథమాశ్వాసముతుదిని వచ్చుటచే, వెంటనే రెండవయాశ్వాసమున జరుగఁబోవు కథకు సూచకములై యుండునట్లుగా తిక్కన రచించినాఁడనిగదా తలంచియున్నాము. ఇది యిట్లే యైనచో తిక్కన యే కావ్యకాదృష్టితో నీ ద్రావదీ ప్రవేశమునుగూడ నంతమునఁ బెట్టినాఁడని తలంపవలసియున్నది. ఏలయనఁగా పాండవ ప్రవేశక్రమమున నుత్తరదేశ పాఠమునకును, దక్షిణదేశ పాఠమునకును గొంత భేదమగవడుచున్నది. ఉత్తరదేశ ప్రతులలో దర్మజుఁడు, భీముఁడు ద్రావది, సహదేవుఁడు, అర్జునుఁడు, నకులుఁడు అను నీ క్రమమున ననఁగా ద్రావది నకులార్జున సహదేవులకు పూర్వముననే విరటునికొల్వినందు బ్రవేశించినట్లున్నది. మొదట యుద్ధిష్ఠిరుఁడు ఎవరెవ రెట్లు మెలంగుదురని యడుగుటలోని క్రమముమాత్రము భీముఁడు, అర్జునుఁడు, నకులుఁడు, సహదేవుఁడు, ద్రపుపది అను నీ రీతినే యున్నది, కాని విరటుని యాశ్వాసమునఁ బ్రవేశించిన క్రమము కేమేంద్రుని భారతమంజరిలోఁగూడ నీ యుత్తరదేశ ప్రతుల పాఠములో నున్నట్లే యున్నది. శావాద్వీపము నందలి విరాటపర్వములోని క్రమమింక దించినను, ద్రపుపది మాత్రము చిట్టచివర ప్రవేశించినట్లు లేదు. అనఁగా యుద్ధిష్ఠిర భీమాట్టునుల ప్రవేశము తర్వాత ద్రపుపది ప్రవేశము కలదు. అట్లుపైన సహదేవుఁడు,

నకులుఁడు ప్రవేశించినట్లున్నది. ఉత్తర దేశప్రతులలో నకుల సహ దేవులకు మధ్యగా నర్జునుఁడు ప్రవేశించి నట్లుండ, దీనిలో యుద్ధిష్ఠిర భీములకుఁ బరువాతనే ప్రవేశించినట్లున్నది. మొత్తముమీఁద నీ గ్రంథము లన్నిటిలోను ద్రౌపదిమాత్రము చివర ప్రవేశించినట్లు లేదు. ఒక దక్షిణదేశ ప్రతులపాఠముననే పాండవులు జ్యేష్ఠానుశ్రవణముగాఁ బ్రవేశించినట్లును, చివరకు ద్రౌపది ప్రవేశించినట్లును కనబడుచున్నది. ఉత్తర దేశప్రతుల పాఠములో పురుషులందఱు నైదుగురు నొకరిపైఁబడి నొకరు ప్రవేశించిరిని చెప్పుటలోఁగల విసుగుదలను (*monotony*) పోగొట్టుటకు ద్రౌపది మధ్య పెట్టబడినదనియు, నకుల సహదేవు లిద్దఱి యాకారములలోను, మాటల లోను గల సాదృశ్యము కనబడకుండఁ జేయుటకుఁగా నర్జునుఁడు వారిద్దఱికి మధ్యప్రవేశించినట్లుగాఁ జెప్పబడినదనియుఁ గొందఱు విమర్శకులు తలంచుచున్నారు. వరుస నైదుగురు పాండవులు జ్యేష్ఠానుశ్రవణముగను, చివరకు ద్రౌపదియుఁ బ్రవేశించిరని చెప్పినచో, పీఠ పంచపాండవులు, ద్రవుపదియునని విరటాదులు గుర్తుపట్టుదురేమో యని సందేహముచే నిట్లానర్పబడినదని చెప్పిన చెప్పవచ్చును గానిని నిజముగా వీరు గుర్తు పట్టబడకుండుటకుఁ గారణము వర్మదేవతయొక్క షరదే కాకపోయినచో, వీరు క్రమము మార్చుకొని వచ్చినను, వీరు చెప్పిన మాటలను బట్టి ముఖ్యముగా వీరందఱు తాము వర్మజాని కొలువులోని వారమని చెప్పుకొనిన దానినిబట్టి వీరే పాండవులు, ద్రవుపదియు నై యుందు రేమోయని విరటాదులు తప్పక సందేహింపవలసినదే ఎంత ధర్మదేవత వర మున్నను, తాము బయలుపడుదు మేమోయను భయము వారి కుండక తప్పదు గావున వారట్లు చేసియుండురని సమాధానము చెప్పుకొనవలసి యున్నది. ఇంత దక్షిణదేశప్రతులలో యథాక్రమముగఁ బ్రవేశించినట్లుండుటనుగూర్చి ప్రతివిషయమునను స్త్రీలకంటె పురుషులు ముందునడచుట స్వాభావికముగాన నట్లు మార్పబడినదని కొందరు విమర్శకులు తలంచుచున్నారు. ఇంతేగాక ద్రాహ్మణులతోజ్ఞుంభణముగను

నీదక్షిణ దేశప్రతులలోని మార్పునకు నేమేని సంబంధ ముందునని తలంచినచో వీరెట్లు ప్రవేశించినను ధర్మదేవతయొక్క పర మమోఘము గావున, గుర్తింపఁబడిన మనుభయము వీరికి కలుగలేదని సూచించుటకే జ్యేష్ఠానుక్రమముగాఁ బ్రవేశించినట్లు చెప్పఁబడినదిని తలంపవచ్చును. కాని జావాద్వీపము లోని విరాటపర్వమునందలి క్రమామునకు, నుత్తరదేశప్రతులలోని క్రమామునకు విశేషభేదము లేకుండుటచే సుమారు 10వ శతాబ్దమునఁగూడ నీపాఠ మిట్లే యుండెననియు, తిక్కన కాలమువఱకుఁగూడనిట్లే యుండఁగా, తిక్కనార్యుఁడే కావ్యకళాసౌందర్యసంపాదనదృష్టితో ద్రవుపదిని చివరికుమార్చఁగా తరువాత దక్షిణదేశ ప్రతులలో నీక్రమమే యనుసరింపఁబడినదా యను సందేహము కలుగుచున్నది.

రెండవ యాశ్వాసమందలికథ యంతయుఁ జాలవఱకు ద్రవుపదికి సంబంధించినదే కావున నచ్చటి కథాప్రవృత్తికి వలయుమార్గముల నన్నిటి నీప్రథమాశ్వాసాంతమువనే సూచింపఁదలఁచియు, ద్రవుపదీస్వభావ వతత్వమును ముందుగనే మనకు బాగుగ నెఱుక పఱుపఁదలఁచియు, మూలములో (నుత్తరదేశపాఠములో) నున్న దానికంటె నెక్కువగా విశేషాంశములను జేర్చి యాఱుపద్యములలో తిక్కన ద్రవుపదిచే పలికించి నాఁడు. ఎన్ని పర్యాయములైనను సుదేష్ట తనను గౌరవముగ చూడ వలయుననియు, పరపురుషులు దనకడం దేఱిచూడ వెఱుతురనియు తాను మిగుల మహిమకలదానననియుఁ దెలియఁజెప్పుటకై యన్నించినట్లు కనఁబడుచున్నది. సుదేష్ట తనభర్త యీమెకొఱకై యుచ్యుల్లారునని చెప్పినదానికి సమాధానముగా “కావున పురుషులు నాకడం దేఱిచూడ వెఱుతు రదియునుం గాక” యని తననుగూర్చి యింక నిటు చెప్పుకొనం దొడఁగినది:—

“నాచిత్తము దాదృగులకు

గోచరమే యన్మదీయ కులజనసంర

జైచారమహిమ యట్టిది

యే చెప్పకు తద్విదాతిహీనవచనముల్."

"మనమున నూతిడిల్లు మనుమానము మానుము నన్నునేలు చే
పనులు నుదాత్తనాగరికభంగుల నీడి తెక్కునట్లు నే
ర్పును బియభక్తులున్ మెఱయ రూపుగఁజేసికఁ వజ్రులైన స
జ్జనులు నుతింప వర్తనము సాధులు పుష్టులు మెచ్చ నర్పెదన్.

"ననుఁగుచ్చితంపుఁ బనులకుఁ

బనుపక యెంగిలికి లోనుపటుపక తగుదు

న్ననతోడ నరయువారల

కనురాగము నెఱపి కొలుతు రన్మత్పతులున్."

ఈమెను గుచ్చితంపుఁబనుల నుదేష్టపంపుటయే రెండవయాశ్వాస కథకును, తరువాతికథకును గూడ కాలణమైనదనుట వ్యక్తమే. కావున తిక్కనయే కావ్యకళాదృష్టితో నీమాధుచేసి ద్రపుపదిశీలము నద్భుతముగా పోషించి కథాప్రవృత్తిమార్గమును సూచించి పురాణాథానమున నాటకరీతులను జూపినవాడని తలంపఁదగియున్నది.

ప్రథమాశ్వాసమున నుత్తరదక్షిణ దేశపాఠములు భేదించిన సంస్కర్యములను మఱికొన్నిటిని గ్రహించి యచ్చట చిక్కనాచ్యుని తెలుఁగు రచనరీతిని పరిశీలింతము. వివాదనగరమున కనతిదూరంబగు కాంతారమున పథిశ్రమంబుచే నడువలేని ద్రపుపది యారాత్రి యచటనే నివసంతమని చెప్పుచు,

"వ్యక్తం పురో విరాటస్య రాజధానీ భవష్యతి,

వసామే హావరాం రాత్రిం బరివాణా మే పరిశ్రమః"

అని యన్నట్లు ఉత్తరదేశ పాఠమునఁ గలదు, దక్షిణదేశ పాఠమునఁ గూడ నీశ్లోకముమాత్రమే కలదు. కాని తిక్కనాచ్యుడు "బరివాణా

మే పరిశ్రమ;” యనుదాని నాధారముగాఁ జేసికొని ద్రవుపది సౌకుమా
ర్యాదిగుణముల నెంతచక్కగా వ్యక్తము చేసినాఁడో చూడుఁడు;

“పథిశ్రమంబు నూని యాజ్ఞసేని యిట్లనియె;—

“దప్పి జనించె ప్రేకులపుటంబులు పొక్కఁదొడంగె గోళ్లలోఁ
జిప్పిలఁజొచ్చె నెత్తురులు చిత్తము నాకుఁ గడున్ వశంబు గా
దప్పుర మిచ్చటచ్చటను నానల వచ్చితి నెంతదవ్వాకో
యిప్పటిభంగి నొక్కడుగు నేఁగెడిదానికి నోర్వ నెమ్మొయిన్.”

“అనవుడు తనమదిఁ గరుణయు భేదంబును విరిగొనుచుండ ధర్మ
ప్రతుఁడు నకులుని జూచి ద్రువదాధిపనందనదెస నాతనికిఁ జూపి కడు
దవ్వు నేఁ డప్పురము సొత్తమని తలఁచి తఱమి నడచితిమి. ఇది వడ
గొనియె. మోచితెమ్ము కొంతద”వ్వని పలికినాఁడు. ఇచ్చట ద్రవుపది
స్థితి నే గాక యామె యవస్థను జూచిన ధర్మజుని మనోవృత్తి యెట్టిదో
పర్చిందుచు, “ద్రవుపదిదెస నాతనిం జూపుచు” నని యాయాపాత్రల
యభినయమును గూడ సూచించుచుండుటచే, నాటకమునవలె నాదృ
శ్యమునంతను మనకండయెదుటఁ బెట్టినాఁడు. మూలమున నీవరన
మేమియు లేదు. మఱియొక విశేష మేమనగా నుత్తరదేశప్రతులపాఠ
ములో ధర్మజుఁడు మొట్టమొదటనే యర్జునునితోఁ జెప్పినట్లు, నాతఁ
డామె నెత్తుకొని వచ్చినట్లుగా నున్నది.

“యుధిష్ఠిర ఉవాచ;

“ధనంజయ సముద్యమ్య ద్రౌపదీం వహ భారత,
రాజధాన్యాం నివత్స్యామో విముక్తాశ్చ వనా దితః.”

“వేళంపాయన ఉవాచ;

“తా మాదా యార్జున స్తూర్జం ద్రవుపదీం గజరా దివ....”

కాని దక్షిణదేశ ప్రజలలో నీతఁడు మొదట చిన్నవాఁడని కాఁబోలును, నకులునితోఁజెప్పినట్లును, నకులుఁడు

“హ ర్వాష్టే ష్యగయాం కృత్వామయా విద్వా మృగా పనే

....

....

....

సోహం ఘర్మాభితప్తో నై నా మాదాతు ముత్సహే.”

అని వలకఁగా,

“నహదేవత్వ మాదాయ ముహూ ర్తం ద్రౌపదీం నయ”

యని చెప్పుచు నాతఁడును

“అహమ వ్యస్మి తపితః క్షీధయా పరిపీడితః”

యని చెప్పినపిదప,

“ఏహీ వీర వికలాక్ష పీఠసింహ ఇ వాట్మన

ఇమాం కమలపత్రాక్షిం ద్రౌపదీం ద్రుపదాత్మజాం

పరిగృహ్య ముహూ ర్తం త్వం దాహ.త్యాం కుశలం ప్రప”

యని చెప్పఁగా,

“గురో ర్వచన మాజ్ఞాయ సంప్రహృష్టో తిలేంద్రియః”

అరునుఁడు గురువచనమును దెలిసికొని, ద్రౌపదిని దాహపులతోఁ బట్టుకొనె—“దాహుత్యాం పరిగృహ్యత” నగరసమీపమునకుఁ దీసికొని వచ్చినట్లుగాఁ జెప్పఁబడియున్నది.

ఇక్కడ తిక్కనమిగుల చమత్కారముగా రచించి ధర్మజాని యింగితజ్ఞతను వ్యక్తపఱచినాఁడు. తాను ద్రౌపదిని మోచితెమ్మని చెప్పిన వెంటనే నకులనహదేవులు గ్రమ్మనఁ జనుదేరమిం జూచి వీరు డస్పిరని గ్రహించి వెంటనే యట్లునుం జూచి, “యిమ్మదిరాక్షి దస్స. నిక్కముగ నేమును డస్పితిమి. కావున నీవెమ్మయినై నదీని భరియించి పురంబు సమీపభూమికిం దెమ్మని” చెప్పఁగా నాతండు నామెను మోచికొని

వచ్చి యామె నొక్క శీతలసికతాతలంబున దించెనని చెప్పినాడు. మూలములోవలె నకులసహదేవులును దాము నలయుటకుఁగారణము మృగయగాక పురము ప్రవేశించుటకుఁగాఁదఱిమినడచుటయే యను కారణమును వ్యక్తముచేసినాడు. ధర్మజుఁడు వారు (మూలములోవలె తమ యశ క్తతను చెలువకపూర్వమే) వెంటనే పనిపూనకుండుటనుబట్టియే తనవలనే వారు నలసియుండురని గ్రహించి, "నిక్కముగ నేమునుడస్థితిమి" యని చెప్పుటచే వారందరు నొక్కస్థితిలోనే యున్నట్లు సూచించుచు, తిక్కన యీ సందర్భమున కెంతస్వాభావికత్వము నాపాదించినాఁడో గమనింపుడు. మూలము చదివినచో నానమయమున వారి వారి యనుభవము స్థితి యెట్టిదో మనకు గోచరమే కాదు. మార్గాయానమున(మృగయచే(కాదు) వీరే యింత డస్థియుండఁగా ద్రవుపది పైని చెప్పినరీతిగా నొక్కయడుగు నేఁగెడుదానికి నోర్వకుండుటలో నాశ్చర్యము లేదు.

శమీవృక్షము పై నాయుధ నిక్షేపణము

ఇక నూరిబయటఁ జేరి యచ్చట శమీతరువుపై వీరి యాయుధములను బెట్టు సందర్భమునఁగూడ తిక్కనాయుని రచననైపుణ్యము గాననగును. ఓ త్తరదక్షిణ పాఠములకుఁ గలభేదమును గమనింపఁ దగి యున్నది. ఓ త్తరదేశవ్రతుల పాఠములో ధర్మజుఁడు తమ్ముల యాయుధముల ప్రభావమును, వారికృత్యములను బ్రశంసించి యా యాయుధముల నొకచోఁ బెట్టించి తానును బెట్టినపిమ్మట

“తా ముపారుహ్య నకులో ధనూంశ్యత్యాదవ త్స్వయం

యాని తస్వావకాశాని దృశ్యరూపాణ్యమన్యత

తత్ర తాని దృశైః పాశైః సుగాఢం వర్వబన్ధత

శరీరం మృతని స్త్యైకం సమాదాయ న్యబన్ధత.”

అని యాయుధముల నా శమీతరువుపైఁబెట్టి భద్రముగా వానిని కట్టు పని యంతయు నకులుఁడే చేసినట్లున్నది. పిదప శవ ఖుచ్చుట కట్లుఁ

బిడియున్నదని తలంచి జనులు దూరమునుండియే యరలిపోవ్వదురని తలంచుచు,

“అశీతిశత వర్షేయం మాతా న ఇతి వాదినః
కులధర్మోయ మస్మాకం పూర్వై రాచరిశోపచ
సమానజానా పృథ్వీస్మిన్నితివై వ్యాహశంతి తే
అ గోపాలా విపాలేభ్యః అచక్షేయుః పరంతపాః”

అని యది సూటయెనుబది యేండుగల తమ జనని కశేబరముని యచ్చటి గోపాలావిపాలురతోఁ జెప్పుచు పోయెరని యున్నది. చక్షింపేక ప్రతులు కొన్నిటిలో

“వతో యుద్ధిష్ఠిరో రాజా సహదేవ ముదాచహ
అరు హ్యేమాక శమీం వీర విధర్ష్యే చాయాదాని సః
ఇదం గోమృగ మథ్యాశే గతసత్వ మదేతనమ్
ఏత దుత్కృత్వ పై వీర ధనూంః పరివేషయ.

.....
శమీ మారుహ్య త్వరితో ధనూంః పరివేషయత్
తతః పరమదూరస్థ ముంభవృత్తి కశేబరమ్
తచ్చానీయ ధనుర్మధ్యే నిబంధుశ్చ పాంశవాః.
అథాబ్రవీ నృహరాతో ధర్మాత్మా స యుద్ధిష్ఠిరః,
యాని తత్ర విశాల నిరూధమూలాని మన్యసే
తేషా ముపరి బధ్నిహ ఇదం విప్ర కశేబరమ్
త చ్చృత్వా సహదేవస్తు పర్యబర్హత తచ్చవమ్.”

అని యిట్లు యుద్ధిష్ఠి రాజుచే సహదేవుడచే మొదట నొకమాత్రా యుధ ములను జెట్టి గోచర్యముతోఁ జాటి మనుష్యకశేబరముతోఁ గత్తెననియు, మఱియొకమారు వేటొక విప్రకశేబరము దొరకగా దానినిహత నాయా

యువములపైఁ జేర్చి కట్టెననియు, నీ రెండుపనులును సహదేవుడే చేసి నట్లును చెప్పఁబడినది. పిదప ధర్మజుఁడు శుచియై దేవత లందఱకు నను స్కరించి, వారినిగూర్చి

“నేయం భీమే ప్రదాతవ్య మయం క్రుద్ధో వృకోదరః

అపూర్ణకాలే ప్రహరే శ్కోధనంజాత మత్స్యః

పునఃక్రవేశో నస్యాత్తు పనవాసాయ సర్వదా

నమయే పరిపూర్ణేతు ధార్తరాష్ట్రాన్నిహన్మహే.”

అట్లు ప్రార్థించిన ట్లున్నది. తిక్కన తెలుఁగురచనలో నె ట్లున్నదో చూచుడు. ఇక్కడ శమీవృక్షము నెక్కి దానిపై నాయుధములను బెట్టినది నకులుఁడును కాదు, సహదేవుఁడును కాదు; ధర్మజుడే. అతడే పెట్టుటకుఁ గారణమునుగూడఁ దెలిపియున్నాఁడు తిక్కన. ఆ యాయుధములను మహోరగంబులఁ బెట్టి కట్టుచందంబున బంధించి వానిం గొనుచు నయ్యజాతశత్రుండు ధర్మదేవతా దత్తవటుం దగుటంటేసి నిశ్శంకందైన యంతఃకరణంబుతోడ శమీవృక్ష నమారోహణం దాప రించి, దేవతాపితృస్తుతు తొనరించి దివియు భువియుఁ జూచి ప్రార్థించి యొక్కవిప్రులకాఖ వాని ప్రేలఁగట్టెను. అట్లు గట్టి యాచెట్టుపైన నుండియే —తదీయాదిదై వతంబుల నుద్దేశించి నమస్కరించి.

“న ననకు నాకును దక్కఁగ

గొలలకు మీరూపు చూప కున్నతవిషవి

స్ఫురిత భుజంగౌఘభయం

కరమూర్తులు దాల్చియుండఁగా నుయుఁజుడి.

“భీముఁడు ధార్తరాష్ట్రకులభీషణరోషుఁడు చిత్త మెప్పు దె

ట్టై మదమెత్తునో యతని యాగ్రహవృత్తికి తోను గాక మి

రేమెయిదైన పంపన వహించి తొలంగుట మత్సపహితం

దేమజకుంతఁగావలయు నివ్వినమాట్లాముతోన నాతనిన్.”

అని వేడికొని పృక్షంబు దిగి దానికిఁ బ్రదక్షిణంబుగా వచ్చి ప్రణామము చేసెను. దేవతలు చూచి పెనఁ దాఁ జెప్పిన మాటల కాతఁడేమనుకొనునో యనిగాఁ జోలును, సాంత్యవచనసమేతంబుగా నతనిం గొగిటం జేర్చికొని యనునయించెనట.

ఉత్తర దేశపాఠములోను, కుంభమోణప్రతి మొదలగు కొన్ని దక్షిణదేశప్రతులలోను నకులుఁడు, సహదేవుఁడు వరుసగా శమివృక్షము నెక్కి యాయుధముల నచ్చట పెట్టినట్లుగాఁ గనఁబడుచున్నట్లంతయు ముందే చూచియున్నాము. కాని తెలుఁగులో మాత్రము ధర్మజుఁడే చెప్పి యాయుధము నచ్చట పెట్టినట్లున్నది. ఇతఁడు, పట్టననరే గాని భీమునిఁ గనఁబడకుండు. ఉని ప్రార్థించి, తరువాత భీము ననునయింపఁ బూనెనవి, ధర్మజుఁడే ధర్మదేవతవని పరమును బడసినవాడగుటని నాతఁడే యాయుధముల నా చెట్టుపైని పెట్టినాడని దీనికొక కారణమునుగూడ చూపినాఁడు తిక్కన. దీనిని చూచియే గావలయు. దక్షిణదేశప్రతులు పెక్కింటిలో పూర్వోత్తర సందర్భము సరిగా కుదురని క్రొత్తవర్ణనలు కొన్ని తిక్కన రచనతో సమానార్థముగలవి మధ్య చేర్చఁబడి నట్లగుచు చున్నది.

“విపాతా త్తరధారాంశ్చ ధనుర్ని ర్విదధుర్సహ.”

సః పాదము తరువాత కుంభమోణ ప్రతిలో

“అథాబ్రవీ ధర్మరాజః సహదేహం పరస్తమః,

అరుహ్యమాం శమిం వీర నిధత్స్వ హాయుధాన నః.”

అని ధర్మరాజుఁడు సహదేవునితోఁ జెప్పినట్లుండగా, మఱికొన్ని తెలుఁగు ప్రతులలో ధర్మజుఁడే చెప్పెక్కినట్లు గవడుచున్నది. దీనిలో నీ మొదటి పాదమునకు బదులుగా

“తాని సర్వాణి సన్నహ్యా వాసోధిః పరిదేహ్యతః,

అరుహ్య యావ దేతాని నిధాతుం వివాహగై ర్యతామ్.”

అను రెండు పాదములును, వాని తరువాత

“శమీం ఆరుహ్య మహతీం నిశీప స్వాయుధాని నః”

అని పై శ్లోకమున రెండవ పాదముతోఁ జొల్పఁదగిన పద్య పాదములు గలవు. “నిక్షేప స్వాయుధాన నః” అను వాక్యము వేఱు వేఱు ప్రతులలో వేఱు వేరుగా నున్నది. “నిక్షిపాద్యాయుధానినః”, “నిక్షిపాన్యాయుధానినః” అను పాఠాంతరములు కలవు. ఎఱ్ఱెనను “అరుహ్య నిక్షిప” అని చెప్పిన దెవరో వ్యక్తము గాలేదు. ఉత్తర దేశపాఠమునను, మింథి మోణ ప్రతియందును ధర్మజుఁడు నకులునితోనో, నహదేవునితోనో చెప్పిన టున్నది గనుక అందలి శ్లోక పాదములే యిందు చేరియుండును. తరువాత

“వైశంపాయన ఉవాచ

“తాన్యాయుధా న్యుపాదాయ కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః

స వచః పురుష వ్యాఘ్రః ప్రోవాచ మధురాక్షరమ్.”

౨: చెప్పుట చెట్టెక్కియో, క్రింద నుండియో చెప్పఁబోయుండిలేదు.

యుధిష్ఠిరః :

“బ్రహ్మణ మింద్రం వరదం కుజేనం వయదావితా,

....

“సర్వాయుధానీహ మమానుజానాం

న్యస్యా మ్యహం దేవసమీపతో వై .

“ఏషన్యా సోమయాన్యస్త స్సూర్యసోమానిలాంతికే,

మహ్యం పార్థాయ వాదేయం పూర్ణే వర్షేత్రయోదశః

నై వ భీమాయ ద్యాతవ్యం అయం క్రుద్ధో వృకోదరః.

....

అమర్నాన్నిత్య సంక్రుద్ధః ధృతరాష్ట్ర సుతా ప్రతి

అపూర్ణకాలే ప్రహరేత్ క్రోధసంరక్తలోచనః
సమయే పరిపూర్ణేతు ధార్తరాష్ట్రా నిహన్మహే.

“వై శంపాయన ఉవాచ :

“సోఽవతీర్య మహాప్రాజ్ఞః పాండవ స్సత్యవిక్రమః,
భీమాం కంఠే పరిష్యజ్య వానునీయ సరాదివః;
దైవతీభ్యో నమస్కృత్య శమీం కృత్వా ప్రనక్షిణమ్.”

ఇట్లు ధర్మజుడె చెట్టునుండి దిగినట్లు చెప్పబడినది గాని ధర్మజుడు “ఆరుహ్య నిక్షిప స్వాయుధానినః” అని ఎవరినో గూర్చి చెప్పినట్లున్నదే కాని యాతడు స్వయముగా జెట్టెక్కినట్లు పై శ్లోకములలో జెప్పబడియుండలేదు. ఇది యంతయు రెండుపాఠములలోని శ్లోకములను గుచ్చెత్తుటవలనఁ గలిగినచిక్కుగాఁ గనబడుచున్నది. ఇంతేగాక ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తకాలయమునందు బ్రౌణదొరగారిచే సంపాదించి పెట్టబడిన తెలుఁగక్షరముల ప్రతిలో మఱియొక విశేషము కలదు. కుంభిమూల ప్రతిలో పాండవులు పట్టణము పై పునకుఁ బోవుచు నచ్చటి గోపాలా విపాలురతో నది నూట యొకబది సంవత్సరముల తమతలి కశేబుని చెప్పుచు నగరమును బ్రవేశించిరని మాత్రమే చెప్పబడియుండుటగా, బ్రౌణదొరగారి ప్రతిలో

“త మేన మూచు ర్ధర్మజ్ఞా కుంధర్మో న తదృశ్యః”

అన్నదాని తరువాతనే (తిక్కన రచన తనుకూలముగా)

“అథాబ్రవీద్ధర్మరాజా.... పరంతప,
ఇదం నో మృగ మభ్యాశే గతసత్వ మచేతనమ్;
ఏత దుష్కృత్య వై వీర ధనూంషి పరివేష్యయః.

“వై శంపాయనః

“ఏవ ముక్తా మహాబాహుః సహదేవో యథోక్తవత్,
శమీ మారుహ్య త్వరిత్ ధనూంషి పరివేష్యయత్;

పునఃపునశ్చ సంవేష్ట్య కృత్వా సుకృతచారిణః,
 అథాపర సుదూరస్థం ఉంభవృత్తి కళేబరమే;
 తచ్చానీయ ధనుర్మధ్యే వినిబధ్యంత పాండవాః,
 అథాబ్రవీ న్మహారాజో ధర్మాత్మా స యుధిష్ఠిరః;
 రజ్జుభి స్సంవృతం ప్రాజ్ఞ వినిబధ్నీహి పాండవ.”

అని యీ పని యంతయు ధర్మజుఁడు సహదేవునిచే జేయించినట్లు చెప్పు శ్లోకములు కలవు. ఈశ్లోకములు కుంభఘోణప్రతిలో సహదేవుఁడు తా నాయుధములను వృక్షముపై బెటుటకు పూర్వమే చేసినట్లుగా జేప్పుచు నింతకు పూర్వమే చేర్చబడినవి. అనఁగా తెలుఁగు ప్రతులలో ధర్మజుఁడే చెట్లెక్కి యాయుధములను దానిపై బెట్టి దేవతలను బ్రార్థించి నట్లును, అతని శవాదులను సహదేవుఁడు వానిపై గట్టినట్లు నున్నను, తిక్కనరచనయందువలె నానుపూర్విగనబడకయుండ, కుంభఘోణప్రతి ధర్మజుఁడు చెట్లెక్కి పెట్టినట్లు చెప్పక క్రింద నుండియే దేవతలను స్తోత్రము మాత్రము చేసెనని తెలుపుచున్నది. తిక్కన శ్లోకము లాయా సందర్భములలో నద్దివేయబడినవై యున్నవి. తిక్కన యానుపూర్వి బ్రాన్ దొరగారి తెలుఁగుప్రతిలో కనబడుచున్నది.

దీనిని బట్టి తిక్కన రచన దక్షిణదేశప్రతుల పాఠములో నెట్టి చిక్కుల కల్పించినదో స్పష్టమగుచున్నది. ఉత్తరపాఠములో లేని విషయములలోఁ గొన్నియైనను తిక్కన ననుసరించి రచింపబడినట్లు హింసఁ దగి యున్నది.

బృహన్నలను పుత్రుడు సారథిగా చేసుకొను విధము

బృహన్నల యుత్తరుని సారథిగాఁ గుదురుకొను మఱియొక సందర్భము పరిశీలింతము.

ఉత్తరుఁడు సారథికొలుకె వెదకు గొనుచు,

“పశ్యధ్వం సారథిం శీఘ్రం మమ యుక్తం ప్రయాన్యతః.

.....
సంలభేయం యది త్వన్యం హయయాత్వా నరం.

.....
పశ్యేయ రద్య మే వీర్యం కురవస్తే సమాగతః

కింను పార్థోఽర్జునః సాక్షాదయ మస్మాన్ ప్రదాధతే.”

అని యుత్తరుఁడు ప్రగల్భములు పలుకుచు నర్జునునిపే చెత్తుట ద్రౌపది విని, సహింపక,

“తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా భాషతః స్మ పునః పునః;

నామర్షయత పాంచాలీ వీభత్సః పరికీర్తనమ్;

అతై న ముపసంగమ్య ప్రీమధ్యా త్స యశస్విసి,

ప్రీడమానేవ శనతై రిదం వచన మబ్రవీత్;

యోఽసౌ బృహద్వారదాభో యువాను ప్రియవిరళః;

బృహన్నల ఇతి భ్యాతః పార్థ స్యాసీ త్స సారిః.”

అని బృహన్నల వెనుక పాచ్చనకు సారథిగా నుండెను గావున నాతని సారథిగాఁ బడసినచో కౌరవులను సులభముగా జయింపగలవని ద్రౌపదియే చెప్పినట్లు తర దేశపాతమునఁ గాదు. మఱికొన్ని యుత్తర దేశ ముద్రితప్రతులలోను, దక్షిణదేశ ప్రతులలోనుగూడ నుత్తరుని మాటల నట్లునుఁదే విని యుత్తరచేఁ జెప్పించి తననుసారథిగా నుత్తరుఁడు గ్రహించునట్లు చేయుమని ద్రౌపదిని ప్రేరేపించిన టున్నది.

“శ్రుత్వా త దరునో వాక్యం రాజ్ఞః పుత్రస్య భాషతః,

అతీతసమయే కాలే ప్రియాం భార్యా మనిందితామ్;

.....
ఉవాచ రహస్యముప యదిష్టా నర్వాల్లకోవిదః,

ఉత్తరాం బ్రూమగు న్యితి శీఘ్రం మనాద్వచదిమమ్;

అయం వై పాండవ స్యాసీత్ సారథః సంగతో దృఢః.”

కుంభఘాటప్రతిలో నుత్తరదేశపాఠశ్లోకములతో నీ పైఁ జెప్పఁబడిన శ్లోకములు గుచ్చియై త్తఱచినవి.

“తవ్య తద్వచనం శ్రుత్వా శ్రీః చాత్మ ప్రశంససమ్,
నామర్ష యత పాంచాలీ బీభత్సోః పరికీర్తనం.”

అను శ్లోకము తరువాత మరల అర్జునుఁ డాయుత్తరుని మీఁదల నని ద్రౌపదితోఁ బలికె ననికూడఁ జెప్పఁబడినది.

“శ్రుత్వా తదర్జునో వాక్య ముత్తరేణ ప్రభాషితం.”

ఇక తెలుఁగుప్రతిలోను, మఱికొన్ని చక్షుదేశ ప్రతులలోను
“అపై వ మువకసంగమ్య పార్థం పార్థప్రియా నరీ,
ఉత్తరన్య వచ స్పర్వం యథా తత్య మథాబ్రవీత్;
తచ్ఛ్రుత్వా చార్జునో వాక్యం ద్రౌపద్యాః పరికీర్తితం.”

.....

ఇట్లు ద్రౌపది యుత్తరుఁడు పలికిన వలుకులు చెప్పఁగా పిమ్మి యర్జునుఁడు పనవాసకాలమగుటను నిరూపించి తనను గూర్చి యుత్తరచే నుత్తరునితోఁ జెప్పింపుమని పలికినాఁడు. ఇది యంతయు తిక్కనరచనకు నరిపోవు చున్నది చూడుఁడు.

“అనునప్పుడు తత్ప్రదేశంబున మునికింజేసి,

“విని ద్రువదధరణీవతినం

దన సామర్థావహాసతరళహృదయ యై

చవి తద్వృత్తాంతము నా

తని వలుకులు చెప్పె వింద్రుని నయమికోదన్.

“అతం డక్షాతవాసవత్సరం దతీతం బగుట నిరూపించి పాంచాలీ కిట్లనియె. నీవు పోయి వారలతో విట్లనుము . . .”

ద్రౌపది తనంతట తానే యర్జునునితో సంప్రదింపకయే బృహన్నల సారథ్యము చేయఁగలఁడని చెప్పుట యంత యుచితముగ లేదని తలంచి తిక్కన యిచ్చట మార్చియుండును. అజ్ఞానవాసరాలము పూర్తియైనదని యీమెకును తెలిసియే యుండుటచే నీ యపరాధమును బోగియిం బృహన్నలకు పెంబనే తెలియఁజేసినది. అతఁడు నజ్ఞాతవాసరాలపురంబితీతంబగుట నిరూపించి యీమెను చారిత్రాఁదనను గూర్చి చెప్పుచున్నాఁడు. కాని ద్రౌపది సరాసరి యుత్తరుని యొద్దరే పోయి చెప్పిన యుత్తర యొద్దకుఁబోయి యీమెచే జ్యేష్ఠఁడలఁచుటబోఁదన తెలివి తేటలను గనుపఱచినది. ఆమె యుత్తరతోఁ జెప్పుట నెంత స్వల్పభాషితముగా రమణీయముగా నుపతేధింగి రచియించినాఁడో తిక్కన చూపుటఁ :

“జనవతినందనుండు దగు సారథి నారయుచున్నవాఁడెటెం
గిన పని చెప్పఁగావలయుఁ గ్రీడి మనంబున మెచ్చినట్టి నే
ప్పును భుజశక్తియుం గలిగి రూఢికి నెక్కిన సూతవృత్తిమై
నని సడినన్న యేదైట బృహన్నలకుం గల దంబు జాననా.

“అర్జునునకు భాంధవ దహనాదులైన
విక్రములు నా బృహన్నల పెరవలెలావు
గాదె జయ మొనరింపె లోకంబు తెలుఁగ
నునిద దీని నెఱింగింత ముత్తరునకు.”

ఈవి మన మిద్దఱముపోయి యెఱింగింతము రమ్మని తీసుకొనిపోయినది.
“ఎఱింగినపని చెప్పఁగావలయు” ననుటలో ద్రౌపదియొక్క గడుసుఁ
దనముం వెల్లడియైనది. “నాకు తెలిసిన పనిగదా చెప్పకుండిన భాగుండ
దేమో యని చెప్పుచున్నానేగాని మఱియొకటికాదు” అని అర్జునునికి
తనకుఁగల శ్రంబింధ మేమాత్రము స్ఫురింపకుండునట్లు చూచుకొన్నది.
అతైఱంగు నముచితంబుగ నెఱింగించుటయు ముత్తరుఁడు “అర్జు

నైరంధ్రి నన్ను నిట్లానిగొనఁగ నేల... బృహన్నల సారథియైన టిని నవ్వరే" యని పలుకఁగా నాతనికి దగిన సమాధానముగా

“కారవసేన గాదు త్రిజగంబుల నొక్కట నెత్తి వచ్చినం
దేరు బృహన్నలావళగతిం జరియించిన గెల్వవచ్చుఁ ద
ద్వీరగుణంబుసాంపు వృథివీరనందన యు న్నెఱుంగుదున్
గారణజన్మమై తనువికారము వచ్చినఁ బెంపు దప్పునే.”

అని పలికి యాతని నెట్లో యొడఁబడిచినది.

ఉత్తర పోయి బృహన్నల నన్న సారథ్యమునకై వేడుటలో

“నైరంధ్రి రాఖ్యాతి బృహన్నలే తాకిం
సుశిక్షితాఃసంగ్రహణే రథాశ్వయోః,
అహం మరిష్యామి న మేత్ర సంశయో
మయావృతా తత్ర నచే ద్గమిష్యసి.”

నీవు వెళ్ళకపోయినచో నేను వచ్చిపోవుదునని, సంస్కృత మూలమున కుంభఘోణప్రతిలో కలదు. కాని తిక్కన యెంత ముద్దుగాఁ బలికించినాఁడో చూడుఁడు:

“నీ వొడంబడక తక్కుట నావలని వాత్సల్యంబుఁ గొలుంత
వఱుచుట. యొ వివంబులం దెత్తునని పూనిపచ్చితి నీవును నా పలుకులు
కుఱుచసేయక నీ పెంపునుం ప్రకటంబుగా రథంబు గడప నియ్య
కొనుము.” అనిన నమ్ముదితపలుకులు ముద్దుచేసి,

“భవదీయప్రార్థనచేఁ
దివిరి పరమధుష్కరములఁ దీర్చియయిన ను
త్సవ మొనరించెద సా
ధ్యవిధం బొక డనఁగ నేల యంబుజవదనా.”

యని తన ప్రభావమును బ్రకటించి ముందు తాను సాధింపఁబోవు పరమ దుష్కరకార్యమును సూచించినవాఁడుకూడ నై నాఁడు. ఇట్లు తిక్కన యెచ్చటికచ్చట నాయాపాత్రల సంభాషణలు వారివారి గుణశీలములకుఁ దగియుండి ధ్వనితోఁగూడినవై ఉత్తరకథార్థమును సూచించునవిగాఁ జేయుచుండును.

విరటుని కొల్వ-భీముడు

ఈ పై పద్యముచే నాలుగై దాశ్వాసములందలి కథయు, నందఱు నుఁడు నాయకుఁ డగుటయు సూచింపఁబడినట్లే, మొదటి యాశ్వాసము నంతమున ద్రౌపది పలుకుల మూలముగాఁ దరువాతి యాశ్వాసమున జరుగఁబోవు కీచకవధ వృత్తాంతము, భీముని నాయకత్వము గూడ సూచింపఁబడినవి. ఇంతకు పూర్వమే విరటుని కొల్వ ప్రవేశించిన సందర్భమున భీముఁడు పల్కిన

“తలమును లావు విద్య మెయి దర్పముఁ చేర్చి పెనంగు తెట్టి మల్లల విలుతున్ వడిన్ గడియలోనన చూడ్కికి వేడగ

సేయుదున్.”

అను పల్కులమూలముగా నా కీచకవధకు ముందు జరుగఁబోవు మల్లల యుద్ధప్రదర్శనముగూడ సూచితమైనది. ఇట్టి యాశ్వాసముననే గాక కీచకవధకు తరువాత ఫలితముగా సంభవించిన దక్షిణగోత్రహతాతకుఁ గూడ భీముఁడే నాయకుఁడగుటచే రెండుమూఁదాశ్వాసములకు నీతఁడే నాయకుఁడు. ఈతనిని కేవలము నాయకునిగఁ జేయుటయే గాక, ద్రౌపది చెప్పినట్లుగా నుత్తమ నాయకత్వగుణము లాతనియం దాపొందినాఁడు తిక్కన. కావుననే మూలమునందలి పాత్రకును, తిక్కన పాత్రకును గొంత భేద మగపడుచుండును. తత్తత్పాత్రాన్మీలనమునకుఁ దగినట్లుగా మూలమున రేనివిషయములను గొన్ని యాతఁడు చేర్చవలసివచ్చుచుండును. “తెట్టి మల్లలను విలుచు” విషయము మూలమునఁ గానరాదు.

“నియుద్ధ శీలోస్మి సదాహి పార్థివ

గజాంశ్చ సింహంశ్చ సమేయివా నహమ్.”

అని మాత్రమే కలదు. అతని యుత్తమ నాయకత్వమునుగూర్చియునేమి లేదు. విరటుని కొల్వులోఁ బ్రవేశించు సందర్భమున నీతని యాచారము నెట్లు వర్ణించి యాతఁడే తిక్కన యెట్లు పలికించినాఁడో చూడుఁడు:

“చూప తెల్లను దన రూపంబు చూడ్కికి

ప్రేగైన నత్యంత విస్మయంబుఁ

జొందుచుండ నమీరణపుత్రుడగ్ర

జుండు పోయిన దెసఁ దప్ప నొండువలన

సమదహరణపతి గమనమున మత్స్య

ధరణివల్ల భునభ చేర నరుగుటయును.”

తిక్కన భీముని గమనమును వర్ణించినప్పు డెల్ల ను దానిని సమద హరణపతి గమనముతోడనే పోల్చుచుండును. తరువాత మల్లుని తోడి యుద్ధమునకుఁగా భీముఁడు మల రంగమునఁ బ్రవేశించినపుడు రూడ నాతఁడు “మెత్తన యియ్యకొని గర్జించి గజాలస్యంబున నంగణంబు బొచ్చి నట్లుగా వర్ణించినాఁడు. అక్కడ మూలములో “శార్దూల శిథిలం చరణ” అని యున్నది. మల యుద్ధరంగములోనికి మల్లులు వచ్చుటను గజాలస్యగమనముతోడను పోల్చుటయే యుత్తరంబను విషయ మాంధ్ర దేశమున కు స్తీ పండ్లములకు వస్త్రాదులు నడచురీతిని చూచినవారికిఁ దోచకఁబోదు. తిక్కన తన కాలమున నాంధ్రదేశమున విశేషముగాఁ బ్రబలియన్న యీ కు స్తీ పండ్లములను మనమున నిడికానియే భీముని మల్ల యుద్ధవర్ణనను రచించినాఁడనుటలో నందేహములేదు. భీమునిక బెద్ద వస్త్రాదుగా మద్దేశించియే యాతని నాయాసందర్భముల తిక్కన వర్ణించినట్లు కనఁబడుచున్నది. అయితే యిక్కడ బం. పరి. వారి పాఠ ములో, ననఁగా నుత్తరదేశప్రతులపాఠములో

“ఉపాయయో సింహ విలాసవిక్రమః”

యనియు, పెదప విరటుఁ డీతనిఁ జూచి,

“సింహోన్నతాం స్తోత్రయ మతీవ రూపవాన్,

ప్రదృశ్యతే కోను నరర్షభో యువా”

అని పలికినట్లుండఁగా, దక్షిణదేశప్రభులలో మొదల.

“ప్రకౌదరో దృశ్యత సింహవిక్రమః”

అనియే యున్నను, తరువాత నుత్తరదేశపాలకులలో లేని ప్రక్షిప్త శోకములలో నొక దాని యందు

“సభాగతో వారణయాథపోవమః”

అను పదేశణ ముండుటచే నిది తిక్కనవచనము జూచి రచించిన దేమో యను సందేహము కలుగుచున్నది.

భీముఁడు ధరణిపల్లభుని సభనుప్రవేశించిన రీతియే గాక యా సమయము నందలి యీతని రూపురేఖలు, గమనమై ఖరి చూచిన పరిస్థితి భావముల కలుగునో వర్ణించి చూపినాఁడు.

“ఉలుకును వెక్కనపాటును

దలకొను నెన్నునముతోడ ధాత్రీరమణుం

దలఘుభుజ విపుల పక్ష

స్థల రేఖాకాంతిఁ బరవశత్వముఁ జొందెకా.”

అతని పై వేషంబు చూచిన ఉలుకు, వెక్కనపాటును, విపులపక్షస్థల రేఖఁ జూచిన పరవశత్వము గలిగెననుటతో తిక్కన ఎంత తూచినట్లు వర్ణించినాఁడో చూడుఁడు. అట్లు భీముఁడు మునుజేండ్లు కడకుఁబోయి జయశబ్దయుతంబుగ, వినయంబున మ్రొక్కి నిభృతుఁడై - విన్నవించినట్లు. భీముని రూక్షత్వ దర్పములతోపా జూతని వినయసంపదను వ్యక్త కరించుటకు తిక్కన ప్రత్యేకశ్రద్ధ పోషించినట్లు వినఁబడుచున్నది.

వెనుక భీముడు ధర్మజునితోఁ దాను మెలంగురీతిని జెప్పునప్పుడు కూడ “గర గరగా గూడుఁ గూర నరేంద్రుని చి త్తమునకు వచ్చిన యాచందమున నొనర్చి నేర్చి మెలఁగుదుఁ గరము వినీతి మెఱయ” యని పలికినాడు. ‘నిభృతుడై’ యను విశేషణమే యాతని ప్రిసీతత్వమును బహిర్గతము చేసి కార్యరూపమునఁ గనఁబఱచుచున్నది. ఇత నాతఁడు విన్నవించినరీతిలో వినయము లేకపోలేదు గాని, ధర్మము, ననాగరకుని సరళత్వముతో (simplicity) గూడిన రూక్షత్వము (rudeness) వంటి రూక్షత్వము నెంత చక్కగాఁ గనఁబఱచినాఁడో చూడుడు. ఇచ్చట భీముని నోట శార్దూలవృత్తమును బెట్టిన తిక్కనార్యుని యాచిత్యగ్రహణము నేమని కొనియాడవలసినది.

“దేవా, నాలవజాతివాఁడ నిను నర్థిం గొల్వఁగా వచ్చితి
సేవాదక్షత యొందు మై నెరుఁగ నీ చిత్తంబునఁ మెచ్చున
స్త్రీ వంశం గడు నేర్తు బానసమునం దిచ్చోటనే గాదు న
న్నేవీటన్ మిగులంగ నెవ్వఁడును లేఁ డెట్టంగులం జూచినన్.”

అథావములు, వానిని నిర్భయముగా తిక్కన చెప్పినట్లు “నిర్భకాలాపముల” మున్న దున్నట్లు చెప్పినరీతి, వానిని శార్దూలవృత్తమునఁ జదువుటచేఁ గలిగిన యొకవిధమగు గాంభీర్యము, అన్నియు భీముని స్వభావమునకుఁ దగినట్లే యున్నవి. ఇంకను నాతని వైఖరి అభినయమును జూడుడు. మత్స్యభూరమణుం డెట్లు నిను శూద్రుఁగాఁ దలవఁగవచ్చు ధరణీభరణక్షమమూర్తి వీపు నీకుఁ దగిన యానము నాననాదుల నిచ్చెద గజవ్రజముం బరికింపుమని పలికినమీదట

“.... మొఱకుచందం

లున మోమడ్డము గదల్చి భూవిభుఁడు నదా

జనులు విన ననిలసుతుఁ డి

ట్లనియెన్ బ్రస్ఫుట నిర్భకాలాపములఁ.”

మొఱకుచందమున మో ఘడ్డముగఁ గదల్పుట యెంత స్వాభావిక
వర్ణనమై యున్నది. అతని పలుకు లెంత నిర్భయములై యున్నవో
చూడుడు:

“నా కవియైల నేల నరనాథులకుం బ్రయముందునట్లుగాఁ
భాకము సేయనేర్తు జనపాలక, దర్శనుతుండు పెద్దయుం
జేకొనియుండు

“వలసిన నేలా మేను బలవంతుడఁ గాఁబడుపోతు దంతి బె
బ్బలి మృగనాథునిం దొడరి పోరుదు శూరత యుల్లసిల్లఁగాఁ
దలమును లావు విద్యమెయి దర్పముఁ జేర్చి పెనంగు జెట్టిమ
ల్లల విలుతున్ వడిన్ గడియలోనన చూడ్కికి వేడ్క సేయుదున్.”

“కొలువుగొను మొల్ల కుండుట
గలిగినఁ బొమ్మనుట యంతకంటెను మే లే
వలసినకడ కేఁగెద నీ
తల పెయ్యది యానతిమ్ము వరణీనాథా”

ఈ భావములుగాని, యీరీతిని పలుకుటగాని ప్రాచీనోత్తర
దేశపాఠమున లేదు. దక్షిణదేశపు ప్రతులలో మాత్రమే గానవచ్చు
చున్నది. విదవ నతని యీ నిర్భయకాలాపములఁ జూచి పరటుఁడు వెను
కకుత్స్థి “మూర్ఖం ఛందానురోధేన” యనుసామెతననుసరించి కాటోలు

“ఇమ్మహనీయ యావమున నేత్తెఱ గన్గొని నీకు వేడ్కయో
గ్య మృగుభంగిఁ జెప్పితిమి గాని నరోత్తమ, యొండుగాదు నీ
వెమ్మొయినైన నిల్చుటయొ యిష్టము”

అని “సానునయంబుగాఁ బలికె”నఁట. దీముఁడును మనమున నూహింపఁ
యొందెను.

అట్లు భీమునివలెనే తక్కిన వారందరూ “దమతమవర్ణము
నెడల సకలజనములకు హృదయానురంజన మొనర్చి తార్కికులు
తోట, యడకువ, తగవు, మెలపు నెఱిదెలుంగును వాటింప నేర్చు
గలిగి” యుండిరట. పాండవుల యజ్ఞాత వాసకాల ప్రవర్తనమును
గూర్చి యెట్టి సముచితంబులగు విశేషణములతో వర్ణించినాడో
చూడుడు:

“ఉన్నతటి వివిధదేశో

త్పన్నులు నద్భుత విధాయి బలవిక్రమనం

పన్నులు నగు మల్లులు విభ

వోన్నతుడగు విరటుపాల నుద్బటవృత్తిః

“తమలోన మాటలాడెడు

సమయంబున నొక్కరుడు విశాలోరస్కుం

డమితబలుడు పంచానన

సమభీషణమూర్తి యధిక సంరంభమువఱు.”

అని మల్లుని రాకను గూర్చి చెప్పట తునక్రమించినాడు తిక్కన.
తాని మూలమున

“అథ మాసే చతుర్థేతు బ్రహ్మణః సుమహోత్సవః,

అసీ త్సమృద్ధో మత్స్యేషు పురుషాణాం సమంతతః:

తత్ర మల్లాః సమాపేతు ర్నానా దిగ్భ్యో స్సమాగతాః

.... ..

అనకృల్లబ్ధిలక్ష స్తే రంగే పార్థివసన్నిధౌ

తేషా మేకో మహా నాసీ త్సర్వమల్లాన్ సమాహ్వాయన్.”

అని పాండవులు విరటుని కొల్వ ప్రవేశించిన నాల్గవ మాసమున నొక
బ్రహ్మోత్సవమునకు మల్లులందఱు విరటుని శబ్దమును జేరిరని

యున్నది. దక్షిణదేశపాఠములలో నిది “శంకరస్య మహాత్మవః” శంకర మహాత్మవమని యున్నది. తిక్కనార్యుఁడీ మహాత్మవ విషయమే తలపెట్టలేదు. ఈ శంకరాత్మవము గాని బ్రహ్మాత్మవము గాని తెలుఁగుదేశములో జరుపునాచారము లేకుండుటచే గాఁబోలు తిక్కన దీనిని వదలివేసినాఁడు. ఇంతేగాక యేదోయొక యుత్సవ సందర్భమున నూరిలో మల్లులు చేరిరనియు, వారిలో నొకరితో విరటఁడు భీమునిఁ బోరించెననియుఁ జెప్పుట విరటుని “వైభవాన్నత్యములకుఁ” దగినది కాదని తలంచియుఁగూడ నా యుత్సవ విషయమును జూటవిడచి మహావైభవాన్నతుఁ డగు విరటఁడు వివిధ దేశములందలి మల్లులను రప్పించి వారికి మడిమాన్యములిచ్చి వానరు మల్ల విద్యా ప్రదర్శనములను జూచు వేడుకగలవాఁడై యుండెనని సూచించినాఁడు. గోప్పసంస్థానములయందు రాజులు మల్లుల నాదరించుట సుప్రసిద్ధమే. మనుమభూపాలుఁడు గూడ నట్లు చేసియుండునని తలంపవచ్చును. కావుననే తిక్కనార్యునకు మల్లయుద్ధ వినోదములం దాదరము, వానికి సంబంధించిన పేరీలను గూర్చిన సన్నిహితజ్ఞానము కలిగి యుండును.

ఆ ట్లామహాత్మవసందర్భమున వచ్చిన మల్లులలో నొకఁడు త్రిగల్పములు పలుకుచున్నఁ జూచి భయకంపితులై యెచ్చట మల్లులందరు నోరు మెదపకయుండ, విరటఁడు కోపముతో మీ మాన్యములను, వేతనములను తీసివేయుదునని బెదరించి వట్లును, ధర్మజుడని జూచి భీముని గూర్చి తెలిపినట్లును దక్షిణదేశ ప్రతులలోఁగలదు.

“విరాటో వీక్ష్య తా మల్లాః త్రస్తాః పాత్య మువాచహ
అనేన సహ మల్లేన కో యోద్ధుం శక్తిమా న్మరః
ఇత్యుక్తాస్తే విరాటేన పర్యే మల్లా విశంభితేః
తూష్ణ మానసా తతో రాజా క్రోధా విప్లవ ఉపాచహ.

గ్రామాశ్చ పేతనాన్యేషాం మల్లానాం హరయా మ్యహమ్;
తతో యుధిష్ఠిరోఽవాదీత్ శ్రత్వామతస్యపతే ర్వచః”

తిక్కన యీ విషయమంతయు పదలి వైభవోన్నతుడనుటచే విరటుని గొప్పతనము సూచించినాడు. మాన్యములిచ్చి మరల శ్రీసికాందునని బెదిరించునట్టి సులభ కోపుడును, లఘుహృదయుడును కాఁడని సూచించుటకే యీ విషయమును పదలి వేరు విశేషణములను వేసినాడు. విరటున కీ మల్లయుద్ధముల నేర్పాటుచేసి వేడుకచూచు నువాటు కలదనియు, నితైఱంగున భీముడితనికి వేడ్కనలుపుచుండుటే గాక చక్కని మల్లులు లేనితఱి నంతిపురంబులలోఁ గూడ నింతులు చూచుటకుఁగా నయ్యవనీకొంతుండు శార్దుల శుండాలాదులతోఁ బోరించుచుండెడి వాఁడనియుఁ దెలిపి యున్నాడు. విరటుని కిదియంతయు వేడుకయే. భీముడును దాను వేడుకకే పెనఁగుచున్నట్లు స్పష్టముగాఁ జెప్పినాడు.

“అధిప ధర్మజుపాల నున్నప్పు డతని

వేడుకకుఁ దగఁ బెనఁగెడు వింతలైన

జెట్టిమల్లులతో నిప్పు డట్టువోలె

నీదు వేడ్కకుఁ బెనఁగుదు నేర్చినట్లు”

అని ధర్మతనయు కనుసన్నగనుంగొని, మెత్తన యియ్యకొనియెనటఁ
మూలములో భీముడినందర్భమున నెట్లు ప్రవర్తించినాఁడో చూడుడు.

“అనరేంద్రే తే ప్రభావేన శ్రయా శర్త్యాచ శాసనాత్,

తినేన సహ మల్లేన యోద్ధుం రాజేంద్ర శక్నూయామ్,

మహాదేవస్య భర్త్యాచ తం మల్లం పాతయా మ్యహమ్.”

“ఓరాజా, నీ ప్రభావముచేతను, శక్తి శాసనములచేతను ఈ మల్లునితోఁ బోరుటకు శక్తిగలవాఁడ నగుచున్నాను. మహాదేవుని యందలి భక్తిచేత నీతనిని పడఁగొట్టఁగలను” అని యీ మూలమునఁ గలదు. రాజు శాసనమువలననే యీతఁడు పెనఁగుచున్నట్లున్నది.

భీమునిగూర్చి రాజునకుఁ జెప్పుటలోఁ గూడ నెంతచమత్కారముగ రచించినాడో చూడుఁడు. విరటునియొద్దనుండు మల్లులు తమలో మాటలాడుకొనుచుండెడు సమయమున “నొక్కరుఁడు విశాలో రస్కుం డమితబలుఁడు పంచానన సమ భీషణమూర్తి యధికసంరంభ మున” నానరపతి యెదుట నిల్చి మ్రొక్కి భుజాస్పృశనంబుచేసి,

“నేల నాలుగు చెఱఁగుల నృపులకొలుపు
లందు నేను వర్తించితి నవనినాథ
యగ్గలించి నాయెదుర బాహుప్సించి
కడఁగఁజాలెడు మల్లలఁ గాన నెందు”

అని చెప్పినాడట. ఈ విషయము మూలమున లేదు.

“ఆగతం మల్ల రాజం మాం కృత్స్నే పృథివిమండలేః
సింహవ్యాఘ్ర గజై స్సార్థం క్రిడంతం విద్ధి భూపతే”

అనిమాత్రమే యన్నట్లున్నది. “నేల నాలుగు చెఱఁగుల నృపుల కొలువులందు నేను వర్తించితి” నని యీ మల్లునిచే పలికించుటలో తిక్కన యాసందర్భమున నెన్ని విశేషగుణములను సాధించినాడో చూడుఁడు. అ జాతీయ ప్రయోగమువలన నామల్లుని దర్పము నౌర్ధత్యము నెంత సులభముగానో మన మనముల కెక్కునట్లు చేసి నాడు. ఈతఁడాగంతుకముగ నేయుత్పవసమయమునకో విరటుని పట్టణము చేరినవాఁడు కాక, ప్రసిద్ధులగు రాజుల కొలువులన్నిటిని జూచుకొనుచు, నచ్చటి ప్రసిద్ధమల్లల నోడించుచు దిగ్విజయమునకై బయలుదేరినవాఁడు. అట్టివాఁడు గనుకనే విరటునియొద్దనున్న మల్లల అందఱు జరిగినారు.

“....వాని సముదాకృతియం బటువాక్యవృత్తియం

గని విని మల్లలెల్ల భయకంపితమూర్తులు దార్చి మాఱున

ల్కను గనునిచ్చి చూడను మొగం బెగయింపను జాలకున్నవారు.”

అప్పుడా జనపతి వేడ్క ప్రమోదుపడుచందముగాంచి యుద్ధిష్ఠిరుండు భీముని విషయమును రాజున కెఱింగించెనని చెప్పుచు ధర్మజుఁడీ విషయమున తాను కలుగఁజేసికొనుటకుఁ గారణమును దెలిపినాఁడు. ఇక్కడకూడఁ జనపతివేడ్క ప్రమోదుపడుట యని చెప్పుచు నిదియంతయు వేడుకకొఱకు జరిగినదనియే సూచించుచున్నాఁడు. మల్లుల యశ కస్థితి మన కన్నులయెదుట రూపొందునట్లుగా (Picturari squee) వర్ణించినాఁడు. పల్కను. జూడను, మొగమెత్తుటకైనఁ జాలకుండిరఁట. జనపతివేడ్క ప్రమోదుపడుచందముఁ జూచియే యుద్ధిష్ఠిరుఁడా వ్యవహారమునఁ బ్రసక్తి కల్పించుకొనెనను నుద్దేశము (motive) మూలమున లేదు. మూలపాఠముకూడ నిచ్చట రెండు విధములుగా నున్నది. ఉత్తరదేశ ప్రతుల పాఠములో ధర్మజుఁడు నలహ చెప్పుట యను విషయమే లేదు సరిగదా, మల్లులందఱు ముఖములు తేలవేయఁగా విరలుఁ డప్పుడు సూతుని వానితోఁబోరించెననియు, సూతుఁడశక్తుఁడగుటను జూచి సూదునిచే పిదప పోరించెనని మాత్రమే కలదు.

“యదా సర్వే నిమనసస్తే మల్లా హతచేతసః,
అథ సూతేన తం మల్లం యోధయామాన మత్స్యరాజ్;
కించకోఽపి యదా మల్లం న విశేషయతే బలాత్,
తదా సూదేన తం మల్లం యోధయాన మత్స్యరాజ్;
నోద్యమాన స్తథా భీమోదుఃఖేనై వాకరో నృతిమ్,
నహి శక్త స్స దాక్షిణ్యాత్ ప్రత్యాఖ్యాతుం నరాధిపమ్.”

ఇచ్చట నీపాత్రలఁగూర్చిగాని, వారిచర్యలనుగూర్చిగాని మన కెట్టి యుత్సాహమును కలుగుటలేదు. అవి కోయ్య బొమ్మలవలె నుండెనేకాని వానియందు జీవకళ, చైతన్యము నగనడదు. ఇఁక దక్షిణ దేశ పాఠమునందలి కథ యంతకంటె తిక్కన కథకు దగ్గఱగా నున్నది. ఇందు మల్లయుద్ధరంగమునకు కీచకుఁడు రానేరాఁడు, వాని ప్రళం

నయే లేదు. రాజునెదుటకు వచ్చిన భీముని యాచారము పునకు మూలములో నేమియుఁ గనఁబడదు. తిక్కన పునకు చక్కగాఁ జూపినాఁడు.

“.... అతఁడు భయభక్తులతోఁ

జనుడెంచి మల్లవర్గముఁ

గని మై వెలుగంగ నిలిచె కౌతూహలియై.”

రాజునొద్దకు వచ్చినపుడు భయభక్తులతో వచ్చి నిలిచినను మలులను జూచినతోడనే వారితోఁ బెనఁగవలయు ననెడి కౌతూహలముతోపాటాతని మెయియుఁ బెరిగినదట. భీముని శీలముపట్ల నీ యభినయసూచన యెంత సముచితంబై నదో గమనింపుఁడు. కాని రాజామల్ల ముఖ్యుం జూపి యితనితోడి కయ్యంజునకు నన్నద్దండపు కమ్మని చెప్పినను ధర్మతనయుని కనునన్న గనుంగొనక మారుపలుకలేదు. పలికినపుడై నను సంస్కృతమునందువలె “తం మల్లడి పాతయా మహ్యం” “మల్లేన యోద్ధుం శక్నుయాం” అని చెప్పక “ధర్మజునిపాలను వింతలైన జెట్టి మలులతోఁ బెనఁగుచుఁడును. ఇప్పడట్టువోలె నీదువేడకకుఁ బెనఁగెద నేర్చినట్లు” అని వినయము దోవఁ బలికినాఁడు. “అని మెత్తన యియ్యకొనినాఁడు.” సామాన్యముగా భీముఁ డెవ్వరిమాటలను లక్ష్యపెట్టక నమయము సందర్భమును లేక ప్రతిపనికిని తన శరీరబలంబుపై ననే యాధారము మోటమొద్దు వంటివాఁడను సామాన్యభిప్రాయముఁ బోఁగొట్టి, యాతని శరీరబలమును, పట్టుదలను యుక్తాయుక్తవిషక్షణ లేక ప్రయోగించువాఁడు కాఁడని చూపుటకే తిక్కన యత్నించుచున్నట్లున్నవాఁడు. వాని సహజగుణములను జూపుచునే వినయాదిగుణములను మఱకొన్నిటి నాపాదించి భీముని శీలము వించుక సంస్కరింపఁదలంచి (tone down) నట్లు తనఁబడుచున్నాఁడు. కావుననే భీముఁ డన్నగారి కనుసంజ్ఞ గైకొననిది మాటలాడనై నలేదు. “భవదాజ్ఞా దృఢవింధ సంయమిత కుంభద్యేగమై” యున్న దొక యద్భుతద్విషమై కాదు, ఈ

భీమకార్డులముకూడ నట్టిదే యని సూచింపఁదలచినట్లున్నాఁడు. అట్లు 'మేతన' యియ్యకొనినను, వెంటనే గర్జించి, గజాలస్కంబున నంగణంబు సొచ్చి, భూపాలునిచుంపట భుజాస్పృశనంబు చేసి, మ్రొక్కి, మరలి(నాడట. ఈ కృత్యమున్నియు మనకు నిత్యపరిచితములగు మల్లయుద్ధ సప్రదాయముల తెట్లు తగినట్లున్నవో చూడుఁడు. ఈ మల్లయుద్ధమునంత నొక నాటకరంగమునందువలె మనకన్నుల యెదుటఁ బెట్టుచున్నాఁడు. తిక్కన మల్లులు కుత్తికఁ బోవునప్పటి యాటోపంబుతోఁగూడిన వికారపు నడకను "గజాలస్కంబున" అను వద మెంత చక్కగా వ్యక్తము చేయుచున్నది. ఈతఁడు రాజునకు మ్రొక్కి మరలునప్పటి కారెండవ మల్లుఁడంతికుమున్నె కృత పరికర బంధుండై యచ్చట నుండుటచే నాతని తెదురుపఱచాడు. అప్పుడు వారిద్దరు పరస్పరమూర్తుల నవలోకించుకొనుట, యుద్ధరంగంబు మున్ను పాలప్రదేశంబున ధరియించి శరీరంబులఁ పైజల్లుకొనుట- (ఈ సం దర్భమున

"యోద్ధుం వ్యవస్థితో వీరః రేణుం సంస్పృశ్య హస్తయోః"

అని యొకవద్యపాదము మాత్రమే దక్షిణదేశప్రతుల పాతములో కలదు, రెండుచేతుల మువివ్రేళ్ళను గొండాక పుచ్చికొని యొండొడలదెసకు వైచికొనుట, యున్నతంబులగు నవసవ్యకరంబుల నాకుచింత సవ్య జాహుతలంబు లవ్వళించు చప్పుళ్ళు గలసి యొక్కరుండ మల్ల నటచిన చందంబున నీతెంచుట, పిదప పింతకానకంబుల నిలిచి కదియుట, యీ మొదలగు కృత్యంబుల వర్ణన నొక్కమాటు చదివినంతనే భీమ మల్లులయుద్ధ సన్నాహం బంతయు నాట్యరంగంబునవలె నెఱుట కనఁబడుచునే యుండును. మూలమున చేతులకు మట్టి రాచు కొనుట తప్ప మఱేమియులేదు. ఆంధ్రదేశాధారములనే తిక్కన యిచ్చట వర్ణించినాడని చెప్పవచ్చును. ఈ మల్లయుద్ధాధారములనే గాదు, వారు పట్టినపట్ల నుగూడ వర్ణించినాఁడు; గాని యీనియీ కాలమున విశేషముగా ప్రచారములో లేవంబుటచే నాయాపదము

తెట్టి పేచీలను దెలుపునో తెలుసుకొనుటకు వీలులేకపోవుటచే నన్నిటికిఁ గూడ “మల్ల బంధ విశేషము”లె యని యర్థము చెప్పకొనవలసి వచ్చినది. మొన్న మొన్నటి వఱకు మన దేశపు స్త్రీలు ధరించు నగల పేర్లు, పిల్లల యాటలపేర్లు ఇప్పటి నాగరక స్త్రీ పురుషులకుఁ దెలియుట కష్టము లేనంతటి స్థితి యేర్పడుచుండఁగా, నపనాగరకత ప్రవాహ మంతవేగముగ మనలను ముంచివేయుచుండఁగా, తిక్కననాటి పస్తాదులు చూపిన మల్లబంధ విశేషములు సాందోదంబెల్లు మొదలగునవి ప్రబలిత మనకాలమున సులభముగ నర్థమగుట యెట్లు తటస్థించును, కావున తిక్కన రచించిన “ఉపతాపిలోఁ దన కొదవినతోరహత్తముఁ జూపి ప్రేయక నమదవృత్తి” అనుసీన పద్యములోని మల్లయుద్ధ వర్ణనను, నందలి యుపతాపి, తోరహత్తము, సీసానబట్టుట మొదలగు బంధ విశేషములను చదువుకొని సంతోషించవలసిన స్థితి కలుగుచున్నది. ఇట్టి మల్ల బంధములఁ జూపి యనేకగతుల యోజలు మెఱయుచు విరాటునకు వినోదంబు నలిపి.....(తాతని వినోదముకొఱకే భీముఁడిమల్ల బంధము లను పేచీలను చూపినది అని తిక్కన మరల జ్ఞాపకము చేయు చున్నాఁడు). తుద తాతని కచ్చబట్టి కాళ్ళుచేతులు ప్రేరాదుచుండఁ బైకెత్తి ముక్కున నోటను నెత్తురు గ్రక్కుకొనునట్లు వినరి నేలఁబడ వైచి వీపుననుండి వెట్టి గూరుచుండెను. అపుడామలుండు పెలుకుటి విహ్వలతఁ జెంది. తాళంబీయ మదిదలఁచియు వీలులేకపోవుటచే నేలను చేతులతోఁ గొట్టసాగినట్లు. “ధరణి తలంబు గరతలంబులవృణంబె.” తాళందిచ్చుట యనునది ‘మల్లబంధ విశేషం’ బనియే శబ్దరత్నాకర మునఁ జెప్పబడినను, ప్రస్తుత సందర్భమునుబట్టి, తోరఁబడవేసి వీపున నుండివెట్టి పైన గూరుచున్న వానిని క్రిందఁబడి యున్నవాఁడు ముందరి భాగమునఁ గొంత పైకిలేచి తనచేతులు రెంటితోఁ బైన గూరుచున్న వానిని తాళమువేసినట్లు వట్టుకొన యత్నించుటయే తాళందిచ్చుట యను వానియర్థము గానోపునని తలంపవచ్చును. వాఁడట్లుచేయ తాళంబీయ చేతఁగాక ధరణితలముఁ గరతలంబుల నవృణించుటయే తానాదాప్తమున

నోడితినని యంగీకారమును చెలుపు చిహ్నము కాబోలును. తిక్కన కాలమున ను. కాలమున “పీటీమన్ను” చేయుటయే అనగా పెరికిలఁ బడునట్లు చేయుటయే దానికి చిహ్నముగా గ్రహింపఁబడుచు వచ్చినట్లున్నది. అట్లు వాడు నేల నప్పశించుటతోడనే వాడోడెననియు, భీముఁడు గెలిచెననియుఁ దెలిసికొనిన యాకొలుపులోనివా రార్చుటయు నా భీముఁడు వానిని విడిచివేసెనట. ఆకొలుపులోని వారీకు స్తీపందెమును జూచుచు గెలుపోటములకు నిశ్చయించుటలో నెంత కౌతూహలాయుఁడ చిత్తులై యుండినట్లు తిక్కన చూపినాడో చూడుడు. ఇదియంతయు తిక్కనార్యుఁడు స్వయముగాఁ దెచ్చిపెట్టినదే. మూలములో వీరి యుద్ధము గుద్దుకొనుట, తన్నుకొనుట, మొదలగువానితోఁ గూడియున్నదేగాని, వేడుకగాఁ జూచుటకుఁ దగిన పేచీలతోఁ గూడి యుండలేదు. అంతేగాక యామలుఁడు భీమునిచేతులో హతుడై గతజీవుండగుటచే తిక్కనార్యుఁడుద్దేశించిన వేడుకకే యవకాశము లేకపోయినది. కాని దీనిని చూచియే విరటుఁడు సంకోషించినట్లు మూలములోఁ గలదు.

“ఉత్తతేనజే క్షేపజే చ పార్శ్వ పేషణమేవచ,

కిలై ర్యజ్రవిపాతైశ్చ లాగోద్యోతైశ్చ కర్కశైః

బాహుబంధై న్నథాక్షైః పాదబంధై న్నదైవచ,

ప్రకర్షణా ప్రకర్షాభ్యాం అభ్యాకర్ష వికర్షణైః

అకర్షణా మథాన్యోన్యం జానుఖిశ్చాఖి జమ్నుతుః.”

“త్రామయిత్వా శతగుణం గతసత్వ మచేతనమ్

ప్రత్యపింషణ మహాబాహుః మల్లం భువి వృకోదరః

తస్మిన్ వినిహతేమల్లే జీమూతే లోకవిశ్రుతే

విరాటః వరమం హర్తమగచ్ఛ ద్భాంధవై నృపః”

రాజా దీనిని జూచి సంతసించి బహువిక్రమునుగూడ విచ్చినాడట. ఈనందర్యమున నుత్తరాది పాతములోలేని విశేషముకట్టి గర్జనపాతములోఁ గలదు. అది యేమనగా నప్పటి జనులు (తిక్కన

రచనలోపల నక్కాలు వారుటకు బదులుగా) పలువురి టీహింస యొనర్చుట మల్లధర్మము కాదని పలికించెను, వారట్లు పలుకఁగా భీముడుఁ “నేను వల్లపుఁడను గాని మల్లఁడనుకాను. మల్లధర్మమే మో నాకుఁ దెలియ”దని బదులు చెప్పిపోయినట్లున్నది.

“నహ్యేత ద్యుద్ధ ధర్మోఽయం ఇది సర్వే బ్రువంతి తే,
మల్లానామితి తత్రచ్యుత్వా భీమస్తం వల్లవో న్యహమః
న మలో మల్లతర్కతో రాజ్ఞః ప్రీతికరో బ్రవీత్,
తత్రచ్యుత్వా వచనం తద్య మితి సర్వే బ్రువంతి తే,”

తిక్కనలో ఇతనే మల్లసంప్రదాయ కృత్యముల నీ మల్లవీరు లిద్దరు చేసినట్లుగా వర్ణించి నేను మల్లఁడను కానని పలికించుట నెట్టి పూర్వోత్తర విరోధ మేర్పడుచున్నదో గమనింపుడు. మూల శ్లోకము లపై యుండఁగా, మధ్య మధ్య తిక్కన రచనను జూచియో, వర్ణనను గుణవత్తరముగఁ జేయవలెననియో, తమ తమ యిష్టము వచ్చినట్లు పలువురు పలు శ్లోకములను మధ్య మధ్య చేర్చుచు వచ్చిరనుటకు సందేహము లేదు. ఈ శ్లోకములు దక్షిణదేశ ప్రతులన్నిటిలోఁగూడ గాన రావు. కాన్ని తెలుఁగు ప్రతులలోనే కలవు. కావ్యకళా దృష్టితో రచింపఁ దొడఁగిన తిక్కన కీహింసాకృత్య మనహ్యముగాగ దోచుటచే దీని వంత నొక వినోదాత్మమైన మల్లయుద్ధప్రదర్శనముగా మార్చివేసి, భీముని వినయసంపన్నునిగను తని బలసామర్థ్యములచే నీతరుల కానందమును, వినోదమును గూర్చఁగలిగిన వానిగాను జేసిచూపినాడు. విరటుని శీలముకూడ కళాఽహితమై, యాతని యాదార్య గౌరవాతి రేకముతోఁ గూడిన విభవాన్నతి ప్రకటితమైనది. ఈ మూలమున తిక్కన శాంధ్రదేశమందలి మల్లయుద్ధవినోదములను గూర్చిన సంప్రదాయములను, విశేషములను శాశ్వతంబగు వాఙ్మయరూపమునఁ జిత్రించి పెట్టుటకు మంచియవకాశము దొరికినది. ఇట్టి జగద్విఖ్యాతుఁడగు మల్లు నవలీలగ నెత్తివైచి ప్రాణాపశ్చయఁగఁజేసి విడిచిన భీమునికి కీచ

కునివధ దుస్సాధ్య మెంతమాత్రము కాదను భావము చదువరులకుఁ గలుగఁజేయుచు నిచ్చట తిక్కన భీముని మల్లయుద్ధనైపుణ్యమును రుచిచూపినాడు.

ఇట్లే యసాధారణ కృత్యములను జూచి యెవరైన నీరినిగూర్చి సం దేహింపలేదా యను ప్రశ్నను వారించుచు, తిక్కన ముందే జాగ్రత్త పడి,

“పెటవారలు దమమెలఁగెడు

తెలుఁగుల దొరకొన్న వింత తెరవుల నేర్చుల్

మెలయుచు బతిచి త్తముఁ గొన

నొటపు గలిగి మాన్యవృత్తి నుండుదురు దగఁ.”

అనిచెప్పి మూలములో లేకున్నను తానొక సమాధానము కల్పించి పెట్టినాఁడు. దీని మూలమున ముందు జరుగనున్న కథార్థమునుఁ గూడ సూచించినాఁడు.

పెటవారలు దమమెలఁగెడు తెలుఁగుల దొరకొన్నచో వింతతెరవుల నవలంబించి, యత్యంత నైపుణ్యముతో బయలుపడకుండ రాజు చిత్తమున కనుకూలముగా నీపాండవులు దమగౌరమునకుఁ దగినట్లు ప్రవర్తించుటలో మిగుల జాగరూకులై యుండిరట. దీనివలన కీచకుని వలనఁ గలిగిన యవరోధమునుండి తాము బయలుపడకుండఁ దప్పించుకొనుటకై యవలంబించిన వింత తెరవును, నేర్పును, దుర్యోధనుఁడు తమనంగతినిఁ దెలిసికొనుటకుఁగాఁ జేసిన ప్రయత్నముఁ దాము బయలుపడకుండ రాజునకు సహాయముచేసి యాతని చిత్తమును గొన్నరీతియు, తుదకు విరటుఁడు పాచికతోఁ గొట్టినపుడు గూడ తాము బయలుపడక యాతని కనకారము గాని తెరవున వింతనేర్పుల మెలసి తుద కాతని చిత్తము గొన్నరీతియు మొదలగువాని నీపద్యముచే తిక్కనసూచించువాఁడవలెనున్నాఁడు.

కీచకవధఘట్టమునందు తిక్కనాట్యుఁడు చూపినరచనా కౌశలమును, మూలమునుండి యీతనిరచన భేదించిన సందర్భములను పరిశీలించుము.

శీవకుని వధ

తిక్కనార్యుడు కీచకవధఘట్టమును గేవల మొకప్రబంధముగా రచింపఁదలఁచినవాడై, “ఇట్లు పాండవులు పాంచాలీసహితంబుగా పరాటనగరంబున వర్తించుచు” అని చెప్పి తిక్కన పాంచాలీసహితులైన పాండవుల వర్తనమును గూర్చియే షరల నిచ్చట నెత్తినాడు. పాండవులు పాంచాలీసహితులై యుండుటచే వారికిఁగలిగిన చిక్కులవైపునకు మనమనముల నాకర్షించుటకును, అచిక్కులను వారెట్టి వింత తెలుపుల మెఱసి దాటినది సూచింపఁదలఁచినవాడువలె నీవిశేషమును వేసినట్లున్నాడు. ఇట్లు జాగరూకులై వర్తించుచుఁ గతిపయదివసంబులు గొఱంతగా నేడుకొలంబు గడపిన సమయంబున నొక్కనాడు సింహబలుండు తనయప్ప సుదేష్ఠకు మ్రొక్కంజనువాడిద్దేవి కనలి దూరంబుననున్న ద్రౌపదిని గాంచుట తటస్థించినదని చెప్పినాడు. ఇందలి కాలవిషయమున ప్రాచీనప్రతులలో బం. పరి. వారాదరించిన పాఠములో పదినెలలు మాత్రమే గడచినవని యున్నది.

“వీవం వసత్సు పార్థే ఘ మత్స్యస్య నగరే తదా,
మహారథేషు చృన్నే ఘ మాసాదశ సమభ్యయః;
యాజ్ఞసేనీ సుదేష్ఠాంతు కుశూష స్తీ విశాంపతే,
అవసత్సరిచారార్థా సుదుఃఖం జనమేజయ.”

దక్షిణదేశపు ప్రతులలోను, కొన్ని యుత్తరదేశప్రతులలోను

“తస్మిన్ వర్షే గతప్రాతే కీచకస్తు మహాబలః”

అనియు, బ్రౌన్ దొరగారి తెలుఁగుప్రతిలో మాత్రము

“సశ్చాత్తు ద్వాదశే మాసే వీర్యాన్మతో మహాబలః,

తస్మిన్ వర్షే గతప్రాతే ప్రవాసా దాగత స్తదా:

కీచకో నామ మాత్స్యస్య క్యలో విత్కం భృకం ప్రియం.”

అనియుఁ గానవచ్చుచున్నది. ఈ తెలుఁగుప్రతిభో మొదట 'వశ్యాత్తు
ద్వాదశేమాసే' అని చెప్పి మరల 'తస్మిన్ వర్షే గతప్రాతే' అని చెప్పు
టచే నీరెండుపాదములు నొక్కసారి రచింపఁబడలేదేమో యనుసందేహ
మున కవకాశమున్నను, మొత్తముమీఁద నిదియే తిక్కన రచనకు దగ్గ
రిగా నున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. ఉత్తరదేశ పాఠములోని "మాసాదశ
సమభ్యయుః" అను కాలనూపనకు ముందరి గ్రంథముతో పొందిక కనఁ
బడుట లేదు. ఏలయనఁగా, కీచకవధయైన మఱునాఁడే ద్రౌపది సుదేష్ఠ
యొద్దకుఁబోయినపుడు "రాజా గంధర్వలపలని వరాభవముపలన భయ
పడుచున్నాడు. కావున నీ వెచటికేనిం బోవున"దని పలుకఁగా, ద్రౌపది

"త్రయోదశాహ మాత్రంతు రాజా రక్షతు భామిని,
కృతకృత్యా భవిష్యంతి గన్ధర్వాస్తే న సంశయః;
తతో మా మవనేష్యంతి కరిష్యంతి తవ ప్రియమ్,
ద్రువంహి శ్రేయసా రాజా యోశ్శ్యతే సహజాన్ధవై."

అని ఇక పదుమూఁడుదినములు గడుపుపెట్టినట్లు కనఁబడుచున్నది. అనఁ
గా కీచకవధ జరిగిన నాటికి పాండవుల యజ్ఞాతవానకాలమింక పదు
నాలుగు దినములు మాత్రము శేషించియున్నట్లు తెలియచున్నది. వధకుఁ
ఋర్వదినముననే కీచకుఁడు సుదేష్ఠయింట ద్రౌపదిని జూచి మోహించుట,
యాదినముననే సుదేష్ఠ ద్రౌపదిని కల్లుదేరఁ గీచకునింటికిఁ బంపుట,
ద్రౌపదీవరాభవము మొదలగునవి జరిగినవి. ఆరాత్రియే ద్రౌపది భీముఁ
నొద్దకుఁబోయి తన వరాభవమునుగూర్చి తెలిపి మఱునాడు కీచకుని
సంకేతస్థలమునకు రమ్మని చెప్పగాఁ నారాత్రి వాడచ్చటికి వచ్చుటయు,
వధింపఁబడుటయు జరిగినవి.

ఉపకీచకులు కీచకున కగ్ని యిచ్చుట, యువకీచకులవధ, ద్రౌపది
మోక్షణమే కాక విరటుఁడు దీనినంతను విని భార్యతో ద్రౌపదిని
బొమ్మని చెప్పుమనుటయుఁ గూడ నారాత్రియే జరిగినట్లు తిక్కన తెలిపి
యున్నాడు. పిదపనే ప్రభాతం బయినది.

మఱునాడు ప్రాతఃకాలమున ద్రౌపది సుదేష్ఠను జూడఁబోయి
నప్పుడే యామె “మాపురము రాష్ట్రంబు వెడలిపో మ్మొందైనఁ” అని
చెప్పటయు, ద్రౌపది

“ముందటియట్లు యింత పదుమూఁడుదినంబుల మాత్రకుం భవ
న్మందిరవాస మియ్యకొనినం గడలేఱు మదీయవాంఛ”

యని బదులుచెప్పినట్లు తిక్కన రచించినాఁడు. దీనికి వెనుకటి దినము
గాక నా ముందు దినముననే కీచకుఁడు ద్రౌపదినిజూచుట తటస్థించినది.
గావున నజ్ఞాతవాసము 16 దినముల తంతటగు ననఁగా ద్రౌపది కీచకుని
తంట బడినట్లు గుఱుచున్నది. దీనినిబట్టి చూడఁగా బందార్కరు పరిశోధనా
లయమువా రాదరించిన పాతములోనే “మాసా దశ సమభ్యయుః” అని
అజ్ఞాతవాసకాల మింతను రెండునెలలున్నట్లు సూచించియు, “త్రయో
దశాహమాత్రంతు రాజారక్షతు భామిని” యని ద్రౌపది పలికినట్లుగాఁ
జెప్పబడుటచేఁ పూర్వోత్తర సందర్భ మేమియు తుదురుటలేదు. తెలుఁ
గులో కతిపయదివసంబులు కొఱంతిగా నొకఁడేగు గడచినట్లు చెప్ప
టయేకాక, ద్రౌపదిని కీచకుఁడు చూచునప్పుటికి మిగిలియున్న యా కతి
పయదినములు పదునేనేయైనట్లు సూచించుచు, వానికిఁ దగినట్లుగా నచ్చ
టనచ్చట కాలస్థితిని సందర్భానుకూలముగా తిక్కనాద్యుఁడు వరించుటం
జేసి, యీమార్పు తిక్కనాద్యుఁడే చేసియుండెనని నమ్మఁదగియున్నది.
‘వర్ష గతప్రాయే’ యన్న పాతము తిక్కన తెలుఁగును జూచి రచింపఁ
బడి యుండవచ్చును.

ఇట్లు కీచకుఁడు ద్రౌపదిని జూచిననాటికి వీరి యజ్ఞాత వాసము
16దినము లుండునని ద్రౌపది పెట్టిన గడువునుబట్టి నిశ్చయించినాము
గదా. అనఁగా కీచకుఁడు ద్రౌపదిని చూచిననాటినుండి యుత్తరగో
గ్రహణ సందర్భమున నర్జునుఁడజ్ఞాతవాసదీక్ష వదలి బయలు పడిన
నాటికి 16 దినము లై నవనుట. ఉత్తరగోగ్రహణము, అర్జునుఁడు బయలు
పడుట, దుర్యోధనాదుల సందేహమును దీర్చుటకుఁగా ద్రౌపది ప్రార్థన

పై ని భీష్ముడజ్ఞాతవాస వత్సర వ్యాప్తిని నిష్కర్షచేసి “వాదుమూఁడు హాయనములు దప్పక విన్నటితోడన నిండె”నని చెప్పట యివి యన్నియు తెలుఁగు భారతము ప్రకారము నొక బహుళ సవమినాఁడు జరిగినట్లు కనఁబడుచున్నవి. ఏల యనఁగా, దుర్యోధనుడే

“బహుళాష్టమి యీతఁడు స

న్నహనముతో బసులఁ బట్ట నవమిని మన గో

గ్రహణ మని నిశ్చయించి”

యున్నట్లు చెప్పఁబడినది. మూలములోను త్తరదేశ పాఠమున

“అదత్తగాః సుశర్మావై ఘర్మపక్షస్య సప్తమీమ్.

అపరం దివసం సర్వే రాజా సంభూయ కౌరవాః;

అష్టమ్యాం త్వనుగృహ్లాంత గోకులాని సహస్రశః”

అని సుశర్మ దక్షిణగోగ్రహణము ఘర్మపక్షమున సప్తమి దినమునను, కౌరవుల యుత్తరగోగ్రహణ మష్టమినాఁడును జరిగినట్లున్నది. ఈ శ్లోకములు దక్షిణదేశ పాఠములో

“అదత్తగాః సుశర్మాథ కృష్ణపక్షస్య చాష్టమీమ్,

అపరే దివసే సర్వే రాజా సంభూయ కౌరవాః;

సవమ్యాం తే న్యగృహ్లాంత గోకులాని సహస్రశః”

అని మార్పఁబడి యున్నవి. అక్కడ “ఘర్మపక్షస్య సప్తమీమ్” అని యుండఁగా నిచ్చట “కృష్ణపక్షస్య చాష్టమీమ్” అని యున్నది. ఘర్మపక్ష మనఁగా నివామము; అషాఢమని యర్జునమిత్రుని వ్యాఖ్యానము వలనఁ దెలియుచున్నది. కాని గ్రీష్మఋతువునందలి సప్తమి దినమైనచో ఏపక్షమందో వ్యక్తముగాలేదు. అక్కడ సప్తమి, అష్టమి అని యుండఁగా, దక్షిణదేశపాఠములో కృష్ణపక్షమందలి అష్టమి, సవమి యని కనఁబడుటకుఁ గారణము కూడ తెలియవచ్చుట లేదు. కాని తిక్కనార్యుఁడు మాత్రము కృష్ణపక్షమునందలి అష్టమి సవములనే గ్రహించి

తదనుగుణంబుగా కాలసూచనలను జేసి యున్నాడు. అర్జునుని విజయము, ఆతడు తక్కిన పాండవులతోడి బయలు పడుటయు దశమి దినమున జరుగుట నంభవించినట్లుగా సూచించుటకొఱకే తిక్కన యుత్తరదేశ పాఠమునందలి సప్తమ్యక్షములను, అక్షమినవములుగా మార్చియుండును. విజయనకు విజయము సమకూర్చిన దశమి గనుకనే, — లేదా విజయ యుడు విజయముతో శోభిల్లి బయలుపడిన దశమి గనుకనే, విజయ దశమి యనునది జాతీయోత్సవ దినము (*national festival*) గా బరిగణింపబడుచువచ్చినది. నవమినాడు శమీపూజచేసి ఆయుధముల చేకొని విజయమునుబడసి, దశమినాడు మత్స్యరాజు సింహాసనము నాక్రమించి అర్జునుడు, పాండవులును కొలువు దీర్చియుండుటచే నదియొక సంప్రదాయముగ గ్రహింపబడి యీనాటికిని ఆయుధపూజ, శమీపూజ, సింహాసనారోహణము (దర్బారు) మొదలగు లాంఛనములు విజయ దశమి దినమున దేశీయప్రభువులచే జరుపబడుచున్నట్లు గవడుచున్నది. విజయనకు విజయము నిచ్చిన శమీవృక్షమే (విజయం దదాతీతి- విజయదా-శమీ) విజయదశమినాడు రాజులకుఁ బూజార్చనలై యున్నది. ఈజాతీయ సంప్రదాయమును సూచించుటకొఱకే తిక్కన దినములను ముందుకు జరిపియుండును. అయితే యీమార్పు దక్షిణదేశప్రతులలో తిక్కనకు పూర్వమే చేయబడియుండ నాతడనుసరించె ననరాదు. అంటే, దక్షిణ దేశ ప్రతులలోని పాత మొక్కరీతి నుండి, పూర్వోత్తర సందర్భము క్రమముగా నుండినచో నట్లే యనవచ్చును. కాని యట్లు కనబడదు. ఈప్రతులలో సుత్తరదేశప్రతులలో పలె “అదత్తగాః సుశర్మానై” — సుశర్మ గోవులను గ్రహించెను—అని వైశంపాయనుడు చెప్పినట్లుగా భూతక్రియయే యున్నను, తరువాత శ్లోకములలో “నవమ్యాం త్వసు గృహ్లాంతు,” నవమ్యాం తత్ర గృహ్లాంతు.” “నవమ్యాం త్వసు గృహ్లాంతు” అని భిన్నపాఠములు కలవు. “అసుగృహ్లాంతు” అనునది విధ్యర్థమగు (లోట్) క్రియాకూపముగా నుండుటచేతను, పైని ‘అదత్త’ అని భూతార్థక్రియ యుండుటచేతను, ఇవి యెవరు చెప్పిన మాటలో

వ్యక్తమగుటలేదు. పై శ్లోకములకు క్రిందిశ్లోకములకు పొందిక కనబడదు. కావుననే యొకవేళ తెలుగు భారతములో దుర్యోధనుడే కార్యనిశ్చయమునుచేసి 'నవమిని మనగోగ్రహణ' మని చెప్పినట్లుగా నున్నదానిని జూచి, పై 'ఆదత్త' అనుక్రియను పాటించక, తెలుగునకు సరియగు గ్రంథమును, విద్యర్థక్రియతోగూడినదాని నెవరైనా జేర్చి యుండురేమో యని తలంపవలసి వచ్చుచున్నది.

ఇటు 15 దినములుమాత్రమే యవశిష్టంబై యున్న కాలమున రాజునకు శ్యాలుడు, ప్రియుడు, సేనాపతియునగు కీచకుడు జలజేక్షణను జూచెనని యున్నది, మూలమున. ఈ విశేషణములు కీచకునకు విరటునితోగల సంబంధమును మాత్రము సూచించుచున్నవిగాని కీచకుని స్వభావము నేమియు విశదీకరించునవిగా లేవు. కాని తిక్కనార్యుడు మూలములోని విశేషణములను గ్రహించియు, నింక "రూపాభిమానియు, నానాభరణ భరణ శీలుండును, దుర్విదగ్గుండును, బలగర్వితుండును నగు సింహబలుండు" అని క్రొత్తవిశేషణములచే నాతని స్వభావమంతయు ముందే పూనగ్రుచ్చినట్లు మనకు వివరించి తెల్పినాడు.

ఈ విశేషణములచేతనే యీతనిగూర్చినకథ యెటుండనో సూచించుచు, ముందాతనికృత్యములీవిశేషణముల నెట్లు సార్థకపఱచునో వ్యక్తీకరించును. అప్పకు మ్రొక్కంజనిన కీచకుడొక కనతిదూరమున నున్న ద్రౌపదిని జూచినాడు. మూలములో ద్రౌపదిని సుదేగ్ధయింటిలో నెచ్చటనో తిరుగుచుండగాఁ జూచినట్లు చెప్పబడియున్నది: "తథా చరంతీం పాంచాలీం సుదేష్టాయా నివేశనే." చూచి యామెతో వెంటనే సంభాషించినట్లున్నది. తిక్కన దానినిమార్చి సుదేష్ట యొద్దనుండగానే చూచినాడని చెప్పి యానందర్పమున కొకవిధమగు రూపకత్వయోగ్యత (dramatic turn) ను కల్పించినాడనవచ్చును. ఇట్లామెకు మ్రొక్కంజోపు సందర్పమున నామె కనతిదూరమున నున్న ద్రౌపదిని జూచిన కీచకుని యాంతరంగికభావములను, మానసికస్పృహలను, హృదయా

వేగమును నత్యద్భుతముగాఁ బదిపండ్రించు పద్యములలో పర్ణించినాడు తిక్కన. ద్రౌపదీకీచకులచే పైకొక్క పలుకైనఁ బలింపక వారి యింగితాకార చేష్టాదులను వర్ణించుచునవి యొండొరులపై నెట్లు తమతమ ప్రభావముల నెఱపి వారివారి మనోవృత్తులను చూపుచు పచ్చినవో వ్యక్తము చేయుచు నొక కొంతసేపు మాటలులేని యతిరమ్యంబగు నీనీమాచిత్రమును మనకంఠ యెదుటఁ బెట్టి కేసల హావ భావాదివర్ణనము చేతనే కథ నడిపించినాఁడు. యత్యద్భుతంబగు మానసికవృత్తి వివరణము, చిత్రకల్పనము నాంధ్రవాఙ్మయమున మఱియెచ్చటను గానము. ఈ విషయమున నీతఁడొక్కతప్పును పేర్కొనెను. కాళిదాసాదిమహాకవులఁగూడఁ దలదన్నుచున్నాఁడాయనిపించును. తిక్కనాద్యునికవితలోని ముఖ్యమైన విశేషగుణ మీ మానసికవృత్తి వివరణయనునదే. ఆంధ్రకవులలో నెవ్వరు నీతనితో నీగుణమునఁ బోల్పఁదగినవారు కనఁబడరు. తిక్కనలోని యీ విశేషలక్షణము నాంధ్రకవితావిమర్శకు లవశ్యము గమనింపఁదగియున్నది. ప్రబంధకవులవలె తిక్కన 'నన్నుఁ జూడుఁడు, నాకవితను జూడుఁడు' అని పైకిరాఁడు. ఏదో భారతకథను తెప్పుకొని వెళ్ళిపోవుచున్నాఁడనించుచునే గాని, సందర్భముతోను, దౌచిత్యముతోను అపనరముండినను లేకున్నను, ఆహా? ఈపద్య మెంత బాగుగా రచించినాఁడు అని యనిపించు నట్లు చేయుఁడు. అతని కవితాచాతుర్యమంతయు కళాగోపనమందే యున్నదని చెప్పవలసియున్నది (His art lies in concealing art).

“గగనకల్లోలినీ కల్లోలమాలికాహారీనకంబుల నవమృణించి...”

“తవనీయదండై క ధవళాతపత్రితోద్దండ తేజఃశ్రీర్తి

మండలాండు...”

ఇత్యాది శ్రీనాథాదుల పద్యములవలెనే సందర్భమక్కఱలేకయు పద్యమెంత బాగుగా నున్నదని సంతోషించు నట్లాతఁడు చేయుఁడు. తిక్కనాద్యుని కవితాకళభావము క్రింద మఱుగుపడియే యుండును గాని నన్ను చూచుమని పైకి రాదు. పై సందర్భమున తిక్కన చేసిన మానసికవృత్తుల వర్ణనయంతయు మూలములో నేమియులేదు. అంతయు స్వకల్పితమే.

ద్రౌపదిని జూచినతోడనే కలిగిన యాతనిస్థితి నెంతస్వాభావికముగా వర్ణించినాడో చూడుడు:

“అక్కజమైన చెల్వమున నాత్మకు వ్రేగయి పొల్చుపొల్చిపై
నెక్కునుచూడ్కిఁ గ్రమ్ముఱుపనేరక యూరక నిర్పేఁ గాముచేఁ
జిక్కిననెమ్మనంబు గడుఁ జేడ్చడుమానము చేష్టితంబులఁ
దక్కినయంగముం దలఁకుదై ర్యము నై యుతఁ దప్పుడయ్యెడన్.”

కీచకుఁడు సహజముగా రూపాభిమాని. రూపవతులగు స్త్రీల ననేకుల నీతఁ డెఱుంగును. తలవనితలంపుగా నిట్టియపుర్వ సౌందర్యభాజనంబగు నీమెను చూచుట యాతనియాత్మకు వ్రేగయినది. అట్టి యాశ్చర్యకారణమునఁ దగులుకొనిన చూపును మరల్పులేక యతఁడే నిశ్చేష్టుడై నిలిచిపోయినాడు. మనస్సు మన్మథాభీనమైనది. అట్లుగటచేచిత్తాన్నత్యము చెడినది. కావున దైర్యము చలించినది. ఫలితము నిశ్చేష్టతయే. అత్యాశ్చర్యకరమైన స్త్రీసౌందర్యమును హతాత్తుగాఁ జూచినవానిస్థితి వానిచిత్తవికారమునందలి యంతరువులు (stages) కీచకునికిఁ దగినట్లుగా నింతచక్కఁగా వర్ణించుట సామాన్యకవులకు నులభసాధ్యము కాదు. ఇదియంతయు నామెను జూచినతోడనే గలిగినస్థితి. పిదప నానిశ్చేష్టత కొంత వదలునప్పటి కాసింహబలుఁడు తన హృదయము ద్రౌపదీ రూపమును సురిఁదగిలి మిగుల పరితాపపడుచుఁ గాముడను బల్లిదళి శేటకాని బారిఁబడినట్లుగాఁ దెలిపికొనెను. అది రెండవస్థితి (stage) అప్పు డాసింహబలుఁడు తలకి-సంప్రమించి నిజాంతర్గతంబున నిట్లు చింతింప మొదలుపెట్టినాడు. అతని మనోవృత్తులయొక్క క్రమాంతరములను (stages) ఎట్లు తిక్కన వర్ణించుచున్నాడో గమనింపుడు: ఈతఁడు రూపాభిమాని యనిగదా చెప్పఁబడియె. తాను రూపవంతుడననితనరూపమందేవిశేషాభిమానము కలవాడగుటయే కాక, ఇతరుల రూప సంపదయందు నీతని కభిమానదృష్టి కలదు. కావున ద్రౌపది రూపమే

కీచకుని నింతగా మొదటనే యాకర్షించినది. అరూఢమును గూర్చితో
యింకను దలంచుచున్నాడు.

“ఎందును నిట్టరూపు నరు లెవ్వరుఁ గాంచిరె యేన కాదు నం

త్రకందననూతికిఁ దగిలి కన్గొనఁజాలదె.”

వెయ్యి కళుకలవాడై నను తగిలి కన్గొనవలసినదే. తనలెక్కయేమి యని
యాతని భావము.

“..... ఇందిరా

నందనునాజ్ఞ యేచి భువనంబులఁ బ్రబ్బిదె, యిత్తలోదరిం

జెందఁగఁ గాన్పు గాదె పలసిద్ధి పురాతన పుణ్యవృద్ధికిఁ”

జలామె రూపాతిశయము నొకసారి పరించుకొనినాడు. ఇంకను
దనివితీరలేదు. అశ్వర్యాతిరేకము చలారలేదు. దేవతలందరును గూఢ
నీతనివలెనే యీమెముందు లొంగిపోవలసినవారే.

“ఇయ్యింతప్రాపున నయ్యనంగుఁడు పాశ్వ

తీకునై వను దక్క నేలతున్నె

యిన్నాతిచెలువంబు గన్న కచీప్రియుం

దై నను గనుకవి నలయుతున్నె

యిత్తవి తెనలేమి తెదిరివన్నిదము కా

షావిభుకొన్నెనఁ జలువరాదె

యిత్తలోదరి జీవితేకున కిందిరా

వతిన్నె న మెచ్చుక నలుకఁజనదె

తునుమదాటుని బాణముల్ గూడ నైదు

కరఁగి నేరిమివాటించి కరువుగట్టి

పోసి చేసి చై తన్మనంపుటముఁ దగ భు

టించిరో కాక యిట్టిచేడియలు గలరె.”

ఇటు దేవతలను, ప్రాచీన నైతికానికపురుషులను సాటికీడెచ్చుచు, నీమెను జూచినచో వారును దనవలెనే ప్రవర్తింపకుందురా యని తన ప్రవర్తనను సమర్థించుకొనువాడువలె పలికినాడు. ఇట్లే యితను నతి శయోక్తులతోఁ గూడిన భావములను, ఉత్పేదతో పమాద్యలంకారాదులతోఁ గూర్చి సమాంతరములగు *periodic structure* వాక్యరచనగల పద్యములలో వర్ణించి మూలమున లేని యీ యాంతరంగిక శృంగార భావాతిశయమును వెలిపుచ్చినాడు తిక్కన. ఇట్టి వర్ణననయందే యాంధ్రప్రబంధ మహావృక్షమూలబీజం బగవడుచున్నదని చెప్పవచ్చును. పై పద్యము నెత్తుగీతిలోని భావముయొక్కయు, వాక్యరచన యొక్కయు ఛాయయే పెద్దనాఝ్యని

“నేరెఁజేటియసల్ దెచ్చి నీరజాపు
సాగఁబెట్టిన ల పొడి చల్లి మెదిపి
పదను నుధ నిడి చేసెనో పద్మభవుడు
వీవిఁ గాకున్నఁ గలదె యీమేనికాంతి.”

అనుపద్యమునఁ గనఁబడుచున్నది గదా! ఇంద్రాదిదేవతలమాట యటుండ నీమెరూపము చూచిన మన్మథునికే విరహతాపము కలుగక మానదట.

“ఈనెలఁతఁ గన్న మన్మథుఁ
దై నఁ జిగురు గొడుగు పువ్వుటమ్ములు పొదలు
లోనుగ సెజ్జలు సేయం
దా వియమింపఁదె విరహతాపము పేర్కె”

ఇంతవఱకా మెరూపాతిశయమును గూర్చి మనఁబునఁ దలపోసి నాడు. అక్కడి కావిషయమైనది. కావుననే తిక్కన ‘అని వెండియు’ ననుదానితో విషయభేదమును, లేదా భావభేదమును సూచించుచున్నాడు. ఇప్పటికి నంభ్రమాశ్చర్యములు కొంత యువశమించినవి. ఇక నామె స్థితిగతులను గూర్చిన విచారము. అమెను తాను పొందఁగలఁచు తెలుగు, అందులఁ దనకు సాయపడువారు, వీనినిగూర్చి భావింపఁ దొడంగెను.

“దీనిజన్మంబునఁ దేజంబు నొందిన

యింతయుఁ బతియును నెవ్వరొక్కఁ.” మొ.

అట్లొక్కఁ ఒక్క యని వితర్కసూచనావద్ధతిని జేసిన పద్యరచనయు ప్రబంధరీతికి దారిచూపినది. తరువాతి ప్రబంధకపులు దీనిని విశేషముగా ననుసరించిరి. ఇదియదియననేల! షశ్యంగారభుట్టములోని రచనాచ్ఛాయ లన్నియు తరువాతిప్రబంధములఁ గనబడుచునే యుండును. కాని కొన్ని చోట పీనియందలి యాచిత్యసంగ్రహము మాత్రము కానరాకుండున. పదప మనోజవికారమగున్నదై యున్న యాతని యాంతరంగిక చేష్టలను, హృదయావేగమును, మనమునందలి త్రొక్కుడుపాటును, ఎట్లు వ్యక్తము చేసినాఁదో చూడుఁడు:

“అని యని యుగ్గడించు దృతి యల్లలనాడిన తల్లిడించుఁ బై
కొను తలఁ పోరగించు మదిఁ గోర్కులు పేర్చిన నచ్చలించు నె
ట్టన తెగ నగ్గలించు వచటకా జనులం బరికించు బుద్ధిచూ
లిన వెన నెంతయుఁ గళవలించు మనోజవికారమగున్నదై.”

అనియని యేమేమో చెప్పుచు నుగ్గడించు”——‘అనియని’ యనుటచే నాతని కెంతచెప్పినను గంకను జెప్పవలె ననియె యున్నట్లు కవి సూచించుచున్నాఁడు. దై ర్యము చలింజుటచే మనమును చలించును. పైకి పొంగివచ్చు భావమును——అమెను చేవట్టవలెననెడి భావమును——తొలఁ గించి వేయుచున్నాఁడు. కాని మనమున నామెవిషయమగు కోర్కెలు పెచ్చు పెరుగుఁగఁగా నూటబారులున్నాఁడు. కోర్కె పెచ్చుపెరుగుటచే వికనాఁగలేక చివరకు సాహసించి తన కోర్కెను కార్యరూపమును బొందించుటకు సిద్ధపడి యుత్సహించును. కాని యాంతరంగికమగు కోర్కెను బాహ్యంబగు కార్యరూపమును బొందించెడి నమయమున నచ్చట వితరజనులుండుటను బరికించినాఁడు. ఇదియెంత స్వాభావిక మైనదో పరికింపుఁడు. ఎట్టిదుర్మార్గుఁడె నను భాసు జేయు దుష్కార్యమున జేదో యొకమటుగును జూచుకొనునేగాని యితరులు చూచుచుండ అపా

తంగముగాఁ జేయనొల్లఁడు గదా. అంతరంగికములగు కోర్కెలను బాహ్యవిషయము లేమియు నడ్డుపెట్టఁజాలవు. కాని యవి క్రియారూపమును దాల్చినపుడు మాత్రము, బాహ్యప్రపంచ పరిస్థితులతో వానికి సంబంధము కలుగకమానదు. కావున నవి తదనుగుణముగ మార్పుచెందవలసి వచ్చుచుండును: కీచకుని ద్రౌపదివిషయము గు కోర్కెలు బలవంతపఱువఁగా సాహసించి వానిని క్రియారూపమును బొందింపఁదలఁచెను గాని అవి క్రియారూపమును బొందు సమయమునకు బాహ్యప్రపంచమర్యాదతో వానికి సంఘర్షణము ప్రాప్తించినది. అంతరంగిక భావప్రపంచ మర్యాదకును, బాహ్యప్రపంచమర్యాదకును పొందికలేకుండుట తటస్థించినది. అవిషయ మాతనికిఁ దెలియవచ్చినంతనే—అనఁగా “చెగనగలించియు”, సాహసించి యత్నించియు నచటిజనులం బరికించినంతనే, బాహ్యప్రపంచమర్యాదకు విరుద్ధంబుగఁ బ్రవర్తించుచుంటిమను భావము పొడముటతోడనే—ఈసంఘర్షణము మూలమునఁ దానుతలఁచిన కార్యము కాకపోవుటచే బుద్ధిమాలినది; నశించినది; చెడిపోయినది. ఇంతకాలము నుండియుఁ బరిచేయుచున్నది యాతని మనస్సు; అమనోరథముపై నెక్కియింద్రియము లను హయంబులు తీసికొనిపోయినట్లెల్ల పోయినాఁడు. వెళ్ళి వెళ్ళి యది బాహ్యప్రపంచమును పెద్దరాతికి టక్కునకొట్టుకొన్నది. అకారణముచే రథము బోర్లఁబడి బుద్ధి క్రిందపడి చెడిపోయినది. ఇంక నీరథికుఁడు మనోజవికారమగున్నదై యేమిచేయుటకును దోచక ‘తళవళించె’ నట. ఈపద మాతనిస్థితినింత చక్కగా స్ఫురింపఁజేయుచున్నది. ఈపద్యమున తిక్కన మావవ మనో వ్యాపారలక్షణములను గూర్చి (*workings of the human mind*) చూపిన జ్ఞాన మవ్రతిమానము, నతిగంభీరమునై యున్నది. ద్రౌపదిరూప మోహితుండగు కీచకుని మనోవ్యాపారములందలిభిన్నకక్ష్యలను (*stages of his mental attitude*) వాని క్రమపరిణామమును (*progression of those stages*), దానివలన సహజముగఁ గలుగు ఫలితమును సువ్యక్తముచేసినాఁడు. కేవలబాహ్య చేష్టలను గూర్చిన వర్ణనలు, లేక కృత్రిమభావములతోఁ గూడిన వర్ణనలనే

గాని, యిట్టి యాంతరంగిక భావచేష్టలను వివరించి మనోవృత్తులనిట్లు విప్పి చూపఁగల వర్ణనల నాంధ్రకవితలో విశేషముగాఁ గానము. ఈ పద్యమునందలి ప్రతిపదము స్వగాంధీర్కములదై తూచినట్లర్థ స్థానమున నుచ్చరించుచున్నది. ఆయా భావభేదములను సూచించుట దెట్టి నముచితపదపరికరమును నమహర్షినాఁడో చూడుఁడు. “ఉగ్గడించు, తగ్గడించు, ఓరగించు, అప్పగించు, తెగనగ్గరించు, పరికించు, కళవగించు” ‘తెగనగ్గరించు’ అన్నప్పుడు ‘తెగ’ అనునది తెగత్రాపు, తెగ పేయు, తెగబడు. మొదలగు పదబంధములలోఁ గానవచ్చుచున్నను, ఇందలి మూలార్థమిప్పుడు గమనింపఁబడుటలేదు. ఇట్లే యింక ననేక ప్రదేశముల నీమహాకవి సూక్ష్మతరంబుఁగు భావభేదములను, భావచ్ఛాయలను సూచించుటకుఁగాఁ బ్రయోగించు దేశీయపదజాలమును బరికించినచో నీభాషయందెట్టి పదపరికర మాకాలమున వెలసియుండెడిదో తెలియఁగలదు.

అటు కీచఁకుడు నిజాంతర్గతంబున ద్రౌపది చూపమునుగూర్చి తలపోయఁగా తలపోయఁగా నాతనిబుద్ధి చెడినవని గదా చెప్పినాఁడు. ఈ సూచన భావగర్భితముగాని కేవల తాత్కాలికావృత్తను సూచించునది మాత్రము కాదు. దీనిఫలితమును ముందు రెండు పద్యములలో సూచించుచున్నాఁడు:

“మాసినచందముఁ దనుఁ గని

లోసినదెందంబుఁగల తరుణి నెటుఁగఁడ ని

క్షేసిన మదనునిచే ధృతి

వాసిన తెగదొందు సింహబలుఁ డట్టియెడన్.”

బుద్ధిమాలినవాఁ డగుటచేతనే యా ద్రౌపదియొక్క మాసిన చందమునుగాని, ఈతని వికారచేష్టల నపుడే గ్రహించి తన యేవగింపు సూచించుచు నాతనిఁ జూచి లోసిన దెందముగలదై యున్న యాతరుణి వైఖరిని (ముఖవికారములను, చేష్టలను) బట్టి యామె యభిప్రాయమును గాని, తెలిసికొన లేకపోయినాఁడఁట. ఇక్కడ తిక్కన యాంతరంగిక

భావములకు బాహ్యకారమునకు గల సంబంధమునే గాక, యొకరి యింకి తాకారములు మఱియొకరిపై నెట్లు పనిచేయుచున్నవో (reflective action) చూపుచున్నాడు. కీచకుని మనోవికారములు ద్రౌపది మనమునఁ బ్రతిఫలించి యామెను రోసిన దెందముకల దానిగాఁ జేసినట్లు పరించు చున్నాడు. నాటకరంగమున మనకనుల యెదుట నభినయించు పాత్రలలో నొకపాత్రయొక్క యాకారేంగిత చేష్టాదు లితరపాత్రల మనోవృత్తులపై నెట్లు పనిచేయుచున్నవో వారి వారి ముఖలక్షణాదులనుబట్టి మనమెట్లు గ్రహింపఁగలుగుదుమో, అట్లే తన వర్ణనానైపుణ్యముచేతను. భావదోష్ తకములగు విశేషణ పదసంయోజనము చేతను మాత్రమే, తిక్క నార్యుఁడు నాటకరంగమునందువలె నాయాపాత్రలను వారివారి మనో వృత్తులతో, ముఖలక్షణములతో, ఆకారచేష్టాదులతో మన కనులయెదుటఁ బెట్టి గ్రహింపఁజేయుచున్నాడు.

“తనుగనిరోసినదెంద” మనుటచే ద్రౌపది యాతని వికారముల నన్నిటిని గని పెట్టుచున్నదనియు, వానిని జూడ నామె కేవలింపు పుట్టిన దనియు, అహృద్గతమగు భావమును ముఖవైఖరిచే వెల్లడిచేయుచునే యున్నదని యు తిక్కన తెలుపుచున్నాడు. కానీ కీచకుఁడెప్పుడద్దానిఁ బెరిసి కొనుస్థిలో లేఁడు. బుద్ధిమాలినవాఁడు, వివేకవిదూరుఁడు నైనాఁడు కావున నామె చూపిన యేవలింపుభావమునే

“మదనవికృతియగాఁ దనవదిఁ దలంచి

రాగసాగర పూరనిర్మగుఁడయ్యె”ను.

ఇంతకు పూర్వము విజాంతర్గతమున నామెనుగూర్చి తలపోసినంతవఱకు మనోజవికారమగుఁడు మాత్రమయ్యెను. కాని ‘బుద్ధిమాలిన’ విదప మణియొక్క మెట్టెక్కినాఁడు (లేదా దిగినాఁడని యనుటయే సమంజ సము). రాగసాగరపూర నిర్మగుఁడైనాఁడట. ఇది యాతని మానసికా వస్థయందు రెండవ యంతరము (2nd stage of his mental state). ఇప్పుడాతని నెట్లు వర్ణించినాఁడో చూడుఁడు. నరాధముఁడట. వివేక

విదూరుఁడు నరాధముడే యగుఁ గదా? రోసిన దెందముగల ద్రౌపది యొక్క హృదయాంతరాళంబున మెలఁగు భావములు ఎట్లు బహిర్గతము లైనవో, బాహ్యకారచేష్టాదు లం దెట్లు ప్రతిఫలించినవో, యీ క్రొంది పద్యమున వర్ణించినాఁడు:—

“పెరువక నను జూచె వీడని యెడఁ గలు
షించిన నొందొండ చెమట చొడచు—”

“పొత్తిపై నెక్కొనుచూడ్కి గ్రమ్ముఁబడేరక యూరకనిల్చె” నని వర్ణించినదానికిఁ దగినట్లుగా నిచ్చట దాని ప్రతిఫలక్రియ (reflective action) వర్ణింపఁబడినది.

“ననుచితకృత్యంబు లాచరించు విదాత్య

బలిమికి నివ్వెఱపాటు దోచ

నిచ్చట దిక్కులే రెవ్వరు నా కను

భయమున మేనఁ గంపంబు పుట్టఁ

జేయంగ నేమి యుపాయంబు లేమి నా

ననమున వెల్లఁదనంబు గదుర

నన్ను పొందాలిఁ గనుఁగొని యన్నరాధ

ముఁడు వివేకవిదూరుడై ముదితుఁడగుచు

మదనవికృతియగాఁ దనమడిఁ దలంచి

రాగసాగరపూరవిర్మగుఁడయ్యె.”

ఇచ్చట హృదయమునందలి కలఁతకు శరీరమున చెమట, విధికృతంబును, తన యశక్తతను దలఁచినపుడు నివ్వెఱపాటు, దిక్కు లేరను భయముచేఁ గంపము. ఏమిచేయుటకుఁ దోచనియప్పుడు తెల్లబోవుట, అను నీయాభ్యంతర బాహ్యవృత్తులకుఁగల పొందిక వెలిపుచ్చుచు నెంతయు రమ్యముగా వర్ణించినాఁడు. మనోజీవికారమగుఁడగు కీచకుని యొక్కయు, భయకంపిత యగు ద్రౌపదియొక్కయు రసానుగుణంబగు,

మానసికవృత్తి విషరణ మనన్యసామాన్యంబని చెప్పవలసివచ్చె. ద్రౌపదికి భయకారణమున బయలువెడలిన స్వేదప్రళయపై పర్వవేదములను సాత్వికభావములను శృంగార రసప్రేరితములగు సదనవికారములని తలంచుట కీచకుని కిప్పుడు ప్రాప్తించిన వివేకవిదూరత్వము యొక్క ఫలమే. అటు తలచి యాతడు రాగసాగరపూరితగుండ్రునైనాడు. వెంటనే యిండుకసేపు తన్మయత్వమును బొందినాడు. కావుననే అయ్యవసరమున

“పొలఁతుక కాంతి యింత పొలివోవఁగనీ తెనలారఁ దార ని

శ్చలతఁ గడంగి క్రోలికొనఁజాలుట, కీచకముఖ్యు లోచనం

బులు నయనంప్రదానమును పు ర్వపరిస్థితి దప్పకుండఁగా

నెలమివహించెఁదక్కుఁగల యింద్రియవర్గముదిక్కరించుచున్.”

ఇది యిండుక తరువాతి ప్రబంధకవుల వర్ణనరీతినే యున్నట్లు గవదినను, వాని యందువలెఁ గృతిమ భావలముల వత్తియొ క్తచే వర్ణించునది గాక, ఎంత సముచితమై సందర్భానుకూలమై వస్తుస్థితి నే వర్ణించునదై యున్నదో గమనింపఁడు. అతని తన్మయత్వ మెంతచక్కగా వర్ణించఁ బడినది! కీచకునిలోచనంబు లామె తనుకాంతిని విశ్లేషముగాఁ గ్రోలఁ దలంచి తత్కార్యమునంద గాఢముగ విమగ్నము లగుటచే నిశ్చలత్వమును బొందినవి. ప్రస్తుతస్థితిలో వితరావయవముతేవియు నా రాగరసమును గ్రోలు వ్యాపారమున వ్యగ్రములగుట తవకాశము లేకుండుటచే, సర్వేంద్రియములకు నయనము ప్రధానముగావున వావికార్యములన్నిటిని నయనములే చక్కఁబెట్టుచున్నవట. సర్వేంద్రియముల మూలమునఁ గలుగు సనుభవమును నయనముల మూలముననే యనుభవించఁదొడంగవని యెంతయు గంభీరముగాఁ దెలుపుచున్నాడు. అసమయమునఁ దనయశ్చయుఁ, బరిజనములును దనను, దనచేష్టలను జూచుచున్నారను సంకోచమైన నాతనికిఁ గలుగలేదు. అకాంతిఁ గ్రోలినకొలఁదిని కరంబొప్పని తమక మాతని చిత్తము గప్పివేసి యాతనికి మజింత వరితాపమును గలుగఁజేసినది. మనోవికారముల క్రమాభివృద్ధి (development) నెంతరమ్యముగా

వర్ణించుచున్నాడో చూడుడు. మొదట మనోజవిభారమగుచు, పిదప రాగసాగరపూరనిర్మగుచు, అనంతరము తమకము మనమును గప్పి పేయఁగాఁ బరితప్తుడు, అపెనుత బెగ్గలంబంతకంతకు నగ్గలింప నొడపు చెమటతోఁ జిత్తంబు చెదరినవాడు నై తుడికు నెందుమెలఁగఁ దలఁచేది యాసంహబలుడు అనంగు పట్టి యాదెడు జంత్రంబుపగిది నుంచెను. మొదట నా “పొలఁతుక తాంతినే రూపాభిమానియగు నాతఁడు నిశ్చలముగాఁ గ్రోలినను, తమకము హెచ్చినకొలఁది ఆ నిశ్చలత చెడిరి, యాతనిదృష్టి యామె ప్రత్యేక శరీరావయవములమీఁదికి వ్యాపించినది. అప్పుడు

“తన్వంగి మవ్యంపుఁ దనులత నెసఁగెడు
నునుగాంతి వెల్లువ మునుఁగఁబాటె”ను;

“కిసలయహస్త కెంగేల నేపారు క్రొ
మ్మిం చను లేయెంత మిగులఁ బర్యె”ను;

“కమలాన్య ముద్దుమొగఁబు లేమెఱుఁగుల
మొత్తంబదరి చుట్టు ముట్టుకొనియె;”

“ధవళాక్షి తొంగలితఱుచు రెప్పలచెన్ను
తప్పను చీతటి తవియుదేరె.”

వీనిని జూచినకొలఁది బెగ్గలంబంతకంతకు నగ్గలిందినది. దానిఫలముగాఁ జెమటపట్టినది. అతని యప్పటిస్థితి మనకు గోచరింపఁజేయుటకుఁగానెట్టి సూక్ష్మవిషయములను గూడ విమలక సూచించున్నాడు. రాగసాగర విమగుచు, వివేక విదూరుడు, బుద్ధిమాలినవాడు నైనను, కీచకుని దృష్టి నెచ్చట ప్రసరించునట్లు చేసినాడో తిక్కన చూడుడు. అతన్వంగి తనులత, కిసలయహస్త కెంగేలు, కమలాన్య ముద్దుమొగము, ధవళాక్షి తొంగలిరెప్పలు అని భావగంధీరములగు విశేషణములతో ప్రధానావయవములను బాహ్యదృష్టికిఁ గనఁబడెడు ముఖ్యావయవములను మాత్రమే

వర్ణించెనుగాని తరువాతి ప్రబంధకవులవలె నఖిఖ పర్యంతము వివత్తయగు స్త్రీని వర్ణించినట్లు వర్ణించలేదు. తిక్కనార్యుని శృంగారవర్ణనలలోని విశేషము లతిగంభీరములు, నతి రమణీయములు. కీచకుండవేము శృంగార వర్ణనములోనైన నెచ్చట నసభ్యశృంగారపు సొత్తైనను గానరాదు. ఎన్నిసార్లు వర్ణించినను కనుగవ తనులతముద్దుమొగము, పదతలములు, మృదుకరిములు వీనినే వర్ణించుచుండును. వర్ణితవత్తలగు వారలయవయవములలో బాహ్యదృష్టికిఁ గనఁబడు నపయవము లివియేగదా. ప్రబంధకవు లాంతరంగిక దృష్టి, లేదా మనోదృష్టితో వాదకట్టిన యుదుపుల లోపలఁ దూఱి నూఁగారు, పకులు, డికిరుపులు, బాహువులు మొదలగు వానిని వర్ణించుచుండురు. శృంగార మున్నది యపయవముల యొప్పులోనేకాక, వానివలనఁ బైకి ప్రసరించు కాంతి విశేషము, లావణ్యతేజము నందును, వానివలన వ్యక్తము చేయఁబడు నాంతరంగిక గుణసంపదయందునే యున్నదని ఘోషించువాఁడు వలెనే, తనులతకాంతి, కెంగేల నేపారు క్రొమ్మించు, మొగంబులే మెఱుఁగుల మొత్తము, తెప్పలచెన్ను, వీనినే ప్రశంసించినాఁడు. కీచకునిపంటి విజేతమారుఁడు కీచకాధముఁడు గూడ, నీయవయవముల మూలమున వ్యక్తమగురేఖ, గరువతనము, చెన్ను మొదలగువానినే ప్రశంసించునట్లు చేసినాఁడు తిక్కన. తిక్కనార్యుని శృంగారవర్ణన లపూర్వములు, ననన్యసామాన్యములు ననుటకు సందేహములేదు.

ఇట్లంతవఱకు ద్రౌపదీకీచకులచే నొక్కవలుత్తైన పలికించక వారి యింగితాకౌర చేష్టాదులను మాత్రము వర్ణించుచు నవియొందొరుల మనోవృత్తుల నెట్లు మార్చుచున్నవో నీనీమాచిత్రమునవలెఁ జూపుచు నొకవిధమగు మూఁగనాటకమును బ్రదర్శించినాఁడు. ద్రౌపదీ కీచకులను గూర్చిన యీమనోవృత్తివర్ణనమంతయు తిక్కనార్యునిచేఁ గల్పితమే గాని మూలమున నేమియుఁ గానరాదు.

“తాం దృష్ట్వా దేవగర్భాఖాం దర క్త్రిం దేవతామిశ,
కీచకః కామయామాస కామదాదేన పీడితః.”

‘తాం దృష్ట్వా’ అనుదానినిబట్టి ఎట్లు చూచినాఁడో, కీచకుఁడు చూచి యెఱైనాఁడో చెప్పుటకు తిక్కన 12 పద్యముల గ్రంథమును పెంచినాఁడు. పైశ్లోకము తరువాత కీచకుఁడు సుదేష్ణ యొద్దకుఁబోయి యామెను గూర్చి యడుగకయే, ద్రౌపదియొద్దకే పోయి పలికినట్లు దక్షిణదేశ ప్రతులలో నీక్రింది శ్లోకములు కనఁబడుచున్నవి:—

“సతాం సైరంద్రివేషేణ వసంతీం రాజవేశ్మని.

ఉపగమ్యానపద్యాంగీం పాంచాలీ మిద మబ్రవీత్:

కాసి త్వం చారునర్వాంగి క్యామావేది కృశోదరి.”

‘బ్రౌన్ దొరగారి తెలుఁగుప్రతిలో మాత్ర మీ శ్లోకముల తరువాత నిట్లు కలదు:—

“వై శంపాయనః

తదాతు దృష్ట్వా చలతీం చ కీచకః

తత స్సమభ్యేత్య నరాదిపాత్మజామ్,

ఉవాచ కృష్ణా మఖిసాంత్వయం స్తదా

మృగీంద్రకన్యామివ జంబుకో పనే.

కీచకః

స త్వం పురా జాతుమయేహ దృష్ట్వా

రాజ్ఞో విరాటస్య వివేశనే కుభా,

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

దానస్తవాసాం పృథుతాప్రలోచనే

వశాను గోదారణభేం భామిని.” మొ.

ఉత్తరదేశ పాతమును, కుంభమౌళి ముద్రితప్రతిలోను (చివ్విషయమున నిదియుత్తరదేశపాతము ననుసరించినట్లున్నది).....

“నతు కామాగ్ని సంతప్తస్సు దేష్టా మభిఠోగతః,
ప్రహసన్నివ సేనానీ రిదం వచన మబ్రవీత్,
నేయం పురా జాతు మ యేహ దృష్టా
రాజ్ఞో విరాటస్య నివేశనే శుభా,

....

కా దేవరూపా యృదయంగమా శుభా”

అను శ్లోకముల తరువాత

గత స్సుదేష్టా మభిమ స్త్ర్య కీచకః
తత స్సమధ్యేత్య నరాధిపాత్మజామ్,
ఉవాచ కృష్ణా మభిసా స్త్వయం నదా,
మృగేంద్రకన్యామివ జంబుకో పనే.”

అను శ్లోకము కలదు. ఈ సందర్భమున తిక్కన రచనలో మొదట కీచకుడు సుదేష్టకు మ్రొక్కంజనువాడై యామెయొద్దకుం జని, ద్రౌపదిని గూర్చి యడుగ నామె యీతని వలుతులను గీటునఁబుచ్చిన పిదప ద్రౌపది ననుసరించినట్లుగా నుండుటచే నుత్తరదేశమునే యనుసరించినట్లున్నదని యిదివఱకే మఱియొక సందర్భమునఁ దెలుపఁబడియున్నది గదా. అట్లు కందర్పదర్పగోచరుండై న కీచకుండు, భావప్రపంచమును వీడి బాహ్య ప్రపంచమునఁ బడి యక్కోమలి కలరూపు నిజనహోదరివలనం దెలియం దలంచి, దానిదెనం దగిలినదృష్టి యెట్టుకేనియుం దిగిచికొని, చని యద్దే వికిం బ్రణమిల్లినాడు: అమెయు బ్రాతృప్రేమ విశేషముగాఁ గలది యగుటచేతను, నింతకాలమునుండి యీతఁడూరలేక యిప్పుడే వచ్చిన

వాడగుటచేతను, నత్యాదరముతో “రాంచనసీతము వెట్టగఱించి ప్రేయము చూడ్కి ముసుగువడ” నాతనిని సంభావించినది.

అమె యిట్టితనియెడఁ జూపిన ప్రేమయు, చనవునే ద్రౌపది విషయమున నాతఁడు సంకోచింపక సంపూర్ణముగా నడుగుటకు మఱింత యవకాశము నిచ్చినది. అదనపు సంపదగాఁ జేసికొనినాఁడు గనుకనే మఱి మియు కుశలప్రశన్నచేయకయే, యాతఁడప్పకుఁ బాంవాలింజూపి వేగపడి యామె కులము చరిత్రమునఁగి, “దీనిపై నెయ్యముకల్మియేకొలఁది నీమది కింతయు నాకు నెఱుంగఁజెప్పుమా” యని యాతురముతో నడిగి నాఁడు. ఇచ్చట తిక్కన సంస్కృతమునందువలెఁ గీచకుఁడు ముందే బయలుపడునట్లు చేయక మాటలలోనైనను గొంత నిగహ మవలంబించునట్లు చేసినాఁడు.

“రూపేణ చోన్మాదయతీవ మాం భృశం-

దృఢంహి కామన్య కరోతి మాం పరే,

నదాన్య ద్రతౌషధ మద్య మే మతం-

అహోను మే స్యాత్పరిచారికా శుభా.”

అగు మూలమునందలి వానిపల్కాలను పదలివేసి, నుదేష్టను మూలములో కన్న గడుసుదానిగా జేయఁదలంచినవాఁడు గావున, నాతని ప్రసంగ ధోరణిని బట్టియు, వింతసేపటినుండియు ద్రౌపదిని తేరవారి చూచుచుండుటను బట్టియు, నయ్యంగన “యితఁ డనంగళరదళిత హృదయుఁ డయ్యె నకట, యీతని చిత్తవృత్తి మరలుప ననురూపంబగు నుపాయముది యెయ్యదియో” అని తలంపసాగినదని తెలిపి, అప్పుడే యామె ముందు సంగతి నాలోచింపఁ గడంగినట్లు సూచించినాఁడు. తిక్కన మొదటనే యీతఁడు దుర్విదగ్గుఁడు, బలగర్వితుఁడు నని చెప్పియే యున్నాఁడు. పట్టినపట్టు వదలువాఁడు కాఁడని యప్పకుఁ జెలియును. కావున దీనినుండి మరల్చునుపాయమేమా యని చింతింపసాగినది. తాత్కాలికముగా నొక యుపాయమును బన్నినది. అప్పటి కాతని మాటలు గీటునంటుచ్చి వినీ

విననట్లు నటించి యొందు పలుకులు జరిపినదట. సుదేష్ట నెంతగడు నరిగను, ప్రౌఢగను సూచించినాడో తిక్కన గమనింపుడు. ఇట్టిప్పటికి సుదేష్ట యెటో గడుసుదనముచేఁ దప్పించుకొన్నది. ఈతండును “నత్వ హీనుండు” గావున. — మనోవిగ్రహము లేనివాడగుటచే, హృదయా వేగము నరికట్టుటకుఁ దగిన బలములేని వాడగుటచే, దనయప్ప యుద్దేశ మేమో కనుఁగొనుటకై నిరీక్షింపక, క్రమ్మటి, ద్రౌపదియొద్దకే పరుగెత్తినాడు. అచ్చట ‘నత్తాడుచు’ నామెతోఁ బలికినాడట. ఈ ‘నత్తాడుచు’ ననుపద మా సందర్భమున నాతఁడు సంకోచభావముతో పలుకఁ జూచుచు నాచుట్టుపట్ల తిరుగుచుండుటను ఎంతయోచక్కగా మన కనుల యెదుటఁ బెట్టుచున్నది. ఇట్టి చిన్నిచిన్ని పదములను సమయానుకూల ముగఁ బ్రయోగించుటచేతనే తిక్కనార్యుఁ డాయాపాత్రల స్వభావోన్మీలనమును, ఆయా కథావస్థల (situations in the story) దృశ్యత్వమును సాధించుచున్నాడు.

ద్రౌపదీకీచకుల సంభాషణక్రమమునఁ గూడ మూలములోని దాని కిని, తెలుఁగునందలి దానికిని విశేషవ్యత్యాసము కలదు. అందలి యత్త్యుక్తులు, అనుతాపవాక్యములు “దానస్తవాహం పృథుతామలోచనే” యను దాసోహములు నిందేమియు లేవు. బందార్కరు పరిశోధనాలయము వారాధరించిన ప్రతిలో కీచకుఁ డేమియు నత్యుక్తులకు దిగనేలేదు.

“ఇదంచ రూపం ప్రథమంచ తే వయః

నిరర్థకం కేవల మద్య భామిని”

అని రెండు పొడిమాటలను మాత్రమే చెప్పినట్లున్నది. తక్కిన యత్తర దక్షిణదేశ ప్రతులలో ననేక శ్లోకములు చేర్పఁబడినవి. కాని తిక్కన రచనకును వానికి నెట్టిపోలికయుఁ గనఁబడదు.

కీచకుఁడట్లు ద్రౌపదియొద్దకే పోయి తనయప్పవలనఁ దెలిసికొనఁ దలఁచిన విషయమునుగూర్చియే ప్రశ్నించినాడు.

“ఇవ్వసుమతి నేపొలఁతుల
కివ్వధమునఁ జెలుపు గలదె యెన్నఁడును నీ
వెవ్వరి తనయపు నీపతి
యెవ్వఁడు పేరేమి చెప్పు మిందునిభాష్యా.”

రూపాభిమాని గావున ‘నామె చెలువమును’ గూర్చియే ప్రశంసించినాఁడు. నీపతి యెవ్వరు, నీవెవ్వరితనయ వని యడిగినాఁడు. మూలములో వలె

“మనో త్వం దేవలోకాచ్చ చ్యుతాం తాం యదృచ్చయా,
అభూషితాపి జ్వలసే కాత్వం సౌదామనీ యథా”

అని యత్యుక్తులకు నలంకారములకు దిగలేదు. మఱయు నామె తాను చెప్పుమాటలను వినుచున్నవా లేదా యను విషయమునే గమనింపక 15, 20 శ్లోకములు చదువ మొదలుపెట్టలేదు. తిక్కనార్యుఁ డెప్పటి కప్పుడు నాటకములోవలెనే యొకరు మాటలాడుచుండ వీరిమాటలు విను వారి మనోవృత్తుల నెట్లెట్లు మార్చుచున్నవో, వా రేమని తలంచుచుండిరో యను విషయమును వెంటనే తనఁబఱచుచుండును. కీచకుఁడు ప్రశ్నిం పఁగా ద్రౌపది ప్రత్యుత్తర మీయలేదు. కాని విననేలేదా? కాదు. వినియు వినమిగా భావించి నిర్వికారయై యారకున్నదట. అతఁ డడిగిన ప్రశ్నల కప్పటిస్థితిలో నామె కు త్తరమిచ్చుట కవకాశములేదు. ఇంతేగాక యాతని వైఖరి నంతను గనిపెట్టినది గావున, ధీరయగు నామె యుత్తరంబీయక యాతని మాటలను లక్ష్యపెట్టని దానివలె నిర్వికారయై యుండుటచేతనే కీచకుని చాపల్యమును హెచ్చినది. కావున నా చపలుఁడు వెండియుఁ బలుకసాగెను. చపలుఁడను విశేషణ మీనందర్పమున నాతని కెంత నము చితంబై యున్నవో పరికింపుఁడు. అతనిపలుకులు, నాచాపల్యము నెంత చక్కగా సూచించుచు నామె సౌందర్యమునుగూడ వర్ణించునవై యున్నవో చూడుఁడు. —

“తెలిగన్నుగప తాంతి పొలుపార నించుక

గను విచ్చి చూచినఁ గాదె యబల

చెలుపంపు నెమ్మోము నెలమి సొం పినుమడి

గా నల్ల నవ్వినఁ గాదె యింతి

దంతమౌ క్తికరుచి దలకొన మఱుమాట

పలికినఁ గాదె యుత్పలదళాక్షి

యుల్లంబునరనత దెల్లంబుగా లీలఁ

గై కొన్నఁ గాదె పంకరుహవదన

అనుచుఁ జూచుఁ జేరు నమ్ముగ్ధ పలుకులు

వినఁగఁగోరుఁ గేలు దనదుకేలఁ

గీచకౌలుపఁ దలఁచు గీచకాధముఁడు ని

జానుర క్తిఁ దెలుప నశ్పశించు.

ఈ సీనపద్యములోని మొదట నాలుగు పాదములలో పాంచాలి తానుపల్కిన పల్కులను వినమిథావించి నిర్వికారయై యుండుటను దెలిసి కొనిన కీచకుఁడు, తేదా-తననుజూచి మోహమును జెందుటచే నరాంగీకార మొనమును వహించినదని భావించిన కీచకుఁడు-విలాసచేష్టల నేమైన చేయవలదేయని ప్రార్థించినట్లుగా నామె సౌందర్య వర్ణనము చేసినాఁడు. ఆ భావగర్భితములగు విశేషణములు, ఆభావములయందలి సక్రమత ఆయాంతరంగిక భావములకును, బాహ్యకృత్యములకును గనపఱచిన పొందికయును ప్రతేకముగా గవనింపఁదగియున్నవి. నీవు అబలవై నచోఁ గన్ను విప్పిచూచిన చాలుగదా యని ప్రశ్నించి యామె చూచునేమో యని తా నామెవంక తేటిపాఱఁజూచును. కొంచెము ప్రౌఢవై నచో నించుక చిఱునవ్వైన నవ్వరాదా యని కొంచెముదగ్గఱకుఁజేరును. ధీరవై యైనచో మాఱుమాట పలుకఁగూడదా యని ప్రశ్నించి పలుకునేమో

యని వినఁగోరుట నభినయించును. ఇంతను సరసురాలపై నబో హృద
యమునందలి యాసరసత్వమును బయలుపఱచు శృంగారవిలాసముల
నేమైనఁ జూపుచు నాకయిఁగొనరాదా యని పలికి యామెకేలు తనదుకేలఁ
గీలుకొలుపఁదలచు. ఇంతను నామె యేమియు నుత్తరంబీయక పోవు
టచే తానె సాహసించి నిజానురక్తిని వెళ్ళఁబోసుకొన నుబలాటపడు
చున్నాఁడు. ఎవరు? సాహసంపఁదలఁచిన 'కీచకాధముఁడు'. ఎట్టి యభి
ప్రాయ గర్భితమగు విశేషణముచే నాతనిని బేర్కొన్నాఁడో తిక్కన!
పరాంగనపైఁ దనచూడ్కి నెక్కొల్పుటయేగాక, కేలు దనకేలఁ గీలు
కొలిపి, నిజానురక్తిఁ దెలుప సాహసించినవాఁడు గనుకనె 'కీచకాధముఁ
డని' యాతనిని బేర్కొన్నాఁడు. నిజానురక్తిని దెలుపఁదలఁచిన వాఁడ
య్యును తమకము హెచ్చుటచేఁ గలిగిన యావేగమున నామె చలింప
కుండుటలో సయ్యంగన హృద్గతాభిప్రాయమేమో యూహింప వెరపు
మాలినవాడై, తాను చేయఁదలఁచిన పనిని గూడ చేయలేక, చెప్పఁదలఁ
చిన మాట చెప్పలేక, యొడలు కంపింప, నెన్నిరీతుల నారసిన నామె
మనము పట్టువదకుండుటను, నామె యనాదరమునె చూపుచు నిర్వికార
యయి యుండుటను గాంచి తుద కెట్లో

“చెలువ యింత నొక్కించుకసేపు నీ ప
నాదరంబున నెప్పటియట్ల యున్న
మన్మథుఁడు నమయించిన మగుడ నన్నుఁ
బడయవచ్చునె యెన్ని యుపాయములను”

అని దొంతతిరుగుడుగా నెట్లో మొండిచేతిని బయలుపెట్టినాఁడు. దీనిలోఁ
గూడ నాతని రూపాభిమానిత్వము, దుర్విదగ్ధత్వము కనఁబఱచినాఁడు.

ఇట్లు కీచకుఁడు తనయభిలాషను దేటవడం బలుకుటచే నింతసేపు
నిర్వికారయై తననుగాన ట్లూరకుండిన ద్రౌపది కలుషించినది. ఈ పరి
భవనికారం బామెకు దుర్వారంటే యైనది. కాని యా వికారము పైకిఁ

వోపకుండఁ దన్నుందాన యవశమింతుకొనినది. అంతనప్పటి స్థితిని గూర్చియు, దానప్పుడు చేయఁదగిన కార్యమును గూర్చియు నాలోచింపఁ కొనఁ దొడంగినది. కాని తొందరఁదలేదు. ఎట్టి శాంతచిత్తత్వము— సంసిద్ధత్వము (*preparedness*); కష్టములయందు, పనిమీరి వచ్చినపుడు తాను జేయవలసిన దానినిగూర్చి యాలోచన, ధైర్యస్థితిర్యములు, నేర్పరితనము—ఎట్టిగుణములను తిక్కన యీ ద్రోపదియందు సూచించి నాఁడో చూడుడు. “వీడు దురభిమా యై యున్నవాడు. వేగిరపాటు వలనుగాదు; నేరుపుతోడన తప్పించుకొనవలయు” నని తలంచినది. కీచకుడు రూపాభిమాని. “మన్మథుడు నమయించిన మగుడ నన్నుఁ బడయవచ్చునె” యను నాతని దురభిమాన పూరితములగు పచనములకుఁ బ్రత్యుత్తరముగా “నీరూపమునకుఁ దగినట్లుగా నారూపములేదు. నాతోలికి రాకు” మని చెప్పి వారింపఁజూచినది.

“నాయున్న బాముఁ దలఁపవ

యీయొడ లీచీర యిట్టి యేవపుఁజందం

బోయన్న! మదనవికృతిం

జేయుననుట యెంతయును నిషిద్ధముగాదే.”

‘ఓయన్న’ యని సంబోధించినది. నీవు నాఁడుపుట్టువులతోడఁ బుట్టినావు గదాయని యనునయించినది. తన హీనరూపమును, నేపపుచందమునే గాక, హీనవంశాభిజాతత్వమును, సతీత్వమును గూడఁ దెలిసి, ‘యిట్టి నన్నడుగఁదగునే’ యని తగవుతోఁ బ్రతిమాలుకొనినట్లు పలికినది. ఈ సందర్భమున నాఁడుఁ బుట్టువులతోడ నీవునుబుట్టినావు అను తెనుఁగు నానుడి (బహుశః అనతిదూరముననున్న సుదేశ్యను జూపుచు) యెట్టి సమయమున నెంత యర్థవంతముగా, నెంత గుణవత్తరముగా (*effective*) తిక్కన ద్రోపదిచేఁ బ్రయోగింపఁ జేసినాఁడో గమనింపుడు.

ఇట్లుద్రోపది తన యుద్దేశమును “వీడఁగబల్కిన”ది. ఇంతసేపటి నుండియు ద్రోపది మాటలాడకపోవుటచే “నయ్యంగన యింగితం

బూహింప వెరవుమాలి “కామీస్వతాంపశ్యతి” యన్నట్లుగా నున్నాఁడు కీచకుఁడు. ఈమాట లతని సంశయమును విడఁగొట్టి కొంచెము మేల్కొల్పినవి. తనరూపమును జూచి ద్రౌపది తనను మోహింపకుండునా యను సంశయ మిప్పటికి కొంచెము తగ్గినది. కావున “మన్మథుఁడు సమయించిన మగుడ నన్నుఁ బడయవచ్చునే” యన్నవాడు గారపంపుఁ బలుకుల తోనికి దిగి యామె సౌందర్యమును వర్ణించుచు నామె తనను గూర్చి చెప్పుకొనిన మాటలను బ్రత్యాభ్యాసము చేయవలయునని తలంచినాఁడు. ఆమె సౌందర్యమును వర్ణింప మొదలు పెట్టినాఁడు.

“నెత్తమ్మిరేకుల మెత్తదనముఁ దెచ్చి
యచ్చునఁ బెట్టిన ట్లంద మొంది

చక్రవాకంబుల చందంబు గొనివచ్చి
కుప్పలుచేసిన ట్లొప్పు మెఱసి

చందురు నునుగాంతి కందేర్చి కూర్చి కా
గునకుఁ దెచ్చినయట్లు కొమరుమిగిలి

యలికులంబుల కప్పు గలయంతయును బుచ్చి
నారువోసినభంగి నవకమెక్కి

యంఘ్రితలములు కుచములు నాననంబు
కచభరంబును నిట్లున్న రుచిరమూర్తి
యనుపమానభోగములకు నాస్పదంబు
గాదె యీత్రిప్పుతేటికి కమలవదన.”

ఇక్కడ ద్రౌపది సౌందర్యమును కీచకునిచే వర్ణింపఁజేసిన రీతిని బట్టి తిక్కన ప్రబంధముల శృంగారపర్వన పద్ధతికి దారితీసినవాఁడై నాఁడు. ఇక్కడ విశేషమేమనఁగా విది రాగరసమగ్నుడైన కీచకుఁడు చేసినదిగాని తిక్కన స్వయముగాఁ జేసినది కాదు. కీచకుఁడైనను ద్రౌపది

తన యేవపుచందంబు మదనవికృతిం జేయునా యని పలికిన దానికి బ్రత్యుత్తరమునిచ్చు సందర్భమునఁ జెప్పినది. అట్టి స్థితిలో కీచకుఁడైనను నఖశిఖపర్యంతము నామె యవయవ వర్ణనకు దిగక, పైకి ప్రధానముగాఁ గనఁబడుచు నామె సౌందర్యమూర్తిని స్ఫురింపజేయు నంగముననే వర్ణించినాఁడు. కీచకునికిని తిక్కనాచ్యునికి వలెనే యంగనా సౌందర్య వర్ణన విషయమున 'నా రుచిరమూర్తి' యొక్క లావణ్య స్ఫురణము నందే దృష్టిగాని, ప్రత్యేకావయవములయం దంత విశేషముగాలేదు. కీచకుఁడు తన రూపమందెగాక యితరులయొక్కయు సుందరరూపసామాన్యమం దభిమానము కలవాఁడనుట కీవర్ణనమునం దామె రుచిరమూర్తి నాతఁడు ప్రశంసించుటయే తార్కాణము. తిక్కన తాను మొదట పేసిన విశేషణములను సార్థకములుగాఁ జేయుటలో నెట్టి జాగరూకత వహించునో గమనింపఁడు. ఇట్లామెరుచిరమూర్తిని వర్ణించి నేరుపుతో స్వాధీనము చేసికొనవలెనని ద్రౌపదియుత్తులకు సమాధానము చెప్పుచున్నాఁ డిక్కడ కీచకుఁడు. కాని సంస్కృతమునందువలె మహోఽన్యాయమును జేయలేదు.

“ఈ యొడ లీచీర యిట్టియేవపుచందంబని” పలికినదానికి బదులుగా నామె సౌందర్యమును వర్ణించి, నేరుపుతో తప్పించుకొనుటకుఁ బలికినదని గ్రహించినవాఁడువలెనే “యా త్రిప్పులేటికి కమలవదన” యని బదులు చెప్పినాఁడు. “హీనవంశాభిజాత”ను, “పతివ్రత నన్న దుగఁదగునే” యను నీరెండు విషయములకును రెండు త్తరము లీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పుచున్నాఁడు. తిక్కన సంభాషణను యుక్తిప్రత్యుక్తి రూపముగా నడిపించునేగాక సబబు సందర్భము లేకుండ మాట్లాడించఁ డనుటకుఁగా నిది యింతగాఁ దెలుపఁబడుచున్నది.

“నీవు దుర్జాతి గామికి నీవ సాక్షి

పరసతీ సంగమున వచ్చు పాపమునకు

నోర్తుఁ గాని పైరింపఁగా నోపఁ బచ్చ

విలుతు తూపుల తాకున కలదుబోడి.”

ఇంతకుఁ బూర్వము కేవలము తన యభిలాషను మాత్రము దెలిపినాఁడు. ఇప్పుడు మఱియొక మెట్టెక్కిన దీతని సంభాషణాక్రమము. పావచింతలేక యెట్టి సాహసమున కైవ సిద్ధపడునట్లు గవడుచున్నాఁడు. నేర్పుతోఁ గప్పించుకొనుట కవకాశమిచ్చునట్లు తనఁబ లేదు. కావున నీమారు ద్రాఃదికి బాగుగఁ గోపము గదిరినది. వీఁడు నీచుఁడు గావున జంకించిన గాని పోడని తలంచినది. ఆ స్థితిలో కీచకుని జంకించుటకును, ద్రాఃదికి గదిరిన కోపమును వెలిపుచ్చుటకును తిక్కన యెట్టి గంభీరమగు శైలిని, దానికిఁదగిన పృథ్వుతము నవలంబించినాఁడో చూడుఁడు. శార్దూలవృత్తమును వాడినాఁడు.

“దుర్వారోద్యమ బాహువిక్రమ రసాస్తోత ప్రతాపస్ఫుర
ధర్వాంధప్రతిఃకీర నిర్మథన విద్యాపారగః, మత్పతుల్
గీర్వాణాకృతు లేపు రిష్ట నిను దోర్లీలకా వెనం గిట్టి గం
ధర్వుల్ మానము ప్రాణముం గొనుట తథ్యంబెమ్మెయికా

గీదకా:”

‘కీచకా’ యని సంబోధించినది. ‘ఓయన్న’ యనుసమయము దాటినది గదా యిప్పుడు. అత్యంతగంభీరము, భయంకరమునగు ‘దుర్వారోద్యమేత్యాద్యతి దీర్ఘ సమాసముతో పాటు మత్పతుల్, గీర్వాణాకృతుల్, గంధర్వుల్, అను నీ హరింతపదములన్నియు నెదుటివానిని జంకించి యదల్చివేయుటకుఁ దగినవియై యున్నవి. అవసరము కలిగినఁగాని, తిక్కన ప్రౌఢసంస్కృత దీర్ఘ సమాసములను వాడఁడు. ఈ సందర్భమున నీ పద్యమును ద్రాఃదిచే పలికించి దాని తంబును గంభీరంబగు నామె స్వభావమును వెల్లడిచేసినాఁడు. మఱయు నామె చెప్పదలచిన విషయము నంత నొక్క పద్యముననే యిమిడ్చినాఁడు. ఆసంగ్రహ నైపుణ్యము (*brevity of expression*) బరికింపుఁడు. ఇట్టి సమాసములనే కాక యీ శార్దూలవృత్తము పై తము తిక్కన చాల అరుదుగనే వాడినట్లున్నాఁడు. తిక్కన కవిత యం దాయావృత్తముల వాడుకను గూర్చి ప్రత్యేకముగా

బరిశీలింపవలసి యున్నది. ఏయే సందర్భములయం దేయే వృత్తములను వాడి రసము నెట్లు పోషింపవలయునో తిక్కనకు బాగుగాఁ దెలియును. దాత్తత, గాంభీర్యము, మొదలగు గుణములు కావలసినచోట నీశార్దూల వృత్తము నీతఁడు ప్రయోగించుచున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది.

సంస్కృతములమున ద్రౌపది పలికిన పలుకులను, తిక్కన రచనకును విశేషభేదము కలదు. అక్కడ ద్రౌపది ధర్మాధర్మవిచారణతోఁ గూడినయొక ధర్మోపన్యాస మిచ్చినది.

“స్వేషు దారేషు మేధావీ కురుతే యత్నము త్తమమ్;

స్వదారనిరతో హ్యశు నరో భద్రాణి పశ్యతి.

స్వదారేషు రతిర్ధర్మో మృతస్యాపి నసంశయః;

అశర్మ మయశశ్చాపి ప్రాప్నుయాశ్చ మహద్భయమ్.

ఇట్లుచెప్పుచుఁబోయి

“కామజేగోద్ధతాంగేన గంధర్వాః పతయో మమ;

తే త్వాం నిహన్యుః కుపితా స్సానుబంధ మమర్షిణః

దుర్లభా మభిమన్వానో మాం వీరై రభిరక్షితామ్;

పతిష్ఠ్య స్యవశస్తూర్ణం పత్వం తాళపలం యథా.

“గంధర్వాః పతయో మమ- తేత్వాం నిహన్యుః” అను వానికిగాను తిక్కనార్కుఁ డీ దుర్వారోద్యమేత్యాది పద్యమును రచించినాఁడు. ఈ సందర్భమున సామాన్యముగా పురాణాదులయందుఁ గాననగు నుపమాద్య లంకారములతోఁ గూడిన పద్యములనేకములు దక్షిణదేశోత్తరదేశ పాతములలోఁ గలవు.

“త్వం కాలపాశం ప్రవిముచ్యతంతే

ప్రవేష్టు మచ్చ న్నథదుష్ప్రవేశమ్;

హుతాశనం ప్రజ్వలితం మహావనే

నిదాఘమధ్యాహ్నా ఇవాతురస్వయమ్;

“త్వం తారకాణా మధిపం యథాశిశుః;

తదాహి మాం ప్రార్థయసే సుదుర్లభమ్”

కాని తిక్కనాచ్యుత పీఠికలోనికి తోలేడు. ప్రాచీనమూలపాఠమని బం. పరి. వారు గ్రహించినపాఠములో ద్రౌపది సంభాషణమంతయు శి శ్లోకములలో మాత్రమే మిగుల సంగ్రహముగా నున్నది. తుదిశ్లోకము లంకార సహితములైనవియు కొన్ని గలవు. తిక్కనాచ్యుత పాఠమునే యాదరించినాఁడనుకొన్నను అందలి

“త్వంకాలరాత్రి మివ కశ్చి దాతురః

బలా దివ ప్రార్థయ సేఽద్య కీచరః

కింమాతరం క్లేశయతో యథా శిశుః

చన్ద్రం జిఘృక్షన్నివ మాం జిఘృక్షసి.”

ఇత్యాది శ్లోకములలోని యుపమానముల నేమియు గ్రహింపనేలేదు. అలంకారముల నాదరించుట కేవల స్వాభావిక రచనాశీలుఁడగు (realistic style) తిక్కనాచ్యుత కిష్టమే లేనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. అందు ముఖ్యముగా సంభాషణ సంవర్పమున వాదప్రతివాద యుక్తి ప్రవక్త్యుక్తి కల్పనా రీతినే (argumentative style) యవలంబించును గాని అలంకార భూయిష్ట మగు భాషతో నాయాపాత్రలచే మాట్లాడింప యత్నింపఁడు. మూలములో కవితా సౌందర్యమును పెంపొందించు సుద్దేశముతో గొన్నిటిని, భారతము పంచమవేదంతై ధర్మబోధకగ్రంథముగాఁ దలంపఁబడుటచే, ధర్మబోధకములగు శ్లోకములను గొన్నిటిని, సమయము దొరికినపుడె నాయాపాత్రలచేఁ బలికించుచుండుట నాచారమైనట్లున్నది. అట్లే యిచ్చట ద్రౌపదిచే పరదారాధిపర్శనము పాపమని బోధించు నొకయవస్థ న్యసమిష్టించినారు. కాని తిక్కనాచ్యుతభారతమును కేవలధర్మబోధకంబగు గ్రంథముగఁజేయుట కెప్పుడును బ్రయత్నింపలేదు. సందర్భానుకూలముగా నీతిబోధ యావశ్యకమైనపుడు, దౌమ్యదుల నీతిబోధనలవలె చక్కగా రచియించునేకాని సమయము దొరకినపుడెల్ల ధర్మబోధకుఁ

గడంగడు. అతనిదృష్టి యెల్లప్పుడును రసపోషణమందును, భౌచిత్యముతోఁ గూడిన శీలభావపోషణమునందును, ఆయాపాత్రల మానసికవృత్తి వివరణమునందును, కథాప్రవృత్తికి స్వాభావికత్వగుణ సంపాదనమునందును (*make the movement of the story realistic*) కావ్యకళా సౌందర్యమునందునే, నిశితవ్యగ్రంభై (*keen*) యొప్పుచుండును కావుననే యాతఁడు మూలములోని యలంకారముల జోలికిపోనేలేదు.

అట్లు ద్రౌపది పరుషనాక్యములతో కీచకుని జంకించి యావలకుఁ బంపివేయవలయునని తలఁచి యతిభీతరంబుగఁ దన పతుల ప్రతాపము వర్ణించినది. కాని సింహబలుఁడు కేవలము యాపాఖ్యానియేగాఁడు. స్వబల గర్వితుఁడుగూడనై యున్నాడు. తిక్కన ముందుగనే యాతని స్వభావగుణములను సూచించి, యాగుణముల నీతని సంభాషణమునను, చర్యలలోను గనుపఱుపకుండునా? సంస్కృతమూలలో నీ సంభాషణ ప్రకమమేలేదు. మూలములో నొక్కసారియే తన యభిలాషను దెలుపుచు నొకగొళ్ళ కామోపన్యాసమును జేసినాఁడు. దానికిఁదగిన ధర్మోపన్యాసమును ద్రౌపది చేసినది. అంత

“ప్రత్యాభ్యాతశ్చ పాంచాల్యా కీచకః కామమోహితః,

ప్రవిశ్య రాజభవనం భగిన్యా అగ్రతస్థితః.”

ప్రత్యాభ్యాతుఁడై అక్క యొద్దకుఁ బోయినాఁడు. ఇదియే మొదటిసారి పోవుట. ఈయంపన్యాస భాగమునంతను తిక్కన నాటక భాగముగ మార్చి వీరిసంభాషణ నెంతరమ్యముగ నడిపించినాఁడో గమనింపుఁడు. ద్రౌపది జంకించిననుఁ బలగర్వితుఁడగు కీచకుఁడు జంకువాఁడు కాఁడు.

“అనుఁడు నతఁ డిట్టులనియె నా యలఘువాహు

బలముఁ జెనయంగ భవదీయ పతుల కారు

మూఁడులోకంబులందు నెవ్వఁడు తేమి

నిక్కునందింత నమ్ముము నీరజాక్షి!”

ద్రౌపదియొక్క ఈయభిప్రాయముకూడ గీచకునియొద్ద పనికిరాలేదు: కావున నిత సహింసలేని స్థితి వచ్చినది. ద్రౌపదికి ఇది నాల్గవస్థితి— మొదట విర్వికార; పిదప కలుషించియు సుపశమించుకొనిన నేర్పరి: పిదప కుపితయై జంకింపఁదలఁచినది. చివరకు 'సైరణదర్శి' ధిక్కరించుచు రావణాదుల సాదృశ్యమునుజూపి యందనిశ్రమాకుల పండ్లు గోయఁదలఁచుట హితవుగాదని చూలనాడి పొమ్మన్నది. "వివేకవిహీనా" యని సంబోధించినది. ఇది యెంత సాధిప్రాయ సంబోధనమో గమనింపుడు. వివేకవిహీనుడు గనుకనే తాత్కాలికప్రయమును బడయఁగోరి యందని శ్రమాకుల పండ్లుగోయఁదలఁచి హితవును... అత్యంతి క సుఖమును గలుగఁజేయు మాటలను బెవినిబెట్టకున్నాడు. ఈ సంబోధనలోఁ గూడ తిక్కనామ్యుఁ డెట్లు సంభాషణశ్రమమునకుఁ దగిన యోచిత్యమును జాతించినాడో చూడుడు. మొదట మాటలాడనేలేదు. తరువాత 'ఓయన్న' యని యనునయించినది. పిదప 'కీచకా' యని యని జంకించినది. చివరకు 'వివేకవిహీనా' యని ధిక్కరించి తిట్టినది.

ఇటుధిక్కరించిన యింతి "పలుకులయందలి యర్థమును గాన నేరక" నెవ్వగ మనమునఁ దిరిగొన, తిన్నఁబోయిన మొగముతో నాసింహులుఁడు తన యవృతక్షతు మగుడ జనియెను. మూలములో "భగియ్య అగ్రతస్థితః" అని మాత్రముండగా 'మగుడ' యని తిక్కన యెంతయు జాగరూకతతో రచించినాడు.

"నతు మూర్ఖ్యంజలిం కృత్వా భగినాశ్చరణా పుటే:

సమ్మోహాభిహత స్త్వర్ణం వాతోద్ధూత ఇవార్ణవః

సప్రోవాచసు దుఃఖాల్లో భగినం నిశ్వసన్ ముహూః."

మూలములో కీచకుడు సుదేష్టకిప్పుడే మ్రొక్కినట్లున్నది. రుపాదముల మీఁదఁబడి మ్రొక్కుట నింకను తిక్కన వెనుకకుఁ బెట్టినాడు. ఈమధ్య వీరిద్దఱికిని గల సంభాషణము సతిరమ్యముగ బెంచినాడు. సుదేష్ట శీలమును మూలమునందు కంటె కొంతమార్చి విదితముగఁ బోషించినాడు.

అమె తుదకుఁ దమ్మునికిఁ దోడ్పడ విశ్వయించికొని యకృత్యంబున కొడఁబడుటకుఁ బూర్వ మామె వానిని వారించుటకై చేసినయత్నములను వివరించి కథనంతను గ్రమపద్ధతిని నడుపుకొనుచువచ్చి తుదకొక యుచ్చ స్థానమునెక్కించి (*he gradually worked up the story to a climax*) యప్పుడు కీచకుఁడు సుదేష్ట పాదములపైఁ బడినట్లు తెలిపినాఁడు.

కీచకుఁడు మదనాగ్ని జ్వాలలు, దనుకఁగ నిట్టూర్పు గాడ్చుదందడి నిగుడ నాసుదేష్ట యొద్దకుఁ బోయినను, నింతకుఁ బూర్వమాతఁడు ద్రౌపదిని గూర్చి యుగినపుడే యీతని సంగతి గ్రహించి యీతని చిత్త వృత్తి మరలుప ననురూపంబగు సుపాయముఁ గానలేనిదగుటచే, నిప్పుడు నేమియు మార్గముదోచకుండుటచేఁ గాఁబోలు తననుగాన ట్టుకొనినది. కాని యూరార్పదొరకొనలేదు. పైగా తప్పించుకొన దలచిన దానివలె నావలకుఁబోయినదట. మూలములోవలె “సప్రప్రోవాచసు దుఃఖార్తో” అని కీచకుఁడు వెళ్ళినతోడనే యామెకు ననుస్కరించిన తన సంగతి చెప్పు కొనుట కవకాశ మిచ్చట కలుగలేదు. సుదేష్ట విషయమునఁ గొంతయభి నయము సూచించినాఁడు తిక్కన. ఇదియు నిచ్చటి యామె శీలమునకుఁ దగియేయున్నది. తమ్మునియెడల మిగుల సోదరప్రేమ కలదేయైనను తానీ విషయమున జోక్యము కలుగఁజేసికొనకుండు తప్పించుకొనఁ జూచుటవలనే యామె గడుసుదనము ప్రౌఢత్వమును వెల్లడియగుచున్నది. కాని కీచకుఁ డేమిచేయఁగలడు. అమె వెంటబడినాఁడు. ఇప్పుడా ద్రౌపది యామెయొద్ద లేదన్నసంగతి తెలిసియు “ఏనప్పుడు నీకుంజాపి యన్వయ నామధేయంబు లడిగిన యప్పొలఁతివలనం జిక్కి చిత్తం బు తలవడు చున్నది. యటమీఁద నీవ యెఱుంగుదు. అయ్యింతి యింత సేపు నీచేరువ నుండి యిప్పు డెటమెలఁగె” నని యేమియు నెఱుఁగనట్లు తానామెచే పత్యాభ్యాతుఁడగుటను గోపనముచేసి యామెనడిగినాఁడు. మూలములో నీ గుప్తభాషణం బేమియులేదు.

“యథాసుదేష్ట సై రంద్ర్యా సంగచ్ఛేయం నకామయా;

తథా శీఘ్రం తురుష్వాద్య మషాః ప్రాణాః ప్రయాసిషమ్.

యదీయ మనపద్యాంగి న మామాద్యాది కాంతతే:
 చేససాఖి ప్రసన్నేన గతోఽస్మియమసాదనం.
 తమువాచ పరిష్వజ్య సుదేష్టాభ్రాతరం ప్రియం:
 భ్రాతుర్జీవితరజ్జర్థం సమాశ్వాస్యాసితేక్షణా.”

అప్పుడు సుదేష్ట వెంటనే (బందార్కర్ పరిశోధనాలయము వారాదరించిన మూలపాఠములో) యిట్లు బదులుపలికినట్లున్నది.

“స్వమర్థ మభినందాయ తస్యార్థ మభిచిన్త్యచ:
 ఉద్వేగంచై వ కృష్టాయాః సుదేష్టా సూతమబ్రవీత్.
 పర్వరీణం సమద్దిశ్య సురామన్నంచ కారయ:
 తత్త్రైనాం ప్రేషయిష్యామి సురాహరీంతవాంతికం.”

ఇక్కడ సుదేష్ట కీచకునికి, దోచుకుటలోగల యుద్దేశమును (motive) రెండుముక్కలలో తెలుపబడి యున్నది. ‘భ్రాతుర్జీవితరజ్జర్థం’ తమ్ముని జీవితమును రక్షించుట ముఖ్యమైనది. తరువాత ‘స్వమర్థం’ అనగా తన భర్త యీమెను మోహించునేమో యనుభయమును దొలగించుకొనుట రెండవది. కృష్ణయొక్క యుద్వేగముగూర్చి కూడ తిలకించినదట. ఏలనో?

తెలుగులోగూడ భ్రాతృజీవితరక్షణమే ముఖ్యోద్దేశమైనట్లు తిక్కనయు సూచించినాడు. దానికిఁ దగినట్లుగా వీరిసంభాషణాదికమును పెంచి యీమె యాతఁడు తలపెట్టిన కృత్యమున సహాయము చేయుటకుఁ దగినదే యనిపించుటకు యర్జించినట్లు గవడుచున్నాఁడు. ఇతఁ దక్షిణ దేశ ప్రతుల పాఠముఁ జూచినచో నందు సుదేష్ట శీలమును తిక్కన పోషించినట్లుగా లేదు. అంవామె శీలమును గొంతవజ్రకుఁ గాపాడి ననుర్పించుటకై ప్రయత్నము చేయఁబడినట్లుగవడుచున్నది. తమ్ముని కార్యమున చివరకు విధిలేక తోడ్పడినను, నిజముగా నామెద్రావది కపకారము చేయఁదలఁచుకొన లేదన్నట్లుగా కీచకునితో వాదించినట్లు సూచింపఁబడినది.

చాపాదములోనే, అనగాఁ దన తమ్ముని యీ యకృత్యమునుండి వారిం
చుట కీమె యవలంబించిన రీతిలోనే, తిక్కన సుదేష్టకును, దక్షిణదేశ
ప్రతులలోని సుదేష్టకును స్వభావములోఁగల తారతమ్యము వ్యక్తమగు
చున్నది. తిక్కన యీమెను కీచకునికిఁబెరిగిన యప్పుగాఁ జేసినాఁడు.
దక్షిణదేశ ప్రతులలో నల్లు లేకుండుటచే తిక్కన యుత్తరదేశ ప్రతులను
బట్టి ప్రాచీనపాఠముగాఁ గనఁబడుచున్న మూలమును బట్టియే రచించి
సందర్భానుసారముగాఁ దన కల్పనావాతుర్యమును వెల్లయించినాఁడని
యూహింపఁదగియున్నది. దక్షిణదేశ ప్రతులలో కీచకునికి బ్రత్యుత్తర
ముగా సుదేష్ట యేమనునో చూచుఁడు:

“శరణాగతేయం సుశ్రోణీ మయాదత్తాభయాచ సాః
శుభావరా చ భద్రంతే నై నాం వక్తు మిహోత్స హే.
నై వాచ శక్యా హ్యాన్యేన స్ప్రమం దుష్టేన చేతసాః
గంధర్వాః కిలపంచై నాం రక్షంతిచ మహాబలాః.”

అమె శుభావార; అమెకు నే నభయమిచ్చితిని గావున నేనామెతో
నేమియు చెప్పనన్నది. చెప్పక యామె నేమైన కాపాడఁ గలిగెనా? లేదు.
తిక్కనయొక్క సుదేష్ట మాయలాది. గడుసరి జంత. లోపల నొకవిధ
ముగా నుండి పైకి వేఱువిధముగఁ గనఁబడుచుండును. అప్పుడు ప్రత్యా
ఖ్యాతుడై తనయొద్దకు వచ్చిన తమ్ముని వేగిరపాటు చూచి పై కేమియు
ననక, యాతనిస్థితి గతులన్నియు గమనించుచునే యుండఁగావున శిరః
కంపంబు చేసిన నిజాంతర్గతంబున నిట్లు తలంచెను.

“రాగరసమగ్నుడయ్యె నై రంధ్రిఁజూచి
యకట వీనికి నేమి యపాయ మగునొ
వలదు తగదన్న నుడిగెడువాఁడు గాఁడు
మాయదై వము యేనేమి నేయుదాన”

అని చింతించి వీనికిఁదగిన తెలుంగువ వారించిచూచెగాక యని యూ
హించినది. శిరఃకంపంబుజేసి నిజాంతర్గతంబున అని సమయానుకూల

ములు (*apt*), స్వాభావికములు, భావవృత్తి ప్రదర్శకములునగు తిక్కనార్యుని యభినయ సూచనము (*realistic and psychological touches*) పరికింపుడు. సుదేశ్ట మనోవృత్తులెట్లు ప్రసరించుచున్నవో గమనింపుడు. దక్షిణదేశపాఠములో వలె పాపము ద్రౌపది శరణాగత శుభాచార, నేనామె కథయనుచున్నాను. ఆమెకు చిక్కుకలుగకుండ నీతని నెటువారించుననికా దీమె యోచించినది. ద్రౌపదిని జూచి రాగరసమగ్నుడయ్యెనే. ఆమెను గంధర్వులు రక్షింతురని చెప్పినది. వీడు వలదన్న నుడిగెడు వాడు కాడు దుర్బివగుడు" కావున తన తమ్మున తెట్టి యపాయము గలుగునోగదా యని చింతించుచున్నదే కాని, ద్రౌపదిని గూర్చి యామె కేమయుఁజింతయే లేదు. "మాయదైవము నేనేమిచేయు దాన" అని తిక్కన విసిరిన తెలుఁగుపలుకుబడి యెంత సమయానుకూలముగ స్వాభావికముగ నున్నది! ఐనను "వానికిఁదగిన తెలుగున" వారించి చూచెదను గాక యని తలంచినది. దక్షిణదేశపాఠములో వారించిన రీతిని వారింపలేదు. తిక్కన యీమెను చిత్తాన్నత్యము కలదానినిగాఁ జేయఁదలంపలేదు. ఒకవిధముగ నై చ్యగుణము నాపాదింపఁదలచినాడు. కావున కీచకుని స్థితికిఁదగినట్లుగనే వారింపఁ జూచినది. తమ్మునికిఁదగిన యప్పుడే యని చెప్పవలసియున్నది. ఆ తగినరీతి యెట్లో చూడుడు:

“లలితంబులగు మట్టియల చప్పు దింపార

నంచత్తె వడి నడ నల్లవచ్చి

యెడమేని నెత్తావి నుడియంగఁ బయ్యెద

సగము దూలించి పై మగుడఁ దిగిచి.

సోలేడు నెలదీగ రీలఁగ్రాలుచు వింత

చెలువంబుఁ దలకొనఁ జేరి నిలిచి

తెలిగన్నుఁగవకు నెచ్చెలియైన లేత న

వ్వొలయంగ సరసంపుఁ బలుకు వలికి

మెఱయు రాగంపుఁజెయ్యుల మెయికొనంగ

నెడకు సొగయించు మాటల నెలమిమిగుల

నిన్ను వసురక్తిఁగొలుచు నన్నెలఁత లుండ

నీరసాకార సైరంధ్రి గోరఁదగునె.

ఏచటను బరుషాక్షరములులేక మెత్తని యచ్చఁదెనుఁగు పదముల మృదులంబగు కూర్పుచే నమర్చి భావానుగుణంబగు ధ్వని కలుగునట్లుచేసి, తమ్ముని స్థితికిఁదగినట్లుగా—మదనోద్రిక్త మనస్కుఁడగు తమ్ముని మనసున కెక్కునట్లుగా—జెప్పుటలో సుదేష్టాచాతుర్యమునేగాక యప్రతిమానంబగు తన కవితాచాతుర్యమును గూడ తిక్కనార్యుఁడు వెల్లడించినాఁడు. పోలికచే (*by comparison or contrast*) సైరంధ్రి యొక్క నీరసాకారమును స్ఫురింపఁజేయుటకే సుదేష్ట యాతని నసురక్తిఁగొలుచు నెలఁతలరాగంపుఁజెయ్యుటను సాగయించుమాటలను వర్తించి చెప్పినది. నిజమేకాని కలీనయగుప్రీ, యుదాత్తచిత్తయగు పనిత తమ్మునతో నిట్లు పలుకుననుట మాత్రము సంభావ్యమగుఁ గనఁబడదు. కావుననే యీ నెలఁతల శృంగారవర్ణన, ఇకముందు చేయఁబోవు జారపొందును గూర్చిన వర్ణన నీమెచేఁ జేయించిన తిక్కనార్యుఁడిట్టి సూచనల చేతనే (*indirect touches*) సుదేష్ట యంత యుదాత్తచిత్త, యున్నత స్వభావ కాదని సూచించుచున్న వాఁడువలె నున్నాఁడు. అమె శీలమునకు నైచ్యము నాపాదించఁ దలఁచియే యిట్లు చేయుచున్నాఁడు. ఇప్పటి స్థితిలో కీచకుని కీమాట లేమియు రుచింపలేదు అప్పులుకుల దెన ననాదలంబునెయుచు 'నీరసాకారయవి యామె చెప్పినదాని ప్రత్యాఖ్యానము చేయుటకుఁగా ద్రావడి సౌందర్యమును వర్తింప మొదలుపెట్టినాఁడు. ద్రావడి సౌందర్య వర్ణనమున కెట్టి సందర్భమును కల్పించి కొనినాఁడో తిక్కన గమనింపుడు. అంతేకాని సమయము దొరకినదిగదాయని గంటలకొలది యవయవ వర్ణనను సాగింపఁజేసినవాఁడు కాఁడు తిక్కన. అవర్ణనలో నై నను తిక్కన వర్ణనకు, ప్రబంధవర్ణనలకునుగల తారతమ్యము కనఁబడుచునేయుండును, ఇది మదనాగ్నిజ్వాలల వేగుచున్న కీచకునిచేఁ జేయించిన వర్ణన. అయిన నెంతయుదాత్త గుణభోజితంబై యున్నది. మన్మథోద్రేకముకలవాఁడు చేసిన ప్రీవర్ణనయైనను, ఏచటనైన నీచభావసూచనలకైన (*indications*

of low sensuality) నవకాశమిచ్చినాఁడా! సౌందర్య వర్ణనమునకుఁగా నీతఁడు గ్రహించిన రీతియే (aspect of beauty) వేఱు. ఆ సౌందర్య స్వరూప నిరూపణపద్ధతియే క్రొత్తదిగా నుండును. రూపాభిమానిగదా కీచకుఁడు—ఇది నాతిని పలుకుటనే గమనింతము.

“నాకొలువువార కార

న్నాకేళుం గొలుచు నంగనలలో నైనా

తేకునికి నాకుఁ దెల్లం

బాకొమ్మకు నీడు వోల్పు నయ్యెడు నుదతుల్”

“గందుమీలకుఁ బుట్టి కాముబాణములలోఁ

గలసి యాడెడునట్టి కన్నుఁగవయు

దినకాండముల శిక్షఁబెరిఁగి లేదీఁగల

మెచ్చకయున్నట్టి మృదుకరములు

చిగురులతో నందిసేసి యంబుజముల

పై నెత్తి చనునట్టి పదతలములు

గలకంతములచేతఁ గఱచిన విద్యుదీ

జలకిచ్చునట్టి తిన్ననియెలుంగు

న త్రైఱంగున రేఖయు నవ్విధంబు

గరువచందంబు నమ్మెయి కలికితనము

నట్టిచెన్నును పై రంధ్రది యందెగాక

కలివె యొరులకు నెఱుఁగక పలికి తబల!”

ఆమెకన్నుఁగవకరములు, పదతలములు, ఎలుంగు వీనినిమాత్రమే గ్రహించి యామెయాకారమును సౌందర్య స్వరూపమునే వర్ణించినాఁడు. సౌందర్య వర్ణనములో నెలుంగును దాని మాధుర్యమును వర్ణించిన యాంధ్రకవులు చాల తక్కువగా నున్నట్లు కనఁబడును. ఆ సౌందర్య

మూర్తియొక్కయు, రేఖ గరువచందము, కలికితనము, చెన్నుమాత్రమే, యెంచి ప్రశంసించినాడు. ఓరీతి వర్ణనయు నపురూపమే. అమె సౌందర్యము నాతడు భావనాదృష్టితోఁ జూచి, యామె మూర్తియొక్క లావణ్య తేజమును గని యానందించుచున్నట్లు కనబడునేగాని, దాహ్యా చర్య చక్షువులతోఁ జూచి వర్ణించుచున్నవాఁడు వలెఁ గనరాఁడు. మఱయు నాయా పవప్రయోగము నందలి యాచిత్యమును, దానివలన ద్వనించు భావ గరిమను బరికింపుడు. కన్ను గవ కామభాణములతోఁ గలసియాడునట. పదతలములు పై నెత్తి చనునట, ఎలుంగు వీణీయలకు విద్యనిచ్చునట. ఇంతేగాక ద్రోఁదియొక్క సౌందర్యస్వరూపముయొక్క భిన్నచ్ఛాయల నెటు కనబరచినాఁడో! మొదట నామెరేఖ (*general features*) అవయవ స్ఫూర్తి ముఖలక్షణముల నెన్నినాడు. పిదప గరువతనము, *dignified bearing*, పిదప కలికితనము (*prettiness*), చెన్ను (*shining beauty*) తిక్కన ద్రోఁదిలో నిది యొక విశేషమైన ముఖ్యలక్షణము. దీనిని కీచకునిచేతను గూడ గుర్తింపఁజేసినాడు. ఓ సౌందర్య భావచ్ఛాయలను కీచకునిచే గమనింపఁజేయుటచేతనే చాని దుర్విదగ్ధతను సార్థకపఱచుచున్నవాఁడువలె నున్నాడు. వీని లక్షణములను గుర్తించుటలో వీనికి మంచి వైదగ్ధ్యమే కలదుగాని యది దుర్వినియోగము చేయఁబడినది. వీనిని కనుఁగొన లేకపోయినదని తలంచినాడు గనుకనే నుదేక్షను 'అబల' యని కీచకుడు సంబోధించినాడు. "కావున నా యెలనాఁగ నేమి యుపాయంబునైన నన్నుం జేర్పవై లేని కందర్ప దర్పంబున నలందురి వందుదు నన్నాడు. కాని 'ప్రపాణానయాసిషం' "గతోఽస్మి యుపాదనం" అని మూలములోని యత్యుక్తులను తిక్కన యీతనిచేఁ బరికింపలేదు. అప్పుడు నుదేక్ష యవలంబించిన యాత్మీమార్గమేమియు నుపయోగకారి కాకుండుటచే, నిత నీతిమార్గము వలంబించి ధర్మబోధ చేయఁగడంగినది. పరసతీ సంగమమునఁ గల దోషములను జూపి వారింపఁ దలచినది. ధర్మమార్గమునఁ జెప్పఁబడెడి దోషముల కాతఁడు లక్ష్యము చేయఁడేమోయని, దీనవలన నాతఁడు బహుదలచిన సౌఖ్యము

సౌఖ్యముకొనునది రెండువయ్యుక్తిగాఁ జెప్పినది. సుదేష్టశీలమునకుఁ గొంత నై చ్యము నాపాదించఁ దలఁచియే తిక్కన యీమేజే జారపొందును గూర్చి యట్లు పలికించెఁగాని కులాంగిన సహజంబగు సంకోచమును సిగ్గును (*modesty*) వీడి తమ్మునితోనై న నిట్లు పలుకునాయని సందేహము కలుగకమానదు.

అన్నిటికంటె ముఖ్యమగు యుక్తి - ముఖ్యముగా సుదేష్ట మనమున భయముగొల్పి, బాధించుచున్న కారణము - మఱియొకటి కలదు. అది ద్రౌపది బలవిక్రమసంపన్నులగు గంధర్వులను పతులను గలిగి యుండుట.

“వారలఁదలఁచిన నాచి త్తము, దలఁకెడు నదియేల
నీకుఁ దమ్ముఁడ చెపుమా”

అని యింత సేపటినుండియుఁ జెప్పిన యుక్తుల (*arguments*) వలనఁ దేలిన ప్రధానోద్దేశమును (*central idea*) క్రోడీకరించి (*sum up*) ఫలితార్థమును దేల్చి యనునయ పూర్వకముగా బ్రతిమాలకొనినది. ఈ యుక్తికల్పనము సంభాషణక్రమము నంతయు తిక్కనదే. చిట్టచివరకు బాగుగనచ్చెడి చక్కనిలోకోక్తివంటి వాక్యముతో బ్రతిమాలించు వాని మనస్సును మరల్చి యత్నించినది.

“కాని తెరువునఁ బోయినఁ గలుగునయ్య
బ్రదుకు, చని యెంతయైన నపథ్యములకు
వేడ్క చేయుదురయ్య వివేకు లెవ్వ
ధమున నాబుద్ధి వినవయ్య తమక ముడిగి.

ఇక్కడఁగూడ నీతని బ్రతుకు కెట్టిభంగము కలుగునో యనియె యీమె భయము. కాని యీమాటలు వానికి నహింసరానివై నవి. తిక్కన యుక్తులన్నిటికిని బదులు చెప్పుటకు వీలులేకపోవుట చేతను, దాను

బలగర్వితుఁ డగుటచేతను దన కనువైన గంపర్వులను గూర్చిన విషయమును మాత్రము గ్రహించి, వారివలన నామెకుఁ గలిగిన భీతిని బాపయల్పించినాఁడు. ఇప్పు డాతని వైఖరిని తిక్కన “యిట్లని పల్కె సుదేష్టతోడ నతఁ డుద్ధతుఁడై” యని యెంతచక్కగా పఠించినాఁడో చూడుఁడు. ఈ యౌద్ధత్య మీతని ప్రతివాక్యమునను నిండి వెల్లివిరియచున్నది.

“వనితా! యే నొక పల్కుపల్కెదఁ జతుర్వాళి మధ్యంబునఁ
ఘనబాహుబల మొప్ప నన్ను నెదురంగా నొక్కఁడుం లేమియె
వ్వనికిం దెల్లముగాదె దానిమగలం వజ్రాహతింగూలు శై
లనికొయంబన మద్భుజాసమదలీలఁ గీటడంగించెదఁ.”

ఈపద్య ప్రారంభమున ‘వనితా’ యని యప్పనుగూర్చి చేసిన సంబోధనమునందే యీతని యౌద్ధత్యము వ్యక్త మగుచున్నది. తక్కిన పద్యమున నాతని బలగర్వమును స్పష్టమగుచున్నది. కీచకునియొద్ద యుద్ధాత్తతతోఁ గూడిన గాంభీర్యము లేకపోవుటచేఁ గాబోలు నీనందర్శమున తిక్కన శార్దూలవృత్తమును ప్రయోగింపలేదు. ఇక తరువాతి పద్యమున నీతని యౌద్ధత్యము మఱింత వెల్లివిరిసినది. ఇక్కడ నౌద్ధత్యమునకుఁ దోడుగ దనయక్కయం దాతనికిఁ గల చనపునుగూడ నాభారము చేసికొని తన యభీష్టమును నెరవేర్చి, తనకు నహాయము చేసినవలయునని పంతముపట్టి బలవంత పెట్టుచున్నవాఁడు వలెను, బ్రతిమాలుచున్నవాఁడు వలెను గూడ పలుకుచున్నాఁడు. నీబుద్ధులు నాకక్కరలేదు. నాపని మాత్రము కొనసాగింపుమని సారాంశము తేల్చినాఁడు.

“బుద్ధులు చెప్పుటెల్ల నట వోవిడు మెమ్మొయినై వ సౌఖ్యనం
సిద్ధి యొనర్చు నాకు నెడపేసినఁ దాపము రూపమాపు నా
వృద్ధియకోరుదేని నవివేకివి నీవని నన్ను నిట్లనం
బిద్ధములై న వాక్యములు పల్కక వే పిలిపింపు కోమలిఁ.”

అ తిక్కనాయుని స్వభావోన్మీలచాతుర్యము, సందర్భానుకూలమును శక్తివంతము (forcible language) నగు పాత్రోచిత భాషా యోజన శక్తి బరికింపుడు. మూలములో నీసందర్భమున కీచకుడు శ్రీ స్వభావమును గూర్చి చెప్పుచు దిన యప్పుతోడనే యెట్టి యసభ్యములగు పలుకుకూలను బలికియున్నాడో చూడుడు;

“న చత్వ మనుజునాసి శ్రీణాం గుహ్య మను త్తమమ్,
పుత్రంవా కిల పౌత్రంవా భ్రాతరంవా మనస్వినమ్;
రహసీహ నరం దృష్ట్వా నానాగంధ విభూషితమ్,
యోని రుత్సవిద్యతే శ్రీణాం సతీనామపి చక్రతుమ్;
మాం నిరీక్ష్యనులిప్తాంగం సర్వాభరణ భూషితమ్,
వశ మేష్యతి సైరంధ్రీ మన్మథే నాభిపీడితా.”

తిక్కనపాత్రల శీలము, భాష, యుక్తికల్పన మొదలగువానికిని దక్షిణ దేశపాఠమునందలి వానికిని గల భేదమును జూపుటకే యీపద్యములుదాహరింపఁబడినవి.

“ఇట్లసంబద్ధములైన వాక్యములు పల్కక వే పిలిపింపు కోమలికా”
అని తన చరమాభిప్రాయమును దెలిపి యంతటితో నూరకుండలేడు.

“అనుచు దైన్యంబు నొందెడు నాననంబు

తోడ దిగ్గన లేచి యత్తోయజాక్షి

చరణసీతంబుకడఁ జిక్కఁ జాఁగి మ్రొక్కె.”

మూలములో వలె వింతకుఁ బూర్వమే కీచకుఁ డీమెకు మ్రొక్కునట్లుగాఁ జేయక తిక్కన వీరిసంభాషణ ననుక్రమముగాఁ బెంచుకొని వచ్చి తుది మాట యేదో పలికినపిదపనే, తిక్కనమొగము వేసికొని దైన్యంబుతో చనువుతో నప్పను బలవంత పెట్టుచు వింత నామెకు మారుమాటాడుట కవకాశ మేమియు నివ్వక దిగ్గన లేచి యామె కాళ్ళపైఁ బడునట్లు చేసి నాఁడు, నుదేష్ట యీకార్యమున కొడఁబడుటకు ముఖ్యకారణము భ్రాతృ

ప్రేమయని చూపుటయే తిక్కన యుద్దేశము. కావుననే నీ సహజప్రేమయు గూర్చి మొదటినుండియు నాతఁడు సూచించుచునే వచ్చినాఁడు. కీచకుఁడు దిగ్గన లేచి వచ్చి మ్రొక్కెననుటలో తిక్కన చేసిన నాటకాభినయ సూచనము (*sign of dramatic action*) ఆకథారంగము నంత నెట్లు మన కన్నులఁ గట్టుటకు దోడ్పడుచున్నదో గమనింపుఁడు. అతఁడట్లు మ్రొక్కుటతోడనే సుదేష్ట చిన్నఁబోయినదట పిదప. నిట్లు కార్యనిశ్చయము చేసినది:

“అవల వచ్చు నాపదల కన్నిటి కోర్చి లతాంగిఁ గూర్చి గా
కీవెడమాటలఁ మరలఁ దెన్ని విధంబుల జూపి చెప్పినఁ
గావలుడైన వీఁడు దగుకార్యము వట్టునె, వీని తెమ్మెయిఁ
జావు నిజంబు మన్నుతుని శాతశరంబులనైన నక్కటా!”

ఇక్కడ సుదేష్ట యాంతరంగికోద్దేశములను (*motives for future action*) కవి బయలుపెట్టినాఁడు. మూలమున నిట్టికార్యాలోచనము, కార్యవిమర్శనము, నిశ్చయము, నేమియులేవు. పైఁగా మూలములో ఏడుపు మొదలు పెట్టినదట. ఆ సుదేష్ట తెనుఁగువారి సుదేష్టవలె గడుసరి కాదు. మొదట నీవిషయమున జోక్యమే కలుగఁజేసికొననని చెప్పినది (“నైనాం వత్తు మిహోత్సహే.”) కాని కీచకుఁడు బలవంత పెట్టుటచే

“ఏవ ముత్తా సుదేష్టాతు శోకేనాభి ప్రసీడితా,
అహో దుఃఖ మహో పాపమితిస్మహా.

ప్రారుదద్భుతదుఃఖార్తా విపాకం తస్య పీక్ష్యసా,
పాతాళేషు పతత్యేష విలపన్ బడబాముఖే;

అక ర్తవ్యే హి మాం పాపే నియుంక్షసి నరాధమ.”

కొంత యేడుపేడిచిన పిదప (అక ర్తవ్యమున నియోగించుచున్నందులకు ‘నరాధమా’ యని తిట్టినది)

“విదితార్థా కరిష్యామి తుష్టో భవ తులక్షయే,

గచ్ఛ శీఘ్ర మిత స్త్వంహి న్యమేవ భవనం శుభమ్”

అని యట్లే చేసెద నిఁటికిఁ బొమ్మనిచెప్పి వంపివేసినది.

మొత్తముమీఁద ఇథ యొక్కటియేయైనను— జగత్ప్రసిద్ధమైనదే యైనను— ఆయాపాత్రల యుద్దేశములను, స్వభావములను, కృత్యములను వ్యక్తిపఱచి ప్రదర్శించుటలో (presentation) తిక్కన యవలంబించు మార్గము వేరుగా నుండును; స్వతంత్రమైనదిగా నుండును; రమ్యతరంబై యుండును. సుదేష్టకుఁ గల బ్రాత్యప్రేమయు, నాతని కామెయందుఁ గల చనపును తిక్కన రమ్యతరంబుగఁ జోషించి యీకథా సందర్భమున కొక క్రొత్త రుచి కల్పించినాఁడు. వీఁడెన్ని మాటలను జెప్పినను వినువాఁడు కాఁడు. మన్మథుని రాతశరంబులనైన వీఁడు చావ వలసినవాఁడె యని విచారముచే నందేహము లేకయే నిశ్చయించినది. సకారణముచే నీతఁడు చావకుండఁ దా నెఱుఁగినఁ గాపాడినచో, నావల వచ్చు నాపదల విషయమై తరువాతఁ జూచుకొందముగాక యని తలఁచి నట్లున్నది. ఈతఁడు చాటుకొనిన పరాక్రమాతిశయమును బట్టి యొకవేళ నాగంధర్వుల నీతఁడే చంపివేసి ద్రోహిని దక్కించుకొన గూడదా యనియుఁ దలంచియుండును. అటు నిట్టి యామె యాంతరంగిక భావముల నీమాటలలో తిక్కన ధ్వనింపఁ జేయుచున్నాఁడు.

ఇట్లు తలపోసి చరణపీఠంబు కడఁ జాఁగియున్న తమ్ముని నలన నెత్తి యాతని యందలి ప్రేమచేతను, జాలిచేతను క్రమ్ముకొనివచ్చి క్రిందకు జాతిపోవుచున్న కన్నీళ్ళను కనుఁగవలో మ్రింగికొనుచు నామె ధీరత్వమునకు లోపము రాకుండ నాపివేసినది. సంస్కృతమునందలి సుదేష్ట 'ప్రాయదత్ భృశదుఃఖార్తా' మిగుల దుఃఖించిన ట్లున్నది. ఎందు కని? "విపాకం తస్య వీక్ష్య" — అతని విపాకమును జూచి యాతఁడు మోరనరకమునఁ బడనున్నాఁడని తలఁచి— అనఁగా నీతని లోకాంతరా వృత్తును గూర్చియై యున్నది. కాని యామెకీక్కడ దుఃఖమునకుఁ గారణ మొకవేళ గంధర్వుల నీతని జంపుదురేమో యని. గంధర్వుల శక్తినిగూర్చి తనకుఁగల భీతిని వెల్లడించి వారింపనెంచినను, అతఁడట్లానిని లక్ష్యపెట్టు

వాడు కాడని. ఇటిస్థితిలో నాతడు దైన్యముతోఁ దనకాళ్ళపైఁ బడుటను జూచి, ప్రేమానురాగములతోఁ గూడిన యామెహృదయము కరఁగి జాలిచే కన్నీళ్ళు వచ్చినవి. వాని నాపుకొని, దీనుడై యున్న యాతనిని హెచ్చరించి దైన్యము పలికినది:

“ఇంత దలర నేల యెమ్మెయినై నను
గొమ్మ నలవరించి కూర్చుటటదె
యుమ్మలంబు దక్కి యారటతోడ నీ
వేఁగు మనలవలవ దింక నిచట”

తమ్మునికిఁ బ్రాణభయ మేమైనఁ గలుగునేమోయని సంకోచించు చుండెనే గాని, కొమ్మనలవరించి కూర్చుట సుదేష్ట కొక గొప్ప పనికాదు. అచాతుర్య మామెయొద్దఁ గలదు. కావున నిప్పుడు కార్యభారమంతముఁ దనపై వైచికొని యాతని సూరడించి యింటికిఁ బొమ్మన్నది. ఆమె యూరడించు వైఖరిని (tone) గమనింపుడు. ఎంత యాత్మవిశ్వాసము ఉత్సాహము చూపుచున్నవో. అనంతర కర్తవ్యమును గూడఁ దెలిపినది:

“అసపమునకని నీదు ని
వాసమునకు దినములో నవశ్యంబును నే
నానుదతిం బుత్తెంతు ని
జ్ఞానక్తి ఫలింప నలుపు మభిమత కేళిన్.”

మూలములో నున్న ‘సురామన్నం చకారయ’—సుర, అన్నము, మఱి మాంసాదులనన్నిటిని తిక్కన వదలిపెట్టినాఁడా. ద్రౌపదిని లోబఱచు కొనుటను గూర్చియు మూలమున తెలుఁగునకంటె భిన్నముగనే యున్నది.

తత్ర సంప్రేషితా మేనాం విజనే నిరవగ్రహే,
సాంత్వయేథా యథాన్యాయం యది సామనహిష్యతి;
మ్యనక్కృత మిదం సర్వం శేష మత్రానుచింతయ.”

ద్రౌపదితోఁబడుట సుసాధ్యము కాదను సూచన యందుఁగలదు. తెలుఁగులో సుదేష్ట “నిజానక్తి ఫలింప నలుపు మభిసతకేళి” అని యాతని కోరిక సులభముగా నెఱవేఱునని చెప్పఁగడంగినట్లున్నది. మఱియుఁగీచకుని యానక్తి యీమె సంపూర్ణాంగీకారమును బడసినదిగా సూచించుచున్నట్లున్నది.

తిక్కన రచనలోని సుదేష్టయొక్క గడుసుఁదనము చాతుర్యమును ద్రౌపదిని కీచకునింటికిఁ బంపు సందర్భమున మఱింత బాగుగఁ గనఁబడును. తమ్ముని సమాధానపఱచి పంపి, పిదపఁ బాంచాలిని రావించి సుదేష్ట ‘తృష్ట భావించుచు’ పలికినది. ఏమి యాతిక్కనార్యుని రూప సంపాదనసౌంపు (*picturesque description*) రాయభినయ సూచనచే ముందు చెప్పఁబోవు మాటల కెట్టి యాచిత్యము, కల్పించినాఁడో చూడుఁడు. ‘భావించు’ అనుపద మెంతగంభీరమైనది. తృష్ట కలిగినట్లుగాఁ దలచుకొని యాలోచితలంపున కనుగుణంబులగు ముఖవైఖరి, చేష్టాదులచే (*facial expression and actions*) దానిని వెలివఱచుచు అనఁగా నిజముగా లేకున్నను, అమెకు తృష్టగలిగినదని యాకార చేష్టాదుల చేతనే చూచువారు తెలిసికొనులాగున నభినయించుచు— ద్రౌపదితో నెంత యనునయపూర్వకముగా, నెంత స్నేహభావముతోఁ చనపుతోఁ బలుకుచున్నదో చూడుఁడు:

“ఒదవెడు తృష్ట పెల్లదమున
పదనము పఱువట్లు వట్టె వాసితరాజ
స్మదిరారన మానఁగ నా
హృదయంబున వేడ్క యెనక మెనఁగెడు తరుణి.
“కీచకుని యింట నెప్పుడు
వాచవియగు బహువిధముల వాచుణి గలుగున్
వే చని యచటికిఁ గొనిర
మ్మా చూతము గాని నీగమనవేగంబు.”

ఇచ్చటఁ దనకు తృప్తికరముచేఁ గలిగిన యావశ్యకతయే ప్రధానకారణముగాఁ గనఁబడుచుచు బంపఁదలఁచినదేగాని, మూలములో వలె తన యధికారము, బలవంతము, పట్టుదలయునే కారణముగాఁ గన పడుపలేదు. తనకుఁ గలిగిన బాధను తొలగింపుచుని వేడికొనినటుగాఁ జెప్పుటచే ద్రౌపది యీమెను బ్రతిఘటింప నోరెత్తలేకుండఁ జేసినది. విజముగ నప్రధానమగు నీవిషయమునకుఁ బ్రాధాన్యము కలుగఁజేసి- తనకుఁ గలిగినదన్న తృష్ణను, దానిమూలమునైన నేగిరపాటును, మాటుగాఁజేసి, ద్రౌపదిని గీచకునింటికిఁ బంపుటయను విషయమును కప్పిపుచ్చినది. “వేచని కొనిరమ్మా చూతముగాని నీగమనవేగంబు” అని నిత్యవ్యవహారమునఁ బ్రయోగించెడి జాతీయము నెంతశక్తిమంతముగ తిక్కన ప్రయోగించినాఁడో చూడుఁడు.) అమె యంతయాతురముతో, అంతచనువుతో, నంతప్రశంసాపూర్వకముగ, నంతబాధపడుచు, వేగిరపడుచు చెప్పినట్లుండుటచే, ద్రౌపది కీవిషయమునఁ బ్రవర్తించుట, మానుట యనువిషయమును గూర్చి యాలోచించుటకైన నెడ మీయకుండఁ జేయవలయునని తలంచినట్లున్నది. తనవాత్సాళ్యముచే నుదేష్టయిచ్చట కల్పించిన గమనవేగపరీక్షవై పునకు ద్రౌపది దృష్టి నాకర్షించుటచే నామెకుఁ గీచకునింటినిఁ బోవుటలోఁ గల భయము మాటుపడి పోవలసినదే! మూలములో నుదేష్ట వాక్యములకి యొడుపు అందము లేనేలేదు.

“తత సైరంధ్రి మాహూయ సుదేష్టా వాక్య వబ్రపీత్,

గచ్చ సైరంధ్రి మత్ప్రిత్యా కీచకన్య నివేశనమ్;

సురా మానయ సుశ్రోణీ తృప్తి తాహం విలాసిని.”

అని మాత్రమే యున్నది. తాత్పర్యార్థం దొక్కపేయైనను మూలశ్లోకములకును, తిక్కనార్యుని పద్యములకును భావప్రధర్మన చాతుర్యమునను (*skill in the method of imaginative presentation*), దానివలనఁ గలిగిన మనోజ్ఞత్వమునను (*impressiveness*) ఎంతోవ్యతాన మగవడుచున్నది.

“అనపుడు” అమె మాటలను విన్నద్రోపది విషమస్థితి యెట్లు వర్ణించినాడో చూడుడు:

“ఉల్లము దల్లడిల్లఁ దనువుద్గత ఘర్మజలంబుఁ దాల్చుచు
దీల్ల పడంగ నా కిది గడింది విచారము పుట్టె నందుఁటో
నొల్ల ననంగరా దచటి కారక పోవఁగరాదు నేర్పు నం
ధిల్లఁగఁ దీనిఁ బాపికొను దీమస మెట్టిదియొక్కా దై వమా.”

సుదేశ్య యతిగడుసుఁదనముతోఁ దెచ్చిపెట్టిన విషమస్థితికిఁ దల్లడిల్లిన దైవను సుదేశ్యకంటె నెక్కుడు సహజదైర్య గాంధీర్యములు కలది గావున ద్రోపది నేర్పుతో నీసంకటమును బావుకొను మార్గము నారయ సమకట్టినది. మూలములో పెటుకుగా వెంటనే

“అబ్రహీం శోక సంతప్తా నాహం తత్ర వ్రజామివై”

అని నే నచ్చటికిఁ బోవనని కేవలము భీరువులాగున చెప్పినట్లున్నది. తక్కిన యిచ్చట నొక సంకటస్థితి (conflict) ని దెచ్చి పెట్టి, ద్రోపది యాసంకటమున నెట్టి నేర్పుతోఁ బ్రవర్తించినదో, యామె వియోగించిన పని తన గౌరవస్థితికిఁ దగినది కాదని స్నేహపూర్వకముగానే కీచకుని వలనఁ దనకుఁ గల భయమును గూర్చి యెత్తకయే చతురగాంధీర్యము లగు వాక్కులచే నాత్మగౌరవమును నిలుపుకొనుట కెట్లు యత్నించినదో చూపినాడు. తాను సత్పథవృత్తితో బహుమానపాత్రమై, బహుమాన తత్పరతఁ జరించుచుఁ దనయోగ్యతకుఁ దగినపనులఁ జేయుటకుగా నుం డెనేగాని, దుష్కర్తృరివార యోగ్యపరిచారము చేయుటకుఁ గాదని చెప్పి దానికిఁ దగినవారిని పంపుమని కోరినది. అని యింక ననునయ పూర్వ కముగానే

“అతివ తగునమ్మ నీగృహ

మతి నిర్మల చరిత భరిత మని యీ యెడ మ

త్పతుల యసన్నిధినై నను

మతి నూటడి యున్న చోట మన్ననఁ దప్పన్.”

నీయిల్లు విర్మలచరితభరితమని తలంచి నీయండఁ జేరినట్టి సాధువుల కే యపాయమును రాకుండఁ గాపాడవలెఁ గాని, వారికేదై న నపాయము కలిగినచో నీకు నింద కలుగదా యని తనకొంటకే గాక, యామెహితవును గోరి చెప్పినట్లుగా పలికినది. అట్లు హితవు గొట్టి, “మొదటనే నీచములగు పనులకు నేజాలకునికిఁ జెప్పికదా ప్రవేశించితివి. నన్నట్టి పనులకుఁ బనుపఁదగునా” యని వెనుకఁ దాను చెప్పినమాటలను జ్ఞాపకముచేసి యెత్తిపొడిచినది.

“యెవ్వరేని యింటి కెద్దియే నొకటికి

నన్నుఁ బంపఁదగునె నాఁడ నిన్ను

గొలుచునెడ ననుజ్ఞ గొననె నీచములగు

పనుల కేను జాలకునికిఁ జెప్పి”

ఇట్టి సందర్భములలో తిక్కనార్యుఁడు వెనుకటి పదములనే సరిగా ననువదించుచుండును. వెనుక నిట్లే పలికినది.

“నీచములయ్యెడు పనులకు

నాచాలమి యెఱిఁగి మన్నఘకుఁ బాత్రముగా

నీచి త్తంజునగై కొని

యాచారము దప్పకుండ నరయుమునన్నున్.”

సుదేష్టతో ద్రౌపది చెప్పినమాటలు, అమె బాధము కేవలము వ్యర్థముకాలేదు. వీనిని విని సుదేష్ట తానట్లు ద్రౌపదిని నియోగించుట యందలి యనుచితమున కనయము శంకించినదట. కాని తాను చేయున దనుచిత కార్యమే యని తెలిసికొనియుఁ దమ్మునియందలి ప్రేమచే

“....లతాంగి మదిం ద

మ్ముని వలవంతఁ దలఁచి యి

ట్లనియెం బాంచాలితోడ సాదరవృత్తిన్.”

ఇప్పుడై నను సుదేష్టకుఁ గోపము వచ్చినట్లు తిక్కన సూచింపలేదు.
మూలములో (దక్షిణదేశపాఠము)

“ఏవ ముక్తాత్ పాంచాల్యా దై వయోగేన తై కయా,
తాం విరాటస్య మహాదీ కృద్ధా భూయోఽన్వశానతః
కీచకంచై ప గచ్ఛ త్వం బలాత్కారేణ చోదితా,
నా స్తి మేఽన్య త్వయా తుల్యా సాత్వం శీఘ్రతరం ప్రజ.”
అవశ్యం త్వేవ గన్తవ్యం కిమర్థంవా విచక్షసి,
ఉక్త్వా చైనాం బలాచ్చైవ వినియుజ్య ప్రభుత్వతః”

అని కోపముతో బలత్కారముగాఁ బంపినట్లున్నది. బం. పరి. వారి
పాఠములోమాత్ర మిదేమియు లేదు.

“సుదేష్టోవాచ”

“నై వ త్వం జాతు హింసాత్వం చ త స్సంప్రేషితాం మయా,
ఇత్యస్యాః ప్రదదౌ కాన్యం ఖోపదానం హిరణ్మయమ్.”

అని మాత్రమే యున్నది. ఇక్కడరూఢ కోపము తెచ్చుకొని బలవంత
ముచే పంపినట్లు లేదు. తెలుఁగు భారతములోని సుదేష్ట ‘సాదరవృత్తి
తోనే’ ద్రౌపదిని ‘నఖీ’ యని సంబోధించి యెట్లొకను దనకార్యమును
సాధించుకొనుటకు యత్నించుచున్నదో చూచుచు. “ఇంత దలర నేల
యెమ్మెయినై నను గొమ్మ నలవరించి మార్పు పరుదె” యని యిదివఱకై
యామె నెట్లో యొప్పించి పంపించుట దనకు సుసాధ్యమేయనియు, దన
కట్టి నైపుణ్యము కలదనియుఁ తెప్పనే చెప్పినది. కావునఁ దా నిప్పు దను
చితమునకు శంకించియు బుద్ధిపూర్వకముగఁ జేయుచున్నదే గావున, తన
కార్యము నెట్లయినను సాధించుకొనుట తనునయమార్గమునే యవలం
బించినది. ద్రౌపది స్థితి నెఱిగినదై నను తమ్మునియెడల ప్రేమాతిశయ
మున ననుచితకార్యమునకై న వెనుదీయలేదు. తిక్కన మొదటి నుండియు

సుదేష్టను విశేషముగ బ్రాతృ ప్రేమకలదానినిగా సూచించుచు నామె నతి ప్రజ్ఞావంతురాలగు ధూర్తగాఁ (a clever and talented rogue) జేసి నాఁడు. చూడుఁడు. ద్రౌపది కీమెచెప్పిన ప్రత్యుత్తరమునందే యిది స్పష్టము:

“అక్కట నేను వేడకపడి యానెడి యాసవ మర్థిదేర నొం
దొక్క నికృష్టఁ బించుటకు నోవక చెప్పిన దీని నీవు గో
పెక్కఁగఁ జేసి నిన్ను నతిహీనవిధాననియుక్తఁ జేతగా
నిక్కమ యమ్మలించి తిది నెయ్యముతియ్యము కల్మియే నభి.”

తనను సమర్థించుకొనుటే గాక మరల ద్రౌపదిపైననే నేరము మోపు చున్నది, నీయందలి గౌరవముచేతనే నిన్నీపనికి నియోగించినది. ఈ మాత్రము దానికి గల్గింతుచేయుట స్నేహధర్మమా యని స్నేహభావము నూతగాఁగొని వాదింపఁ దొడంగినది. ఎవ్వరేనియింటి కెద్దియే నొకటికిఁ బంపఁదగునా యని ద్రౌపది యనఁగా, అదిలాఁతియిల్లా, నిన్నెఱుఁగని వారెవరు, నీగౌరవము పెంపునుగూర్చి యందఱతోను నెల్లప్పుడుచెప్పు చునే యుందునుగదా యని యన్నింటికి నన్ని ప్రతియుక్తులుఁ బన్ని బదులుచెప్పి, యింక ననేకభంగుల ప్రార్థించి సాదరముగను, స్నేహము గనే దనకార్యమును సాధించుకొన యత్నించినది. ద్రౌపది యుక్తు లేమియు నామె యొద్ద పనికివచ్చినవి కావు. ఆమెకుఁ జిత్తంబున “నింత పెద్ద పెనంగఁ జనదీయమతోడ” ననువిచారము పుట్టెను. విధిలేక, ఆమెతో వాదింపలేక, కాదనుటకు నందులేక ద్రౌపది కీచకునింటికిఁబోవ న్వయముగా నంగీకరింపవలసి వచ్చినది. మన మురియాడుచుండ నను మానముతోడనే యామె దనయంగీకారమును దెలిపిన వెంటనే సుదేష్ట తాను సామముచేతనే గెలిచితిని గదా యని ‘హర్షముచే నుబ్బొంగుచు’ కాంచనచషకముఁ దెచ్చి యందించినది. మూలములోని నిర్ణీతంబగు కథ కును అత్యంత మనోజ్ఞంబగు నీ దృశ్యంబునకు నెంతభేదము కలదో పరికింపుఁడు.

ద్రౌపది నెట్లయినఁ దమ్మునింటికిఁ బంపుటకుఁ గాఁ బన్నిన పన్ను గడలు, ఎత్తిన యెత్తులు, చేసిన దొంగప్రార్థనలు, బ్రతిమాలుటలు నట్లుండ, పిదప కీచకునిచే త్రోపులఁబడి, విరటుని నభకుఁబోయి యందును దనమొఱు యాలకించు వారిఁ గానక తిరిగి తనయింటికి వచ్చిన ద్రౌపది నోదార్పుటలో నామె చూపిన శాత్యమును (roguery) బరికింపుఁడు. తిరిగివచ్చు ద్రౌపదియే తనచిత్తంబున సుదేష్టను గూర్చియు, నామె చర్యలనుగూర్చియుఁ దలపోయుచు, నామె 'జంత'యని పలుకుచు నామె స్వభావమును జక్కఁగా వివరించినది.

“నన్నిటు లాదురాత్ము నదనంబునకుం జను మన్న జంతకే
బన్నయు లన్నియుం దెలియఁ బల్కెదఁగాక” యని తలంచి యామె యొద్ద కా ర్తయై పోయినది. ఆ ర్తయై పోవునఁ్పటి యామె రీతిని పిదప సుదేష్ట బూటకములను నెంత స్వాభావికముగా, నందర్బానుకూలముగా వర్ణించి యాపాత్రలను దృగ్గోచరము చేయుచున్నాఁడో చూడుఁడు:

“కన్నుల బాష్పపూరములు గ్రమ్మఁగ మోమున దైన్య మొందిఁగా
నన్నలినాక్షి తొట్రిలుచు నంగము దూల సుదేష్టపాలికి”
జనుటయు, నప్పుడు పరమధూర్తయగు నా సుదేష్టయు

“చనిన నయ్యెలనాఁగయు నంభ్రమంబు
దెచ్చికొని తా నెఱుంగని తెలుఁగు దాల్చి
శాత్యమున సుమ్మలించి పాంచాలితోడ
నెలుఁగు వేతాకభంగిగా నిట్లు లనియె.”

ఇచ్చట పాత్రోచితముగ సమకూర్చిన చిత్రోన్మీలనసామగ్రి కంతకును మూలమున “విరాటస్య మహిషీ శాత్యమాస్థితా” యని యొక్కమాట మాత్రమే యున్నది.

దక్షిణదేశపాఠములో పాంఠ కుంతితనర్వాంగియై యానభనుండి వెడలి పోయినదని చెప్పఁబడి యున్నదేగాని, తెలుఁగులోవలె సుదేష్ట

యామె నిట్లు వర్ణించినట్లు లేదు. ఎలుగు వేటాకథంగిగాఁ జేసి తన కామయెడల గల యత్యంతాదరమును దెలుపుచున్నదివలెనే సుదేష్టయే యిట్లు వర్ణించుట యా 'జంత' కెంతయుఁదగియే యున్నది. ఈవర్ణనమును సుదేష్టచేఁ జేయించుటలో తిక్కన యెట్టికళాచాతుర్యమును జూపినాఁడో గమనింపుడు. ఇక్కటఁగూడ 'నామె చెన్నుతఱుఁగుట'ను, పదనము చిన్నఁబోవుట, తనుగవవిన్ననగుట, కురులొప్పుగందుటలనే వర్ణించినాఁడు,

“ధరణీపరాగంబు వారసి ధూసరితమై

చేడియ నీ మేను చెన్నుఁ దఱిఁగెఁ

జిత్తంబు తలపోతఁ జేడ్పాటు పొదవినఁ

జెలువ నీనెమ్మోము చిన్నఁబోయెఁ

గన్నీరు పట్టోడి కాంతి యెంతయుఁ గుంది

పెలఁది నీకనుగవ విన్ననయ్యె

ప్రస్వేదమునఁ దోఁగి ఫాలంబుతో నంటి

యుగ్మలి నీ కురు లొప్పు గందె.”

మోము చిన్నఁబోవుటకు “జిత్తంబుతలపోతఁ జేడ్పాటు పొదవుట” కారణముగాఁ జెప్పుచు. నాంతరంగిక వృత్తులకును బాహ్యకారమునకును గల పొందికను జూపినాఁడు. ఆమెమనోవ్యధ యామె యాకారము నందు, ముఖవైఖరియందును బ్రతిబింబించు చుండెనని సూచించినాఁడు. ఇచ్చట సుదేష్టచేఁ జేయించిన ద్రౌపది యాకారవర్ణనమునకుఁ దగినట్లుగనే, సింహబలునిచే భంగపాటుబడి దైన్యంబునొంది విరటుని నభి కేఁగు చుండిన ద్రౌపదిని తిక్కనయెట్లు వర్ణించినాఁడో చూడుఁడు. అచ్చటను నామె మేదినీరేణువుతోఁ గూడిన మేను. ఇచ్చ ముఖమునకు బదులుగా, వేడిగాడ్చు నిగుడ్చు నాసిక, అశ్రుకణములతోఁ గూడిన కన్నుగవ, నెమ్మో గమున వెరసినకురులు—ఈనాలుగింటినే వర్ణించి యామె దైన్య స్వరూపమును మనకన్నులయెదుట పెట్టినాఁడు. ఎట్టి లలితములు, హృద్యములు వగు నువమానముతో వర్ణించినాఁడో చూడుఁడు. తిక్కనకు దరివల్ల

సౌందర్యమును వర్ణించుటలో నత్యానక్తి యున్నట్లు గపడును. యితయు
దా నట్లు చ్చట వర్ణించి: యారూపమునై యున్నది గదా, చూచినారా
సుదేష్ఠకుగూడ నేనై కనబడినది, యని మనకుఁ దెలుపువాఁడుఁటోలే,
నామెచే నారూపమునై పర్ణింపఁజేసినాఁడు. పూర్వోత్తరసందర్భములలో
నాతఁడు కల్పించు పొందిక, ఆ పొందికను జూడటలో పెహించు జాగ
రూతత యాతని పరిణత కళాసౌభాగ్యమును చేనోకి చాటుచుండును.
ఆ వర్ణననుగూడ నిచట పొందుపఱుపక తీరదు:

“ఎలదీఁగఁ గప్పిన లలితపరాగంబు

క్రియ మేన మేదినీరేణు వొప్పఁ

జలపకంబున నవసౌరభం బెనగఁడు

కరణ నానిక పేడి గాడ్పు నిగుడఁ

దోయజదళముల తుది మంచు దొరఁగెడు

గతిఁ గన్నుఁగవ నశ్రుకణము లురల

నిందుబింబముమీఁది కందు చందంబునఁ

గురులు నెమ్మొగమున నెరసియుండ

సర్వజనవంద్యయైన పాంచాలి సింహ

బలునిచే నివ్వెడంబున భంగపాటు

దనకు వచ్చిన నెంతయు దైన్యమొంది

యవ్వెరాటుని నభజేర నచగుటయును.”

ఇట్టి చ్చటి యథాస్థితి వర్ణింపఁబడి యుండఁగా, మిఱకొంతసేస
టికి, అనఁగా నీమె విరటుని నభనుండి బయలుపెడలి నడిచి సుదేష్ఠ
యొద్దకుఁ టోవునప్పటి కీమె యాకార మేస్థితిలోనికి వచ్చియుండునో,
వచ్చియున్నదో, చక్కఁగ వర్ణింపఁబడినది. మొదట మేన మేదినీరేణు
వును, నానిక గాడ్పులు నిగుడుచు, కన్నుఁగవనుండి యశ్రులరలుచు;
కురులు చెదరియు నుండఁగా, సుదేష్ఠ చూచునప్పటి కాస్థితి వలనఁ గలి

గిన ఫలితముగా—లేదా, అట్టిస్థితిలో నామె యెండలో నడిచిపచ్చుట వలని ఫలితముగా—ధూసరితమైన మేను చెన్నుదఱిగినది. మోము చిన్నఁబోయినది. అప్పుడు కన్నులకుండి యశ్రువులు కారునుండ నిప్పుఁ డా కన్నీటి కాలువలచే కన్నుఁగవ విన్ననై నది. అప్పుడు చెదరియున్న కురులు ఇప్పుడు చెమటచే ఫాలంబుతో నంటికొని పోవుటచే నొప్పుగింది యున్నవి. ఇట్టి పూర్వోత్తర సందర్భములకుఁ బొందికఁ గల్పించుటలో నీ తిక్కనార్యుని శక్తి యనితర సాధారణంబు. ఉత్తరను గూర్చిన సౌందర్యవర్ణనములోఁగూడ, మొదట బృహన్నలయొద్ద విద్యఁగఱచుటకుగా నొప్పుఁజెప్పుఁబడిన కాలమునండిలి యామె కిలికితనమునకును సుమా చొక సంవత్సరము గడచినపిదప బృహన్నలను సారథిగాఁ గైకొన మని చెప్పుటకై యామె పోవునందర్భమ న వర్ణించిన యామె ప్రౌఢ లావణ్యస్థితికిని భేదము చూపి, కాలగతిని బట్టి యామె యవయవస్ఫూర్తి యందు, లావణ్యమునందు నెట్టిమార్పులు గలిగినవో సూచించినాఁడు. లోఁతునకు దిగినకొలది నీ తిక్కనార్యుని కళాసౌందర్య వారాజులో నూతన రత్నములు దొరకుచునే యుండునట్లు తోచుచున్నది. అట్లు తనయొద్దకుఁ జేరిన ద్రౌపది దైన్యరూపమును వర్ణించి,

“ఏదికారణమున నెవ్వ రెచ్చోట నీ

కేమి కీ దొనర్చి రెట్టిపాటి

సాహసికులొ వారిఁ జింపుదు నొంపుదు

భంగవటతు నిడుమవటతుఁ జెఱుతు.”

అని పలికినది, ఈపలుకులలోని యంత్యనియమ మ్మామె తెచ్చికోలుసంభ్ర మమునకును, శార్యమునకు నెంత తగియున్నవో చూడఁడు. పిమ్మట ద్రౌపది చెప్పిన ప్రతుత్తరమును, సుదేష్ట యోదాబ్బును బరికించిన నీమె స్వభావ మింకను వ్యక్తము కాఁ గలదు. ద్రౌపది నీ వెఱంగియు నెఱుంగమి భావించిన నింక నేమని పలుకంగలదాన నైనను వినుమని వెన్ను జరిగిన దంతయు సూక్ష్మముగ నొక్క-వద్యములోఁ దెలిపినది:

“నను నీ వప్పుడు సూతమందిరమున న్మద్యంబుఁ దెమ్మన్నఁ బో
యిన నాతం దవినీతి సేసినను జే యీ కేను మిత్త్యావనీ
కుని యాస్థానము దిక్కు పేచనినఁ నచ్చొఁ దీప్తికోపంబునఁ
వెనుకం గూడగముట్టి పట్టికొని తన్నెం బల్కులింరేటికిఁ.”

సంపద్యం బెట్లు పరుగులిడుచు విపక్షిత కథాంశమును కు స్తముగా
(*concisely*), సరళముగా (*simply*), సువ్యక్తమగునట్లుగా (*clearly*),
మనమున నాటునట్లుగా (*impressively*) చెప్పుచున్నదో గవనింపుడు.
పిదప సుదేష్ట యోదార్పామె శీలమునకుఁ దగియే యున్నది! ఆ క్షణము
ననే కీచకుని దండితుఁ జేసి యామె కాహ్లాద మొనర్చునట. ఈ యసత్య
సంవాదిని పూనిక యెట్టిదో పాండునుత వల్లభకు తెలియును. కావున
దాని “నాలముచేసి” తగినటే సమాధానము చెప్పినది:

“నీ వింత యెలుగ నేటికి

నావంతయుఁ బొరజన మనఃభేదము నొ

క్కావంత ద్రిక్కకుండఁ గ

లావంతులు మత్పతులు గలరు పగఁ దీర్చుఁ.”

నీ వేమియు కోపగింప నక్కఱలేదు. కీచకుని దంగింప నక్కఱయులేదు.
నావతులే యాపని చేయఁగల రన్నది. నీవు పు నుకొనినను నావంత దీరు
ననుట విశ్వయము లేదుగాని వారు నామనఃభేదము నావంత ద్రిక్కకుండఁ
దీర్చెదరన్నది. తనవంతనే గాఁట: పొరజన మనఃభేదమును గూడ
నొక్కావంతయుఁ ద్రిక్కకుండఁ దీర్తురని చెప్పినది. దీనినిబట్టి ద్రౌపదిని
వలెనే పురశ్రీలను గూడ బాధించుచుండుటచేఁ గాఁటోలు, పొరజనులకుఁ
గూడ గీచకుఁ దత్యంతకంటకుఁడై యుండెననియు, వింతకాలము
నుండియు బలగర్వితుఁడు, దండనాథుఁడునై, రాజునకు ముఱుంది యగు
టచే పొరుఁలేమియుఁ జేయలేక యాతని బాధలను సహించుచుందీరనియు
తిక్కన సూచించినవాఁడై నాఁడు; ద్రౌపది విరటుని యెదుటఁబడి మొఱు
బెట్టినప్పుడే

“విరటుఁ డుల్లమున నక్కటికం బొలయంగ నంగనం
గనుఁగొని కీచకుం గినియఁగాఁ దగువత్సము లేమిఁజేసి సాం
త్వనములు వల్కి రోషభరితస్థితిఁ గంపితమూర్తియైన యా
తనిమదికుందువాపి”

యెటో యాతని నావలకుఁ బంపివేసిన వాడయ్యెను. అ టంద
ఱుఁ జూడఁగా నచట నమ్మెయి నాద్రోపది ననిందితశీల నాకీచకుండెం
దును నెట్టి యంగనల నెవ్వరుఁ జేయని యట్లు చేయఁగా, విరటుఁడు గాని
తత్సభవారు గాని యేమియు ననలేకపోయినప్పు డితర సామాన్య పౌర,
జనుల స్థితినిగూర్చి చెప్పెడి దేమున్నదిః దీనివలన విరటుఁ డెంతవఱకుఁ
గీచకుని బాహుబలముపై నాధార పడియుండెనో వ్యర్థమగుచున్నది.
ఇక్కడ తిక్కన కీచకవధను గూర్చిన రథలో నొకత్రాత్ర విషయమును
బ్రవేశ పెట్టినాడు. నూతనోద్దేశ (motive) కల్పనము చేసినాడు. ఈ
ద్రోపది చెప్పిన మాటలచే కీచకుఁ డొక్క ద్రోపదినేగాక, ఇంతకుఁ
బూర్వ మనేకులగు పౌరజనులను గూడ బాధలు పెట్టుచు పౌరజనకంట
కుఁడు గూడ నై యున్నాడని తెలియుచుండుటచే, నీ కీచకవధకు నన్ని
హితకారణము ద్రోపదియే యైనను, దీనిమూలమున నా పౌరజనుల కంద
ఱకు నత్యంతోపకార మగుచున్నట్లు వ్యర్థమైనది. దీనిమూలముగా
భీముని కృత్యమున కొకవిధమగు భునత హాడ కలుగుచున్నది. తమ
కుపకారకులైన బ్రాహ్మణ కుటుంబమునకుఁ బ్రత్యుపకారము చేయుటయే
సన్నిహితకారణముగా, బకాసురునిఁ జంపి యేకచక్ర పురవాసుల కంద
ఱికి మహోపకారము జేసినట్లే, యిచ్చటను ద్రోపదీ వరాధిప పరిమార్చ
నము కారణముగా విరాటపౌరుల కుపకారము చేసినవాఁ డై నాడు. ఒక్క
మాటచే తిక్కన యెట్టి మహద్విశేషమును సాధించినాడో చూడుడు.
మూలములో నేమూలను గూడ పౌరజనులను గూర్చిన నూచనయే
గానరాదు.

ద్రౌపది యట్లు నిర్లక్ష్యముగా బదులు చెప్పుటతోచనే సుదేష్టయు వత్పరిజనములును పెగఁబొంది యామె కెన్ని సాంత్యనమలనో చెప్పిరి. కాని యామె నోదార్పలేకపోయిరి. ఎన్ని చెప్పిన నామె మృగభోజనంబు లకుఁ జొరలేదు. దీనికిఁ గారణముగా మూలములో గీచకుని పదార్థమై ప్రతదీక్షను బొందినదని యున్నది.

“సుదేష్టా మేవ ముత్త్వాతు సై రంధ్రీ దుఃఖమోహితా.
కీచకస్య పథార్థాయ ప్రతదీక్షా ప. పాగమిత్;
అభ్యర్థితాచ నారీభి ర్మానితాచ సుదేష్టయా.
నచ స్నాతి నచాశ్నాతి పాంసూ న్పరిమార్జతి.”

తిక్కన యాకారణమును బహిరంగముగ వ్యక్తిముచేయకయే ద్రౌపది యవకృత యగుటచే ప్రీతహజం బగు కోపమును వీడిత ముట్టిన భోజనాదు లనుగూడ మానిపేసిన దని మాత్రమే చెప్పినాఁడు. అలుకిచేత “అలిగినదై” తిండి మానిన దన్నట్లు సూచించినాఁడు. ద్రౌపది యటుండుటచే రీమే మాటలు నిజమే యగును గాఁబోలు నని తలంచి సుదేష్టచేయఁగది లేక నివ్వెఱఁగంది యుండెనట. తిక్కన యంగనగ్రేతే గీచకుని నీచ త్వంబుఁ దలంచి యిట్టి దుర్మార్గనడు చేటఁబాటిల్ల వలసినదే యని యెంచి, యద్దాని కొఱ కెడుచుచుచున్నవారు వలె “చానిచేటన కొడంబడిరి.”

ఇక్కడ మూలములో దక్షిణదేశప్రతులలోఁ గీచకుని పాదఘాత మును బియు దుఃఖార్తయగు ద్రౌపది యాతిని నెందులకు శపింపలేదని జనమేజయుఁ బడిగినట్లును “కీచకోత్పత్తి కథన” మునునొక ప్రత్యేకా ధ్యాయము తనఁబడుచున్నది. ఉత్తరదేశప్రతుల పాఠమునను బం. పరిచారి ముద్రితప్రతిలోను నిది యేమియు లేదు. తిక్కనకాలమునకుఁ గూడ మూలమున నిది చేరియుండలేదేమో. లేదా ద్రౌపదిని కాపానుగ్రహనమర్థ యగు నతిలోక పవిత్రగాఁ గాక (superhuman) సామాన్య మానవ ప్రీ గానే తిక్కన చిత్రింపఁ దలఁచినాఁడు. గావున దీనినింతను పదలిపేసి పాఠని తలంచినను తలరిపవచ్చును.

తిక్కనాచ్యునిచే గేవలము మానవ ప్రకృతి గలదిగనే చిత్రింపఁ జూడిన యీ ద్రౌపది పరిభవానల సంతప్తయై నిజశయనస్థానంబునకుం జని, తల్పంబుపై మేనువైచి, యపాంగంబుల దొరఁగు కన్నీలు చెవుల కొలంకులునింక నెవ్వగలు నివ్వటిలం దలపోసినది. ఈ సందర్భమున తల్పంబుపై మేను బడవైచుట యనున దెంత స్వాభావికము! ఎంత యుచితమునై యున్నది. అనఁగా, దనశరీరమే తనకుభారమై, అబరువును క్రిందబడవై చినట్లుగా-అనుద్దేశ పూర్వకముగ (mechanically) తల్పముపైఁ బడవేసినదేగాని చింతాభారముచే నిజముగా నిద్ర యేమాత్రము పోలేదని యీయొక్క మాటచేతనే సూచించినాఁడు. ఒక్కమాట చేతనే తిక్కనాచ్యుఁ డెట్టివిశేషమును సాధించి, రచనలో నెట్టి సంగ్రహ నైపుణ్యమును (economy of art) వ్యక్తపఱచినాఁడో చూడుము.

అ సమయమున సింహబలునిఁ జంపఁగలవాఁడెవఁడని యాలోచన.

“ప్రబలుం డారయ నాసిం

హబలుం డాతని జయింప ననిలతనయు డా

హబలంబ చూడఁదగు డై

వబలంబును నీతనికి నవశ్యము గల్గున్.”

ఇట్టిమె తలపోతకుఁ దగినట్లుగనే తరువాత కీచకవధను గూర్చి విన్న దుర్యోధనుఁడు చేసిన యాహ్వానము దీనికిఁగల భావసాదృశ్య రామణీయ కమును గమనింపుఁడు:

“సింహబలుఁడు భీమసేనుండు శల్యుండు

హలధరుఁడు సమానబలము వారు.”

“తక్కిన వారలాతనికి దప్పులవోటులవారు వాయుజిం

దొక్కఁడ యింక సింహబలు నుద్ధతి మాన్పిన మాన్పువాఁడు.”

ఇట్లుహించి రాత్రిన పయంబగుట సమస్తజనంబులు గ్రమంబున నిద్రింపందొడంగినం దానును బయలుదేలి, మహానర గృహంబునకుం

జని, సుప్తుండైన భీముని మేలుకొలుపుటకుఁగాఁ జేసిన “మందనం భాషణ” రూపంబగు సంబోధనమును అందామె భీము నెత్తిపొడిచిన విధమును గమనింపుడు;

“నన్ను పరాభవించి సదనంబునకుం జని కీచకుండు ము
న్నన్న తెలుంగు దప్పక సుఖోచిత శయ్యను నిద్రసేయ నీ
కన్న మొగుచ్చు నూటకుఁ గారణ మెయ్యది భీమసేన మీ

యన్న పరాక్రమంబు వల దన్న నొక దయ మాలి తక్కట.”
అశైలి యందలి ధారాళత (flow), నభలో నతిక్రద్ధుడై విరటునిం
గూడఁ జాపఁగొట్టెద నన్నవాఁడు తననతికిఁ గలిగిన పరాభవము మాటయే
మఱచినట్లుగా సుఖనిద్రఁ జెందుచున్నందులకుఁగా ద్రోపది చేసిన యెత్తి
పొడుపు, పెంటనే, యది భీముని స్వభావముపై దోషారోపణము
(reflect) కాకుండునట్లుగా, దానికిఁ గారణము ధర్మజుని నెత్తిపెట్టి
నట్లతిదీనముగుఁ బల్కుట యెంతయు రమ్యముగా నున్నది. ఇట్లు సంబో
ధించు ద్రోపది పాణిస్పర్శనమున మేలుకొంచినాఁడు భీముడు. అది యర్థ
రాత్రంబనియు, నచ్చట మహానసంబగుటచేఁ గాఁబోలు దీవములేకుండె
ననియు వీరి సంభాషణాదికము చేతనే యెంతచక్కగాఁ చెప్పకయే చెప్పి
నట్లు సూచించినాఁడు. తిక్కన మూలములో పాణిస్పర్శనము గాక పరి
ష్వంగమే జరిగినట్లు చెప్పఁబడి యున్నది.

“సాతం మహానసే ప్రాప్య భీమసేనం శుచిస్మితా,
ఉపతిష్ఠత పాంచాలీ వాసితేవ మహ్యవషమ్;
పర్యవ్వజత పాంచాలీ సా భీమం పాండునందనమ్,
సింహం సుప్తం వనే దుగ్ధే మృగరాజవధూ రివ;
భీమసేనం నమాస్తిష్య హస్తినీవ మహాగజమ్.”
అభ్యభాషత.”

ఇక్కడ వెలుఁగైన లేనియప్పు దీయర్థరాత్రమున శుచిస్మితమును జూచు

వా రెవ్వరు? భీముడు నిద్రించుచుండెను. శుచిస్మితత్వమువలనఁ గలుగు ఫల మేమియుఁ గనఁబడదు. చీకటి కనుకనే తిక్కనఁ ద్రోపది స్మితము చేఁ గాక “కంఠధ్వనిచేతను,” పదప “పాణిస్పర్శనముచేతను” మేలు కాలిపినది. తిక్కన రచన దేశకాలస్థితు కత్యంతల సముచితంబై యుండుటను గమనింపుడు. మూలమున నామాట్లాడిన రీతియు,

“ఉ త్తిష్టోత్తిష్ట కిం శేషే భీమసేన యథామృతః”

అని తనభర్తను ‘యథామృతః’ అని వలుకుట అంత ప్రశంసనీయముగఁ గానరాదు. భీమునకు కొంచెము కునుకు పట్టినది. కంఠధ్వని వినఁబడ లేదు. కాని పాణిస్పర్శనము గలుగుటతోనే మేల్కొంచె. అట్లు మేలు కాంచిన భీముడిది యెవ్వరని యడిగినాడు. చీకటిలో నా వచ్చిన దెవరో యాతనికిఁ దెలియలేదు. ద్రోపది ‘నే’నని బదులు చెప్పినది. అప్పుడామె యెలుంగును బట్టి యామెను గుర్తుపట్టినాడు. అంత యర్థరాత్రమున చీకటిలో నామె వచ్చుటకు గల కారణము నూహించినాడు. “కీచకుని దురాచరణంబు నాకుఁ బ్రకటించి వాని నిర్జంప నియోగించునదై యరుగు దెంచెఁ గావలయు” అని సరిగనే యూహించినాడు. ఉమాత్రము భీము నకుఁ దెలియదా? ఊహింపలేదా? మధ్యాహ్నమో, సాయంకాలమో జరిగిన విషయమనే బొత్తుగా మఱచిపోయి యుండెననుట కేవల మసంభావ్యము. అట్లనుట భీముని కేవలము మోటమొద్దుగాఁ జేయుటయే కాని మఱియొకటి కాదు. తిక్కన భీముని యూహాపోహలు, వినయవిధేయతలు, గౌరవమర్యాదలు కూడ కలవానినిగాఁ జేసినే కాని కేవలము మొండి సాహసము, బండదైర్యము మాత్రమే కలవానినిగాఁ జేయలేదు. ఇట్టి చచ్చుట నీతఁడు ద్రోపదివచ్చిన కార్యము నూహించినట్లుండఁగా, మూలమున ద్రోపదికి జరిగిన పరాభవమును గూర్చి యేమియు నెఱుఁగనివానివలె పలుకును.

“అథాబ్రవీ ద్రాజపుత్రీం కౌరవ్యో మహిషీం ప్రియామ్,

కేనా న్యర్థేన సంప్రాప్తాత్వరితేన మమాంతికమ్;

న తే ప్రకృతిమా న్వర్జః కృణా పాండుశ్చ లక్ష్యసే,

సుఖవాం యదివా దుఃఖం శుభంవా యదివా శుభమ్;
యథాప తస్యర్వ మాచక్ష్య శ్రుత్వా జ్ఞాస్యోమహం పరం,
అహమేవహి తే కృష్ణే విశ్వాన్యః సర్వవస్తుషు;
అహ మాపత్సు చాపి త్వాం మోక్షయిష్యామ్యసంశయమ్,
శీఘ్ర ముత్త్వా యథాకామం యయి త్రే కామం వివక్షితమ్;
గచ్ఛస్య శయనాయైవ పురాత్వనోఽపలుభ్యతే.”

సుఖమో దుఃఖమో, శుభమో అశుభమో, నీవు చెప్పడలచినదేమో శీఘ్రముగాఁ జెప్పి యెవరు చూడకుండు తిరిగిపొమ్మని చెప్పినాఁడు. ఈతని వలె ‘నేనే ని న్నావదలకుండి తెప్పించెడివాఁడను. నీకు విశ్వాన్యఁడను’ అని తిక్కన భీముఁడు ప్రగల్భములు కొట్టుకొనలేదు. ఇదివఱలోఁ గీచకునిచేఁ దన్నునడి రాజసభకుఁ బరివిధి వచ్చినపుడు డట్లామె వరాభవింపఁ బడుటనే చూచి భీముఁడు క్రోధోద్ధీపితుఁడయ్యెనే గాని యంతకుఁ బూర్వమున జరిగినకథ యంతయు నాతనికి సంపూర్ణముగాఁ దెలిసియుండలేదు. విరటుఁడు గూడ దానిపూర్వోత్తర సందర్భములనుగూర్చి యేమియు నడిగి యుండలేదు. ద్రౌపదిస్థితికి నుల్లమున నక్కటికంటె మాత్రమే పొంది, సాంత్యవచనములఁ గీచకుని మదికుందు వాపి యింటికిఁ బంపి వేసినాఁడు. ద్రౌపదికివకులకుఁ గలిగిన తగవు విషయమై వారికి గాని, యీ భీమునికి గాని యేమియు తెలియలేదు. కావున నంతకుఁ బూర్వమున జరిగినకథ యంతయు నామెచేతనే చెప్పింపఁదలచినాడు. “అత్తైఁ గి తైఁవ దాన చెప్ప విందునని తలచి” యే, యింత ప్రొద్దేల యిచ్చోట కేఁగుదేరఁ గారణం జేమియని, యడిగినాఁడు. అతఁడీప్రశ్న యెందుకు వేసినాఁడో ముందుగనే గ్రహించి దానికిఁదగినట్లే ప్రత్యుత్తర మిచ్చినది ద్రౌపది:

“ఎఱిగి యెఱింగి న న్నడుగ నేమిటి కప్పు డెఱింగి యింతకు న్మఱచుటఁగల్గెనే నది వినం బని లే దటు గాక యున్న రూ

పెళ్ళిగియు నేన చెప్ప విన నిష్ఠము గల్గుట చాల లెన్నయ

అఁ గెఱిగించెదన్ వినుము తెల్లముగా మొదలింటనుండియున్"

అని వెనుకటి వృత్తాంత మంతయుఁ దాను కీచకునిఁ గోపించి పలికిన దుర్వారోద్యమేత్యాది పలుకులనే యనువదించి చెప్పినది. సుదేష్టచేఁ గీచక నివాసంబునకుఁ బోవ నిర్బంధింపఁబడనపడు "ఓనంబున నన్నెవ్వరికి నేమి చేయవచ్చు నని మీలావు నచ్చి సూతునిఁ టికి సురకుం బోయితి" నని పలికిన భీముని నుబ్బి జేసినది. భీమునికిఁ గోపముఁ బట్టించుటకుఁగా నాసభయందు ధర్మజుని ప్రవర్తనను ఖండించినది. కాని భీముఁడు అపమానము సహింపలేని ఁడును, మహోగ్రకోపవివళండునై యున్నను, యుక్తాయుక్త విచక్షణము లేనివాఁడు కాఁడు. కావుననే "యస్సుమధర్మజుఁడు ధైర్యహేమాచలుడై యమ్మెయి వారణసేయకున్న నే నీచత మత్యువిభుఁడం బరివారము నుగ్గుచేసిన" సమయభంగంబై యన్తర్థముఁకుఁ గారణము కాదా యని ద్రోపదినీ మందిలించినాఁడు. సత్యవ్రత నిష్ఠుండగు యుధిష్ఠిరుండు పొగడ్తకు దగువాఁడు గాని దూఱవడ నర్హుండు గాఁడని స్వశ్రముగాఁ జెప్పినాఁడు. 'కీచకుని చింపుమనుటకుఁ గదా యిటు నీవు పలుకుచుండుట; దానికొఱకై ధర్మజుని దూఱవలయునా! నే పని నపలీలగఁ జేసి నీమనోభీష్టమును నెఱవేర్తు' నన్నాఁడు. భీముని స్వభావమున నెట్టి రమ్యతరచ్ఛాయలను గనుపఱచినాఁడో తిక్కన చూడుఁడు. కాని తనయంవోకప్పుడు విచక్షణలేని భావోద్రేకము (*passionate-nature*) గలుగుచుండుననియు, నది నీచపుటములకై న వెనుదీదయ నీయదనియు సూచించువాఁడువలెనే, "నే నీచత" అని తనయందు నై చ్యము నారోపించుకొనఁ గడంగినాఁడు. అనఁగా దనయందుఁగల రోపమును (*weakness*) గూడ భీముఁ డెఱంగియే యున్నాఁడని చూపుటయే తిక్కనార్యుని యుద్దేశముగాఁ గనఁబడుచున్నది. విరటుని సభలో నుండి యావల ద్రోపదికిఁ గలిగిన పరాభవమును జూచినప్పు డీతనికి సహజముగఁ గలిగిన కోపోద్రేకమును, అప్పటి యాతని చేష్టలను ధర్మజుఁడు వారింపకపోయినచో తమతెట్టి ముప్పు వాటిల్లెడిదో యని భీముఁడు

తరువాత నాతోచించుకొని పశ్చాత్తాపమును బొందినట్లు కనఁబడినాఁడు
తిక్కన. ఆ సమయమున భీముని కోపాబోవమును, నాతని భయదకరా
కారమును నెంత నముచితముగ వర్ణించి, యప్పటి యాతని భయదకర
రూపమును షనకు స్ఫురింపఁ జేయుట కెట్టి భాషాసామగ్రిని ప్రోవు
చేసినాఁడో తిక్కన చూడఁడు:

“కనుఁగొని కోపవేగమునఁ గన్నుల నిప్పులు రాల నంగము
ల్దినరఁగ సాంధ్ర ఘర్మనలిలంబులు గ్రమ్మ నితాంత దంతః
దన రటదాన్యరంగ వికటధ్రుతుటీ చటులప్రవృత్తన
ర్తన ఘటనాప్రకార భయదస్ఫురణ పరిణాద మూర్తియై.”

అతనియాకారము నెంతచక్కఁగానో చిత్రించి, యొక పటుదీర్ఘ సహ
సముచే నాతని పండ్లు కొఱుకుట గూడ మనచెవులలో గింగుటమను
నటుగాఁజేసి యాతనిమూర్తిని మనకంద యెదుటఁ బెట్టినాఁడు. ఇది కేవల
యాతని భాష్యాచేష్టల వర్ణన. దీనివలన వ్యక్తముచేయఁబడిన యాతని
భావము లెట్టివో, అప్పు డాతని మూర్తి చూచినవారి కెట్టి భయంతర భావ
ములను స్ఫురింపఁజేసెనో తెలుపుమ నాతని యాకారము నిట్లు వర్ణించి
నాఁడు:

“నేలయు నింగియుఁ దాళముల్ గావించి
యేపున రేఁగి వాయించియాడఁ
గులపర్వతంబులు గూర్చి యొందొంటితోఁ
దాఁకంగ వీఁకమైఁ దన్నియాడ
నేడు సాగరములు నిక్కడక్కడఁ బెట్టి
పలుచని రొంపిమై నలఁదికొనఁగ
దిక్కులు నాలుగు నొక్కచోటికిఁ దెచ్చి
పిసికి పిండలు చేసి పిడిచికొనఁగ

మిగిలి బ్రహ్మాండభాంశంబు పగులపేయ
 నప్పశించుచుఁ బ్రళయకాలానలమున
 గండరించిన రూపంబు కరణి భీముఁ
 డతిభయంకరాకారత నతిశయిల్లె.”

అట్టి భీముని భయంకరాకారమును మనకు స్ఫురింపజేయుటకుఁగా నెట్టి యుపమానమును దెచ్చినాఁడు? తఃకోపము నంతను ధర్మజుఁడు ‘నయ నంబులనే వారింపఁగలిగె’ ననుటచే భీముని కాతనియందుఁగల గౌరవ భావ మెట్టిదో స్పష్టమగుచున్నది. ద్రౌపదియు నీయన్నచిమ్ముల చేష్టలను జూచుచునే యున్నది. కావుననే యీతని మేలుకొలుపుచు “మీ యన్న పరాక్రమంబు వలదన్ననొకో దయమాలి తక్కట” యని యెత్తిపొడిచి నది. అతఁడప్పుడు వలదనుటయే క్షేమమయ్యెఁగాని లేనిదో, దనకప్పుడు సహజముగఁ గలిగిన యొడలు తెలియని కోపావేశమున సమయభంగము కావించినచో నెట్టి యన్యము కలిగెడిదో యని భీముఁడు బాగుగా తరువాత నాలోచించుకొని పశ్చాత్తప్తఁడయ్యెను గావుననే యయు్యధిష్ఠిరుండు పొగడ్తడకుఁడగు గాని దూఱుపడ నర్హుండు గాఁడని ద్రౌపదిని మంద లించినాఁడు. కీచకుని చంపుట యెంతపనిగాని యెవ్వరు నెఱుంగకుండు నట్టి తెఱంగు మాత్రము దలపోయ వలసియున్నదని హెచ్చరించినాఁడు. భీముని నెంత జాగరూకత, యుక్తాయుక్త వివేచనము కలవానిఁగా చిత్రించినాఁడో చూడుము. అవేశము వచ్చినపు డొడలు తెలియని యావేశ మైనను యుక్తాయుక్త పర్యాలోచనము మాత్రము లేకపోలేదు. భీముని సహజావేశభావము, యుద్ధప్రియత్వము మొదలగు లక్షణముల నాయా సందర్భముల నెంతరమ్యముగా తిక్కన కనబఱచునో గమనింపుఁడు. మల్లుని చూచినతోడనే ‘యాతనిమై వెరిగిన’దని వర్ణించినాఁడు గదా. ఇప్పు డెవ్వరు నెఱుంగని తెఱంగున కీచకునిఁ బరిమార్చుతలయునని ద్రౌపదితోఁ జెప్పుచు, ద్రౌపది తనపడిన పాటను, పొండపు లనుభవించుచున్న యా దురవస్థను విపులముగ వర్ణించి “దొరఁగెడు నశ్రుల మునిగిన మోముతని వక్షమునఁ జేర్చిన” సమయమున నాతఁడు ‘నంబుజానన నెమ్మొగ మల్లఁ

దుడిచి యనునయించి తత్కరములు దన మొగంబు గదియఁజేర్చుచు
నిట్టూర్పు గాడ్పు నిగుడ చింతాక్రాంతుడై యుండ'

“అక్కట మోసపోయి యడియాసలఁ జావకయున్న దాన ము
న్నొక్కొరునిఁ దురంతదురితోత్కట దాఫల పెట్టి యున్ననా
కెక్కడి దుఃఖశాంతి కడు నేదుట యెమ్మొయిఁ గల్గినేర్చు మీ
ముక్కున నూర్పు గల్గ నొక మూర్ఖునిచేఁ బడితిఁ సభాస్థలిఁ.”

“వానిఁ దెగఁ జూడవై తేని వాయుపుత్ర
నీవు గనుఁగొన నురినై న నీరనై న
నగ్నినై న విషంబుననై న నేను
మేను దొఱఁగుదు నెట్లు నీయానసుఁబ్బు.”

అని బాగుగా శ్రీ స్వభావసహజం బగునటల చెప్పి పురియెక్కించిన
మేదటఁగూడ భీముఁడు చిఱునవ్వు నవ్వి, “కీచకునిఁ జంపుట కిమ్మొయి
ముట్టఁ బక్కఁగా వలయునె”

“ఎల్లి యెల్ల విసంబుల నెందు తొచ్చె
నేని నాచర్యతనయుండు దానపద్మి
యడ్డపడెనేని నీవ పెంపారుకరుణ
గాచి తేని నాచేఁబడుఁ గీచకుండు.”

అని ప్రశిష్ట చేసియు, “దుర్యోధనాది దుష్టులొకంబు నదోలొకంబున
కనుచునంతకు మదీయాంతరంగంబు చింతాభరణుగ్నంబును, వనమాన
పంకమగ్నంబును, గోపోద్విగ్నంబునునై వేగిరపడుచున్నది” యని తన
కోపోద్రేకమగ్నంబును, వేగిరపాటును దెలిపియు, వెంటనే తార్తరాఘ్ర
నకుం గలావసానం దై నయట్లు సమయకాలావసానంబయ్యె; నజ్ఞాతవానం
బునకుం తొచ్చి పదునొకండు నెలలు సని సంప్రదేంద్రవనెల వర్తలు
చున్నది. దీనికొఱంత దీక్షిన నీదు వంతయు దీటు నూటదిలియుండు”
మని యామె నూటదించి, సమయభంగము కాకుండఁ గీచకుని వధించు

విధానమున కామే చేయఁదగిన యుపాయమును నొడఁబడుట భావించికొని, వానికి నర్తనశాల సంకేతప్రదేశంబుగాఁ జెప్పి యొంటిమైఁ జనుదేర నియమింపుటను గటపి, యా సొబగునిం దెగఁజూచి నీకుం జూపి నీచిత్తంబు వదనెదనని హెచ్చరించి, “వేగుచున్నది గావున జనులు మేలుకొంచి మనలం గాంచిరేని వంచన బయలుపడినం గార్యంబు దప్పు” నని యెంతయో జాగరూకతతో నామెను బంపివేసినట్టి భీముఁడు, పిదప “రాత్రిసమయంబున నయ్యెడకుఁ గీచకుఁ దొంటిమెయిం జనుదెంచుఁ దై చనె” నని ద్రౌపది తెలియం జెప్పినప్పు డెట్లు ‘సరమాహ్లాదంబు నొంది, కీచకునితో నొకపట్టుపట్టి వానిని వధింపఁగల యవకాశము దొరకినదిగదా’ యని యుబ్బిపోయి మైమఱచెనో గమనింపుడు. అట్టి యాతని యుత్సాహంపుఁ బలుకుల వినుడు:

“క్రోధం బ్రవతికారమై హృదయముం గుందింప నత్యంతచిం
తాధాతాత్ముఁడ నైన నాకుఁ బరమోత్సాహంబు నందిల్ల దు
స్సాధ్యంబైన విరుద్ధకార్య మిటు లానన్నంబుగా నంఘటిం
తే ధర్మాత్మజుఁ డాత్మ మెచ్చఁ బగ సాధింపఁగదా నల్పమే”

అని పలికియు వెలువక సంకేతించిన తెలుఁగున నచ్చటి కరుగునో యరు గఁదో, మఱికొందఱను దెచ్చునో యని కొందొక విచారింపక పోలేదు. ఇంతవఱకు నాతఁడు మిగుల శాంతచిత్తతతో (considerate) వర్యాలో చించుచుండె. కాని ద్రౌపది యాశంక వలదని చెప్పినతోడనే, నాట్యశాల కవశ్యము వచ్చు కీచకునితోఁ దనకుఁ గలుగనున్న సంగరమును దలఁచు కొనినంతనే, భీముని సహజస్వభాము పైకుబికినట్లుగా తిక్కిన యెంత రమ్యముగాఁ జూపినాఁదో వరికింపుడు:

“బలియుం దాసొబగుంబు భావభవదర్పభ్రాంతుఁడై వచ్చి ని
శ్చల సర్వాంగత నున్న నన్నరసి నీచందంబు గాతున్న నా
కులతం బొందెడు నపు మండవము సంక్షీభింపఁగా నేతుఁ గ
ట్టలుకఁ బెట్టురి గోల నేచినటు లుగ్రాకార మేపారఁగా.”

నెవ్వగఁ బొంద భూజనులు నింద యొనర్పగ నే దొనర్చునీ
క్రిచకునిఁ దాఁకు సందర్భమునంతను నాతడు మునమున భావించుకొను
సందర్భములలో నా భావనాశక్తిని నెట్లేర్చుకొని పోఁబడి భీముఁడు తన
హద్దును మీరుచున్నాఁడో గమనింపుఁడు: “మండపము సంక్షోభింపఁగా
నేయు” నట.

ఈసమయములో ‘పంచన బయలుపడునేమో’ యను భావము,
భయము పుట్టుఁగువడి పోయినట్లున్నవి. ఇంతను నాతని భావనాబలము
(*imagination*) ఎట్లు పలికించుచున్నదో చూడుఁడు:

“ఎఱిగి పిఱుసనిన వెనఁ బై
కుఱుకుదు సాళువము గాకి నొడిసిన భంగిఁ;
వెఱచఱవం బొదుపుదుఁ బటి
పటి సేయుదు నీదు పూన్కి పారం బెయిదఁ.
“నాదు బాహుబలమునకు మాఱుకొనఁ జాలు
భుజబలంబు గలిగి పోక చిక్కి
పెనఁగి నన్నుఁ గొంత కినియింప నోపెడు
చందమైన వినుము సరసిజాక్షి:

“అవనీచక్రము సంపలింపఁగ దివం బల్లాడ నాశాచయం
బవధూతంబుగ గోత్రతై లనికరం బాకంపముం బొందన

ర్థముల్ మూర్ఖనమొందఁ గ్రోధము గృతార్థత్వంబు నొందించి చి
త్రవధప్రౌఢి వహించి సూతునకు రాద్రం బేర్పడం జూపెదఁ.”

అని తన క్రోధస్వరూపము, రాద్రాకారమును బయలుపెట్టినాఁడు: అనఁగా
భీముఁడు తన విజస్వరూపము నిచ్చట బయలుపెట్టినాఁడనుట. కావుననే
పాంచాలి సంపలితస్వాంత యైనది. ఇట్టి యీతని తీవ్రకోధంబు గుఱు
సాధనంబునకు బాధకం బగునని నెమ్మదిగ బోధింపఁదలంచినది. దీని
వలనఁ గలుగు ననర్థముల నెట్లుగుదిగుచ్చి చెప్పినదో చూడుఁడు:

“ఒవ్వనివారు నవ్వ మహిమోదధి ధర్మసుతుండు దీనికిఁ

చివ్వకు నీవు నల్కమెయిఁ జేసిన యాపని గూఢపృత్తికిన్
దవ్వగునేని నియ్యభిమతం బొడఁగూడియు నిష్ఫలం బగున్.

“కావున వంచన బాహిర

పోవక యుండంగ ఘనరిపుం బరిచూర్షం

గావచ్చునేని యట్టిద

నావల వటు గాక తక్కినను వలదునుమీ.”

‘మనరహస్యము బయలుపడకుండ నీ చాతనిఁ జంపలేరపోయినచో నీవా
పనినే తలపెట్టకు నుమీ’ యని గట్టిగా మందలించినది. భీముఁడును తన
స్వభావమును, అందలిలోపమును (weakness) దాను బాగుగా నెఱంగియే
యున్నాఁడు. కావుననే దాని నతిక్రమించుటకుఁ జేతనైన ప్రయత్నముల
నన్నిటిని జేసి కార్యభంగము, సమయభంగము కాకుండ కాలము గడుపు
కొని వచ్చుచున్నాఁడు. తన స్వభావమును గూర్చియే తానేమి చెప్పు
కొన్నాఁడో చూడుఁడు:

“మదమునఁ గీచకాగ్రజుఁడు మార్కొని నిల్చిన నేను వీఁడమైఁ
గదిసితినేని యప్పుడు ప్రకాశరహస్య విభేదబుద్ధి నా
కొదవునె యైన నేఁ దలఁచి యోపినభంగి నిగూఢవృత్తిమైఁ
బదిలము గల్గి తిన్నన యుపాయమునం దెగఁజూతు నాతనిన్.”

మల్లునిఁ జూచినంతనే మై పొంగినట్లుగనే, కీచకునిఁ జూచి కదిసిన
యప్పుడు ప్రకాశరహస్య విభేదబుద్ధి యాతని కొదవదనుట నిశ్చయము.
తాని తానుయోపినంతవఱకుఁ బదిలముగానే ప్రవర్తించెదనని చెప్పి
నాఁడు.

భీముని సహజగుణములు, నీయజ్ఞాతవాస సమయమున నాతఁ డవి
పైకి రాకుండ నణఁచిపెట్టి వినయాదిగుణము లవలంబించి ప్రవర్తించు
చున్న రీతిని, వ్యక్తముచేసి భీముని గుణములను బోషించుటలో నెట్టి
చాతుర్యమును తిక్కన చూపినాఁడో గ్రహింపుఁడు. మొత్తముమీఁద

ద్రౌపది సహాయముతో నీకృత్యమును మిక్కిలి పదిలముగనే సాధించి
యభీష్టసిద్ధిని బడసినాఁడేగాని భావోద్రేకమును బెచ్చుపెరుఁగనిచ్చి యప్ర
మత్తుడై మెలంగలేదు. సమయభంగమగునని భీముఁడు గొంతుచునే
చప్పుడు చేయని గూఢవిమర్శన ప్రహరములతోఁ దలమలయుద్ధ నైపు
ణమును నెఱపి వికృతపుఁజావు సంపి తన కసిని సంపూర్ణముగాఁ
దీర్చికొనినాఁడు.

అయితే ద్రౌపదియు నాతని స్వభావమును జాగుగా నెఱింగినది
గనుకనే మిగుల జాగరూకతతో మెలంగుచు నాతని డెంటనంటి కనిపెట్టు
చునే యున్నది. తాను కీచకునితో సంకేతనియమము చేసిన నాటి రాత్రి
'జార చోరజనంబుల మనంబు లలర' చంద్రాస్తమయం బయిన పిదప,

“పెనుమి జ్జీది పల్లం దిది

యనకుండఁగ నోలమును బయలు నొక్కటిగాఁ

గను విచ్చుటయును మోడ్చుట

యును సరిగాఁ దమము పర్వె నుర్విం దోడ్తాఁ.”

అకృశోదరి వృకోదరుని కడకుం జని సమయమయ్యెనని హెచ్చు
రించినదట. ఇచ్చట సూర్యస్తమయాది వర్ణనమును సందర్భోచితముగా
తిక్కన యెంత మనోజ్ఞముగ సందర్భమున కతుకునట్లుగాఁ జేసినాఁడో
చూడఁడు. సూర్యాస్తమయమును వర్ణించి పిదప శ్రమశ్రమముగా రాత్రి
యెట్లు ముదిరినదో ప్రబంధభోరణి నతిరమ్యముగా, స్వాభావికముగా
వర్ణించినాఁడు.

“చుక్కలు తోడుతోడఁదలచూపఁదొడంగె మనోభవుండు వి

ల్లె క్కిడి చక్రవాకముల యిక్కలు రోయగఁజొచ్చె నేల కెం

పెక్కుచువచ్చె దీవియల యే దైట సోయగ మందె సందడుల్

దక్కఁ బురంబు వీధల మదం బొలపెఁ.” విటచిత్త వృత్తులన్.

ఇచ్చట చంద్రోదయమునుగాని, చంద్రికను గాని ప్రత్యేకముగా
వర్ణింపలేదు. నేల కెం పెక్కుచు వచ్చెనన్నాఁడు. తాని చంద్రోదయ

మంతకుఁ బూర్వమే, దినభాగముననే యై యుండెనని సూచించుచు, 'జారచోరజనంబులు మనంబు లారం జంద్రాస్త మమంబయ్యె' నని మాత్రము చెప్పియున్నాఁడు. అనఁగాఁ గొంతరాత్రి, దాదాపుసగము రాత్రి యయినపిదపఁ జంద్రాస్తమయమయ్యెనని తెలుపుటచే నవి శుక్రపక్షపు రాత్రులనియు, బహుశః అష్టమి నవములలో నొకదినము కావచ్చుననియు సూచించినాఁడు. అట్టి శుక్రపక్షపు టర్ధరాత్రమున గాఢతమంబు పర్విన పిదప ద్రౌపది వృకోదరునికడకుం జని యప్పుడతఁడు దలపెట్టిన కార్యమునకుఁ దగినసమయం బయ్యెనని హెచ్చరించినది. ఇచ్చట కాలసూచన నెంతరవ్యమగాఁ జేసినాఁడో గమనింపఁడు. అతఁడును పంక్తి పిలిచిన యట్లు వికచహృదయుడై తలసీర యాయితము చేసికొనెనట. ద్రౌపది వలెఁ గనఁబడుటకును, దనయాకారమును గోచనము చేసికొనుటకును దలచీర యాయితముఁ జేసికొనెనని చెప్పుటచే తిక్కనార్యుఁ డిట్టి సూక్ష్మవిషయములను గూర్చి చెప్పుటలో గూడ నెంత జాగరూకత వహించునో తెలియుచున్నది. సానాట్యశాలకుఁ బోవుట పెండ్లికిఁ బోవునట్లే యున్నను, భీముఁడు తనభావోద్రేకమును బయలుపఱుపక, పొరికొనివచ్చు నాయుత్సాహము నడచుకొని జాగరూకుడై ప్రవర్తించినట్లు తెలిపినాఁడు.

"గమనము వీక్ష వేటొక వికారము పుట్టుక సంగరోత్సవో

ద్యమరభసాతిరేకము బయల్పడు టించుక లేక రోషనం

భ్రమ మొకయింతయైనఁ బరభావని రూప్యము గాక ద్రౌపది

రమణుఁడు వోయె విక్రమధురంధరశం దగ నాట్యశాలకున్."

చని, దానం బ్రవేశించుటలో భీముని జాగరూకతను బరికింపును.

"తెలఁకులుఁ బిఱిందిదెనయుం గలయం బరికించి", యచట నెవ్వరు పరపురుషులుగాని, కావలివారుగాని లేకుండఁజూచి మఱి ప్రవేశించినాఁడు.

ఎట్లు? "తన యఖండిత బాహుబలగర్వమ యచ్చట ముంగలిగా, మదమత్త భద్రగజ నదృశగతిన్." అతని బాహుబలగర్వమే యాతనికి ముందు

నవచి వాః చూపుచుండెనట. బాహుయుద్ధమునకు నన్నద్దుడై యున్న భీమునినవకను తిక్కన యెప్పుడును మత్తగజము నవకతోడనే పోల్చు

చుండును. మల్లయుద్ధసందర్భమున గర్జించియు గజాలస్యంబున నంగ
ణంబు సొచ్చెను.

ఇక నిక్కడ మరల కీచకునియవస్థను బరికింతము. ద్రౌపది
తనతో మాటలాడి నంతేత మేర్పఱచినది మొదలుకొని కీచకుడును
ద్రౌపది చేసిన సంతేతకాలమునలై వేచియుండి, కందర్పగోచరుండై యా
వామాక్షిరుచిర లావణ్యంబును, తన్వంగిరూపును, కంబుకంధర చెన్నును,
ఆయంగన సౌకుమార్యంబును, భామిని సహజవిభ్రమములను, ఆపదఁతి
చేయ్యులును, మానిన గరువంపు మాటలపొందు, అబ్జముఖి తిన్నదనమునె
ఘనమున మాటి మాటికి నూహించుచు,

“తలరు నలందురుం నవయుఁ దావభరంబున పెచ్చ నూర్చు మే
నలయఁగ నొల్లఁగటోవు వెగదందుఁ గలంగుఁ బరిభ్రమించుఁ గొం
దలవడుఁ దల్లడం బడరి ధైర్యము దూలిన బెగ్గడిలు వి
చ్చలవిడిఁ బేర్చి నెవ్వగల నందడిదెందము గంది చేన్పడు॥”

ఇచ్చట కీచకుని పరితాపమును సూచించుటకు నాతని మానసిక
వృత్తులెన్ని రీతులుగా వర్ణింపఁబడినవో పరికింపుడు. ఇట్లు మన్మథతాప
తప్తుడై న కీచకుడు మనోవేదనాననోదనార్థంబు మందిరారామ భూమికిం
జనియెనట. ఇచ్చట తిక్కన యుద్యానవనవిహార శిశిరోపచార సూర్యా
స్తమయాది ప్రబంధరీతి వర్ణనల కవితాశము కల్పించుకొని తరువాతి
తెలుఁగు ప్రబంధములకు మార్గదర్శి యయ్యెను. అయుద్యానవనమున
శిశిరోపచారంబులఁ బ్రొద్దు గదిపి, “గ్రుంకింపరాని పొద్దరసి యరసి”,
యెట్లో సూర్యాస్తమయంబగుటయు గై సేసికొని, పరిజనముల వంచించి
యేకాంతముగఁ గూరుచుండి ద్రౌపదినిగూర్చి కీచకుడు భావింపఁదొడర
గిన రీతిని గమనింపుడు. ఆ ద్రౌపదినిగూర్చి వేసిన విశేషవివరముల
యొక్క భావగాంభీర్యమును, దౌచిత్యమును, సార్థకతను పరికింపుడు.
ఆ ద్రౌపది సౌందర్యస్వరూపము కీచకుని భావనాదృష్టిలోఁ బడినట్లు
వర్ణించుటపట్ల తిక్కన చూపిన యాస కమితను గుర్తింపుడు. అవామాక్షి
రుచిరలావణ్యంబే యాతని భావదృష్టి మొట్టమొదట నానినది. లావణ్య

స్ఫురణమున కక్షియుగ్మమును స్థానముగాఁ జేసిన తిక్కనార్యుని యౌచిత్య పరిజ్ఞాన గాంభీర్యము మానింతుటగాక. “దాని తళ్ళలోనున్నది లక్ష్మి” అని గదా మనవారు చెప్పుచుందురు. పిదప చిత్తమున నిలిచినది యా తన్వంగి రూపము. రూపు అంగము నాశ్రయించునదే గదా. పిదప నాకంబు కంఠర యొక్క యవయవసౌష్ఠ్యముచే దీపించు చెన్నుఁ దలపోసినాఁడు. మృద్వంగములు గల యాయంగన సౌకుమార్యమును దలంచుకొనెను. స్వీయకాంతివిలాసములచే నొప్పు భామిని సహజవిభ్రమముల నెదఁగీరించెను. సుకుమార చేష్టలుగల యా వడఁతి చెయ్యులను మదిఁ బట్టుకొలిపెను. మానవతియు, నాత్మగౌరవమును గాపాడుగొనుటయందు పట్టుదల గల యామానిని గరువంపుమాట పొందు. మాటలపొందు, వానియందు వ్యక్తమగుచుండెడి యామె గరువతనమును గూర్చి యూహచేసెను. ద్రౌపదియెడల మానినియను విశేషణమును, ఆమె మాటలయెడల గరువంపుఁబలుకు లను విశేషణము నెంతసముచితములై యున్నవి: ఆమె ‘మానినీత్వము’ నుఁ, గరువంపుఁ బలుకుల పొందు నీమె ఛర్మజునితోను, సుదేశ్మతోను జేసిన సంభాషణనుబట్టి మన మూహించియే యున్నాముగదా. కీచకుఁడు గూడ నామె “గరువంపుమాటపొందే యూహించి” నటుగాఁ దెలుపుచున్నాఁడు తిక్కన. పిదప నాతఁ డాదర్శితాల్పముభియొక్క మోము తిన్నందనమును మెచ్చికోసఁ జొచ్చెనట.

ఇచ్చట కీచకుని భావనా ప్రపంచమున నా ద్రౌపది సౌందర్య స్వరూపము మొట్టమొదట ననిర్వాచ్యము, నవ్యక్తియ (hazy) నగు లావణ్య రూపమునఁ బొడగట్టి, చెన్ను, సౌకుమార్యము, విభ్రమముల రూపమును బొంది, పిదప చెయ్యులు, మాటపొందులలోనికి దిగి, తుద కామె ముఖకాంతిలో లీనమై యాతని మనోనేత్రమునఁ నువ్యక్త రూపమునఁ బొడకట్టినది. అప్పు డాతనికోర్కెలు చిటుమట్టాడఁ దొడంగినవి. కావున నులము వెడఁగుపడి పశముతప్పినది. చింతపడితనముచే పంత గదిరినది. లేదా “చిత్తజుని కోల పడిగొని చిక్కువలుప” అను పాఠమును బట్టి మన్మథాగ్ని బాధింపఁజొచ్చినది.

సమయమున ద్రౌపది చేసిన సంకేతము తలంపునకువచ్చి యీత నికిఁ గొంత యూటట కలిగించినది. సంకేతము ననుసరించి వచ్చునా రావాయని వితర్కము. 'అట్టేల రాకతక్కును, నన్ బెట్టి యచట దానికి మన నెట్లు నిలుచు.' అని ధైర్యము. రూపాభిమానిగదా కీచకుఁడు; తన రూఁమును జూచి యెట్టివారైన లొంగుదురని యీతని నిశ్చయము. కాని యామె మాట నిలుబడనో నిలుపదోయని మరల సందేహించును. ఈవితర్కములో నీతని యాఁగులాటను, సురియాటను నీక్రింది పద్యమువ చక్కఁగా వర్ణించినాఁడు తిక్కనః

అనుచు సంచలించు నడియాసఁ గ్రమ్ముటఁ
బాసఁదలఁచి ధృతికిఁ బట్టుపెట్టు
మరుని రోహడించి యురియాచుఁ దుదిముట్టఁ
గాన నిశ్చయించుఁ గలఁగుఁ దేలు."

పిదప నాతఁడు భావనాప్రపంచమున సృజించిన ద్రౌపది యెట్లాతని పం చించినది వర్ణించునపుడునాడ తిక్కనాచ్యుఁ డవలంబించిన సక్రమత (orderly method) గమనంబందగియాన్నది. మొదట నామె పొడ సూపి నట్లయినది. పిదప మెలఁగినట్లయినది, కదిపినట్లయినది. ఒడఁబడ్డట్లయి నది. తుదకు లలిత వివిధ విహారములకు విలసి గొలసినట్లయినది. కాని పెదుకగారి త్తబయలే గానవచ్చుటచే విహ్వలించినాఁడు. ఈమనోవేదనా పనోదనంబునకై పండిరారాజు భూమికింజని నాఁడు. కీచకుఁ డా పన మున పరితాపముచే నొక్కయెడనై నఁ గాఁడత కలయం గ్రుమ్మరుచు, నందలి పక్షి మిథునముల శృంగార చేష్టలను జూచి చూచి చిద్విముడిపడు, ప్రమానుపడు, పెడఁగుపడు, వెనుంబడు, తల వపడు, దురంతచింతబారికి నగపడు. పలపంతచేఁ బరిత చ్చండగు కీచకుని చిత్తవృత్తుల భిన్నద్వాయ లెంత సూక్ష్మముగా వర్ణింపఁబడినవో! ఎట్టి పదపరికరము నమకూర్పఁ బడినదో పరికింపుఁడు. అట్లు పక్షిమిథునముల శృంగారచేష్టలను జూచి తపించి తుదకు భావరతంబుల శిశిరోపచారంబుఁఁ బ్రొద్దు గడపెనట. కీచకుని భావరతముల వర్ణనము కొంచెము ప్రతిమీరినట్లే యున్నది; కాని,

తిక్కనార్యుఁ డీ సందర్భము నతి జాగరూకతతోడనే నిర్వహించెను. పఁపలుకులు కీచకుని చేతనే పలికించినాఁడుగాని తాను చెప్పలేదు. అందులో కీచకుని స్థితి క్రమముగా వర్ణించుకొని వచ్చి యిప్పు డే స్థితిలోనికి వచ్చినాఁడో యిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు;

“ఆ ఇందీవరనయన నాత్మ నిడి వేడ్క మెయిన్

దెందముచిన విచ్చలవిడిఁ

గందర్బుఁడు వెట్టజేయఁగా నిట్లనియెన్”

అనఁగా వెట్టిప్రేలాపనలోనికి— ఉన్నట్ట ప్రలాపములలోనికి దిగినాఁడని ముందుగానే చెప్పుచు నా సందర్భమున నాతని హనోరథంబులను, భావరతంబు నాతని నోటనే పలికించినాఁడు.

కీచకుఁ డట్లు భావరతంబులను, శిశిరోపచారములను బ్రొద్దెంత గడపినను, అధినమున నాతని కది “గుంకింపరాని ప్రొద్దయి”నది. అదిన మాతపి కెట్లు సాగి నిలిచినది యొకచిన్న గీతపద్యము నందలి క్రియా పదముల ద్వారా క్రిచే సమయానుకూలముగ స్ఫురింపజేసి తిక్కన భావద్యనులకు రచనయందెట్టి పొందిక గల్పించినాఁడో పరికింపుఁడు (sound echoing the sense).—

“అనుచుఁ గ్రుంకింపరాని ప్రొద్దరసి యరసి

శిశిరపర్యంకమున మేను చేర్చి చేర్చి

వంతఁ దలపోసి తలపోసి వనరి వనరి

మిగుల వందిరి వందిరి పొగిలి పొగిలి.”

భీమునికోసాలోప వర్ణనా సందర్భమున నిట్టి పొందికను గమనించియే యున్నాము. ఎట్లో సూర్యాస్తమయంబగుటయు, నాతఁడు కైసేసి కొలిమదనవికారోల్లాసంబున మేనుపొంగ,

“సిగం బున్న గుహావికేతమునకున్ శీఘ్రంబున్ వచ్చుమా

తంగంబున్ బురదించుచు.”

నారంగాగారమును జేరవచ్చెను. భీమసింహము నెదుర్కొనుటకుఁ గా కీచకమాతంగంబు వచ్చెననుటలోఁ గల సాదృశ్య వ్యంగ్య వైభవము గమనింపఁ దగియున్నది. భీమకీచకుల రంగాగార ప్రవేశమును వర్ణించిన రీతియు వ్యంగ్య శోభితమే యై యున్నది. భీముడు తన యఖండిత బాహుల గర్వము యచ్చట ముంగలిగాఁ బ్రవేశించెనని గదా వర్ణించినాడు. కీచకుఁడో, కేవల “మహాంకృతి ముంగలిగాఁగ” మంద పాభ్యంతరభూమిఁ జూచెనట: “భీముడు నిశ్చింతుడై సతికేలు వట్టుకొని” చొచ్చినట్లే కీచకుఁడును “శంకయావంతయులేక” చొచ్చినాడు. కాని కారణము మాత్రము పేరు. కీచకుడును బలగర్వితుఁడనియే కదా మొదట తిక్కనాచ్యుడు చెప్పియున్నాడు. ఇప్పుడాతని “బాహుగర్వసంతమనము” స్వాంతమును గప్పివేసినది. అహంకృతి మాత్రము ముంగలియై దారిచూపినది. కావుననే శంకయావంతయు లేక ప్రవేశించినాడు కీచకుడు. భీముని స్వాంతము సంతమసాంధముకాదు. కావుననే జాగరూకుడై యాప్రదేశము నిర్జనమైయున్నదో లేదో యని, కీచకుఁడొకవేళ ముందుగనేపచ్చి బయట తారామచున్నాఁడేమోయని కెలఁకులుఁ బిఱింది దెసయుఁ గలయ బరికించి, తమస్సుచే దురభివేశంబై,

“ద్వాంతాకారితఁ తుద్యకుటీమ ఘనస్తంభావళీ రూపమున్
ప్రాంతాది ప్రవిభాగబోధరహిత ప్రాగ్ధ్వారముంగాతర
స్వాంతత్రానకరంబు”

నైన యాలోనఁ గీచకునికంటె ముందుగాఁ దానే ప్రవేశించెను. కీచకుడు వచ్చునా రాఁడా యనునందియ మీతనికి లేదు. ద్రౌపది చేసిన సంతేత బలము, కీచకుని రాగాంధత్వము తప్పక వానిం దోడితెచ్చునని యాతఁడు నిశ్చయించెను. బయటఁ గీచకుని రాకను వేచియుండ నావశ్యకతయు లేదు. ద్రౌపది లోన స్వేఁ జేరియుండుననియే కీచకుడు తలంచును గాని బయట వేచియుండు నని తలంపఁడుగదా. మూలమున నిట్లే గలదు:

“భీమోఽథ ప్రథమం గత్వా రాత్రౌ ఛన్న ఉపావిశత్.”

కాని సతికేలు పట్టుకొని పోయినటు మాతములేదు. ఇదివఱలో భీముఁ డీన ర్తనాగారమును చూచెనో లేదో, స్పృహది ప్రాంతాది ప్రవిభాగ బోధరహితమై యున్నది. కావున చిరసరిచితమై యున్న ద్రౌపదిని లోనికీఁ దీనికొనిపోయి నెఱ్ఱనఁ గనఁజూచఁగా, నాతఁడైనఁ జేత నరసి కనుఁగొని దాని కనతిదూరంబున బాంచాలి నోసరిల నునిచి తానా శయనంబున కీచకుని రాకను వేచియుండెనటు సముచితంబై యున్నది. ఇంతేగాక కీచకుఁడు సంకేతంబున కొడంబడినాఁడని విని భీముఁడుస్పృంగి “అవశీచక్రము నంచలింపగ....” సూతుసకు రాద్రం బేర్పడం జూపెద నని చెప్పుటచేఁ బాంచాలి నంచలితస్వాంతయైనది. అప్పుడు ద్రౌపది “ఁచన బాహిరపోవక యుండంగ రిపుం బరిమార్చ వలయుఁగాని యటు గాక తప్పిన వలదునుమీ” యని మందలించినను, అతఁడు నేను వీఁకమై గదిసినేని యప్పుడు ప్రకాశ రహస్య విభేదబుద్ధి నా కొదవునె, యైన నాయోపినభంగి చేసెదనని బదులు పలికియున్నాఁడు. మూలమున నింత కంటె తీవ్రముగాఁ తెగఁబడి చెప్పినాఁడు. కాని తిక్కన సమయాను కూలముగ నాతని శీలమును వ్యక్తముచేయుట కెంత రావలయునో అంతవఱకే గ్రహించినాఁడు.

“తం గహ్వరే ప్రకాశే వా పోధయిష్యామి కీచకమ్.

అథ యోత్స్యామి మత్స్యాం స్తేహంస్యే మత్స్యనపిద్రువమ్;

తతో దుర్యోధనం హత్వా ప్రతిపత్స్యే వసుంధరామ్.”

భీముఁడు గీచకుని వడించుటలో రహస్యవిభేదమార్గము నవలంబింపకుండఁ జూచుటకే ద్రౌపది యాతని వెంటఁ దగిలి లోనఁబ్రదీక్షించి యనతి దూర మున నోసరిలి కనిపెట్టి యున్నది. కీచకుఁడును ద్రౌపది తనకు ముందు గనే వచ్చి యుండునని తలంచినవాఁడు వలెనే మండపాభ్యంతర భూమిఁ జొచ్చి, తఱియం జని యా చీకటిలో తడుముకొనుచు నారసి, నెఱ్ఱఁ గాంచి యది రిక్తశయ్య గాకుండుటను దెలిపికొని కేలు సాఁచెను. చీక టిలోఁ గీచకుని తడుములాట నెంతయుఁ జిక్కగాఁ నూచించినాఁడు తిక్కన.

అప్పుడు భీముడు కోపవేగమునఁ గంపము నొందు నిజాంగకంబు
లను దన ధృతి పెంపున నచలితంబుగఁ జేసినట్లు. భీముడు భావోద్రే
కము నెట్లడంచుకొన్నట్లు తిక్కన వ్యక్తము చేయుచున్నాడో చూడుడు.
మఱియు నీచలనమును గుర్తించినచో మొదటనే కీచకుఁ డనుమానము
పడుట కవకాశము కలదు. అట్టి యనుమానకారణము లేకుండఁ జేసినట్లు
సూచించినాడు. తద్వచనము చొప్పు. తదీయచేష్టలను గను మతితో 'నవి
కార నిగూఢ నిజప్రకారము' భీము డుండెనట్లు. విదప కేలుసాచి కీచ
కుడు దన "రూపాభిమానిత్వము"ను వెల్లడించుకొనుచుఁ దనలావణ్య
మును, రూపమును, విలాసమును, దన వివేకమును కొనియాడుకొను
చుండ, భీముడు నుచితనిగూఢభంగులగు భాషణముల్ దనప్రియకు విని
పించుటకై యాతనితో నిట్లనియె. సందర్భమునకుఁ దగినట్లుగా భీమునిలో
భీకరంబగు కొంత హాస్యరస ప్రాదుర్భావము (*grim humour*) న కవ
కాశము కల్పించి పలికించినాడు తిక్కన,

"ఇట్టివాడవు గావున నీవు నిన్నుఁ
బొగడికొనఁ దగునట్లు నా పోల్కియాడు
దాని వెదకియు నెయ్యడనైన నీకు
బడయవచ్చునె యెఱుంగక పలికితిట్లు."

"నా యొడలు సేర్పినప్పుడ
నీయొడ లెట్లగునో దాని నీ వెఱిగెడు న
న్నేయబలంతోడిదిగాఁ
జేయఁదలంచితివి తప్పు సేసితి గంఠే.

"నను ముట్టి నీవు వెండియు
వనితలసంగతికిఁ బోవువాడవె యైనం
దను వేఁ బడసిన ఫలమే

కనియెద విదె చిత్తభవ వికారము లెల్లన్"

మూలమున రెండు శ్లోకములలో సూచింపఁబడిన యీ కీచక భీమ సంవాద రీతిని తిక్కన రమ్యతరంబుగా రచించినాఁడు. మూలమున

“అకస్మాత్తాం ప్రశంసంతి సర్వా గృహగతాః ప్రియాః,
సువాసా దర్శనీయశ్చ నాన్యోస్తి త్వాదృశః పుమాన్.”

భీమసేన ఉవాచ

“దిష్ట్యా త్వం దర్శనీయోసి దిష్ట్యాత్మానం ప్రశంససి,
ఈ దృశశ్చ త్వయః స్పర్శో దృష్టపూర్వో న కర్హి చిత్.”

అని కలదు. తిక్కన దీనినే పెంచి రచించినాఁడు. ‘అనవుడు మనమున, నిస్సీయనుట’ ‘ఉచితనిగూఢభంగులగు భాషణముల్ దన ప్రీయ విను పించుట’ అనునుద్దేశ (motive) కల్పనము తిక్కనార్యుఁ డాదృశ్యమును స్వాభావికముగా (realistic) జేయుటకొఱకు న్వయముగాఁ జేర్చినవే. ఇంతేగాక భీముఁడు రంగాగారమును జేరుట, కీచకుఁ డచటికిఁ జనుట మొదలుగాఁగల విషయములను తిక్కనార్యుఁడు ప్రబంధరీతిఁ జెంచి రచించినాఁ డనుటకు మూలములో నావిషయమంతయు రెండు శ్లోకములలో సులభముగాఁ జెప్పివేయుటను బట్టియే తెలియఁగలదు.

“భీమోఽథ ప్రథమం గత్వా రాత్రౌ ఛన్న ఉపావిశత్,
మృగహరీ ఇ వాదృశ్యః క్రుద్ధ స్తత్ర వినిశ్వసన్;
కీచకశ్చాప్యలంకృత్య యథాకామ మపావ్రజత్,
తాం వేలాం నర్తనాగారం పాంచాలీ సంగమాశయా!”

ద్రౌపది నమయం బగుటను దెలుపుట, భీముఁ డామెను జూచి “నాతోన వెనుక నల్ల వంతంత నరుగుదె” మ్మని చెప్పి, తాను తఁదీర యాయితము సేసికొని ముందు నడచుట, రంగాగార మధ్యప్రదేశంబున విరాటనందన వీలావర్యకం బరసి కని దాని కనతిదూరంబునం బాంచాలి నోవరిలనుంచుట, తన నిగూఢభాషణంబులు ప్రీయకు వినిపించుట - యివన్నియు తిక్కనార్యుఁడు న్వయముగాఁ దెచ్చి పెట్టినవే. వీని మూలముగా నాయర్థ రాత్రమున చీకటిలో జరిగిన విషయమంతయు మన కవలీల దృగ్గోచరము చేసినాఁడు. విదవ వారియుద్ధమును గూర్చి

“అన్యోన్య జయ సంరంభా త్వరస్పర జయైషిణోః,
వాలిసుగ్రీవయో ద్రాక్షతోః పురా వానరసింహయోః;
ఉభావసి ప్రతాపేతే ప్రపద్యంతే పృషథావైవ,
అభివత్యాథ దాహాభ్యాం ప్రత్యగృహ్లా దమర్షతః;
మాతంగ ఇవ మాతంగం ప్రభిన్నకరటాముఖమ్”

అని యిట్లు నర్తించుచు,

“తయో ర్భజవినిష్పేషా దుభయో ర్భరినోస్తదా,
శబ్ద సమభవ ద్ధోరో వేణు స్ఫోట నమో యుధి.”

అని వారియుద్ధము వలన ఘోరమైన శబ్దము బయలుదేరినదనియు,
స్పర్ధ మానా బలీన్మత్తా తా వృథా సూతపాంశవా,
నిశీథే పర్యకర్షేతాం బలినావిప నిర్జనే;
తత స్తద్భవన శ్రేష్ఠం ప్రాకంపత ముహుర్ముహూః,
బలవచ్చాపి సంకృష్టా వన్యోన్యం తా వగర్జతామ్.”

ఆభవనమంతయు కంపించినదనియు మూలమున గానవచ్చుచున్నది. ఇంత శబ్దము, గందరగోళము నయినప్పు డచ్చటి పాలకు లేమి చేయుచున్నారో చెప్పలేదు; తిక్కన యీచిక్కును తప్పించుటకే చక్కని హేతుకల్పనము చేసినాడు.

తన యగపాటొరు తెలుగుదు

రని సూతుడు. సమయభంగ మగునని భీముం

దును గొంతుచుఁ జప్పుడు సే

యని గూడ విమర్శన ప్రహరములఁ దగన్.”

మల్లయుద్ధ నైపుణంబు మెలయం గడంగి పోరిరని చెప్పియున్నాడు. తుదకు “కీచకు ధరణీస్థలిం జదిపి చక్కటిముద్దగఁ జేసెఁ దుమఁదై”

భీముడు 'తుష్టదై' యట్టి వికృతపుఁ జావు సంపెనని చెప్పినాడు. అంతటితో పోనీయక ద్రౌపదికిఁ జూపినాడట. మూలమునను

“తం సంమథిత సర్వాంగం మాంసపిండో వమం కృతమ్,

కృష్టాయై దర్శయామాస భీమసేనో మహాబలః”

అని యున్నది; ఆ గాఢాంధకారములో నాతఁ డెట్లు చూపినాడో, యామె యెట్లు చూచినదో యని మనకు సందేహము కలుగనచ్చును. కాని తిక్కన గూఢయత్నమున ననలముం గొనివచ్చి యామె కాతనిని జూపినట్లు చెప్పుచు, నావెలుగున నానందరృములలో నా ద్రౌపది చిత్రమును, ఆమె మనోవృత్తులను, అద్భుతాకార చేష్టాదికమును మనముగూఢ చూచి యబ్బుర పడునట్లుగాఁ జేసినాడు. ఇట్లనలముఁదెచ్చి చూపుటలో నాతని యుద్దేశముగూఢ వ్యక్తముచేసినాడు. ఇంత సేవటినుండియు వీరు యుద్ధము చేయుచుండుటయే ద్రౌపదికిఁ దెలియునుగాని చీకటిలో వారెట్లు క్రిందుమీఁదు పడుచున్నది, భీముడు కీచకు నెట్టిదాపు చంపుచున్నది ద్రౌపదికిఁ దెలియుట కవకాశము లేదు. కావున భీమునికిఁ దాను కీచకుని జంపితిని నమ్మక మున్నను కీచకుని కొకవేళ ప్రాణమింక నున్నదేమో యని ద్రౌపది శంకించి మనమున నూరట, దైర్యము పొందకపోవచ్చును. చీకటిలోఁ జూచినంతమాత్రమున వాడు క్రిందఁబడి మూర్ఛపోయి యున్నట్లు తెలిసికొనవచ్చునేగాని వాడు సంపూర్ణముగా విగత ప్రాణుడై నట్లు నిశ్చయించుట కవకాశ ముండదు. భీముడు చెప్పినను ద్రౌపది కింకను సందేహము మనమునఁ బీడింపవచ్చును. ఇట్టి చిట్కాలు లేకుం డగా భీముడు చేసినాడు.

“తన కడిమి కలిమి నచ్చియు

మనమునఁ దలఁ కడర సూతుమరణంబు గనుం

గొనుటకుఁ దల్లడవడు ప్రేయ

వనిత కతనిచావు నెప్పి వడిఁ దన్మాత్రమ్.

“అనలము గూఢ యత్నమున నయ్యెడకుం గొనివచ్చి దానిఁ జి య్యనఁవెలుగొందఁ జేయుటయు, నచ్చెరువుఁ భయముఁ బ్రయంబుఁ

బెనఁగొనఁగాఁ గనుంగొనియె భీతమృగేక్షణ భీము డాయఁగాఁ
జని కడు నక్కజంబయిన చందమునం బడియున్న పీనుఁగుఁ.".

ఈదృశ్యమునంతను, అనఁగా, అచ్చెరువున, భయమున ప్రయం
జును బెనఁగొనఁగా నాకీచకునిం జూచు భీతమృగేక్షణ స్వరూపమును మన
కనులయెదుటఁ బెట్టుటకే తిక్కన ఆ భీమునిచే వెలుఁగు తెప్పించినాఁడో
యన్నట్లు కనఁబడుచున్నది. ఆ సమయమున నామె కాశ్చర్యము,
భయము, ప్రయమును గలిగినవఁట. ఇట్టి సందర్భములలో సామాన్య
ముగా మనోవృత్తులను వివరించువట్ల తిక్కనారుఁడు మూఁదేసి విశేష
ణములను బొందుపఱచుచుండుట యతని కలవాటుగా నున్నట్లున్నది.
'భీతమృగేక్షణ' యను ద్రోపదికిఁ జేర్చిన విశేషణ మెంత సందర్భాను
కూలమై యున్నది. భీతమృగేక్షణములతోఁ జూచినదఁట. ఆమె మనో
వృత్తులనే గాక శ్రీ సహజములగు నామె చేష్టల నెంత యద్భుతముగా
వర్ణించి యావెలుఁగునఁ జూపుచున్నాఁడో చూడఁడు. ఆమె యా కీచకుని,
భయముచే 'భీము డాయఁగాఁ జని', చూచినదఁట. శ్రీలుసహజభీరులుగదా:

చూచుచు చేరి ప్రేల్మిడుచుచుం వల యూచి విషణ్ణ చిత్తయై
యాచపలాక్షి ముక్కుపయి సంగుళముం గదియించి దీనికై
కీచక యింత సేసితి నుభిత్వముఁ బొందుదు గాక యింత న
క్షేచిన నిట్లు గా కుడుగునే యనుచుఁ వెఱఁ గందుచుండఁగఁ.".

చూచినతోడనే కోపముచే ప్రేల్మిడిచినదఁట. తమకు గిట్టనివారిపై
ప్రేల్మిడుచుట శ్రీల కెంత సహజకృత్యమో, తిక్కన యెంత జాగరూక
తతో నద్దానిని సూచించినాఁడో గమనింపుడు; కాని యాతని చావు దలంచి
నంతనే జాలి కలిగినది. పాపము! అని తలయూచినది. విషణ్ణ చిత్తయై
నది. ఎంతవని జరిగినది యని యాశ్చర్యము. ముక్కుపైసంగుళము
మఱించినదఁట. తనను బాధపెట్టినందులకుఁ దగినశాస్త్ర యయినదని సంత
కృష్టి. ఇట్టి కార్యము సాధ్యమైనందుల కాశ్చర్యము. ఎట్టి దృశ్యమును
మన కనులయెదుటఁ పెట్టినాఁడో గమనింపుడు. ఆ ద్రోపది చేష్టలు, ఆ

మాటలు నెంత శ్రీ జనసహజములై యొప్పుచున్నవి : : ద్రౌపది యాతని
చావునుగూర్చి తృప్తి పొందినదని తెలిసికొనిన తోడనే

“పు నిక నెఱపితి సతి యవ

మానము పరితాపభరము మాన్పితి నని లో

నే నని మదిఁబొంగెడు పవ

మానసుతుం దీట్లు లనియె మానినితోడ.”

భీముఁడు తను సాధించిన శాస్త్రముపట్ల గర్వాతి రేపమును, మది,
బొంగెడు సంతోషాతిశయమును దెలుపు పలుకు లెంత దాశాజములై,
వేగవంతములై (racy style), సరళములై (simple), ఉత్సాహపూరిత
ములై, సందర్భానురూపములై యున్నవో పరికింపుఁడు. భీమునిచే
శార్దూల వృత్తముననే పలికించినాఁడు తిక్కన:

“చింతాశల్యము వాసెనే భుజబలోత్సేకంబు నీ కెక్కెనే

శాంతిం బొందెనె రోషసౌవకుఁడు దుశ్చారిత్తునిం జూచితే

సంతోషించితె యిట్లు గాక బ్రదుకన్ శత్రుంబె దుర్వృత్తి నీ

చెంతం జేరిన యట్టివీరుఁడు నాచేతం బయోజాననా.”

భీముని మాటలకుఁ దగినట్టులనే భీముని శీలమునందలి విశేషగుణముల
నన్నిటి నెన్నుచు, నాతని యుత్తమనాయకత్వమును స్థిరపఱచుచు ద్రౌప
దిచే స్తోత్రము చేయించినాఁడు తిక్కన. ద్రౌపదికిఁగల నమయస్ఫూర్తి
గుణముకూడ వెల్లడిచేసినాఁడు. ఏయే సందర్భములఁ దనభర్తల నెట్లుగా
ననునయించి, ప్రశంసించి వారీయానుకూల్యమును బొందవలయునో
యామెకు బాగుగాఁ దెలియును. వారి మనస్తత్వమును గనిపెట్టి తదను
గుణంబుగ వర్తించునది గావుననే యైదుగురుపతులతో నిర్వహించుకొనుచు
వచ్చినదని సూచించుచున్నాఁడు. భీముని కేవల బాహుబల సంపన్నుండగు
మోటమొద్దువలెఁ గాక యుత్తమనాయకునిగఁ బ్రదర్శింపవలె నను తిక్క
నార్యుని యాశయమే యిప్పుడీ ద్రౌపది పలికిన పలుకుల మూలమున
వ్యక్తము చేసినట్లుహింపఁ దగియున్నది.

“కాలుపులోపల నిన్న కోప ము పైల్లినఁ
 దలఁకక నిలిచిన దైర్యమహిమ
 నేడిందుఁ జనుదెంచి నిర్వికారతఁ బ్రజ
 కన్నులు గప్పిన గౌరవంబు
 మనవారిలోన నొక్కనినైనఁ బిల్వ కు
 త్సాహంబు సేసిన సాహసంబు
 లోకదుర్జయుఁడగు నీకీచకునిని వ్రే
 ల్మిడి రూపు మాపిన కడిమి సొంపు
 చూడఁ దలపోయ మెచ్చ సంస్తుతి యొనర్ప
 నాతరంబ నీయుత్తమ నాయకత్వ
 మెఱిఁగి నినుఁ గొనియాడ నే నెంతదాన
 మహితవిస్మయానందనిర్మగ్న నైతి.”

అని ఇట్లు తిక్కనార్యుడు భీముని యుత్తమ నాయకత్వమును ద్రౌపది మూలముగా మన తెలింగించి మనముగూడ నామెతోపా టీతని ప్రవర్తనను గూర్చి విస్మయానందమగునట్లు మగునట్లు చేసినాడు.

ఈ కీచకవధములను ప్రబంధమునకు భీము నుత్తమనాయకునిగాఁ జేసినట్లు సూచించినాడు. అ.కీచకుడు చచ్చిన పిమ్మటఁ బుట్టునవ్వితేజములను మఱియొక యాశ్వాసమునఁ జెప్పఁదలఁచినాడు. భీముని విక్రమ ప్రదర్శనము, ద్రౌపదీపరాభవము, కీచకవధను మాత్రమే ప్రధాన వస్తువుగాఁ జేసికొని యీ యాశ్వాసమున వస్వైత్యమును సమకూర్చికొని సూర్యోదయ సూర్యాస్త మయాదివర్తనలను, ఉద్యానవనవిహార, శైత్యోపచారదుర్గతోఁ గూడిన శృంగార వర్తనములను, మల్లయుద్ధాదుల వర్తనములనుఁ జేర్చి: “చింతాశల్యము వాసినే” యని తుద కాశ్వాసాంతమున నభీష్టార్థసిద్ధిని వ్యక్తముచేసి, యీ ఘటము నొకవిధమగు నాటకముగను, ప్రబంధముగను గూడఁ జేసినాడు తిక్కనార్యుడు.

ద్రౌపది యట్లు చేసిన స్తోత్రపాఠము కర్ణరసాయనంబగుటయు భీముఁ డిఁకనచ్చట తడయుంజనదని ద్రౌపదితోఁ జెప్పి చయ్యన నేఁగి శరీర ప్రక్షాళనంబు సేసికొని మహానసమందిరమున శయ్యాతలంబునఁ గూర్చుండెను. భీముఁ డిచ్చటఁ గనఁబఱచిన జాగరూకతను బరికింపుఁడు. ఎవరై న వత్తురేమో యని గాని, కావలివారు మేల్కాంతురేమో యని గాని సందేహించి వెళలిపోయుండును. అంతేగాక వెంటనే ద్రౌపది కావలి వారినిఁ దిలిచి యివిషయమును వారి కెఱింగించుట కవకాశమును గల్పించి నాఁడు. మూలములో బం. పరి. వారిపాఠంబున మఱునాఁ డుదయమున నుపకీచకులందఱు జేరి కీచకుని దహనసంస్కారమును చేసిన టున్నది.

తతః కల్యం సమాగమ్య నర్వే తే తత్ర బాంధవాః,

రురుదుః కీచకం దృష్ట్వా పరివార్య సమస్తతః."

మఱికొన్ని యుత్తర దక్షిణదేశ ప్రతులలో 'కల్యే' అనుదానికి బదులుగా 'కారే' అని గలదు.

కాని యిచ్చట ద్రౌపది "యింతకుం భీముఁడు వంటయింటికిం బోవు నని నిశ్చయించి" నర్తనశాల వెలువడి కావలివారలం దిలిచి తానే అ రాత్రియే వారికిఁ గీచకుని మరణవార్తఁ దెలిపినట్లును, ఆ కలకలము విని కీచక ప్రజంబస్సుదే చేరినట్లును తిక్కనరచనలోఁ గలదు. ద్రౌపది భీముఁడు మహానసము వెళ్ళువఱకు పేచినపిదప వారలఁ దిలిచిన దను విషయము దక్షిణప్రతులలో నున్నదిగాని యుత్తరదేశ పాఠమునలేదు.

వారు సంభ్రమించి వడిఁ గోలదివియలు

గొనుచు నులివుమిగులఁ గూడఁ బాటి

నృత్తశాలఁ జొచ్చి రత్తటి నాకల

కల మెఱింగి కీచకప్రజంబు."

భీముఁడు వంటలవాఁ డగుటచే 'ననలముఁ గొనివచ్చి చయ్యన వెలుఁగొందఁజేసె' నని చెప్పినాఁడు. ఇచట కావలివారలు కోలదివియలు గొనువచ్చుట యంత యుచితముగా నున్నదో చూడుఁడు. వారులివుమిగులఁ

గూడఁ బాటుటయు నాకలకలంబు విని కీచకులుగూడ 'నత్తటి' రాత్రియే
"కడువెన వచ్చి" యనేక విధములఁ బలవించు చుండ, బంధుజనంబులను
గూడందారి

"..... దుర్జయం

బె నబలంబు గావి తెలువై తనకిత్తటిఁ దోడుగాని యు
క్తిని మనంబుఁ గీడువరికించునె, క్రొవ్విన్ జేటుదప్పునే."

అని నిందింపసాగిరి. ఈ నింద మూలమున దక్షిణదేశ ప్రతులలోఁ
గూడ లేదు. అంతలో నొక్క యుపకీచకుండు నిజ సహోదరులం
జూచి 'మన మెంత పనవి పిలిచినను విననేర్చునె సింహబలుఁడు, వేగమ
యితనిం గొని పోవఁగవలయుం గాక" యని చెప్పఁగా సూతులు దాని
కియ్యకొని తమయన్నకు నగ్నియిచ్చువారైరి. ప్రాతఃకాలముటవకు వేచి
యుండక యా రాత్రియే 'వేగమ' కొనిపోవుట యనునది తిక్కనార్యుఁడు
స్వయముగాఁ జెచ్చిపెట్టిన మాచ్చుగాఁ గనఁబడుచున్నది. దీని మూలముగా
నుసక్తిచకులను మఱునాటి యుదయమునఁ గాక యా రాత్రి చీకటిలోఁ
జంపినట్లుగాఁ జేసి యీ సంవర్షమున కొక విధమగు సుసంభవత్యము
(probability) నాపాదించినాఁడు. పట్టపగలే యిందఱు కీచకు లొక్క
మానవుని—అందును విరటుఁ యొద్ద పంటలవాఁడుగా నుండఁ దా
మెఱిగియున్న వానిని జూచి యానవాలు పట్టలేక గంభర్వుఁడని భయపడి
పాటి, వానిచే హతులయి రనుట కంటె, రాత్రికాలమునఁ గటికిచీకటిలో
నాతని స్వరూపమును గుర్తింపలేక పోవుటచే, దప్పుదప్పులన యుదగ్ర
రూపకలితుఁడైన భీముఁ గనుఁగొని నడవక నిలిచి,

"ఇదె గంభర్వులు వచ్చి ముట్టికొని రిం తెల్లొక్కయంచుం భయం
దొదవం పల్లములందు దాఁగియు నమిపోర్వీజముల్ ప్రాఁకియు
బెదరం దాటియు నీరు చొచ్చియును నిశ్చేష్టం బద్వంద్యముల్
గుదివడ్డం బెగదొందియు భరిత సంక్షోభాత్ములై రత్తఱిన్.

అని చెప్పుటయి యుత్తతరంబై యున్నది. వితులైన సూతులు ద్రువద
సూతినమేతము గాఁగ నగ్రజప్రేతము వైచి పాటుటచే, వారిని సమ

యించిన పిదప శమీతక్రోధుండై వచ్చి భీముడే “పాంచాలీ బంధ మోక్షంబు” గావించినవాడయ్యె. భీముడు ద్రౌపది కొఱతఁగాఁ దమను వెంట నంటుచున్నాడని తలంచి కీచకు లామెను వదలి పారిపోయిరి.

“విముచ్య ద్రౌపదీం తూర్జం ప్రాత్ర వన్న గరం ప్రతి,
భీమః, తతః ఆశ్వాసయత్ కృష్ణాం ప్రతిముచ్య విశాంపతే.”

అని యుత్తరపాఠమున నందిగ్ధముగా నుండ దక్షిణపాఠములో ప్రతి ముచ్యచ బంధనాత్” అని స్పష్టముగా భీముడే బంధనమునుండి విడిపించి నట్లు కనఁబడుచున్నది. భీమునిచేతనే బంధమోక్షణము చేయించుటకు తిక్కన కళాదాతుర్కమే మూలము కావచ్చును. ఇంక నిశ్చింతంబునం జనుచుని ద్రౌపదిని వీడ్కొలిపి తానును వేటొక్కమార్గమున మహానన గృహమున కరుగుదెంచె.

“అంతం గుంతీ నందన

కాంతాచింతా మహాంధకారముతో న

త్యంతంబు మచ్చరించెనొ

సంతమసంబనఁ ప్రభాత సమయంబయ్యెన్.”

ప్రభాతవర్జనమును జేయుటకుఁ దిక్కనార్యుడెట్టి చక్కని సం దర్భమును గ్రహించినాడో పరికింపుడు. ఆ రాత్రితో ద్రౌపది చింతా మహాంధకారంబంతయుఁ దొలఁగెనని చెప్పుచు ప్రకృతికిఁ గదావస్తువుతో సంబంధము కల్పించినాడు. దక్షిణదేశ ప్రతులలోఁగూడ ‘తతః కల్యే సమాగమ్య’ యనుచోట ‘తతఃకాలే’ యని పాఠభేద మున్నను, ఆ కాల మెప్పుడో తెల్లవారిన పిదపనో, చీకటి యుండఁగానో చెప్పుటకు వీలు లేకుండుటేగాక, తరువాత కీచకులు ద్రౌపదినిగూడఁ గీచకునితో దహిం చుటకుఁగా విరటుని ననుజ్ఞ వేడిన సందర్భములోఁ

“నై రంద్ర్యా ఘాతితో రాత్రౌ తం దహేమ సహనయా.”

అని రాత్రౌ” అని చెప్పుటచే, నీయనుజ్ఞ వేడినకాలము మరునాఁ డుదయ ముననే యని స్పష్టమగుచున్నది. కాబట్టి యుత్తరదక్షిణ పాఠములు

రెంటిలోఁగూడ మఱునఁ దుడయముననే కీచక సంస్కారోఽప్రచుము
జరిగినట్లు తెలువఁబడినదనుట స్పష్టము. ఇదియంతయు రాత్రియే
'వేగము' జరిగినట్లుగా తిక్కనార్యుఁడే మార్చి యా కథాసందర్భమునకు
చక్కని పొందిక గల్పించినఁడు. పగలు ప్రాతఃకాలమున భీష్మఁడు
గోడలు దాటి వెడలుట విరటుని గృహమున లేక యెటలేనిలం బోవుటఁ
పగలు కీచకులచే గుర్తింపఁబడకుండుట, యిట్టి యసంగత విషయము
లకుఁ జోటు లేకుంపఁ జేసినఁడు. దీనిని జూచియే 'కల్యే' యనుటకు
బదులుగా 'కాల్యే' యను పాఠమును గల్పించి యీచిక్కు తరువాతి వారు
తప్పింపఁడలఁచి యుందురు. కాని అది తప్పనేలేదు. పిదప కీచకుల నావు,
జూచిన పౌరులు కొందఱు విరటునితో సై రంధ్రియు గంధర్వులును
నగరమున కనర్థ పరంపర చెచ్చుచున్నారని చెప్పినమీఁదట నాతఁడు భార్య
నామెను వంపివేయుటకుఁ ప్రేరేపించినట్లున్నది, మూలమున. కాని తిక్కన
విరటుఁ డారాత్రియే కీచకానుజులు విరపిశేషంబుగా హతులగుటను విని
చకితచేతస్కుఁడై, సహోదరమరణ శోకాయత్త చిత్తయగు జీవితేశ్వరి
నుచితాలావంబుల ననునయంచి యామె నెట్లయిన నిచ్చోటు వాపవలయుఁ
గాన నాదువలుకుగాఁ జెప్పమని మిగుల భయాతురములతోఁ ప్రేరేపించుచుఁ
దన భీరుత్వమునుగూడ వ్యక్తము చేసికొనెను.

“పుష్యు లా లతాంగిపౌరువునఁ బోయినఁ
జేటు వచ్చుఁ గానఁ జెప్ప నేను
వెటతు నాఁడువారు వెరవుతో మృదువచో
రచినఁ జెప్పు టరయ నుచితవృత్తి.”

ఇంతకుఁ మూర్ఖము కీచకులు “ద్రావదిని గీచకుని యొడలిసయిం
బెట్టి కాల్చు టుచితంబని” తలంచి విరటుని తెఱంగించి చేయువారై
యాతనితోఁ జెప్పవచ్చినపు డాతఁడు వెనుక కీచకుని వారింపలేకపోయినట్లే
వీరిని వారింపలేక, తనమనంబున వీరిఁబందంబు చూడ నేను వారించితి

నేనియు దద్రక్షితయైన సై రంధ్రకపాయంబు వొందనియు నూహించి,
 “మీకుం బోలిన తెఱంగు సేయం” డని చెప్పినట్లు తిక్కన రచించి విర
 టుని మనోదౌర్భాగమును, ఒక విధమున భీమత్వమును వ్యక్తముచేసి
 నాడు. గంభీర్యము బలవంతులు గావున ద్రౌపది కపాయంబు రాదను
 కారణముచే నీతఁ డంగీకరించె నను నుద్దేశ కల్పన ము (motive) తిక్కన
 చేసినదే. ప్రాచీనప్రతులలోను బం. పరి. వారి పాఠములోను

“ఉపక్రమంతు సూతానాం తచ్చ రాజా న్వమోదయత్;

సై రంధ్రాః ప్రేక్షమాణాయాః సహిద్రాహం విశంపతే.”

అని మాత్రమే కలదు. దక్షిణదేశప్రతులలో “పరాక్రమంతు సూతానాం
 జ్ఞాత్వా” అను పాఠము కలదు. మొత్తముమీద తిక్కన రచన విరటుని
 స్వభావోన్మీలమునకుఁ దోడ్పడుచున్నదనుట స్పష్టము.

ద్రౌపది కన్యకాపరివృతయై సుదేష్ట యొద్దకుఁ బోయినప్పు డామె
 లోపలినుండి పొంగిపొరలివచ్చు సంతోషభావాదికము, తత్సూచకములగు
 ముఖవికాసాదికము నెట్లు బయలుపడనీక యాపుకొని, భీరయై నిర్వి
 కారయై కనపడినదో, తన యభీష్ట సిద్ధికలుగుటచే సహజముగ బయలు
 పడెరు సంతోషభావము నడచివేయుట కామె ప్రయత్నించినప్పు డెట్టి
 భావ సంఘర్షణము (conflict of feelings) కలిగినదో, ఆమె యెట్లు
 భావగోపనము చేసినదో తిక్కనార్యుఁ డతిచమత్కారముగఁ జూపినాడు.
 మూలమున నుత్తర దక్షిణదేశ పాఠములలోగూడ నీమనోవృత్తి వివరణ
 మేమియు లేదు.

“తత్సహైవకన్యాభి ర్ద్భావదీ రాజవేశ్మని,

ప్రావిశచ్చ సుదేష్టాయాః సమీప మనసూయినీ—”

తెలుఁగున తిక్కన యొక సీసపద్యమునే రచించినాడు;

“ముదమున లెరిమి సొంపొదవి నెమ్మొగమునఁ

దోఁపంగవచ్చినఁ ద్రోచి త్రోచి” (etc.),

పదవ 'భయశోకంబులు దనహృదయంబునఁ బిరిగొన విరాట ధుణీనాథప్రియ ద్రుపదనందనకు వినయపూర్వకముగా సంభావన చేసెను. ఇంతకుఁమూర్వము ఇంతయై 'కాత్యమునుమ్మలించిన' సుదేష్ట ద్రౌపది పలు కులు సార్థకము లగుటతోడనే భయముతోడను, వినయపూర్వకముగను సంభావన చేయఁగడంగెను. ఇందలి మనోవృత్తి సూచనలు మూలమున లేవు.

'రాజా విభేతి భద్రదంతే గంధర్వేభ్యః పరాభవాత్;

త్వంచాపి తరుణీ సుభ్రూ రూపే తాప్రతిమా భువి.'

అని మాత్రమే కలదు. ఈ శోకమునకు బదులుగా తిక్కనార్యుని రచన యెంత గుణవత్తరము (effective) గా నున్నదో వరికింపుడు.

"తన మనంబునఁ గదిరిన యనుజవియోగితాపం బుత్కంటం బగుటయు నిట్లనియె.

"బిరుదు లగు మగలు గలరని

తరమిడి చంపింపఁ జూచెదవు జనములు నీ

పొరువునఁ బోవెటతుచు మా

పురమును రాష్ట్రంబు వెదలిపొ మ్మొందెనఱ."

అని సుదేష్ట పలుకగా ద్రౌపది యింత 'పదుమూఁడు దినంబుల మాత్రకుం పురవాస మియ్యకొనినం గడ తేరు మదీయవాంఛ' యని పలికి తుదకు తన పతు లీ నరపతికి కుద్రప్రతిపాదకు లగుదురని చెప్పినది. ఉత్తరదేశ పాతములో 'తతో మా మపనేష్యంతి' అని తననుతీసికొని పోవుదురన్న విషయము తిక్కన వదలివేసినాఁడు. కాని సుదేష్ట తనను నిలుపుకొనునట్లు చేసికొనుటకుగాఁ ద్రౌపదిచే మిగుల యుక్తి యుక్తముగా ననునయ పూర్వకముగాఁ బలికించినాఁడు. ముందు జరుగఁబోవు కథనుగూడ సూచించినాఁడు.

కీచకుని గంధర్వు లతిరహస్య ప్రకారంబునఁ జంపి యాతని తమ్ముల నారాత్రియ తెగఁజూచిరను వార్తయే దుర్యోధనుఁడు పాండవుల యునికిని గూర్చి యాహించుట తెల్లు ప్రబోధ్యులకమై గోగ్రహణ సంకల్ప

మును బెంపొందించినదో యిదివఱకే కొంత పరిశీలించియున్నాము. ఇప్పుడీ పర్వమున నిది, కీచకుల బారినుండి రహస్యముగ ద్రౌపదీ మోక్షణమును సాధించి యుత్తర నాయకుఁడను విరుదు బొందిన భీముడు, గోగ్రహణ సందర్భమున శత్రువులచేఁ జిక్కిన విరటుని మోక్షణమును బహిరంగముగ శత్రుసేనలతోఁ బోరాడి సాధించుటచే నా విరుదును సార్థకత్వమును బొందించుకొనుట కవకాశము కల్పించినది. పాండవులు విరటుని వెంబడించు సందర్భమున నుత్తరదేశ పాఠములో:

“కంకవల్లవ గోపాలాః దామగ్రంధిశ్చ వీర్యవాన్,
యుద్యేయు రితి బుద్ధిర్కే వర్తతే నాత్ర సంశయః;
ఏతేషా మపి దీయంతాం రథా ధ్వజపతాకినః”

అని విరటుఁడే చెప్పినట్లున్నది. అతని యాహుకుఁ గారణ మగపడదు. కాని దక్షిణదేశ ప్రతులలో

రథేషు యుజ్యమానేషు కంక్ రాజాన చుబ్రవీత్;

మయా హ్యస్త్రం చతుర్వర్గం హ్యవాప్తో ఋషిసత్తమ”

అని సమయము కనిపెట్టి చెప్పుకొనినట్లు మాత్ర మున్నది. ఇది తిక్కన రచనకు దగ్గరగానున్నను, తిక్కన రచన స్వతంత్రతంబై యాతని కళా శక్తిని ప్రకటించుచున్న దనుటకు సందేహములేదు. విరటుఁడు బలంబులను గూర్చికొనుటకుఁ బురబహిరంగణంబునం గొందొకసేపునిలుచుట అదే మంచి సమయ మని తలంచి, ఆ సమయముననే యంతంతం బొడ సూపిన సవన తనయ మాద్రీతనయులను నిలుపుం డని నిపుణంబుగా నియోగించుట, తాను మత్స్య మహిష లభు నల్లనచేరి వలుకుట, తన్నుఁ గూర్చి చెప్పుకొని, మున్నును వీరలు మువ్వరఁగడతల కొలఁదు లే నెఱుంగుదు కొంత కొంతయని వారి కొలఁదులను గూర్చి తెలుపుట, మొదలగున దంతయు నా సన్నివేశమునకు (situation) స్వాభావికత్వ గుణము నాపాదించుటకుఁగాఁ దిక్కనాయ్యుఁడు చేసిన కల్పనమే.

ఇట్లు పాండవులు విరటునితోఁగూడి యుద్ధమునకై పోయినను ఈతనితోఁ గలిపి శత్రుసేనలతో యుద్ధము చేసినట్లు తెలుగుభారత

ములోఁ జెప్పఁబడియుండులేదు. బం. పరి. నా రాదరించిన ప్రాచీన పాఠ
ములోఁగూడ లేదు. కాని దక్షిణదేశ ప్రతులు కొన్నింటిలో

“యుద్ధిష్ఠిరోఽపి వర్మాత్మా బ్రాతృభి స్సహిత స్తథా;
వ్యూహం కృత్వా విరాటస్య అన్వయవ్యత పాండవః.”

అని యుద్ధిష్ఠిరుఁడు తమ్ములతోఁగూడి యొకవ్యూహము వన్నుకొని విర
టునికి నహాయమై యుద్ధము చేసినట్లుగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది. తిక్కన
విరాటుడు సుశర్మమీఁద దన రథంబుఁ దోలించగా నిర్దయును దలపడి
కోపంబు రూపంబులై నట్లు శౌర్యోన్నతిం బోరిని చెప్పినేకాని, పాండ
వులు వాని కి పగటిపూట జరిగిన యుద్ధములో సాయపడినట్లు చెప్పకుండు
టచే నుత్తర పాఠమునే యనుసరించిన టగవడుచున్నది.

అదినముతోఁగాని వీరికిఁ బదుమూఁడేండ్లు నిండుపు గావున వీర
లప్పుడు బయలువడ నిశ్చయించుకొనలేదు. రాత్రియుద్ధముం దైనచో వీరు
బయలువడుట కవకాశ మంతగా నుండదు. వీరి సమరోత్సాహమును
దీరును. గావున నీ సందర్భమునంతయును గుర్తించినవాఁడువలెనే

“తన మనుసులు పాండుతనయు

లనిసేతకు వేడ్కసేయు టాత్మఁ గని తమం

బున మెఱయ నేరరని న

చ్చినక్రియ శశి పూర్వ కై లఖిరం బెక్కెన్.”

ఇట్లు సమయ సముచితంబుగ నత్యంతగంభీరార్థ సూచకం బగునటుల
నుత్తేక్షించుచు తిక్కన చంద్రోదయ వర్ణనమును జేసి యా వెన్నెఁలో
వీరు పోరినట్లు తెలిపినాఁడు.

ఇక నుత్తరగోత్రహం నందర్పమున కౌరవనై న్యమును జూచిన
పిదప నుత్తరాద్ధునుల సంభాషణయు, అర్జునుఁడు కురునై న్యమునుగవిసి
పోరు నల్పినరీతియు, నెంత స కమము, సహేతుకము, సుప్రవయుక్తము
నగు వద్దతిని (well arranged plan) తిక్కనార్యుఁడు నడిపియున్నాఁడో
యిందుక వరికింతము. కురునై న్యమును జూచి యుత్తరుఁడు భయ

భ్రాంతుడై “సైన్యమిది యేఁ జేరంగ శక్తుండనే” “వికర్ణ కర్ణాది యోధ
వీరుల కెదురే” “మనకు మార్కొనునట్టి కొలఁదిగాదు” అని వాపోవు
చున్నను, ఆ ‘మనకు’ అనునది తనకు ఎత్తింపదని తెలుపువాఁడు వలెనే
అర్జునుఁడు వీని మాటలను లక్ష్య పెట్టక తన దారిని దాను ముందుకు రథ
మును దోలుకొని పోవుచుండెను. అర్జునుని యీ నిర్లక్ష్య భావమును
బ్రత్యేకముగాఁ జెప్పక తరువాతి యుత్తరుని మాటలచే సూచించినాఁడు
తిక్కన.

“కౌరవసేనఁ జూచి వడకఁదొడఁగె” మదితోన మేను నీ

పూరక పోవుచున్ని యిది యొప్పునె యెప్పటిభంగి”

అప్పు డనాదరమును జూపు ‘దరహాసిత వదనముతో’ ముందుగా “నన
దృశలీలఁ బొల్చు రథికావళి” మీఁదికిఁ బోయి తాఁకుట తన యుద్దేశము
కాదని, తాము వచ్చినపని కూడ నదికాదని, గోధనమును వేగ మరల్చు
టయే ప్రథమకర్తవ్యమని, ఆ యామిషయమునుగొని మార్గము వట్టిన
తుచ్చసైన్యమునే తాము ముట్టవలసినదని, కొంత యూరటఁబలికి తాను
నిర్దేశించుకొనిన యుద్ధపద్ధతిని (plan of attack) సూచించినాఁడు.
మొదటనే కురుసేనలతోలికిఁ బోవక, వీఁడొంటిగ నేమి సేయునని
వారు చూచుచుండగనే, ముందుపోయి, ‘మార్గమువట్టిన తుచ్చసైన్యమును
దాకి గోవులను విడిపించి, యా సందర్భమున సేన లద్దంబై నచో
వారితోఁ బోరాడవచ్చునని యర్జునుండు వేసిన యెత్తు. ఈ పద్ధతి ప్రకా
రమే యాతఁడు పోయి విజయముఁ గాంచినాఁడు. దీని కనుకూలముగనే
తిక్కనయు గోవులను మరల్చుట యుద్ధసన్నాహము వఱకు మాత్రమే
నల్గవయాశ్వాసమునఁదెల్పి, యుద్ధము నై దవయాశ్వాసమునకుఁ ద్రోసివేసి
నాఁడు. అట్లు తల్లయుద్ధక్రమమును గూర్చిన యుద్దేశములను దెల్పి

అంతపురంబులోనఁ గల యంగనలెల్లను నెమ్మనంబులన్

సంతసమందగాఁ బనులఁ జయ్యనఁ దెచ్చెదనంచుఁ బూని”

వచ్చుటను జ్ఞాపకముచేసి యెత్తి పొడిచినాఁడు.

దీనితో నుత్తరునికి ఎలుగువడినది. “వసులదయ్య మెలుగు, పడతుల సంతోష మేలనాక”న్నాడు. ఇత భూమిల లక్షణములను దెల్పి కొంచెము పురెక్కింపఁదలచినాడు గాని, ఉత్తరుఁ డటివారోఁ జేరినవాడు కాదుగదా! ఈ సందర్భమున నట్లును యనుభవమునకుఁ దగినట్లుగాఁ బలికించినాడు తిక్కన—తన యనుభవమును గూడ వెల్లడించుచున్న వాడేమో! అట్లునుఁడు చెప్పిన యీ మాటలన్నియు నుత్తరునికి వెడమాటలై నవి. ఎవఁడైన నొంటిఁ దలవడి యట్టి కురుసేన నోర్వఁగలఁడని యాతఁ డూహింపఁగలఁడా! కావున నితఁ డభరమంతయుఁ దనపైని వేసికొని

“నను సై రంధ్రఁ గడంగి పేర్కొనియె దానం బెంపుమెఁ విల్చితో
దని తోడై చ్చితి వీవు బంటుతనమ ట్లగింది పౌరాణి
వన లిచ్చెం దుడిఁ బోయి కౌరవులు గోవర్గంబుఁ గొంపోవఁగాఁ
గని యేఁ గ్రమ్మటి రిత్తవోదునె భయోత్కింపంబు నీకేటికా.”

“కౌరవసై నికులెల్లఁ జూచి

వెలుగువడ వేగమును లాపు వెరవు మెలయ

గదుపుఁ బెట్టించి పోదము గ్రమ్మఱంగ”

తానె యంతను నిర్వహింపఁగలనని నూచించినాడు. కాని యుత్తరుని కీమాట లెట్లర్థమగును. “నను నాఁగకు నీక్రొవ్వఱుగదేనిఁ దలవడు” మని శరములు శరాననములు నరదముపై దిగ్గవిడిచి, వానితో పాటు లజ్జనుగూడ నచ్చటనే విడిచి పురిదెనకుఁ బోవఁజాలెను. అతని నెయిది పట్టుకొనఁబోయిన నర్జునుఁజూచి “అజ్ఞులు కొంద అప్పు డవహానము సేయుచుఁ దద్వికృతకాయముమీఁద దృష్టి నిల్పి, ప్రాజ్ఞులు మూర్తి సామ్యత - ఉపాత్తత మొదలగువానిఁ జూచి సంశయముఁబొంది, తుదకు నిశ్చయ రహితహృదయు లయిరని చెప్పిన తిక్కనరచన ప్రాచీనంబగు నుత్తరదేశ పాఠముతోనే పోలియున్నట్లున్నది.

“సే నికాః ప్రాహానకా కేచిత్ తథాయావ మవేక్ష్యతామ్;

సుశ్రీఘ మనుదావన్తం సంప్రేక్ష్య కురువోబ్రువన్....

జతిస్మ కురవ స్సర్వే విమృశంతః ప్రథకవృథః

“సై నితాః కేచిత్” అని “కురవః” అని ఉన్నదానికి బదులుగా తిక్కన “అజ్ఞులు” “ప్రాజ్ఞులు” అనువిభాగము కల్పించి, వారెట్లు విమర్శించినది చెప్పినాడు. కాని దక్షిణదేశ ప్రతులలో ద్రోణుడు, కృప, కర్ణుడు మొదలగువారందరును దీర్ఘవన్యాసముల నిచ్చినట్లు చెప్పబడినది. ఆ వచ్చినవాడు ఫలుణుడని ద్రోణుడు నిశ్చయించి వల్కిన పిదప నుత్తరదేశ పాఠములో భీష్ముడే యుద్ధమునకుఁ దగిన యేర్పాటులఁ గూర్చి చెప్పినట్లున్నది.

భీష్మ ఉవాచ:

“అథ యా మామికా బుద్ధిః శ్రూయతాం యదిరోచతే,
క్షిప్రం బల చతుర్భాగం గృహ్య గచ్ఛ పురం ప్రతి;
తతోఽపర శ్చతుర్భాగో గాః సమారాయ గచ్ఛతు.”

కాని దక్షిణదేశ పాఠములలో తెలుగు రచనలోవలె ద్రోణుడే నిర్ణయించినట్లున్నది.

“భీష్మస్యోఽపరతే వాక్యే తథా దుర్యోధనస్యచ,

ప్రాప్త మర్థ్యం చ యద్వాక్యం ద్రోణ శ్చాహ ద్వితోత్తమః”

తిక్కన “ద్రోణుడే” “కార్యగతియు” “గయ్యంబుభంగిని” (*plan of attack*) గూర్చి చెప్పుట యుచితమని తలంచి, అట్లాతనిచేఁ జెప్పింపఁగా సురనదీసూనుండు దానికియ్యకొని రాజన్యునకు సైన్యంబుఁ బంపించియిచ్చి యాతఁడు చెప్పినరీతిని మోహరించెనని చెప్పియున్నాడు.

“అహంవై సర్వసైన్యస్య పార్షిష్ఠింస్థాస్యామి పాలయః;

అనుదానికి సరిగా “తాళధ్వజంబెత్తి మెఱసి తాను వెనుకయ్యు నడిపించు చుండె” నని రచించినాడు.

ఆ కురుసైన్యంబు లెట్లు నడచుచున్నది యొక్క సీసపద్యమున వర్ణించినాడు. ఇక్కడను నడచుచున్న కురుసైన్యమునే వర్ణించెనేగాని, తన వర్ణనకొఱకు వారి నచ్చట కొంతసేపు విలువఁబెట్టలేదు. తిక్కన

సామాన్యముగా నడుచుచున్న అనఁగా కథావ్యాపారమునందు వ్యాపృతమై యున్న వ్యక్తులను సందర్శించుచుండుటగా వర్ణింప యత్నించునే కాని, తన వర్ణనకౌశలమును లేదా కందూతినీ— వ్యక్తియు చేయుటకో— మాన్పుకొనుటకో, వర్ణింపదొరకొనఁడు. ఆ వర్ణించుటలోను, ఆ సందర్భమున నొకపై పునుండి వారిని సమీపించుచున్న యెచ్చనునిరాక ఆసేనలపై నెట్లు తన ప్రభావమును నెరపుచున్నదో, అప్పటి వారి స్థితి యెట్లున్నదో, అది యెట్లు వారిపైఁ బ్రతిఫలించుచున్నదో తెలుపుచు నాదృశ్యమును మన కనులయెదుటఁ బెట్టుచున్నాఁడు, మూలమునందలి

“తథా వ్యూధే ష్వసీకేషు కౌరవేయై ర్మహారథః;

ఉపాయా దర్శన స్తూత్రం రథమోషేణ నాదయన్

“దదృశు స్తే ధ్వజాగ్రం, పై శుశ్రుష్యశ్చ మహాన్వనమ్;

దోధూయమానస్య భృశం గాంధీవస్యచ నిస్వనమ్.”

అను దాని యర్థము నెంత స్వాభావికముగాఁ జెంచి వర్ణించినాఁడో పరికింపుఁడు:

“దేవదత్తాభీరి రావంబుపెనఁ గర్ణ

ములు దీటుకొన లేట మొగము వడుచు

రథనేమిదళిత ధరాఘాత యంగంబు

తెల్లఁ గప్పఁగ పెలవెల్లి నగుచు

అహుళకపిధ్వజప్రభలు రోచినములు

మిటుమిట్లుగొనఁ బర్వ మెందుకొనుచు

సుదృఢాకారసముద్ధతి మనము లు

త్తలపాటుదోఁవంగఁ దల్లడిలుచు

నడచు కౌరవరాజు సైన్యంబు గది సెఁ

దీగ దిగిచినగతిఁ దనతేలు మెలుయ

రయముమైఁ జని ప్రళయభై రవసహస్ర
గర్జనోదగ్రతర్జనుఁ తర్జనుండు.”

క్రొశద్వయ మాత్రమునంగూడ ముటి తలయెత్తి చూచి యా
కౌరవసేనాసన్నివేశ మెట్లున్నదో, అందు దుర్యోధనుఁ దెచ్చటనుండెనో
పరికింపఁజూచెను. ముందు రాజగు దుర్యోధనునిపైఁ బడి యెట్లయిన
నాతనిఁ జిక్కించుకొనినచో, దాన నంతయుఁ జక్కఁబఱచునని యాతని
యుద్దేశము. అతనినిఁ గానకపోయినచో నీసేనాతోలికిఁ బోవక “వీరిని
ట్లీతల దించి యాకదుపు నేదఁగఁ జోదముగాక వ్రేల్చిడి” అని గోవు
లను ముందు విడిపింపవలయునని యెత్తువేసినాఁడు.

“విచ్చి చనకుండఁ బసులం

దెచ్చుట మునుమున్న వలయు తెఱఁ గావనికిం

జొచ్చి యది చక్కఁబెట్టఁగ

నచ్చోటన దాయ మనకు నగపడెడు బలే.”

ఉరగకేతనుండు సేనలో లేఁడు గావున నాతండు గోవులఁ గొం
పోవనోపు నని యూహించినాఁడు. నిరామిషంబగు సేనతో నని సేయ
నాతనికిఁ బనిలేదు. కావున వీ రియ్యెడ నెయిది యడ్డపడి తడవు సేయక
మున్ను పసులం బెట్టించుకొనవలయునని తలంచెను. చితలంపు
ద్రోణుఁడు కనిపెట్టినాఁడు. మొనఁ గలయఁజూచి యూరక చనుటయాతని
యనుమానమునకుఁ గారణమైనది.

వాసవాత్మజుండు నసుధేశనందను

ముట్టికొనిన నొకటి పుట్టెనేని

మన ప్రయోజనంబు మఱియేమి పను లవి

యేటి కొండుధనము లెల్ల నేల.

అని పలుకుచు రాజరక్షణతత్పరుండై ముందుకు పోయెను. అరునుఁడు
సేనలు కూడ ముందుకు నడచివచ్చుచుండుటను గనిపెట్టి అవి వచ్చిపడ
కుండగనే, గోవర్గమును జీలఁదీయుటకుగా నారెంటి నడుమంగాఁ జొచ్చి,

నిశితశరపరంపరలచే నాసేనల నచ్చటనే నిలిపి తెలుపిచూపి వెలిచీర
సారించి, దేవదత్తంబు పూరించి కడుఁజలను దక్షిణదిశకు దెలులంబాఱు
నట్లు చేసెను. మరల నీసేన లాపసుల కడ్డపడకుండ పాని తెదురై గోప
సంఘమును “కొఁ పొండు పసుల నోడక, యని తానెలుఁ గిచ్చి పీటికై
నూర్కొలిపెను.” మూలమున

తస్య శంఖస్య శబ్దేన రథనేమి స్వనేనచ,
ఊర్ధ్వం పృచ్ఛా నివిధున్వానా రేభమాణాః సమస్తతః;
గావః ప్రతినివర్తంత దిశ మాస్థాయ దక్షిణమ్.”

అని యున్నను, ఆ సేనాసన్నివేశము, అర్జునుని వన్నుగడ, (*strategic move*) దాని ప్రకార మాతఁడు తనయభీషమును సాధించినరీతి మన మనో
దృష్టికి గోచరంబగుటలేదు. తిక్కన యాసన్నివేశమంతను ఆసేనల
యొక్కయు, అర్జునుని రథము యొక్కయు నడకలనుగూడ మనకు స్పష్ట
ముగఁ జూపియున్నాఁడు. పసులం బెట్టించుటతో- “గోగ్రహణము”తో
నల్గివ యాశ్వాసమును ముగించి, కౌరవవీరులతోడి యుద్ధము నైదవ
యాశ్వాసమున వర్ణించినాఁడు.

ఈ యుద్ధవర్ణన సందర్భమున నుత్తరదక్షిణదేశ ప్రతులకుఁ గొంత
భేద మగపడుచున్నది. గోవులను విడిపించిన వెంటనే కురువీరు లెదు
ర్కొనినట్లు

“గోషు ప్రయాతాను జవేన మత్స్యకా
కిరీటినం కృతకార్యం చ మత్వాః
దుర్యోధనా యాభిముఖం ప్రయాంతః
కురుప్రవీరాః స్సహసాభిపేతుః.”

అప్పు డర్జునుఁ డుత్తరునితో

“యోయోద్ధు మాకాంక్షతి నూతప్రతః
తమేవ మాం ప్రాపయ రాజపుత్రః
దుర్యోధనా పాశ్రయజాతదర్శం”

అని కర్ణునిపైకి రథముతోలుమని చెప్పి యాచనితో యుద్ధముచేసి యోడించి నట్లును,

అవయాతేతు రాధేయే దుర్యోధన పురోగమాః;

అనీతేన యథాస్వేన శరై రార్చంత పాండవమ్.

పిదప దుర్యోధనాదు లెదుర్కొనఁగా, నపుడు కౌరవవీరుల లక్షణములను వర్ణించి వేరు వేరుగా భీష్మద్రోణాదులను సుత్తురునకుఁ జూపినట్లును గలదు.

“ధ్వజే కమంశలు ర్యన్య శాతకుంభమయః శుభః.”

కాని దక్షిణదేశ ప్రతులలోను, తిక్కన తెనుఁగు రచనలోగూడ మొదట కర్ణునితోడి యుద్ధమునుగూర్చి యేమియు చెప్పఁబడలేదు. అనతిదూర వర్తి యగు చక్రవర్తి దేశం గనుఁగొని భూమింజయు నక్కడఁ దేరు పటు పం బనువఁగా కురువీరు లడ్డవకుటయు, రాజాను పసులు పట్టుపడుటకు నిట్టూర్పు నిగుడించుచు వెన్నుదన్ని విలిచెననియు, నప్పు డర్జునుఁడు ‘వీరరసమయాత్మకుఁ’ డగుచు

“కనుఁగొని యెలనవ్వాలయ వ

దనమున గరువంపుఁ జెన్ను దఁకొనఁగా న

ర్జునుఁడు విరాట సుతున కి

ట్లనుఁ గేవల వీరరసమయాత్మకుఁ డగుచు॥.

కౌరవవీరుల వేటువేటు నిరూపించి చెప్పినట్లునున్నది. అనఁగా యుద్ధము నకుఁ బూర్వమే కౌరవవీరుల సుత్తురునకు నిరూపించి చెప్పుట జరిగిన దన్నమాట. ఈ సందర్భమున నర్జునుని స్వరూపము నెంత చక్కగాఁ జిత్రించి పెట్టినాఁడో తిక్కన గమనింపుఁడు, ఇంతకాలమునకు వీరితో యుద్ధము సంప్రాప్తమైనది గదా యని కాఁబోలు ఎలనవ్వు. లేదా ఇంత మంది చూచుచుండగనే కదుపు బెట్టించితిమి కదా ఇప్పుడు రాజాను తప్పించుటకు మాత్ర మెట్లో వీ రడ్డపడఁగలిగిరి-అని ఇంత వీరికిని నా ప్రతాపము గనఁబఱచెదగాక యను భావము మనమునఁ బుట్టునరికి పద

నమున గరువంపు చెన్ను దలకొన్నది. యుద్ధము ప్రారంభింపవలయు ననుకొనఁగానే యర్జునుఁడు వీరసమయాత్మికుఁడైనాఁడు. ముందచ్చటి వీరులనుగూర్చి యుత్తరునకుఁ దెలుపఁబోయెను. ఉత్తరదేశప్రతులలో మొదట రాధేయునితో యుద్ధమైన పిదప, భీష్మాదివీరుల నుత్తరుని కెఱింగించిన పిదప నింద్రాదిదేవతలు విమానములలో వచ్చి యభ్రవీధిని నిలిచినట్లు వర్ణింపఁబడినది. ఈవచ్చినవారిలో శిబి యయాతి, నహుష, గయ, రఘు, తృశాశ్వనగరాదు లున్నారు కాని పాండురాజుమాత్రము లేఁడు. తిక్కన దేవతల రాకనుగూర్చి యంతకుఁ జాలపూర్వమే అనఁగా భీష్మాదులు యుద్ధసన్నాహమును చేసికొని యర్జునుని రాకను జూచుచుండిన సందర్భముననే తెలిపినాఁడు. అం దీరాజులపే శున్నియు చెప్పక స్వర్గమందున్న రాజులందఱు వచ్చిరనియు, పాండురాజుగూడ వచ్చి చూచుచున్నట్లు తెలిపినాఁడు.

తెలుఁగులో యుద్ధప్రారంభమునకుఁ గారణము అశ్వత్థామ సోపాలంభ వాక్యములకుఁ గినిసి కర్ణుఁడు తలవడుటయే యైయున్నది. కాని బం. పరి. పాఠమును బట్టి అర్జునుఁడు గృపుని రథమునకుఁ జూట్టు తిరిగి యాతనితోఁ బ్రారంభించిన ట్లగవడుచున్నది. కృపభంగమైన పిదప ద్రోణునితోడను, అనంతరము ద్రోణపుత్రునితోడను నాతని తోడని యుద్ధము చేయుచుండఁ గర్ణుఁడు మధ్యవచ్చుటచేఁ ద్రోణపుత్రుని వదలి కర్ణునితోడను, పిదప భీష్మునితోడను, దుర్యోధనునితోడను, పిదప సంకుల యుద్ధమును జేసిన ట్లగవడుచున్నది. కాని తిక్కన యుద్ధవర్ణనము వేరు మార్గమున నొకక్రమవద్దతి నవలంబించిన ట్లున్నది.

మొదట నశ్వత్థామపైఁ గినిసి కర్ణుఁడు తలవఁగా, ద్రోణుఁడు ద్రోణునుతుఁడు, కృపుఁడు, శాంతనవుఁడు నాతనికి ముందుగనే గడంగిరి. సంకులయుద్ధము జరిగినది. ఇందు మొదట నర్జునుఁడు శత్రువుపైఁ జేసిన బాణప్రయోగముగాక శత్రుబాణముల నొక్కఁడు నెట్లు చక్కసాబాలుగా ప్రయ్యలు వాపెనో, తుత్తునియలుగాఁ ద్రుంపెనో ఇనుమంతలుగా నులు మాడెనో, చిలునుగ్గుగాఁ బొడిచేనెనో వర్ణించెను. పిదప వర్మస్తోమంబు

లను శిథిలము చేయుట పగతుర జ్ఞురితాంగులను జేయుటను వర్ణించెను.
దీని ఫలముగా

“శక్తిస్ఫూర ధనంజయాయతఘజా సంసంభగాండీవని
ర్ముక్తకూరశరావళీదళితశత్రువాతముల్ శోణితా
సీతాకారతబొంది సాంద్రకుసుమశ్రేణీ వికాసోల్లస
ద్రక్తాశోక తరువజంబులక్రియః రంజిల్లి యొప్పె”

నని వ్యక్తపఱచినాడు. తదవసరమున దొరలొక్క పెట్టు నర్జునుంబొదు
వుట, అప్పటితని బాణ విజృంభణము:

నమవిష వినిమోన్నత
నమీస దూరస్థలములు నదృశములుగఁ జి
త్తము క్రియ నవిహతగతులను”

చను నాతని రథగతిచే బలమును రెండుపాయలుగను, నాలుపుగను,
మూలల నానాశకలాకృతిగను జేసి వలయముల్ నని చించి చిక్కువఱ
చుట, ఈ మొదలగు శిక్షితచిత్ర సంగరవిశేషముల నత్యద్భుతముగా
వర్ణించి “యత్తఱి సహస్రాక్షతనూజు సారథి రథాశ్వచయధ్వజముల్
పరాశ్ర శత్రుక్షతి లేక యొప్పె” నని మరల దానిఫలమును వెంటనే
వర్ణించి చెప్పినాడు. యుద్ధసమయమున నర్జునుడు ‘వేల్పువచ్చినయట్లు
మేనువొంగ, నలిరేగి’ యుండునో అట్లే తిక్కనార్యున కట్టి యుద్ధవర్ణన
సందర్భమున నత్యావేశము గదురును. అర్జునుని సంకులయుద్ధమును
వర్ణించి, ‘యా సంక్రామం బభిరామబియున్ నెట్లు ఘోరప్రకారం
బయ్యెనో’ ప్రబంధరీతి నలంకార భూయిష్ఠంబై పటుసమాసజటిలం బగు
దీర్ఘంబైన గద్యలో వివరించినాడు. ఇంతవఱకు సంకులన యుద్ధవర్ణ
రీతులైనవి. ఇక “సవ్యసాచి ప్రత్యేక ప్రవన కుతూహలాయత్తచిత్తుం
డయ్యె”నట. మొదట ‘వృషభంబున కాదికొను బెట్టులియునుం బోలె
రాధేయుడెన నడచెను. “వీరిద్దరు నొందొడలఁ దలవడుట నూచి
యుక్కటమగు నచ్చెరువాటు గొతుకంబు నడర నయ్యెడ నాకురుసేన
లూరక చూచుచుండెనట. తిక్కన ద్వంద్వయుద్ధ వర్ణనలో నీరీతి వర్ణన

మొక విశేషము. 'వెలుచుటచి సూతపుత్రుడు పలుచుటయు,' పాద్యుడు ద్రోణునిపైఁ బోదలంచి "గురులకు మార్కానియెవము రాజధర్మంబున క్రిమనఁజేసి యింత పుటఁగవలసె" అని సమర్థించుకొనుచు నెదుర్కొనెను. ఇది తెలుఁగు ప్రాచీనదొరగారి ప్రఁలోఁబ్బడిగాని తక్కిన దక్షిణ దేశ ప్రతులలో గానపచ్చుటలేదు.

అర్జునుఁ డాచార్యునకు భవంబుగ నేట్లాక్షటనుజూచి యశ్వత్థామ యాతనిఁ దాఁకెను. ద్రోణతనయు తూణీరంబులు శరశూన్యంబుఁగుటచే, నధికుండగు నప్పొండవమధ్యముం గనుఁగొని కృపుఁడు సెంగటం దల మీటన, గురుపుత్రుని రథమువిడిచి యాతనిం గవినెనట. క్రమముగా నొకరిపిదప నొకరితో నీతనికి పోరు సంభవించుటను ఎట్లు సకారణంబుగ వ్యక్తము చేయుచున్నాఁడో తిక్కన పరికింఁడు. కృపుఁడు ప్రయోగించిన శక్తినిగూడ 'గడికండలు' చేయఁగా నాతఁడు తేరుదీగ్గి కవిసి తుదకు వెలుఁగుపాటున ద్రోణపుత్రుని రథం బెక్కెనట. అప్పుడు సేనలన్నియు భీష్ముని మరువుసొచ్చుటయు, మధ్యవచ్చిన వృషసేనాదులను జంపి భీష్మునితో యుద్ధముచేసి యాతఁ డొల్లఁబోయి సోలుచు రథకూబరమూతఁగ జేసికొని నిల్చునట్లుగా నొసర్చెను. పిదప నుత్తరుఁడు వెనుకకు లాగు చున్నను 'కవ్వడి నవ్వుచు' నేనుండ నీకోహటింపనేల యని చెప్పి 'ఎల్ల వనులును జిక్కనయ్యె రాజొక్కరుండు గొఱంత' యని యాతనిపైఁ దేరుఁ బోనిమ్మనెను. దుర్యోధనుఁ డీతనికిఁ జాలలేక సైన్యములు విచ్చి పాటు నీతఁడును మరలుటయు, వీరిని వెంబడించి తన తోడంబుట్టువుల ప్రతిన లూహించి యొందుసేయి నొల్లక చార్త రాష్ట్రులను భంగ పెట్టం దలంచి నమ్మోహనాస్త్ర ప్రయోగముం జేసెను.

దీనినిఁబట్టి మూలమునందలి క్రమమునకును, తిక్కన రచనయందలి కమమునకును నెట్టి భేదము కలదో, తిక్కన యుద్ధవర్ణనము మూలములోవలె దారి తెన్ను లేక యుండక యొకనిర్దిష్టక్రమము సహేతుక మార్గము (a logical order and arrangement) తోఁ గూడి యున్నదని చూపుటకే యింతఁగా బెప్పఁబడినది.

దీనినిబట్టి తిక్కనాట్యము గ్రహించిన సంస్కృత మూలప్రతి యప్పుడు దొరకినవానిలో నతి ప్రాచీనంబని తలంపఁబడుచుండి, బందారకు పరిశోధనాలయమువా రవలంబించిన పాఠమునకు మూలమైనట్టి ప్రతికే, దగ్గరగా నుండెననియు, “నందలియర్థంబు సంగతంబునేసి” కొని కావ్యకళాచృష్టితో నద్దాని నొక “ప్రబంధంబుగ” రచింప దొరకొనిన సందర్భమున ననేకవిధములగు మార్పుల నాతఁడు చేసెననియు, వీనిలోని యర్థము సందర్భానుకూలముగా కొన్ని దక్షిణదేశపు మూలప్రతులలోని కెక్కుట సంభవించియుండుననియుఁ దలంచుట కవకాశ మేర్పడుచున్నది. ఆ మహాకావ్యంబు నర్థంబు, సంగతంబునేయు నెడల నాతఁడొనర్చిన మార్పులయొక్క సారస్యమును, బౌచిత్యమును గొంతవఱ కాయాభాగము లను మూలముతో సరిపోల్చునప్పుడు గమనించియే యున్నాము. ఇక నాతనిస్వతంత్రకల్పన లాతని కళాప్రతిభలనెట్లు వ్యర్తవఱచెనో పరిశీలింతము.

4

తిక్కనార్యుని కళా ప్రతిభలు

ఆంధ్రవాఙ్మయమున నాంధ్రకవులు ప్రత్యేకముగాఁ బరిణతి నొందించినదియు, కేవల సంస్కృత మూలమునకు భాషాంతరీకరణ గ్రంథమని చెప్పఁదగనిదియు నగు కవితాకళ యేదియని ప్రశ్నించినచో నది యాంధ్రప్రబంధకళయే యని చెప్పక తప్పదు. ఇది శిష్ట కవితాకళ యని చెప్పఁదగియున్నది. ఆంధ్రవాఙ్మయము రెండుకాలములు గలదిగా బయలుదేరినట్లగపడుచున్నది. అందు దేశీయచ్ఛందముతో రచింపఁబడి

ద్విపదలు, పదములు, పాటలు మొదలగువాని రూపమున నుండి జన సామాన్యమున వ్యాప్తిఁ జెందియున్న దేశీయకవిత మొట్టికాయ. ఇది తరువాతి కాలమున భారతాది గ్రంథముల రూపమున బయలుదేరిన శిష్ట కవితయొక్క ప్రాబల్యముచే నణగఁ ద్రొక్కఁబడినను, సంతః ప్రవాహినిగాఁ బ్రవహించుచు నప్పుడప్పుడు పొడసూపుచునే యున్నది. దానిచిన్నెలే సోమనాథ రంగనాథాది శైవవైష్ణవకవుల ద్విపద కవిత యందును, తరువాతి కాలమున పల్నాటి పీఠచరిత, కాటమరాజుకథ, చిన్నన్న ద్విపదలు, బొద్దిలిపాట, దాలనాగమ్మకథ, లంకాయాగము, కుచ్చలకథ, లక్ష్మణదేవరసవ్య మొదలగు వానియందును, నింక ననేకము లగు శ్రీల పాటలయందును గొంతవఱకుఁ గానం బడుచున్నవి. ఈదేశీయ కవితా ఘక్తి నవలంబించి రచింపఁబడిన ద్విపద గ్రంథములు, నాటకములు ననేకములు దక్షిణదేశ వాఙ్మయకాళలోగూడఁ గానవచ్చుచున్నవి. అందలి నాటకములన్నియు సంస్కృత నాటక నియమముల ననుసరించి రచింపఁ బడినవిగాక దేశీయఃస్థితి ననుసరించియున్నవి. ఉత్తరాంధ్రమున నింత కాలమునండియు శ్రీలపాటల మూలముగా నైన నిలిచియుండిన యీ దేశీయకవిత యిటీవల కాలమున పాశ్చాత్యనాగరకత, పాశ్చాత్య విద్యా విదానములును శ్రీజన సంఘమునఁగూడ విశేషముగ వ్యాపించుచుండుటం జేసి, కళ్ళజోళ్ళు, కాలేజీలు, హార్మనీలు, బ్యాంకుట్యములు మొదలగు వానియం దత్యంతాదరముగల యిప్పటి నాగరిక శ్రీజనము పాఠమున లవ్వలపాటల యందాదరములేని వారగుటచే నవి యంతరించిపోవుటయే తటస్థించునట్లున్నది. కావున నాకాభాకవిత కేవల ంతరింపకుండునట్లుగా నిస్సృటికిని స్పృహశ్రీలయొద్ద నిలచియున్న పాటలను పోగుచేసి పరిశుద్ధమగు పాఠముతో నచ్చువేయించి యీ దేశీయ కవితాకాళను గాపాడవలసిన యావశ్యకత గనఁబడుచున్నది.

నన్నయకుఁ బూర్వము రెండ మూడువందల యేండ్లనుండియు కన్నడ దేశమునందు వలెనే, యాంధ్రదేశమునందును శిష్టకవితా రచన ప్రారం

భింపబడి యుండునుగాని, “ఆరూఢ గద్యపద్యాది ప్రబంధపూరిత సంస్కృత భూయిష్ఠరచన”కు నన్నపాఠ్యుడే గట్టి ప్తనాదులను వేసినవాడని చెప్పక తప్పదు. అతని తరువాతి కవులను, అందు ముఖ్యముగా తిక్కనార్యుడు నీ శిష్టకవితామార్గమునే యనుసరించినను, కేవల మాదారినే పడిపోక తన కవితయం దాంధ్రదేశీయతాగుణము నాంధ్రజాతీయము నచ్చుపడునట్లునర్చి యసమానంబులగు తనకళాప్రతిభలను వెలయించి, స్వతంత్రమగు నాంధ్రకవిత బీజములను పెదజల్లి యాంధ్రప్రబంధశాఖకు మార్గదర్శకుడై నాడు.

తరువాతి కాలమునందలి యాంధ్రకవులు నీతని మార్గములనే యనుసరించినను, ఈ వాఙ్మయముపై సంస్కృత భాషాప్రభావమునకు, అలంకారిక నియమముల ప్రభావమునకు దోడుగా నాయా కవుల స్వపాండిత్య ప్రకటనోద్యోగము ప్రబలుటచే, నీ ప్రబంధకవితమే తక్కిన శాఖలన్నిటిని ద్రోసివైచి, తానై నిలిచినను, మొత్తముమీద దన సహజతాగుణమును గోలుపోయి, రాను రా నొకవిధ మగు కృత్రిమ రామణీయకమును వహించి, విజృంభింపసాగినదని చెప్పవలసియున్నది. ఇట్లాంధ్ర ప్రబంధ పరిణామము నన్నెచోడ తిక్కనాదులకాలమునుండియు నన్వేషించి తెలుసుకొనవలసియుండును. అంధ్ర ప్రబంధ కర్త యాంధ్రకవితా పితామహుండగు నల్లసాని పెద్దనార్యుడనియే తలంబడుచున్నాడు. కాని నిజముగ నాంధ్రప్రబంధ కన్యకు పితామహుడు పెద్దనార్యుడేయైనను, నంతకంటే ప్రపితామహుడు తిక్కనార్యుడు మఱియొకడు గలడని మనము ముఖ్యముగా గుర్తింపవలసి యున్నది. పెద్దనార్యుని తరువాతి సాహిత్యచక్రవర్తులందఱు తాతకు తప్పులుద్దిగినట్లుగా పితామహుని కవితకు మెఱుగుపెట్ట యత్నించినట్లు కనబడినను, వీరు పెట్టినది తుదకు మెఱుగేగాని సహజకాంతికాలేదు. వీరి సాహిత్యచక్రవర్తిత్వమే యీ ప్రబంధముందు సహజకవిత నన్నగిలుటకు ముఖ్యకారణంబైనది, అంధ్రభాషలో సహజకవితను తూచిచూడవలెనన్న భారతకవులయొద్దకు నందు ముఖ్యముగా తిక్కనార్యునొద్దకుఁ బోవలసినదే. తరువాతికవులలో

వలుపు రాతని కవితాచ్ఛాయల ననుసరించి రచింపయత్నించిరి గాని, ఆ కవితాశిల్పము, ఆ సహజగుణసంపద యే యొక్కనికీ సంపూర్ణముగా నద్భియుండలేదు. తరువాతి యుగమునందలి కవులకు స్వపాండిత్య ప్రకర్ష ప్రకటనోచ్ఛోగము, అపూర్వకల్పనా సంయోజనముందుఁ బ్రీతి, శబ్దాడంబరమునందు లౌల్యము, అలంకారిక వియమములందు, సాంకేతిక జీవితమునం దాడరము హెచ్చగుట తటస్థించుటంజేసి తిక్కనాయుని సహజ కవితయందు వారి దృష్టి సరిగాఁ బడలేదు. వారి యభిప్రాయము లకు సరిపడిన కొన్ని సందర్భములందు మాత్రమే తిక్కన కవిత ననుకరింప యత్నించి, ఆ సందర్భము నట్లు రచించుటలో తిక్కన చూపిన యాచిత్య పరిజ్ఞానమునై నను సరిగా గుర్తింపక యాతని వర్ణనల కింకను మెఱుఁగు పెట్టఁ దలంచినవారై సమపాండిత్య ప్రకర్ష నే చూపుచు వికృతపు వర్ణనలోనికి దిగినవారైరి. భారతకథ యను మేలిమిబంగరమునఁ దన సహజకవితా చాతుర్యముచే నసమాన తేజోవిరాజమానంబులగు ప్రబంధ మణులను పొదిగి యాంధ్రవాణి కమూల్యాలంకారములను జేసిన వాఁడు తిక్కన. ప్రబంగరముమీదఁ వికృతపు నగిషిపనులను వివరీతముగాఁ జేసిచూపుటచే నందు పొందుపరువఁబడిన ప్రబంధమణుల సహజ విలాసమును, గాంతిని తగ్గించినవారు తరువాతి ప్రబంధకవులు. పురాణ ప్రబంధ యుగముల మధ్యనున్న శ్రీనాథయుగ మొక సంధియుగమని యింతకుఋర్యమే చెప్పియున్నాను. ప్రబంధావతారమార్గము నన్వేషించి తెలిసికొనవలె నన్నచో నీసంధియుగమందలి కవులు పూర్వయుగము నందలి పురాణకవితలో నిమిడియున్న ప్రబంధచ్ఛాయలను పైకిఁదీసి, వీనికి సంస్కృత మహాకావ్య విశేషముల నింకనుజేర్చి, తమపాండిత్య ప్రకర్షను జూపుకొనుచు, నెట్లు క్రమముగాఁ బూర్వయుగమందలి పురాణకవిత తును, సంస్కృత కావ్యమునకును భిన్నమయ్యును, వాని యంశములను మాత్రము కొన్నిటిని గ్రహించి యొక ప్రత్యేక స్వతంత్రస్వరూపమును బడసిన యాంధ్రప్రబంధముగాఁ బరిణతి నొందించినారో పరిశీలింపవలసి యుండును. ప్రబంధస్వరూపనిర్మాణము (Form construction) యవిష

మునఁ దరువాతికవుల సాధన కొంత తోడ్పడినను, ప్రబంధలక్షణములలో ను తమలక్షణము లనేకములు తిక్కనాచ్యుని కవితయందే కానవచ్చుటం జేసి యాతని కవితయే యాంధ్రప్రబంధమునకు మూలము—పుట్టుక స్థానము నని చెప్పదగియున్నది.

తిక్కనాచ్యుడు సంస్కృత మూలమునందలి కథనే తెలుఁగున రచించుచున్నను, ఈవిరాటపర్వమున నొకవిషయముగ వస్త్రైక్యమును సమ కూర్చుట కెట్లు ప్రయత్నించెనో యిదివరకే కొంత చెప్పియున్నాను. అంధప్రబంధమున కితఁడే దారిచూపెననుటకుఁ దగిన మఱికొన్ని నిదర్శనముల సూచించి విడిచెదను. సంస్కృతమూలమునఁ గానరాక, యీతఁడు స్వయముగాఁ జేర్చెననవలసిన విషయము లనేకములు ప్రబంధఫక్కికి మూలములైనవి. అందు తిక్కన దేశాభిమానమును వ్యక్తపఱచు దేశీయాచార వర్ణనలు గలవు. విరాటపర్వ మొక ప్రబంధమనుటకు దగిన యీక్రిందిసామాన్య ప్రబంధలక్షణములను, సంవృత్తములను గొన్నింటిని గమనింపుము.

ఇష్ట దేవతాస్తుతి, తానురచింపఁబోవు కృతినిగూర్చిన వితర్కము, కృతిప్రశంస, కృతిఃతినిగూర్చిన యాలోచన, (ప్రబంధమందలి కథినా యుడు,) స్వప్నము, కృతిపతి తనకుఁ గృతినిమ్మని యడుగుట) ప్రతిజ్ఞ, షష్ట్యంతములు, కృతిపతిసంబోధనము, వస్తునిర్దేశము, (మహితనముజ్వలా కృతులు) విరాటపురప్రవేశము, కృతిపతిసంబోధనము, అశ్వాసాంత గద్యము. రెండవయాశ్వాసమున భీముని మల్లయుద్ధవర్ణనము, కీచకుడు ద్రౌపదిని చూచుట, మోహించుట, ద్రౌపదీకీచకుల సంభాషణము, సుదేష్ట సహాయము, కీచకుడు మోహమునఁ బరితపించుట, కీచకుని శృంగార విలాస వర్ణనము, ద్రౌపదినిఁ బట్టుకొనఁబోవుట, తన్నుట, ద్రౌపది భీమునితోఁ దనభంగపాటు చెప్పుకొనుట,—వరూధిని భంగపాటు,—ప్రభాతకాల వర్ణనము, సూర్యోదయవర్ణనము, కీచకుని తమకము, కీచకుని విరహ తాపము, ఉద్యానవనవిహారము, చంద్రకాంతతల్పము చేరుట, శిరోపచారములు, సూర్యాస్తమయవర్ణనము, తమోవర్ణనము, నర్తనాగార ప్రవేశ

శము, కీచకవధ, కృత్తిపతి సంబోధనము, అశ్వాసాంత గద్యము, మూడవ యాశ్వాసమున నుపకీచకులవధ, దుర్యోధను డీప్యత్తాంతమును వినుట, దానిఫలము, దక్షిణగోగ్రహణము, ఉత్తరగోగ్రహణము, యుద్ధము, పాండవులు విరటునకుఁ ద మ్మెట్రింగించుకొనుట, విరటు డుత్తరాను దోడి తెచ్చుట, లగ్ననిరూపణము, వివాహము, తరలివచ్చుట, వివాహవిధులు, తెర యెత్తుట, తలంబ్రాలు, అరణ మిచ్చుట—ఈ విషయములను దరు వాతి ప్రబంధకథాభాగములతోఁ బోల్చి చూచిన, కథాస్వరూపమున నెట్టి భేద మున్నను వర్తనావిషయములందు విశేషముగా బ్రబంధచ్ఛాయలు కనఁ బడకపోవు. ఈ వర్తనాంశములలో మూలములోని దేశీయాచారమునకు సం బంధించిన యనేకవిధములగు విశేషములను స్వయముగా తిక్కనార్యుఁడు తెచ్చిపెట్టి, యీ భాషాంతరీకృతగ్రంథముపై నాంధ్రతాముద్రఁ దగిలించి యాంధ్రకవితా ప్రపంచమున వదలివేసివాఁడు. మూలకథపై నీతఁడాంధ్రతా ముద్రను వేసిన రీతిని బట్టియే యీతని కథాచాతుర్యము, ప్రతిభాసుహ త్వము వెల్లడి యగుచున్నది. కావున నీతఁడు స్వయముగాఁ దెచ్చిపెట్టిన విశేషములను, వాని కాయానందర్పములఁ గల పౌండికను గూర్చి యిం చుక తెలిసికొందముగాక.

విరటుని కొలువులో పాండవులు ప్రవేశించి తాము మెలంగు రీతు లను సంప్రతించుకొను నందర్పమున నకులసహదేవు లశ్వశిక్షణ గోపాల నములఁగూర్చి చెప్పిన సీసపద్యముల యర్థమేమియు మూలమునఁ గానఁ బడదు.

“గోడిగజాతిలోఁ గొదమ పెంటుల నేర్చి
మావుల హత్తించు మార్గవంబు”

ఇత్యాది సీసపద్యము తిక్కనార్యుని యశ్వశాస్త్ర పరిజ్ఞానమును జూపుచున్నదే కాని మూలమునుండి గ్రహింపఁబడినది కాదు. తరువాత విరటునియొద్ద చెప్పిన

“అపయవలక్షణం బాయుఁ ప్రమాణంబు
గర్భంబు లింగిత కారములును”

అను వద్యమునఁగూడ మూలమున లేని విశేషములఁ దెలిపి యశ్వ'త్స
ణముతోడఁ దనకుఁగల సన్నిహిత పరిచయమును తిక్కన సూచించినవాఁడు
వలె నున్నాడు.

“అశ్వానాం ప్రకృతిమ్ వేద్మి వినయం చాపి సర్వశః,

దుష్టానాం ప్రతివత్తించ కృత్స్నంచైవ చికిత్సితం.

న కాతరం స్యా న్మమ వాఙివాహనం

న మే స్తి దుష్టా బడదా కుతో హయః.”

ఇంతమాత్రమే సంస్కృత మూలమునఁ గలదు. సహదేవుఁడు తనకుఁ
గీలారి తనమునఁ గల ప్రావీణ్యమునుగూర్చి చెప్పుచు ధర్మజుని చింతఁ
బాపుటకుఁగా వలికిన

“వంజలనై నను వల నేర్పడఁగ నొక

భంగిఁ జేవఁగఁ జేసి పాడిగొనఁగ”

అను వద్యమునకు మూలమున సరియగు శ్లోకము లేమియు లేవు. ఇఁక
విరటునియొద్ద మాత్ర మిట్లు వలికిన ట్లున్నది:—

“వృషభావపి జానామి రాజా పూజితలక్షణాః,

యేషాం మాత్ర ముపాప్రూయ అపి వంధ్యా ప్రసూయతే.”

తెలుఁగులో నిచ్చట మూలములోని విషయములు కొన్ని గానవచ్చుచున్నను
గోవులకు సంబంధించిన రోగములనుగూర్చి తిక్కన యందుక పెంచి
నాడు.

“నాచేతం గ్రేవులు పురాణంచుటంతేని కొందొకకాలంబు నీ కదు
పులం దెనుతు నేనగునని కై కొనిన నాతోతువంచితంబు మూర్ఖానినఁ
బై గాలి వీచినను గొడ్డునకై నను జాలునిలుచు నుంగిడి యదురుఁ ద్రిక్క
యనువానికి నాపేరు చెప్పినం జాలు వజయుఁ బసికివఁయు తెలుఁగురెల్ల
నెఱుగుదు.”

వీనివలన తిక్కన వరుకాస్త్ర పరిజ్ఞానము, లేదా వస్తు పరిశీలనాశక్తి వ్యక్తమగుచున్నదిని చెప్పవలసియున్నది. నుంగిరి, యదురు, ద్రిక్కమొదలైన రోగములను సూచించుపదములను, వాని చికిత్సావిధానములను, ఆంధ్రదేశమున పరిపాటిలో నున్నవానిని గ్రహించి సందర్భానుకూలముగా మూలమును బెంచినాడు.

విరటుఁ డు తరనుబృహన్నలకు నర్తనమునకై యవ్వగించు సందర్భమునఁగూడ దేశీయానారములను విశేషముగా వరించియుండుట నిది వఱకే చూచియున్నాము. ఉన్నత రాజవంశమునందలి కన్యకకుఁ దగిన ప్రవర్తన మీయు త్తిరయెడల చూపినాఁడు తిక్కన. విరటుఁడు తనగాదిలి కూతు నముచితరీతి నుపలాలించి బృహన్నల దెసం గనుంగొని సాదర హాసిత రుచిరాననుండై యిమ్ముగువ నీకు నాటగఱవందగు పాత్రంబగునే యని యిగి కర్పూరసహితంబగు తాంబూలంబు పెట్టి, చిత్రంబులగు చీనాంబరంబు లిచ్చి, మణిమయంబులగు నాభరణంబు లొనఁగి సంభావించె నట. ఈయాచారములు దేశీయములేగాని మూలగ్రంథములోనివి కావు. ఇంతేగాక యీతఁడు నప్పగించు విధానము “ఇక్కన్నియ నెచ్చెలుఁతోడ నాడమరిగినయది గాని యంతకుమున్నిచ్చేడియ శిక్ష యెఱుఁగదునుమ్మి.... నెలఁతకేఁడుగడయు నీవకావె” అని యుచితంబుగాఁ బలుకుటయు నంగన హస్తముఁబట్టి తత్కరంబునఁగడియించుటయు,-

“ఎల్ల చుట్టములును దల్లి యుఁ దోడును

తెలియుఁ బరిజనంబుఁ తెలువనీకు గురువ”

యని కూతునకు బుద్ధుల నెప్పి యామె గురువునెడల వర్తించుకొను రీతి నాలుపుచు నయ్యురువుర నొంతొదల కప్పగించుట-ఇది యంతయు తిక్కనెరుఁడు కల్పించినదే.

భీముని మల్లయుద్ధమును వర్ణించునపుడు గూడ తిక్కనార్యు డాంధ్రదేశమున తనకాలనందలి మల్లులు పట్టుకున్న పట్టులను వర్ణించియుండుటను గమనించితే యున్నాము. ఇక్కడనేకాదు, కీచకుని జంపు సందర్భ

మునఁగూడ భీముఁడు తన మల్లయుద్ధనై పుణ్యమును జూపినాఁడు. అక్కడ
 వీరి కుస్తీ పట్లను తిక్కన యొక సీసపద్యమున పఠించినాఁడు. వివాహ
 సందర్భమునఁగూడ తిక్కనార్యుఁడు విశేషముగ దేశీయాచారములను పని
 పట్టి వర్ణించియున్నాఁడు; ఉత్తరా వివాహసందర్భమున పాండవులు ప్రకా
 శులై యుపప్లావ్యమున వసియించి యుండఁగా వీరినిఁ జూచుటకుఁగా
 ముందు బలదేవాదులు వచ్చిరి. అప్పుడు హరి లలితమణివిభూషణములు,
 రుచిరాంబరములు మొదటఁ గుంతీపుత్రుల కెల్ల నిచ్చి పిదప ద్రుపదజకిచ్చె
 నట. పిదపబహుదేశముల బంధుమిత్రవర్గములు రెండు దెఱంగుల చుట్టం
 బులునైన భూపతులు పెండ్లికి వచ్చియున్నారు. విరటుఁడు పురంబున నుత్స
 వంబు సాటించినాఁడు. అంత,

“కలువడములు మణితోరణ

ములు గట్టిరి క్రముకకాండ మోచాస్తంభం

బులు నాటిరి కుంకుమమునఁ

గలయ నలికి ముగ్గు లిడిరి కర్పూరమునఁ.”

మత్స్యవిభుఁడు నుజ్వలరీల వహించి భూమిదేవానయనాదికృత్యవరులైన
 జనంబుల గారించుచుండెను.

“ఉత్తర లనంకరింప ను

దాతాభరణాదివస్తు తతి యొనఁగి నరేం

ద్రోత్తముఁడు నేర్పుగల చెలి

కత్తియలం బుచ్చెఁ బ్రీతి గడలుకొనంగఁ.”

తాను వైవాహిక వర్తన సంవిధాన సాక్షానుండై లగ్నం దాసన్నం
 బగుచు నచ్చెనని ధర్మతనయున కెఱింగింప బనిచెను. అతఁడు బంధు
 జనులఁ గూర్చుకొని యభిమన్యునకు శృంగారంబు నేయించి భద్రగణా
 రూఢుం జేసికొని తరలివచ్చెను. ఆ సమయమున యోగ్యవస్తువుల నిస్త
 రిల్లిన క్రంత నడిచినది. విరటుని మందిరమునకు వరుఁడేతర వారలు

శంఖ జయఘంటా సజ్జవాది నిక్వణంబులతోన నెదుర్కొని నేసలు చల్లరి
(ఎదురుసన్నాహము). విరటుఁడు సంభ్రమమున నింటి యొద్ద పూజావరుడై
యందెను. అనంతరము తెరయొద్ద ధృష్ట యుధిష్ఠిర పార్థ మత్స్యవరు
లవ్వదూవరులగు నిలిపిరి. తెర యెత్తిరి. అమ్మానినియు గుమారుఁడు
నన్యోన్యవలోకనము సేసిరి. పిదపఁ దలంబ్రాలు; పాణిగ్రహణము
పఱువరు లేకాసనమున నుండుట; హోమసమయ కృత్యములు; వివాహ
మైన పిదప మత్స్యమహీనాథుండు మణిభూషణాదులు వశ్యరంబులఁ బఱచి
రించి పాండవులకు వాసుదేవ పురస్కరంబుగా గట్ట విచ్చుట; బంధువుల
కర సత్కారంబులు; సౌభద్రున కరణించిచ్చుట; యీ మొదలగు వైవా
హికాచారముల విశేష వర్ణనమంతయు తిక్కన స్వయముగాఁ దెచ్చి
పెట్టినదే. మూలములో

“ప్రతిగృహ్యచ తాం పార్థః పురస్కృత్య జనార్దనమ్.

వివాహం కారయామాస సౌభద్రదన్య మహాత్మనః;

కృతే వివాహే తు తదా దర్శపుత్రో యుధిష్ఠిరః,

బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ వితం యమపాహర దమ్యతః.”

అని వివాహంతయు రెండుముక్కలతో నెగురఁగొట్టి వేయఁబడి
యున్నది. ఈ వివాహసమయ సముదాచారముల నన్నిటిని తిక్కనార్యుఁ
డెంతయో స్వాభావికముగా వర్ణించి తరువాతి ప్రబంధకవులకు మార్గ
దర్శకుఁ డయ్యెను.

తిక్కనార్యుని వర్ణనలు

తిక్కనార్యుని వర్ణన లన్నియు సహజగుణభోధితములు గాని
కృత్రిమ భావగర్భితములు కావు. స్వాభావికములు, సందర్భానుకూల
ములు నై యుండునేకాని సాంకేతికములును (conventional) పాం
డిత్య ప్రకర్షను జాటనవియునై సమయము దొరికినది గదా యని కేయఁ
బడినవిగా నుండవు. మఱియొక విశేష మేమనఁగా, వర్ణనలుకూడ కథా
గమనమునే సూచించుచుండును గాని వర్ణనలకొరకు గా కథ ఆగిపోయి

నట్లు కనబడదు. కథావేగమున నావర్ణన మధ్యవచ్చినను, అంతలి వర్ణితాంశములు స్ఫుటముగ మనకనులయెదుట గోచరించినట్లయి మనవృత్తి యావర్ణిత వస్తుస్వరూపముచే నాకర్షింపఁబడునే కాని వర్ణన వర్ణనపై ప్రసరింపదు. భావస్ఫురణము వెంటనే కలుగక యావర్ణన శేష్పాఠములతోడను, గూడభావములతోడను నిండినదై భావవేగమునకు లేనా కథాగమనమునకు నడ్డుతగిలినపుడే మనవృత్తి యావర్ణన రూపంబు యొక్క బాహ్యరూపంబు రచనాశైలీచమత్కారములందుఁ దగుల్కొనును. తిక్కనార్యుని వర్ణనలలో ననేకములు తరువాతి ప్రబంధ వర్ణనలకు మార్గదర్శకము లైనవిని చెప్పవలసియున్నను, ఆతని భావ సౌందర్యము మనల నాకర్షింపదు. ఈ రెండికి నట్టి సూక్ష్మమైన పౌండిక గల్పించుటలో నీతని చాతుర్యం బప్రతిమానము. శమీవృక్షవర్ణనముఁ గూర్చి యింతకు పూర్వము ననే చెప్పఁబడినది. ఇక్కడ దాని భీతిం రూపమును మనకనులయెదుటఁ బెట్టుటయే యాతని ముఖ్యోద్దేశము. ఎందుకనఁగా పాండవులు వారి యమ్ములు పెట్టుట కనువై యితరులు చెంతఁ జేరరానిదై యుండవలయును. ఇతరు లెక్కుటకు వీలులేనిదై భయమును గొల్పునది గావలయును. అయుధము లితరులకుఁ గనఁబడకుండ దట్టమైన తొంపములు కలదై యుండవలయును. దానిపైఁ బెట్టినఁ దమ యాయుధముల నెవరైన గుర్తించి పైకి లాగుదురేమో యనుదిగులు లేకుండ పాండవులు యథేచ్ఛ నుండుట కనువై నదై యుండవలెను. ఇట్టి లక్షణములు కలదని చెప్పుటయే తిక్కన చేసిన వర్ణనయొక్క ఫలము. దాని స్వరూపమును సీస పాదములలో చక్కఁగా వర్ణించి, అట్టిదానిని చూచిన నారికిఁ గలుగు భావమును సీసగీతికలో వటుదీర్ఘ సమాసములలో వర్ణించి చెప్పినాఁడు. ౧. వర్ణన కొఱగా కథ యించుకంతైన నాఁగినదేమో చూడుఁడు. అనందర్ప మెంత పౌండికగిలదై యున్నదో, ధర్మజుఁడు తక్కిన యశ్రములమాట యెట్లున్నను, గాండివము మనతోఁ గోనిపోయినచో నగపాటు నిశ్చయము గావున దీని నెచ్చటనైనను పెట్టి చనవలయునని చెప్పినాఁడు. తీసికొని చనుట విషయములోఁగాని, యొగచో పెట్టివనుటలోఁగాని తక్కిన యన్ని

వర్తితాంశ
మనవృద్ధి
పై ద్రిన
ప్రార్థముల
లేక కథ
యొక్క
ను. తిక్క
మార్గదర్శ
కు మనల
ంతో నీతని
పూర్వము
లయెడుట
లు వారి
ముందవల
ది గావల
ంపములు
నెవరైన
యభేద
ని చెప్పు
టను నీన
లుగు తాన
డు. ౨౩
నందర్ప
ములమాట
కృత్యము
తీసికొని
న యెన్ని

విండు నొకయెత్తును, గాంచిన మొకయెత్తు నైనది. ఏలయనగా, “నది పెనుబాము చంపమున నెంతయు భీషణమై జనంబులకా బెదిరఁగఁజేయఁ” నది. అట్లుగుటఁ జెటి చనగా చలయునని. దానిని బాయుటకు హృదయ మియ్యకొనం జొరకున్నను, కిరీటి యెట్లో యురియడు చిత్తంబు నుత్తలం బుడిపికొని, అట్టి భీకరంబగు నాయుధమును బెట్టుటకు యోగ్యస్థల నిరూపణంబునీయ నలుదిక్కులం బరికించెనఁట. ఆ సమయమున ప్రేత టామి పెరిసరాజ్యంబునఁ దన యుద్దేశమునకుఁ దగిన అభీలభుజగచండ మూర్తి శమీతరుచక్రవర్తి నాతఁడు గినియెను. అట్టి చెట్టాతనికిఁ గనఁ బడియెనని చెప్పినేగాని తానుగా నా చెటు వర్ణించుటకు దొరఁకొనలేదు. తాను గనుఁగొనిన యాహుత్యము తమనని కువయోగించునని ధర్మజునికి నచ్చఁజెప్పువాఁడువలెనే దాని భీకరాకారము నాతనికి

“పక్షి వ్యాకులముం బరేతనిలయ ప్రాంతోత్తముకా దాకినీ
రక్షోభూత పితాచగోచరము దుర్గంబంబునై చూడఁ జి
త్తక్షోభం బొనరించునట్లుగుటఁ జెంతం జేర రా దీ శమీ
వ్యక్షం బెవ్వరి కిండుఁ బెట్టువమె వృద్ధీనాత శస్త్రాస్త్రముల్.”

తాను చూచిన రీతియంతయు నాతనికిఁ జెప్పి యాతని నొప్పించ వలయుఁగదా:— కావున,

“పెనుబొడవుఁ బలుపు తొంప
మ్మును గలయది దీన నెల్ల పురుషులకుఁ బ్రయో
జన మొకఁడు లేదు సేరం
జనఁ జూడఁగ నరయ నెక్క నమకట్టంగఁ.”

అని చెప్పి ‘కావున దీనియం దిడుట కార్యము’ అని తనవిశ్వయ మును దెలిపెను. చిత్తక్షోభం బొనరింపఁగల యా శమీవృక్షముయొక్క భీకరాకారంబును వర్ణించుటకు తిక్కనాద్యుడు కార్పూరివృత్తమును గహించి క్షకారప్రాస ముంచుటలోఁ గల యాచిత్యగుణమును గమనించి యానందింపుడు.

భీమునియొక్కయు, కీచకునియొక్కయు నర్తనాగార ప్రదేశ సం
దర్శమునను, భీముఁడు విరటుని కొల్వఁ జేరి యాతనితో స్వవిషయ
మును జెప్పుకొనఁ గడంగినపుడును

“దేవా నాలవ జాతివాఁడ నిను నర్థిం గొల్వఁగా వచ్చితి”
ద్రౌపది కీచకునితోఁ బరుషవాక్యములను బలుకునపుడును

“దుర్వారోద్యమ బాహువిక్రమ రసాస్తోత ప్రతాపస్ఫుర
ద్గర్వాంశ ప్రతిపీరినిర్మధన వివ్యాపారగుల్ మత్పతుల్”

కావ్యాదిని కృష్ణద్వైపాయనుని షహిమాతిశయమును భారతము
యొక్క గొప్పతనమును సూచించు సందర్శముననుగూడ తిక్కనార్యుఁ
డీవృత్తమునే యవలంబించినాఁడు. ఉదాత్తత, గాంభీర్యము సూచించుట
కై న సందర్శము లివి. మితిమీరిన యుత్సాహము, బౌద్ధత్యమును జూపు
టకుఁగూడ నీతఁడీవృత్తమునే చేపట్టెననుటకు భీముఁడు కీచకుని జంపిన
పిదపఁ దన ప్రియురాలికోర్కె నెఱవేర్చితిఁగదా యను సుత్సాహమును
సూచించుటకుఁగాఁ బల్కిన

“చింతాశల్యము వాసెనే రిపు భయోత్సేకంబు చల్లారెనే”

యనుపద్యమును, సుశర్మదక్షిణగోగ్రణంబుచేసి కమపులఁ గార్చిచ్చు
చందంబునం బొదివి నిలిచినపుడు గోపాలకులు వారితో పోరుటను వర్ణించు
సందర్శమున రచించిన శార్దూలవృత్తమును నిదర్శనము లగుచున్నవి.

“కూడం బాటి సముద్ధతిం గడఁగి తద్దోపాలకుల్ మూత్ర ల
ల్లాడందాకి” etc.

సుశర్మపై విరటుని “రణోచితోద్యమము యొక్క పటిమను
సూచించుటకుఁగా శార్దూలవృత్తమే గ్రహింపఁబడినది.

ఇట్లే తిక్కనార్యుఁ డాయా సందర్శమునకు, ఆయా పాత్రల గుణ
శీలాదులకు, వారి సంభాషణవై భరికిఁ దగినట్లుగను, తత్తద్రసానుకూలము

గను వృత్తనంగ్రహణము చేయఁచుం' నట్లు కనిపెట్టవచ్చును. ఇంతేగాక యీతిక్కనామ్యుని రచనలో భాషము, భాష శైలి, చందఃపరికరములు నొందొంటితో చక్కని పొందికగలవై తథాంశమును నడిపించుచుండునే గాని వీనిలో నేయొక్కటియు కానై బయటపడదు.

“తదనీకం మహా త్రేషాం విస్తృతం సాగరోపమమ్,

సర్పమాణమి వాకాశే వనం బహుళ పావనమ్.”

అను మూలశ్లోః ములోని యుత్తరార్థమునందలి యర్థమును, లేదా ఉపమానమును గ్రహించి విస్తరించినాఁడు.

“అధినవజలధిరళ్యామంబు లగునెడ

లాకుశ్మంపంబుల ననుకరింప

సాంధ్యరాగోపమచ్ఛాయంబు లగుపట్లు

కిసలయోత్కరముఁ గ్రేణిసేయ

రాజమరాళగౌరంబులై శగువోట్లు

దఱుచుఁ బూజింపదల చందంబునొంద

హరిద్రరుచి సమానకృతులగు కావు

లడరెడు వుప్పొడు లట్లు మెలయఁ

గలయనెగని ధరాలలితధూళిననము

దివికినలిఁగావువోయెడు తెలుఁగుదాపు

గోగణము ముంగలిగ నేల గోడివడగ

నడచు కొరవ రాజపై న్యంబుఁగనియె.”

అర్థుఁడు యొద్దప్రారంభమునకు ముందుగాఁ గ్రోశద్వయమా త్రంబునఁగూడ ముట్టిన తురుబలంబును వర్ణించు సందర్భమునఁగూడ తిక్కనామ్యుఁడు ‘నడచు కొరవరాజ పై న్యంబుఁగనియె’ ననియే చెప్పి యున్నాఁడు. రెండుమైళ్ళ దూరముననుండి వచ్చునున్న యాతని నాక నీకురుపై న్యం బెట్లు గ్రహించినదో యతిస్యాభాసకముగాఁ జూపనాఁడు. మొదట దూరముననున్న యెప్పుడు

దేవదత్తాభీరావంబు వెనఁగ్గ

ములు దీటుకొన లేట మొగమువడుచు”

అనంతరము

“రథనేమిదళిత ధరాధూళియంగంబు

లెల్లఁగప్పగ వెలచెల్ల నగుచు”

అంతకంటె సమీపించినపుడు:

“బహుళ కపిధ్వజప్రభలు లోచనములు

మిటుమిట్లుగొనఁ బర్వ మెందుకొనుచు”

ఇంకను సమీపించినపుడు:

ఉద్బటాకార సముద్ధతి మనము లు

త్తలపాటు దోవంగఁ దల్లడిలుచు.”

నడచు కౌరవరాజునై న్యంబు గదిసె

దీగదిగించినగతిఁ దనతేరు మెఱయ

రయముమైఁ జని ప్రళయ భైరవసహస్ర

గర్జనోదగ్రతర్జనుం దర్జునుండు.”

తీగదిగించినగతి దనతేరు మెఱయ రయముమై యర్జునుడువచ్చుట, కౌరవ రాజునై న్యంబులు నడచుచుండుట, దూరమునుండి వచ్చునాతని రథ వేగము, (వేగముగ వచ్చుటచేతనే రథనేమిదళిత ధరాధూళి పై కెగసి ముంసర నడచు సైన్యంబుఁ గప్పినది) క్రమక్రమముగా నతిస్వల్పకాల ముననే యాతనిరాక యీ సైన్యమునకుఁ దెలియవచ్చినరీతి, ఆరాకయొక్క యొక్కొక చిహ్నమునే చూచుచుండుటచే, వీరి మనోవృత్తులయందుఁ గలిగినమార్పు- (మొదట లేటమొగమువడుట, పిదప వెల్ల వెలనగుట అమీద నుత్తలపాటుచేఁ దల్లడిలుట)-క్రమముగా నెంత స్వాభావికముగా, వత్యద్భుతంబుగ సూచింపఁబడినవో పరికింపఁడు. కాకుంతలమున వాయు

మార్గమునఁ బోవుచున్న దుష్కంతుని రథయానమును వర్జించిన కాళిదాసు ప్రతిభను చలపించుచున్నదీ స్పష్టము.

[పశ్యతి వర్జనలు

తిక్కనాద్యుడు మూలమునలేని ప్రకృతివర్ణనలను పలుచోట్లఁ దెచ్చి పెట్టినాఁడు అని యాయా కథాసందర్భముల తిత్వంతానురూపములే కథాప్రవృత్తికిఁ దోడుపడుచు, కథాగమనముయొక్క కాలవైఖరి నూచించుచుండును. మఱియు నాయాపాత్రల యవస్థలతో బ్రకృతి తనసానుభూతిని దెలుపుచున్నదా యన్నట్లుండును ద్రువదనందన పరిభవదుఃఖమున దురపిల్లు చున్నదా యన్నట్లు ప్రభాతం బయ్యెనట.

“ద్రువదనందన పరిభవ దుఃఖమునకు
దుర్లమున దురపిల్లుచు నున్న సరసి
జేడి నిట్టూర్పులోయన వెడలెఁగొత్త
తావి మూతులువచ్చు నెత్తమ్మివిరుల.”

ఉద్యోగపర్యమునఁగూడ నిట్లే “తనకులమునఁ బుట్టిన దా ర్తరాష్ట్రులన్నదమ్ములతో నిగ్రహించినందులకు వివర్తుడై చంద్రుఁడు కందిపోయెనని వర్ణించినాఁడు. ఈ ప్రభాతకాలవర్ణన విషయమున తిక్కన కొంత వఱకు సంస్కృత కావ్యలంకారిక ఫక్కిననుసరించి, తరువాతి ప్రబంధ దోరణికి మార్గదర్శకుడైనాఁడు ఇక్కడ యీతఁడు సాంకేతిక భావయోజనము నలంకారప్రయోగమును గొంత యవలంబించినవాడైనను స్వాభావికతను సంపూర్ణముగా నీడలేదు. ఈకవి ప్రకృతి వర్ణనముగూడ శృంగార భావగర్భితమై తరుణులు, పతులు గేళి సల్పుటనొక నీనవద్యమున నతి మనోహరులగ వర్ణించి, పిదప సంబుతలంబును వర్ణించుచు నీపై శృంగార వర్ణనతో దాని నెట్లు రమ్యముగాఁ గలిపివేసినాఁడో చూడుఁడు: ఆ సతీపతుల కేళి సమయమున

“రాలియున్న పుష్పప్రకరము విదిర్చి
చెన్నుగా నున్న నేసిన నెఱ్ఱయనఁగ

వేగుటయు జుక్కలన్నియు విరిసి విశద

భాతిఁ జెలువొందెఁ జూడ నంబరతలంబు."

తరువాతి గద్యలోఁగూడ నీతఁడు వర్ణించిన విషయములు ప్రాచీన గీర్వాణవాఙ్మయపద్ధతినే యనుసరించుచున్నవి. సరోజరములు, భూరు హములు, లతామంటవములు, కుముదవనంబులు, దీపంబులు, విటజన లలనాలోకనంబులు మొదలగునవియే వర్ణింపఁబడినవి. తరువాత నొక సీన పద్యములో ప్రబంధఫక్కిని రచింపఁబడిన యుత్పేక్షలతో సూర్యోదయ వర్ణనము చేయఁబడినది. విశేషమేమనఁగా నిచ్చటఁగూడ తన యద్వైత భావమును వ్యక్తము చేయక విడువలేదు.

"హరి హర బ్రహ్మమహాను భావంబు లొ

క్కటిగాఁగఁ గరఁగిన గట్టి యనగ

అతులవేదత్రయ లతికాచయము పెను

పొందఁ బుట్టెడు మూలకందమనఁగ"

ఈసవితృదేవత త్రిమూర్తిస్వరూపమే యని హేషించుచున్న వాఁడువలె నున్నాఁడు. క్రుంకింపరాని ప్రొద్దరసియరసి తల్లడవడుసూతు హృదయపద్మం బలర దివసనాథుఁడే క్రుంకిపోగాఁ దానువర్ణనలతోఁ గల యాపము చేయుట తగదవిఁకాబోలు నిచ్చట కవి సూర్యాస్తమయ వర్ణన మును మాత్రము ప్రభాతవర్ణనవలెఁ బొడిగించక రెండుమూఁడు పద్యము లతో ముగించినాఁడు. దక్షిణ గోగ్రహశానంతరమునఁ బోలికలని వర్ణనముగూడ "బ్రోవులుగొనియున్న ప్రేవులవలన లావుగలయంచపిండు," "నటిముఠిం బెఱికిన గుఱుకులు గట్టిన మృతాళ నాళంబులు" అను నిట్టి యనుప్రాసగుంభితంబై ప్రబంధ భోరణికి మార్గదర్శకంబై యున్నది. అట్లయ్యును వర్ణితాంశము, దృశ్యము, మనకు స్పష్టముగ గోచరించుచునే యుండును. శబ్దానంబరమున నాదృశ్యము మఱుగుపడి యుండదు. తిక్కనార్యుని సూర్యోదయవర్ణన మొకవిధమని భక్తి, భావన

త్యము (elevated feelings) కలుగజేయుచున్నదివలె నున్నది. అతని తమోవర్ణన మెంత స్వాభావికంబై యాదృశ్యమును మన కనుభవమునకుఁ దెచ్చుచున్నదో పరికింపుఁడు.

పెనుమీ ట్టిది పల్లందిది

యనకుండఁ నోలమును బయలునొక్కటిగాఁ

గనువిచ్చుటయును మోడ్చుట

యును సరిగాఁ దమమువర్వె నుర్విం దోడ్దోన్.

నన్నపాఠ్యుఁడు నిట్టి రచనల సతిరమ్యముగాఁ జేసియున్నాఁడు.

వర్ణనాల్పవర్ణనమున

“మనతర దర్శితమంతాకా

యనఁగ ఘనాఘనతమిన్ర మవిరళమై క

స్పినజనులకు వస్తువిభా

వన మొక్కొకమాటు గలిగె వై ద్యుతరుచులకా.

కాని ప్రకృతి వర్ణనలలోని భావబలము, కల్పనాచాతుర్యము నెన్న వలసి వచ్చినపుడు ప్రాచీనకవులలో నన్నెచోడుని చెప్పి మఱియొకరిని చెప్పవలసినదే.

తిక్కనాచ్యుఁడీ ప్రకృతి వర్ణనల మూలముగా నాయాదేశకాల స్థితి గతులను సూచించుఁ గాలనియమమును బాటించుటలో నెంత జాగరూకుఁడై యుండెనో యిందుక తెలుపవలసియున్నది. కీచకుండప్పను మ్రొక్కుటతై పూర్వాహ్లామునవచ్చి యామె యింట ద్రౌపదిని జూచినాఁడు; కామించినాఁడు. ఎమ్మెయినై నను కొమ్మ నలవరించి కూర్చుండలంచిన సుదేష్ట “అనవమునకని నీదు ని, వాసమునకు దినములో నవశ్యంబును నే నానుదతింబు తెంతు” నని చెప్పి పంపినది. ద్రౌపదియు సుదేష్ట మంది రంబు వెడలి దినకటం గనుంగొని కేలు మొగచినది. పిదప కీచకునిచేఁ బరాభూతయై సింహబలుని జయింప ననిలతనయు బాహుబలంబ చూడఁ దగునని యూహించి రాత్రి సమయంబగుట సమస్తజనంబులు నిద్రింపఁ

దొడంగిన పిదప శయ్యాతలంబు విడిచి మహాననంబున ను పుచ్చె న వృకో
దరుకడకుం జనినది. అంత రాత్రియైనది గనుకనే యీతఁడు ను పుచ్చె
యున్నాఁడు. మందసంభాషణముల ప్రబుద్ధుఁడు కాలేదు కాని పాశీస్పర్శ
నము కలుగుటతోడనే మేల్కొంచి నాఁడు. వీరి మాటలలోఁ గాలముట
కడచిపోయినది. వేకువసమయమైనది. ద్రౌపది తిరిగి నిద్రించు నెడకుఁ
బోయి పర్యంతభాగంబునఁ దనువుపై చి నిదురంబొరయని కనుకోయి
మోడ్చియుండెను. అనగాఁ దెల్లవామటకు మఱి కొంతకాలము కలవనుట.
ఈ సందర్భమున కనుకూలముగానే క్రమక్రమముగా వేకువజా మెట్లు
గడచి, తెల్లవారి సూర్యోదయమైనదో తెలుపుచు, సావకాశముగా తిక్కన
ప్రభాత వర్ణనము చేయుట కవకాశము దొరికినది వెనుకజాము గడచి
ప్రభాతంబగువఱకు కథావేగ మాఁగి పోయినదని సూచించుటకే యీతఁ
డీవర్ణన నింత పొడిగించినాఁడు. కాని యీ తరువాత రాత్రి యెప్పుడగునా
యని "దివమ కాని యింక భువనంబునఁదిటఁ బట్టి రాత్రిలేని యట్లు
గాఁగఁజేసె నొక్క విధి" యనుచుఁ గ్రుంకింపరాని ప్రొద్దరసీయరసి
పొగులుచున్న కీచకుని, తొందరపాటునకుఁ దగినట్లుగాఁ జేయుటకో
యన్నట్లు తిక్కన సూర్యాస్తమయ వర్ణనమును మాత్ర మొక్క పద్య
ముతో సరిపుచ్చెను. పిదపఁ చంద్రోదయవర్ణనము చేయకయే, చుక్కలను,
చక్రవాకములను గూర్చి చెప్పి జావచోరజనంబుల మనంబు లలరం
జంద్రాస్తమయ మయ్యెనని చెప్పుటచేతనే, యివి శుక్ల పక్షపుమధ్య దినము
లని సూచించినాఁడు. ప్రకృతకథ కనుకూలమగునట్లు గాఢతమమును
వర్ణించినాఁడు. అప్పుడా కృకోవరివృకోదరుని కడకుంజని సమయమయ్యె
నని చెప్పినది. ఇట్లు కీచకవధ శుక్లపక్షపు దినములో నర్ధరాత్రమున
జరిగినది. అది యష్టమో నవమో యయియుండును. ఆ మరునటి దినమే
సుదేష్ఠ ద్రౌపది నెందేనిఁ బొమ్మనఁగా నామె "ఇంకఁ బదుమూఁడు
దినంబుల మాత్రకున్ భవన్మందిరవాస మియ్యకొనినం గడతేఱుమదీయ
వాంఛ" అని చెప్పినది. కావున నప్పటికఱ్ఱత వాసపుగడు విశ 18
దినము లున్నదని తెలియుచున్నది. అనఁగా బహుకాష్ఠమితోఁ తెల్లునన్న
మాట. దుర్యోధనుఁడు విరటునిపై దండెత్తుటను గూర్చి చెప్పుచు

“బహుశాస్త్రమి నీతః స
న్నహనముతోఁ బనులఁబట్టు నపమిని
మనగోగ్రహణము”

అని నిశ్చయించినట్లు చెప్పబడినది. భీష్ముఁడజ్ఞాతవాన వత్సర
వ్యాప్తి విష్కండ్లించుచు “బదుఁమూఁసఁహాయనములు దప్పక నిన్నటితోడన
నిండె” నని చెప్పినాఁడు. కావున ద్రౌపది చెప్పిన 3 దినముల గడువు
నకును భీష్ముని విష్కండ్లకును తిక్కన సరిపెచ్చినాఁడు. ఇంతను సంద
ర్భానుకూలముగ గాఁజూచిన నెట్లుచేసినాఁడో చూడుఁడు. బహుశాస్త్రమి
దినమున సుశర్మతో విరటునిసైన్యము యుద్ధము చేయుచుండఁగా జీకటి
పడుటచే యుద్ధమాఁగిపోవునట్లును, మఱికొంత సేనటికి చంద్రోదయంబై
నట్లును వర్ణించినాఁడు. రాత్రిభాగమున చీకటిలో యుద్ధము జరుగదు.
కావున, తన మనుమలగు పాండవులనిఁ జేతకు వేడ్క సేయుటాత్మఁగని,
వారికోర్కె దీర్చుటకుఁగా చంద్రుఁడదయించెనని చెప్పి, యీ చంద్ర
కలోఁ బాండవులు యుద్ధముచేయుటను సూచించినాఁడు. యుద్ధమైన పిదపఁ
డోలికలను గలయం గనంగొనుచు వెడలి చంద్రుకా సుందరంబగు
నొక్కసై కతస్థఁలను నారాత్రిపుద్గి”రని తెలుపుచు నారాత్రి చంద్రుకా
సుందరంబని సూచించినాఁడు. ఇట్లు భీష్ముఁడు విరటుని విడిపించుట యర్థ
రాత్రమున వెన్నెలలో జరిగినది. భీష్ముఁడు కీచకునిఁజంపుట యర్థరాత్ర
మున కటికచీకటిలో జరిగినది. కావున నిది శుక్లవక్షపు మధ్యదినముల
లోను, అదిఃస్వవక్షపు మధ్యదినములలోను జరిగినదనుట నృప్తము.
ద్రౌపది 3 దినముల గడవును దీనితో సమన్వయించుచున్నది. ఈ కాల
సూచన మూలముగా తిక్కనార్యుఁ డీకథ కెట్టి రాక్షసీయకథ నాపాదించి
నాఁడో చూడుఁడు :

తిక్కన మనోవృత్తి వివరణశక్తి, నాటక కళాచాతుర్యము

తిక్కనార్యునికథ, సంవలనంబై పాత్రలునచేతనంబులై మనల
సంతగా నాకర్షించుటకుఁగల కారణములలో ముఖ్యమైనవి రెండు: అతని

మనోవృత్తి వివరణక క్తి, నాటకకళాతుర్యము. వీనికిఁదగినట్లుగా సహజము స్వాభావికమునగు నాతని కవితాశైలియు, జాతీయ ప్రయోగ నైపుణ్యంబులు దోడుపడి యాతని కవితా సృష్టి నప్రతిమానమైన దానినిగాఁ జేసినవి. ఆయాసందర్భముల నాయాపాత్రల కృత్యములకును, వారి బాహ్య కారములకును, అంతరంగిక వృత్తులకును గల సంబంధమును, సంఘర్షణమును, వారి మనసులలో దూరి చూచినట్లుగా వ్యక్తముగ బయలుపఱచుచు, వానివానికి పొందికగల్గించు చుండుటలో తిక్కనశక్తి యత్యద్భుతమైనది. అతని యీమనోవృత్తి వివరణక క్తిని గనిపెట్టనిదే తిక్కనాద్యుని ప్రజ్ఞావిశేషము మన కవగాహనకాదు. అతని కవితారకకంఠకునిదే మూలభీజము, మూలశక్తియని చెప్పవచ్చును. దీనికి నాటకాభినయ సూచనాచాతుర్యము తోడ్పడి యాతని కవితకట్టి సహజర మణీయకము దెచ్చినది. తిక్కన యవతారికా విమర్శన సందర్భముననే దీనికి నిదర్శనములు గొన్ని చూపఁబడినవి. ధర్మజుఁ డజ్ఞాతవాసమెట్లు గడుపునో యని యర్జునుఁడు, సవితర్కంబును, సవిషాదంబును, సగౌరవమునుంగా నువలక్షించుచుఁ బలుకును. ధర్మజుఁడు వీధిత్సవీక్షించి ఘూర్ణమానమాననుండగు నిట్లనును. నకులునిఁజూచి నెమ్మనమ్మున నుమ్మలికమ్ముగదురు నెలుఁగు చందంబు వేఱుగా నిట్లని, ధర్మజుని సందేహము బాపుద్రొవది “యనాదర మందస్మిత వదనానవింద”, విరటుని ప్రార్థన సంగీకరింప నొల్లని భీముఁడు “మొఱకుచందంబున మోమడ్డముగదల్చి భూవిభుఁడు సభాజనులు వినఁ బ్రస్తుట నిరర్థకాలాపముల నిట్లనును.” భీముని న్వభావమున కీవర్ణన మెంతయు క్తమైయున్నది. తిక్కన యీ సందర్భమున చేసిన యభినయ సూచన (*sign of dramatisation*) యాతని నాటకకళాభిజ్ఞతను (*power of dramatic presentation*) ఎంతచక్కఁగా వ్యక్తము చేయుచున్నది. నకులునిఁజూచి విరటుఁడు “చూచితిరే చిత్తంబు నుదాత్తత గానఁగ నయ్యెడున్ వదనమునభంగికా” అని పలుకును. చిత్తమునందలియుదాత్తత వదనమున ప్రతిఫలించుచున్నదట. ద్రొవది నుదేష్షను గొలువవచ్చునపుడు

“వరివారికల్వ రేఖ

వరిణతి దన మేన నచ్చువను భావనకుం

దిరమై తలకొను న్నతః

కరణముకోఁ బురము ద్రుపద కన్యకసౌద్యై”నట.

ఈద్రుపద కన్యకను జూచినతోడనే యాదరాశ్చర్య నిర్భర యగు సుదేష్ట నెట్లు చిత్రించినాఁడో యిదివఱకే చూచియున్నాము. అమె ముఖ వైఖరి ద్రౌపదిని చూచుటతోనే యుక్తయత్నముగ గడల్పొనిన గే పురః ప్రసారము, తనువున న్నభావము దంతమరీచుల సామినిర్వహణము, నాదరాశ్చర్య సహితయగు సుదేష్టస్వరూపమును మనయెదుట బెట్టుటయే కాక, అయాంతరంగిక భావమప్రియత్నముగ బాహ్యవయవముల నెట్లు చలింపఁజేసి, తద్వారా తన్నుతాను బ్రకటించుకొనునో వ్యక్తము చేయుచున్నది. అనుదేష్టసీతి ద్రౌపదిరూపము యొక్కయు, గరువతనము మహత్త్వమునుగూడ వెల్లడించుచున్నది.

పార్థునకు సమయభంగంబువలని భయంబు లేకుండుటను సురనదీ సూనువలన నెఱఁగి మనంబునం బ్రయంబిందిన ద్రోణాచార్యుఁడు యుద్ధ నన్నధ్యుడై వచ్చు నర్జునునిరాక నెంతగంభీరముగా శార్దూలవృత్తముతో విర్ణించినాఁడో చూచుఁడు:

“సింగం వాఁకటికో గుహాంతరమునం జేద్పాటుమై నుండి మా

తంగస్ఫూర్ణిత యాధదర్శన సముద్యత్కోగధమై వచ్చునో

జం గాంతార నివాసభిన్నమతి నన్యత్సేనపై వీఁడె వ

చ్చెం గుంతీసుతమధ్యముండు సమరస్థేమాభిరామాకృతికా.”

మఱియు, తిక్కనార్యుని వర్ణనలో నొకవిధమగు సక్రమత, ఏర్పాటు గానవచ్చుచుండును. ముఖ్యముగా వర్ణనలకుఁగా గ్రహింపఁబడు సీసవద్యములలో విది స్పష్టముగాఁ గాననగును. వర్ణనలన్నియు సామాన్యముగా సీసవద్యములలోనే చేయుచుండును. వెనుకటి శమీవృక్షవర్ణనమందు

వలెనే మొదట నాలుగుపాదములలో స్వరూపమును వర్ణించి, విదవ గీతమున దానిఫలితముగాఁ గోచరించు గుణమును (effect) గంభీరముగా శైలిలో వర్ణించుటకు ద్రౌపది భీమునితో భర్మలాజుషహిమను వర్ణించి చెప్పు సందర్భమున నీక్రింది సీసపద్యమొక నిదర్శన మగుచున్నది:

“ఎవ్వనివాకిట నిభమదవంకంబు

రాజభూషణరజోరాజి నడఁగు

నెవ్వనిచారిత్ర మెల్ల లోకములకు

నొజ్జయై వినయంబు నొటచ్చ గజపు

నెవ్వని కడకంట నివ్వటిల్లెడు చూడ్కి

మానిత సంపద రీనుచుండు

నెవ్వనిగుణలత లేడు వారాసుల

కడవటికొండపైఁ గలయఁ బ్రాఁతు

నతఁడు భూరివ్రతావమహావ్రదీప

దూరవిఘటిత గర్వాంధకారవైరి

వీరకోటిరమణిఘృణీవేష్టి తాంఘ్రు

తలుఁడు కేవలమర్త్యుడే ధర్మసుతుఁడు.

అర్జునుఁడు పేడిరూపమున విరటుఁ గొల్వవచ్చునప్పు డాతని వికృతమయ్యును ప్రకాశించుచున్న వింతరూపమును మొదట నాలుగు సీసపద్యపాదములలో

“కాళ్ళ యొప్పిద మాఁడు కట్టనుజ్జ్వలము చే

యంగ సంకులబాహు లంద మెదలఁ

గంచుక మంగంబుకొంతికి మాటుగా

మెడహేమపట్టిక మెఱయకుండ

వదనంబుకొమరు భావనసేసి వేయిగ

నుదిటిపెం వలకలఁ బొదుగఁబడఁగఁ

బవదంపుజొత్తులఁ జెపులరూ పడఁగంగఁ

దాపట తలకట్టుభంగి గప్ప

అని వర్ణించి, యిట్లనయవక్రమముగా వర్ణింపఁబడినవాని, సంపూర్ణ కార మెట్లుండునో కొన్ని యుపమానముల మూలముగాఁ దరువాతి గీతక యందు స్ఫురింపఁజేసినాఁడు:

“మంచు మఱుఁగువడిన మార్తాండుఁడునుటోలే

విపురు గివిసియున్న నిప్పుఁటోలే

వేషధారియైన విష్ణుండవోలే న

వికరటుకొలుపు చేర నరుఁడు వచ్చె.”

ఈతని సీసపద్య పాదములు సామాన్యముగా తూఁగు కలిగిన (balanced) సమాంతరవాక్యములుగా (sentences of parallel construction) నుండుటయే కాక, క్రింది గీతపద్యమున క్రమముతోఁ దెలుపఁ బడిన విశేష్యములను వర్ణించునట్లే యుండును. నన్నయసీసముల కిట్టి లక్షణము పట్టునట్లుగవడదు. వర్ణనసందర్భముననే గాక తఱచుగా కథాకథ నమునకుఁ గూడ నన్నపాఠ్యుఁడు సీసములను వాడుచుండుటచే, నొక పాదము మఱయొకపాదములోనికిఁ జొచ్చి నడుచుచుండునేగాని సామాన్య ముగా నేపాదమున కాపాదము సమాంతరవాక్య రూపంబై యుండదు. ఇట్లు వర్ణనాంశముల కనువుగ సీసపద్యరచన గావించుట తిక్కనార్యుఁడే ప్రారంభింపఁగా శ్రీనాథాకులు దీనిని గ్రహించి మఱింత సానఁబట్టి, కమ్మచ్చున లాగి యధికతేజోవంతములుగఁ జేసినారు.

ద్రాపది భీమునెదుట నట్టునునిగూర్చి వర్ణించిన సందర్భమున

“తొడరినహరునై న దోర్బలంబునఁ దన్ను

మిగులంగనీఁ దను మేటిమాట

యనురేంద్రు నర్థాసనమునకునై న

ర్హం దెంతయును నను రూఢిమాట

జము నిలు పొచ్చిన జంతువునైనను

గాచు నెమ్మొయి నను రాచమాట
దనుఁ గోరి యూర్విఁ దాన పచ్చిననైన
లోలుండు గాఁ డను మేలిమాట”

ఇట్లు మాట, మాట యని సమాంతర వాక్యములను జెప్పి, యా నాలుగు పాదములలోను బ్రశంసించిన గుణము లివి యని మరల స్పష్టముగా గీతమునఁ బేర్కొనుచున్నాఁడు;

“శౌర్య, వైభవ, ప్రాభవ, శౌచములకు
నొరులకైనఁ గై వారిమై యుల్లసిల్లు
నొక్కనికి నివియెల్లను నిక్క మట్టె
యెందుఁ గలుగునె యర్జును నీడువాఁడు.”

తిక్కనాఁడుని రచనలలో నేవిషయముననైనను సక్రమత, క్రమ విధానము (*regular method*) స్పష్టముగాఁ గనఁబడుచునే యుండును. అతని కళ యంత యాత్మకృష్టమైన నగుటకు ముఖ్యకారణమిదియే. అది సంభాషణ గానము. లేదా వర్ణన గానియు, లేదా ఆయాపాత్రలు చేయు కృత్యములు గానియు, దేనిని గ్రహించినను ఒక క్రమము, ఒక ఉద్దేశ పూర్వకమగు విధానము (*a purpose and a method*) లేనిదే యాతఁడు రచింపఁడా యశనట్లు తోచును.

కీచకుఁడు ద్రౌపది సౌందర్యమును వర్ణించుటలో

“నెత్తమ్మిరేకుల మెత్తఁదనముఁ దెచ్చి
యచ్చనఁ బెట్టినట్లంద మొంది”

యని యా యా యవయవములను పేర్కొనకయే వాని సౌందర్యమును నాలుగు పాదములలో వర్ణించి, చివరగీతములో క్రమముగా

యంఘ్రితలములు గుచ్చములు నాననంబు
కచభరంబును నిట్లున్న రుచిరమూర్తి”

యని వానిని జేర్చొక్కని యవి యామె మూర్తియొక్క రుచిరత్వము నెట్లు పోషించినవో తెలిపియున్నాడు. సీనవద్యములలో జేయఁబడిన వస్త్రసలలో నిట్లు రచించఁబయం దీతినికి ప్రీతి మెందు. కీచకబధను సాధించిన కీచుని ప్రళంసించుచు ద్రౌపది చెప్పిన సీనవద్యములో మొదటి నాలుగు పాదములలో,

“కాలువులోపల నున్న కోపమ పైత్తినఁ
దలఁకక నిలిచిన దైర్యమహిమ
నేఁ దిందుఁ జనుదెంచి నిర్విభారతఁ బ్రజ
కన్నులు గప్పిన గౌంపంబు
మనవారిలోన నొక్కనినైనఁ విల్వ కు
త్సాహంబు సేసిన సాహసంబు
లోక దుర్జయుఁ డగు నీకీచకునిని వ్రే
ల్చిది రూపుమాపిన కడిమి సొంపు”

అను నీ నాలుగు గుణములను వర్ణించి, పిదప గీతములో, నీనిని, ‘చూడఁ, దలపోయ, మెప్పు, సంస్తుతియొనెప్పు, నా తరమా’ యని క్రమముగాఁ గ్రియాసదములను బొందుపఱచినాడు.

అట్లునఁగు శమిచ్ఛముపై నున్న బాణముల నుత్తరున తెఱింగించు సంవర్పమునఁగూడ, మొదట వారివారి బాణముల లక్షణములను వర్ణించి చెప్పి, యవి

“వరునఁ
బాండవాగ్రణాండఁ బవనపుత్రుఁడు, నకు
జండు దదనునంభవుండఁ బట్టు
నవి కుమార యగ్రవాణిన కోశ మ
హాశరంబు పొద్దు నదియ చూచె”

యని ‘వరున’గాఁ జెలిపినాడు.

అరునుని శంఖారవంబు విని ద్రోణాచార్యుడు దుర్యోధనుని
కా వచ్చునది యర్జునుడే యని తెలియఁజెప్పుటలో నాతఁడు వర్ణించిన
క్రమముఁ చూపఁడు:

“శ్రవణపుటంబులు వ్రయ్యంగఁ దాకి నం
క్షోభంబు గావించె గుణముమోత
బ్రహ్మాండభాండంబు పగిలించి భూత ని
శ్చైతన్య మొనరించె శంఖారవము
గగనభాగంబెల్లఁ గప్పి త్రాలుచు బిగ
డదరించె నుగ్రంపుఁ బడగవఱపు
మిఱుమిట్లు గొని చూడ్కు వఱివోవఁ బెరిఁగి ప
రిభ్రాంతి సేసెఁ గిరీటకాంతి”

అని నాలుగు పాదములలో హేతువులను ముందు వర్ణించి తెలిపి
వాని వలన నను మేయంబు లగు వస్తువులను గ్రమముగా గీతమునఁ
దెలిపినాడు;

“తెల్ల మిది గాండివంబును దేవదత్త
మును గపిధ్వజమును వానవుని వరమునఁ
గన్న మకుటంబు నగు వేఱ కొన్నియైన
నుజ్వలాద్భుతభంగులై యున్నె యిట్లు.”

ద్రోణు డావచ్చునది యర్జునుడే యని చెప్పఁగా దుర్యోధనుఁ
డద్దానిని నమ్మక

“యర్జునుండ మేని యడచి కరిగి
భ్రాతృయుతముగాఁగఁ బండెందువత్సర
ములును నంద నిలువవలయు మగుడ”

అని చెప్పియున్నాడు గావున దానికిఁ ప్రత్యుత్తరముగా

“నీ వచ్చుచునున్నవాడు బలవద్రుభీషణ రోషుడైన వి
ప్వచ్చుఁ”

దని నిశ్చయించుటకుఁ దగిన హేతువులను జూపినాఁడు. ఆ యర్జు
నుని గాంధీవము, దేవదత్తము, కపిధ్వజము, మకుటమునైనఁగాని
యిట్లుండవన్నాఁడు. ఈవర్ణనలో మఱియొక విశేషము గమనింపవలసి
యున్నది. అర్జునుఁడు దూరమున శమీపక్షమువద్దనుండిగదా వచ్చు
చున్నాఁడు. కావున దూరముననున్నవాఁడు మొదటఁ గానరాడు. మొదట
దూరము నుండియైనను వినవచ్చినది గుణముఁ మోత; తరువాత శంఖ
రవము; పిదప నాతడు మఱికొంత సమీపింపఁగా ముందు రథముపై ని
పడగవలపు గానవచ్చును; ఇంకను సమీపించినఁగాని రథమునందున్న
యాతని కిరిట కాంతి కనఁబడదు. కావున నీవర్ణనమున నెట్టి స్వాభావిక
మగు క్రమత (order) ను పాటించినాఁడో చూడఁడు. దీనికిఁ దగినట్లు
గనే యింతకుఁ బూర్వ మర్జునుఁడు గాంధీవమును గ్రహించిన తోడనే
“యెక్కుపెట్టి ముష్టి నలవరించి గుణధ్వని సేసిన”.

“పక్షి పృగజాతు తెల్లను బ్రమసి యిట్లు
నట్టుఁ గలఁగొనఁ జీదరె పృథ్వీ యదరె
గురుబలంబును దెదరె సంబరము దిశలు
తోరటిల్లంగఁ తెలఁగె దదారవంబు”

అని యా గుణధ్వనివలనఁ గలిగిన ఫలమును వర్ణించి, పిదప

“పిడుగులపిండు విటులియు పెల్లునఁ బాడ్డుడు శంఖ మొత్తినకా”

“గలఁగెకా దోయధిన వృక్షంబు గిరివర్గం దెల్ల నూటాడె....”

ననియు, హయములు నిశ్చేష్టితంబులై జానకట్టుగఁబడ మత్స్య
క్షితిశ నందనుఁడు నొగలపై ప్రసందినట్లు మొగ్గతిల జాఁగి బలితంపు
మూర్ఖఁ తెందెననియు వర్ణించినాఁడు. ఇచ్చట ప్రోలునిదేఁగూడ క్రమ
విషయముననేకాక ఫలితమునుగూర్చియు దానికిఁ దగినట్లే వర్ణించినాఁడు.

పూర్వోత్తర సందర్భముల కట్టి పొందిన యెచ్చటఁజూచినను గనఁబడుచునే యుండును.

తిక్కనాచ్యుని శృంగార వర్ణనలలోగూడ నిట్టి పొందిన యత్యద్భుతముగాఁ గనఁబఱచిన సందర్భములు కలవు. తిక్కన శృంగారవర్ణనలలో మఱియొక విశేషమును గూర్చి యిదివఱకే సూచించియున్నాను. ఉత్తర, ద్రౌపది మొదలగువారిని గూర్చిన శృంగారవర్ణనల నిండుక దింకింపుఁడు. ఆయాపాత్రల నెదుటనిలువఁబెట్టి వారిసౌందర్యమును నెప్పుడు తిక్కన స్వయముగా వర్ణింపఁడు. ఏదో కథాసందర్భమునకుఁ దగిన మిషను గల్పించుకొనియే వర్ణించుచుండును. లేదా, ముఱియొక పాత్రచే వర్ణింపఁజేయుచుండును. తిక్కన గాదు సరేగదా, కీచకుఁడు గూడ ద్రౌపది నెదుట నిలువఁబెట్టి వర్ణించి యెఱుగఁడు. “నుదతీ నీమై చక్కఁ జూచుట కోడెదఁ గనుఁబాటు వొరయునో యని తలంచి” యన్నాఁడు. అతఁ డొకవేళ వర్ణితమని తలంచినను, “మదిఁ బొనర్చిన మాట యా మగువ పెంపున గుదిపి నాలుకతుదికి రా”దఁట. కీచకుని చేతను నిట్లు భావగర్భితముగాఁ బలికించి యామె సౌందర్య మహత్వమును ధ్వనింపఁ జేయున్నాఁడే కాని వర్ణనలోని కంతగా దిగలేదు. ఒకవేళ చేసినప్పుడో, “ఆమె నేయున్న బాము దలఁవవ, యీయొడ లీచీర యిట్టి యేవపు చందంబు” అని పలికినవానికి బదులు చెప్పుటకుఁగా నామె యంఘ్రితలములను, కుచములను, ఆననంబును, కచభరంబును వర్ణించి యామె రుచిరమూర్తిని గొనియాడెను. మఱియొకమారు “నై రంధ్రది నీరసాకార” యని పలికిన తనయస్సకు సమాధానము చెప్పుటకుఁగా నామె సౌందర్యమును వర్ణించినాఁడు;

“నా కొలువువార కా ర

న్నాకేకుం గొలుచునంగనలలోనైనా

లేకునికి నాకుఁ దెల్లం

బాకొమ్మకు నీడు వోల్చినయ్యెడు సుదతుల్.”

అని యీతఁడు చెప్పిన వ్రతశుక్తరము, తనవార నాతఁడు వర్ణించి
కొనియాడిన యామెరేఖ, గంజవంశము, కలికితనము, చెన్ను మొదలగు
వానినిబట్టి చూడఁగా నీతఁడు వాస్తవార్థమునే చెప్పుచున్నాఁడుగాని మిడినో
న్మాదముచే నున్న తప్పులారావములు చేయుచుండుట లేదని తోచకపోదు.
ఇతఁ డిక్కన సామాన్యముగా నాయాపాత్రల నడకలను వర్ణించు మిషచే
వారి సౌందర్యమును స్ఫురింపఁజేయుచుండును. ఏదో నందర్బానుకూల
మైన క్రియలను నడకలను వర్ణించుటయందే యీతని కుత్సాహముగాని,
తన వర్ణనకొఱకుగా నాపాత్రల నచ్చట నిలువబెట్టఁడు.

అర్జునుడు పేడిరూప మొల్లున్నదో ఎవకుఁ జెప్పవలసియున్నపుడు,
ఆతడు పేడిరూపమున విరటునిఁ గొల్వవచ్చును అనఁగా నాతని రాకను

కాళ్ళ యొప్పిదమాడు కట్టనుక్వలముచే

యంగనంతుల బాహుదండ మెడల

* * * * *

విరటు కొలుపుచేర నరుఁడు వచ్చె”

నని వర్ణించుచు నాతని పేడిరూప మచ్చొత్తినట్లు మన కగవటచి
నాఁడె కాని, యీరాకకుఁ బూర్వమున నాతని స్వరూపమును వర్ణింప
దొరకొనలేదు. కావున నిక్కడ నాతని రాకకే ప్రాధాన్యము గదా.

ద్రౌపదీ సౌందర్యమునుగూర్చి యీతఁడు చేసిన వర్ణనలు చాలవఱ
కామెనడకలకు సంబంధించినవే. “వరిచారికత్వ రేఖ, పరిణతి దనమైన
నచ్చువడ భావనకుం, దిరమైతలకొను నంతః, కరణముతోఁ బురము
ద్రుపదకన్యక చొచ్చు” అనే

“పటమొయిల్ గప్పిన బాడఱి నునుగాంతిఁ

గదలిన యమృతాంకు కళయుఁబోలె

యను పద్యమున వర్ణించినాఁడు.

పిదప నావనితారత్నంబు వినయవై భవము సతీతనువొందిన చందంబునఁ గేకయసుతాను చారికల బడిన్ జని సౌధభాగంబెక్కి యా సుదేష్ట యొద్దకు జనుటనే వర్ణించినాఁడు చూడుఁడు. ఇచ్చటఁ జనుట పోతను గూర్చి వర్ణించుచునే యామె సౌందర్యము నెట్లు స్ఫురింపఁజేసినాఁడో పరికింపుఁడు.

“పదతలంబుల తెంపుపరగినతలము కుం
కుమలిప్తమైన చందము వహింప
నంగంబు నునుఁగాంతి యడరిన గోడలు
జేదులు మణిమయవిధము నొంద
గనుఁగవ మెఱుఁగులు గదిరిన ముందర
పుష్పోపహారంబు పొలుపుదాల్చు
జేనలికప్పు పర్వినమీఁదు నీలదు
కూలంబు మేల్కట్టు కొమరువడయఁ
దానుజొచ్చిన కతన మత్స్యక్షితీశు
నింట నిమ్మెయి క్రొత్తయొప్పెనక మెనఁగ
నమ్మహాదేవి యున్నెడ కల్ల నల్లఁ
బాండు రాజతనూభవపత్ని యరిగె”

ఇచ్చట నాతఁడు వర్ణించినది పదతలంబుల తెంపు, అంగంబు నునుగాంతి, కనుఁగవ మెఱుఁగులు, జేనలికప్పు. ఇదియైనను నామె సౌందర్య వర్ణనము కాదు. ఆమె చొచ్చినకతన మత్స్యక్షితీశు నింట క్రొత్తయొప్పెట్లు కలిగినదో చెప్పుటయే. ఇందలి వ్యంగ్యవై భవము ప్రత్యేకముగా గమనింపఁదగినది.

ఉత్తరసుగూర్చిన వర్ణనల వివాహసందర్భమునఁ గాక మఱి రెండుమారులు వచ్చినవి. ఈరెండు నామె రాకపోకలను గూర్చినవే. మొదట బృహన్నలయొద్ద విద్య నేర్పించుటకై తండ్రి రావింపఁగా

“అల్లడనంబున ననువుమై కొనఁజూచు
 నడిపుకొంతకి వింత తొడపుగాఁగ
 వెడవెడనూఁగారు వింతయై యేర్పడఁ
 వారనిపలుఁలో నాచు నిగుడ
 నిట్టలుద్రోయుచు నెలపులకల మేర
 తెల్లను తిగియెక్కి యేర్పడంగఁ
 దెలుపును గప్పును వెలయంగ మెఱుఁగెక్కి
 తారకంబులఁ గల్కితనము దొడర
 జరణములును నమముఁ జెన్నులుఁ గన్నులు
 జవ్వనంబు చెన్ను నివ్వటిల్లు
 చునికిఁ దెలుపుచుండ నుత్తర ననుదెంచె
 నలరువిలుతువువృట్టుమువోలె”

ఇట్లామే రాకను వర్ణించుచు నామె జవ్వనంబు చెన్ను నివ్వటిల్లు
 చునికి యెట్లో నూచించినాఁడు. నుతీయైకమా రుత్తరుని సారథ్యము
 నకుగాఁ బృహన్సల నియ్యకొలుపుటకుఁ దా నాతనియెదోడ్కొని వచ్చెద
 నని పోయి

“అడుగుల నునుకొంతి నయ్యెడ వడ్మరా
 గంబుల నెలకట్టుకరణి నొప్ప
 బాలిండ్లు తనువెడ వ్రాలింపఁ జెన్నొందు
 ననదు గొఁదీగ యల్లాడుచుండఁ
 దటివేచి వెనువెంటఁ దగులు కామాంధకా
 రములీలఁ గ్రొవ్వెడ గొమరు మిగులఁ
 గర్జభూషణమౌత్తిక ప్రభాదోలన
 మీక్షణదీప్తుల నినుమడింప

నందియల మొరపంబున కడుగుదెంచి

ప్రేదికాయలచ రయమునఁ బోవు నవ్వి

ధంబు దగ నభ్యసించు చందమున దోస

చనఁగ నుత్తర నర్తనశాల కరిగె."

ఇచ్చట సీమ రాకపోకలగు గూర్చి వర్ణించుటయే యా కథా సం
దర్భమునుబట్టి యాతనికిఁ బ్రధానమైనను, ఈమూలముగా తిక్కన యామె
సౌందర్యమును, వయోవిలాసములను వర్ణించి యవి యామెనడకయొక్క
సౌంపున కెట్లు తోడ్పడినవో చూపినాడు. ఇక్కడ నడక సౌంపునకున్న
ప్రాధాన్యము సౌందర్యమునకు లేదు. కాని యప్రాధానమైనను, ఈమె
సౌందర్యమును, వయోవిలాసములు కాలగతినిబట్టి యెట్టి మార్పులను
బొందుచున్నవో, యనువిషయము నెంతజాగరూకతతో సీసపద్యములలో
సూచించినాఁడో పరికింపఁడు. మొదటివర్ణన కాలమునకు, రెండవ వర్ణన
కాలమునకు సుమారుక సంవత్సరము వ్యవధానము కలదు. ఈ రెండు
పద్యములలోనుగూడ నుత్తరచరిణములు, నడుము, చన్నులు, కన్నులునే
వర్ణింపఁబడినవి. మొదటిపద్యమున నవి 'జవ్వనంబు చెన్ను నివ్వటిలుచు
వికి' దెలుపుచున్నవని తెలిపినాడు. కాని సంవత్సరమైన పిదప నామె
స్థితి యెట్లుండుచో, దానికిఁ దగినట్లుగ కాలానుగుణంబుగనే యెట్లువర్ణించి
నాఁడో చూడఁడు. మొదట అల్లదనంబుతోడి నడపు కాంతికి వింత
తొడపుగాగ, నిప్పు డడుగులయందు పద్మరాగకాంతిలో, దులయగు నును
గాంతి ప్రబలినది. అప్పుడు వెడవెడనూగావి వింతయై యేర్పడుచున్నది.
ఇప్పుడో పాలిండ్లబరముచే ననదు కౌఁడిగ యల్లాడుచున్నది. అప్పుడు
తెలితెలిఁబోవుచు మెరుఁగెక్కి కలికితనము దొడరిన కన్నఁగవల యీ
క్షణము లిపుడు దీ ప్తినొందినవి. నడక హంసయానమును బోలినది. ఇట్లు
సంవత్సరము గడచినపిదప యౌవన ప్రాదుర్భావముగలదై యున్న
యుత్తర సౌందర్యమును సమయానుకూలముగా వర్ణించినాడు. అయితే
ఇవియన్నియు నామె నడక వర్ణనలో నైక్యమందినవి గాని ప్రత్యే
కముగా పనిచేసికొని వర్ణింపఁబడినవి కావు. ఇట్లే తిక్కనాయుని వర్ణన

లన్నియు దేశవానిపాత్రమునకుఁ దగినవై, సందర్భానుకూలములై, సహజవై ఖరిసి చేయఁబడినవై యుండును. గాని యప్రసక్తములు, పాండిత్యప్రవర్ధకములు, సాంకేతిక భావగర్భితములునై యుండవు. సచలనంబులగు వస్తువులనే (moving objects) వర్ణించుటలో తిక్కనాచ్యునకుఁ గల యుత్సాహమును సూచించుటకు మఱియొక నిదర్శనము కలదు. ఉత్తరము బృహన్నల సారథిగా గోరక్షణార్థమై బయలుదేరి వచ్చి వరేతనిఁ యప్రాంతదేశంబు చేరఁజని గోగణము ముంగలిగ నేల గోడివడగ, వచ్చు కొరవలాజి పై న్యంబుం గనియొనట. ౪. నడచురీతి నొక చక్కని నీసపద్యములో వర్ణించినాఁడు. ఇచ్చట మూలములో నున్న యొక్క సూచనను మాత్రమే గ్రహించి విశేషముగా పెంచి రచించినాఁడు.

ఇఁక ఆకారగోళనము నెట్లీతఁడు వర్ణించునో చూడుఁడు. నుదేష్ట “సంభ్రమము పెచ్చుకొని తానెఱుంగని తెఱఁగుదాల్చి శాత్యమున నుమ్మరించి పాంచాలికోడ నెలుఁగు వేటొకభంగిగా నట్టులనును.” భీముఁడు “గమనము వీఁక వేటొక వికారము జట్టక సంగరోత్సవోద్యమ రథ సాతిరేకము బయల్పడు టించుకలేక, రోషసంభ్రమ మొక యంతయైనఁ బరభావ నిరూప్యముగాక” నాట్యకాలకుఁ టోయెను. భీముని “సహజ స్వభావమునకు నీసమయానుకూల ప్రవర్తనకుఁ గల సంఘర్షణము విచ్చుటను వ్యక్తము చేసినాఁడు. మఱియు కీచకపదానంతరము ద్రౌపది యేమియు నెఱుఁగని కానివలె వికృతిలేక యప్పటియట్ల నుదేష్ట యొద్దకుఁటోవు సందర్భమున నామె హృదయగతంబగు నమ్మదపూరము నకు గరువతనమును బలితంషఁ గట్టపెట్టి, యెట్లాకారగోళనము చేసి ప్రవర్తించినవో యత్యంతరక్షణియంబుగఁ జూపఁబడియున్నది. ద్రౌపది “పులిఁగనుగొన్న లేఁడుజనుటోలెను నీతి గలంగువారి, వన్నెలఁతక యంతరంగమున నిండిన హాస్యవసంబు మోముపై వెలివిరియంగనీక” చనెనట. ద్రౌపది కీచకుల సమావేశ మట్టముననే తిక్కన మనోవృత్తి

వివరణ వాతుర్యము విశేషముగాఁ గనఁబడుచున్నది. కీచకుఁ డామెను దగిలి చూచుట. చూచినప్పుడాతని మనోవికారముల ఛాయలు_ దృతిను లలనాడిన తల్లడించుట_ పైకొను తల పోరగించుట_ మదికోర్కెలు పేర్చిన నప్పళించుట_ తెగినగ్గలించుట_ బుద్ధిమాలినవెన గళవళించుట_ మొదలైన భావచ్ఛాయలయందలి సూక్ష్మభేదములు ఎంతయు చక్కఁగా వర్ణింపబడినవి. ఆ భావచ్ఛాయలను సూఁచించుటకైట్టి సముచిత పదపరికరము ననుకూర్చినాఁడో గమనింపుము. తన్నుఁజూచి రోసినదెంతయు గల తరుణిభావము కరుంగలేక మనఃకాలుష్య భయాదికారణములచే నామెయెడఁ గలిగిన స్నేహఃపాది సాత్వికభావములు, అతఁడు పలుకరింపగా, నిర్వికారయైయున్న ద్రౌపదినిజూచ నాతనికిఁ గలిగిన మనోవికారములు, సుదేష్ట పంపున ద్రౌపది కీచకునింటికిఁ బోవునప్పుడామె పరితపించిన రీతి_ ఇట్టి సందర్భములం దాంతరంగిభావములు భాష్యాకారములందెట్లు వ్యక్తమగునో_ అకారగోపనము_ భావసంఘర్షణ_ ఒకరి భావములు మఱియొక భావములపైఁ బ్రసరించి వారి వారి మనోముఖరముల నెట్లు ప్రతిఫలించి, వారి ముఖవై ఖరి నెట్లు మారుచుండునో, అను నీవిషయముల నీతఁడత్యద్భుతముగా వర్ణించి యున్నాఁడు.

మఱియు నాయాసందర్భములందలి పాత్రల మనోవృత్తులకుఁ దగిన యింగితాకారములనేగాక, తదనుకూలముగ వాడచేయు వర్ణనయమును గూడ సూచించుచుండుటచే నీకథనమున కొకవిధమగు నాట్య కళాకోఠ గలుగనట్లు చేసినాఁడు. విరటునికొల్పున బీముఁడెట్లు మెలఁగువాఁడో యని ప్రశ్నింపఁదలఁచిన ధర్మజుఁడు “అనిల తనయు నిరీక్షించి తత్కాలజని తంబయిన భేదంబునం దొరగ నమకట్టుభాష్ప జలంబులు మగుడనింకించుచు, నిట్టార్పులడంచి దైర్యంబవలంబించియిట్లునును” అయుధనిక్షేపంబు కర్ణంబుగాఁబలికి ‘యోగ్యస్థల నిరూపణంబునకు నలుదిక్కులుం బరికించును.’ తన్ను ఉన్న రూపేటిఁగింపుమన్న విరటునకు ధర్మజుఁడు “నత్యమునకుపు క్రమమును గూర్చి చెప్పునపుడు” మందహాసము చేయుచుఁ బలుకును. బీముఁడు విరటుని నభను ‘నమదవారణ పతిగమన

మున' చేర నరుగును. ఉత్తర విరటుని కొలువుసొచ్చి "నెచ్చెలిపిండు
నంతంత నిలువఁబనిచి యల్లనల్లగదిసి ప్రౌఢఁనిత తైవడి" తండ్రికి
ప్రొక్కును. తండ్రి, బుట్టగింపరీతియంతయు మనకన్నులకుఁ గట్టునట్లు
"తిగిచితవుంగలించి" 'అం' అను పద్యమున వర్ణించినాడు. నకులుఁడు
విరటునికొల్వ ప్రవేశించినరీతిఁ దైవయోగంబున భూవిధుండు దురగం
బులఁ దేరగఁబంచి చూడఁగా, నాయాస్థానంబు సేరవచ్చి మోటకంబుల
నుపలక్షించుచున్న, నన్నరేండ్లుండు కనుంగొని పరిజనంబుల కతనిం
జూపి 'ఈతదెవ్వదొక్క' యె ప్రశ్నించును. సుదేష్ట తనను దన
పాలికిఁ బిలువనంపఁగా ద్రౌవది

"తన తలచీర యరసి య
వ్యనితారత్నంబు వినయనై ధవము సతి
తనువొందిన చందంబున
జనియెం గేకయనుతాను దారికలబడిక."

విరటుఁడు భీమునికి మల్ల ముఖ్యంజూపి యతనితోడి యుద్ధంబు
సకు నన్నద్దండపు గమ్మనిన నతంబును తర తనయు కన్నునన్నఁగయి
కొని యమ్మత్పవిధునకు వినయంబుతో నిట్లును. యుద్ధాలు కన్నులకుఁ
గట్టునటే వర్ణించఁబడెను. సుదేష్టచే ననుచితవ్యాపారమున నియోంపఁ
బడిన ద్రౌవది నిర్వేదావస్థను వర్ణించుచు నామె కావమ రజమునకుఁ దగిన
కాహ్యవ్యాపారముల నెట్లు కనఁబరచినాఁడో గమనింపుడు.

"అలమటఁబొందు మాయ విధియాయని దైవముదూఱుని త్తటిం
గలకొకొనాకుదిక్కను మొగంబున న్నకులు వెల్లె గొల్లు దొ
ట్రటిఁబడు జల్లనంజెదరు దెందముఁ గూడఁగ దెచ్చినన్నఁ గే
వలమును ముట్టునెవ్వరికివచ్చు ననుఁ గలఁగుం వెనుంబడున్ "

విరటుని సభలోనుండి కీడగని కీడుకనినఁ జూచిన భీముఁడు
అచ్చేరువనున్న యన్నతప్పక్షము నిరీక్షించి చూడనంబువల్ల ట్లి రక్క

తనయుం గనుంగొనిన నతండు దనయనాకారంబున పారించెనట. కీచర
వధానంతరము తనయొద్దకువచ్చిన ద్రౌపదిని మద్యే సంతాపించి యన్
రుణిం దనపరిసరంబున నునిచికొని తదీయపదనం బులొకించి ఇట్లు
పలికినది.

“నీవు చక్కని దానవు నెలఁతదే ర్య
రహితచిత్తులు మగవారు రాజు దీని
దలఁచిభయమంది నిన్ను నీ పలచునెడకు
నరుగునట్లుగఁ బ్రార్థించి యనుపుమనియె.

ఈవలికిన పలుకులెంత యనునయపూర్వకములుగా నున్నవో
పిదప యనుజ వియోగతాపం బుత్కటం బగుటతోచనే యామె పలికిన
పలుకులెంత దార్ఢ్యముతో గూడియున్నవో, పెనుకటి గీతమునందుపలెఁ
గాక, యీకందమునందలి పదముల జిగివి, నడక, నుద్యేగ సహజశీల
మును వెల్లడించుచు నెంత సందర్భానుకూలములై యుండునో గమ
నింపుడు.

“బిరుదుగల మగలుగలరని
తరమిడిచంపింపఁ జూచెదవు జనములు నీ
పొరువునఁ జోవెఱుతురు మా
పురమును రాష్ట్రంబు వెడలి పొమ్మెందై నన్.”
సుకర్మ సైన్యముచే దెబ్బలుతిన్న గోపాలకులు,
“అసదుగఁదాకి మేనఁదఱుచై పొరినెత్తుచు గ్రమ్ముపోటులన్
వనమఱి తూలుచుండియును వారఁబీఁబడంబులన్ గడున్
వెనఁగదియన్ బురంబునకు వేగమెకొందఱుపాతీ”

మత్స్యనాథునితో నీరెలుంగు దలంకఁబల్కిరట. విరాటుంకదిరిపడి
“ఏమీ నిక్కమె మున్నెఱుంగఁడె త్రిగర్తేకుంచు” అనుచు వీరాలాప
ములు పల్కెను. పిదప విరాటుడు బంబులం గూర్చుకొను తలంపునం

బహిరంగణంబునం గొంగొక పేరినిచె"నట. ఇది మూలమున లేకున్నను ధర్మజుఁ డాతనియొద్దకుఁబోయి తామును వెంటదొంగిలించుటను గూర్చి చెప్పుటకుఁ దగిన యవకాశమును గల్పించి కథకు స్వాభావికత్వము నాపాదించుటకై తిక్కన తెచ్చి పెట్టినాఁడు. నకులు నిప్రవేశమున కనువాలమగునట్లు విరటుఁడశ్వములను విచారించు సందర్భమును తిక్కన కల్పించుట యిదివఱకు చూచియున్నాము. ధర్మతనయుండు నట్టిసమయంబున పవనతనయమాద్రీతనయులంతంతం బొడసూపిన నిలుపుండని నిపు ణముగా నియోగించి తానును మత్స్య షహీవల్లభు నల్లనచేరి పలుకును. పురుహూతపుత్రుండు కుండాలరయ లీలాసమరేఖంబగు గమనంబునం బదశతమాత్ర ప్రదేశపలాయితుండైన కూమింజయు నెయిదిపట్టుకొను. కడుపులను విడిపించిన పిమ్మట నుత్తరునకు గౌరవవీరులను వేటు వేటు నిరూపించి చెప్పు సందర్భమున నద్దనుని యాకారము నెంతచక్కఁగా సందర్శనముకూలముగా గనులకుఁగట్టునట్లు వర్ణించినాఁడో చూచియే యున్నాము. భీష్ముఁడొల్లఁబోయి పోయిచు రథకూలరమూఁతగ నిల్చి యుండ సూతుండాతని రథమావలకు గొంపోవుటయు, క్రీడి "బట్టెత్తి చూచి గాండీవంబు దొడసి, గుణంబు సారించి, కవదొనలు విగియించి ఆదార్యసూర్యతనయాదుల దెనకేచి యరిగెను.

విరటుఁడు "శరములు, శరాననము పయ్యరదము పై దిగ్గవిడిచి ధరణీకి లంఘించె" నట. వానిని దిగ్గవిడిచి ధరణీకి లంఘించెననుటలో నాతని భయావేశము, దానివలని తెగింపు, ఏదెట్లుపోయినను సరే ప్రాణమును దక్కించుకొందమను భావము, ఇవి యన్నియు కన్నులకుఁ గట్టి నట్లగుచున్నవి. తనకు బుద్ధులు చెప్పఁబొడంగిన యవ్వమాటలను విన నొల్లక, నెట్లయిన నామెను తనకోర్కెఁ దీర్చునట్లు దంబడఁ జేయుటకుఁ గీచకుఁడు

"అనుచు దైన్యంబు నొందెడు నాననంబు

కోడ దిగ్గనలేచి యక్త యటా

చరణసీతంబుకడఁ జక్కఁబాఁచి మెక్కు"ను.

పాత్రపోషణ రీతులు

తిక్కనార్యుని శీలపోషణరీతు లత్యద్భుతములు. ఎవరెవరు మాటలాడినను, వారివారి మాటలు, సంభాషణలు వారి స్వభావములకు ప్రవర్తనకు, దగియుండుటేగాక, యితరులు వీరి స్వభావమును గూర్చి పలికిన పలుకులద్దానిని చక్కగవ్యక్త పఱచునవై సందర్భానుసారములై యుండును. తమపై వచ్చుచున్న యర్థముంజూచి ద్రోణాశ్విపక్షర్థాశ్వాత్మామలవాగ్వాదమును విని తుదకు భీషుడు కౌరవేశ్వరు నుద్దేశించి ధర్మార్థసంగతంబును హితంబుగాఁ బలికిన పలుకు లెంతయు యుక్తములై, స్వభావోద్ఘోతకములై యున్నవి. వీరాడిన మాటలు తత్స్వభావానుగతంబులే. “ద్రోణాచార్యుఁడు నీతివధంబునం బలికె. ఆచార్యతనయు వచనంబు లుచితంబులు, కృపానార్యుం డాడిన చందంబు తెలుంగువడి యున్నది. మన్ననగల మానిసియగుట నంగరాజునకు సంగరపాటవంబు లగు మాటలు దగుంగాక.” ఇతఁ దేశకాలానుగుణ్యముగా నాయా పాత్రల స్వభావమునందును బ్రవర్తనయందును గలుగుచుండు మాపులను, క్రొత్త ఛాయలను నీతఁ డతి చమత్కారముగా వ్యక్తపఱచుచుండెను. ఉత్తరుని స్వభావమున నీచాయలను గమనింపుడు. మొదట ప్రగల్భముల గొట్టిన యుత్తరుఁడు_కౌరవరాజు నై న్యంబుఁజూచి భయకంపితుడైన యుత్తరుఁడు_ బృహన్నల నర్జునుగా నెఱింగి యుత్సాహపంతుడైన యుత్తరుఁడు_ తండ్రికి ప్రవర్తనపద్ధతిని గరుపు నుత్తరుఁడు_ కాలమును బట్టి యెట్లు మారుచు వచ్చెనో తెలుపును. సుదేష్టా విరటుల స్వభావమును మూలమునకంటెఁ గొంచెము మార్చినఁడు తిక్కన. తన పతియగు విరటుఁడు ద్రౌపదీరూప మోహితుడై యామెను కోరిగా. తానామెకు రక్షకులగు గంధర్వపతులను గూర్చి చెప్పి వారించ తనని తమ్మునితోఁ జెప్పుకొనియు, తుదకు తమ్ముని వారించలేక యాతని కోర్కెఁదీర్చ నంసిదురాలై “శుభాచార” యగు ద్రౌపది నాతని యొద్దకుఁ బంప నమకట్టిన సుదేష్ట శీలము నింకను దించినేసి, కాంఠవరకు విరటుని శీలమును గాపాడ యత్నించినఁడు. మొదట నీమె యొద్ద కొలువడిగినపుడు మాత్ర

మీమె “విను నీ రూపముచూచి మానవని యుద్విజ్ఞాను” అని పలికినట్లు తిక్కన చెప్పినేగాని నిజముగా విరలుఁ దామెను కోరఁగా తాను గంధర్వులవలని భయమును దెల్పి వారించినని యామె తమ్మునతో చెప్పినట్లు మూలమునున్న విషయము నిచ్చట జారవిడిచినాఁడు. ఇచ్చట సుదేష్ట కీచకునికి “దగిన తెయింగన” అనఁగా నానని యితర స్త్రీల యనురాగంపు తెయ్యలను, నైరంధ్రి నీరసాకారమును వర్ణించియు. ధర్మమార్గమును మును దెల్పి జారపొందును వర్ణించి యందు సుఖము లేకుండుటను దెలిపియు, తుదకు గంధర్వులవలని భయమును సూచించియు వారించినదేగాని, గంధర్వుల భయమువలని తనభర్త యామెను వదలుకొనినాఁడని మాత్రము చెప్పలేదు. మూలమున వ్యక్తిత్వము (Individuality) లేకయున్న సుదేష్ట శీలమును మిగుల చమత్కారముగా పోషించి యామె త్రాతప్రేమను వ్యక్తము చేయుచు, నతిగడుసువానిగను పరమశాత్రు యుక్తగనుజేసి, యామె శీలమున కొక విధమగు నై చ్యము నాపాదించినాఁడు (lowered her character). అజ్ఞాతవాస నియమమునంజేసి ద్రౌపదిశీలముల వృత్తమునందు గలిగిన విభేదమును, వారి మనములందు గలుగు భావసంఘర్షణమును జక్కగాఁజూపుచు వారి మనోవృత్తులను నయియానుకూలంబుగ వెలిపుచ్చుచు వారి శీలముల నతిరమ్యంబుగ పోషించినాఁడు. నన్నయ ద్రౌపది తిక్కన చిత్రించిన ద్రౌపదివలె నచేతనంబై యున్నట్లగవడదు. పస్త్రాపహరణ సందర్భమున ద్రౌపదియొక్క భావ వృత్తులను, శీలవ్యాయలను నన్నయ యేమియు గనుపజపలేక పోయినాఁడు. ద్రౌపది యజ్ఞాతవాసకాలమునఁ దాను మెలంగు రీతిని గూర్చి ధర్మజ్ఞఁ డదిగినప్పు డాతనికి బ్రత్యుత్తరము నొసంగునపుడు చూపిన యాత్మ విశ్వాసముతోఁ గూడిన యనాదరమందస్మితభావము, సుదేష్ట కొలువులోఁ జేరనరిగి యామెయొద్దఁ బ్రవేశించుతరి వ్యక్తముచేసిన ఆత్మగౌరవము, “గరువతనము,” మహిమాదికము, వివేక మహితత్వమును, కీచకుని వారించుటకుగా నెత్తిన యెత్తుగడలు, తుదకు కోపమువచ్చి యానీచుని జరితించినరీతి, కీచకునింటికి వంప నమకట్టిన సుదేష్టతో, కీచ

కునివలనఁ గలుగు భయపరాభవాదుల మాట యెత్తకయే, అత్మగౌరవమును, మొదట తాను జేసిన సమయమునే, జరస్కరించుకొని గంభీరముగా బ్రతిఘటించుచుఁ బలికి తప్పించుకొనఁ జూచినరీతియు, వెళ్ళక తప్పక వచ్చినపుడు “పాండుపుత్రులకేసు దప్పని మనంబుగలుగుదాన” నగుటచే “నన్నుఁ గేవలమును ముట్ట నెవ్వరికివచ్చును” అని తలంచి “హద్యయపుంపరీకమున బుండరీకాక్షినిక్షేపించుకొని” నుదేష్ట మందిరంబు బెడలు సమయమున జూపిన అత్మపాతివ్రత్యబలము, మనోదైర్యము, భక్తివిశ్వాసములును; విరటుని నభిలో “గులనతుల గరువచందము దొలఁగగ నట్లునికిఁ దగునె” యని ప్రశ్నించిన ధర్మజుని ప్రశ్నకు సాధి ప్రాయముగా, చమత్కారముగా తన గరువతనమును నిలుపుకొనుచు, ధర్మజుని నె త్తిపొడుచుచు బదులుపల్కినరీతియు, కీచకునినిర్జింప నియోగించినదై భీమునియొద్దఁజేరి యాతని నాకార్యమునకై పురికొల్పిన రీతియు, మఱునాఁడు కీచకునిమాటలకు “మెత్తవడినయట్లు ముభగమెయి పడి చూపుగాఁ జూచి” కర్ణంబు దప్పకుండ మిగుల జాగరూతతో నెట్లు సంకేతంబుసేసినదియు కీచకుని చావుఁజూచి చేసిన స్త్రీ సహజములగు చేష్టలను, ఉపకీచకుల పదానంతరము నహోదరమరణ శోకాతుర యగు తైరేయికడకుం జనునప్పుడు పొంగిపొరలి పచ్చుచున్న ‘సమ్మదపూరము నకు గరువతనమును బలితంపు గట్టవెట్టి, ధీరయైవికృతి చేక వలికిరీతియు, నాద్రౌపదియొక్క స్వభావస్వరూపములను రెంటినిగూడ నెంతచక్కఁగాఁ జిత్రించిచూపుచున్నవో గమనింపుఁడు. కష్టములందు సహితము దైర్య స్థయిర్యములు, అత్మవిశ్వాసము, నిగ్రహము, అత్మగౌరవము, ముఖ్యముగా ‘గరువతనము’ ఇవియే యీమె స్వభావమునఁ బ్రధానగుణములుగాఁ జూపినాఁడు తిక్కన. ఈమె “గరువతనము”ను గూర్చి స్వలఘముగనే గాక, కీచకుఁడు ధర్మజుఁడు, నుదేష్ట మొదలగు పాత్రులచేఁగూడ పలు మారులు ప్రశంసించఁ జేయుటచే, నిది యీమెయొకల నొక ప్రత్యేకలక్షణముగాఁ జూపి పోషింపఁదలచిన టున్నాఁడు. తిక్కన ద్రౌపది శీలము లోని ప్రధానలక్షణము ‘గరువతనమై’ నట్లే తిక్కన నుదేష్ట శీలములోని

ప్రధానగుణము 'శార్వమే'న ట్లది యామెదేసిన ప్రతిస్వల్పకృత్యములొక
సూత్రము వ్యర్థమై నదో యిదివఱకే గమనించియున్నాము.

తిక్కన రసపోషణ రీతులు

తిక్కనాచ్యుని పాత్రపోషణ పద్ధతులవలెనే రసపోషణరీతులు
ననితర సాధారణములు. అతని కవితా కళ కంతకునుగూడ స్వాభావి
కత్తివగుటచే (naturalness) మూలతత్త్వమగుటచే, నొక్కొక్కచో కతి
చిత్పరప్రయోగముచేతనే యాయాపాత్రల స్వభావోన్మీలనమును సాధించి
నట్లే, అయాసంపర్చముల యందలి పాత్రల మనోవృత్తులను, వారి సహజ
చేష్టలను నత్యల్పముగ వర్ణించుటచేతనే యాసన్నివేశమును మనకు గోచ
రింపజేసి యా రసస్ఫురణను గలిగించుచుండును. ద్రౌపది యందలి
మోహమునఁ బరితాపమును బొందు కీచకుని శృంగారభావములను, చేష్ట
లను వర్ణించుచు విప్రలంఛశృంగారరసము నతిరమ్యముగాఁ బోషించినాఁడు.
కీచకుని శృంగారభావములయొక్కయు, మనోవృత్తుల యొక్కయు,
గమనవైఖరుల నెన్నిరీతుల వర్ణించి రసము పుట్టించినాఁడో 'యిదివఱకే
చూచినాము. ఇతఁ డక్షిణగోగ్రహణ సంపర్చమునను, నంతకంటె నుత్తర
గోగ్రహణ సందర్భమునఁ 'వీరరసమయాత్మకుఁ డగు' నర్జునుని పరా
క్రమ విజృంభణమును వర్ణించునట్లును, తిక్కనాచ్యుఁడు తన వీరరస
పోషణచాతుర్యమును వెల్లడించెను. ఇట్లు ప్రధానరసముల కి యాశ్వాస
మునఁ బ్రాధాన్యమిచ్చి తక్కిన హాస్య, రౌద్రాదుల నాయా సందర్భము
సారముగా స్ఫురింపజేసెను. సింహబల ప్రభృతి కీచక విధ్వంసనంబునం
దెలివొంది పురంబు సొచ్చి రాజవీధి నరుగు ద్రౌపదిని జూచి పులిఁగనుఁ
గాన్న లేచులనుబోలి వీతిఁగలంగి "గరమున నుదర మప్పశించి యమ్మరొ
రక్కసి యందు నుల్లములుచు వాడునై" యున్న పురజనుల భయచేష్ట
లను వర్ణించుచు హాస్యరసస్ఫురణ కవళాళము గలిగించినాఁడు తిక్కన.
ద్రౌపదియు నంతరంగమున నిండిన హాస్యరసంబు మోముపై వెలివిరి
యంగనీక చనినదట. ఉత్తరుఁడు

“తెప్పించి తొడుగు మీసని

యొప్పించిన నిట్లునట్లు నొటవలుగాఁ మై

గప్పికొని యాబృహన్నల” యుఁ

గొంత హాస్యరస స్ఫురణమునకుఁ గారకుండయ్యెను.

రాద్రరసస్ఫూర్తి భీమునియందే మనకుఁ దరచుగాఁ బొడసూపు చుండును. కీచకునిచేఁ బరాభవింపఁబడి యాత్మమై విరటునిసభఁ జేరి మొఱపెట్టుచున్న ద్రౌపదిని సభలోనుండి చూచిన భీముని ఘనత రహిత పేగమున నిప్పులురాలు కన్నులయందును, సాంద్రఘర్మ పలిలంబుగఘ్నిన యంగంబు లందును, ‘నితాంతదంతపీడనరటు దాస్యరంగవికట ద్రుకుటీ చటుల ప్రవృత్తన రఘటనా ప్రకాశితయరస్ఫురణా పరిణామూర్తి’ యందును రాద్రరస మెట్లు మూర్తీభవించినదో యింతకు పూర్వమే గమనించియున్నాము. భీముఁ రాద్రరూపమును పట్టించుపట్ల తిక్కనాద్యుఁడు సందర్భమునకుఁ దగిన భాషచేతనే యారాద్రరూపమునెట్లు ధ్వనింపఁ జేసెనో చూడుఁడు. భీముఁ యవకీచకులం జంపు సందర్భమున “నాదువల్ల భకు వీండ్లును, నింతజేసిరే యనుచు సరోషసంక్రమిత నాయితమై” యొక్క

“యున్నతావనీజంబు వెఱికి రావ్రాతిరేక

మడర నిజభుజశిఖరఁజునం దమర్చి”

“వికటభూకుటీ ఘోర ఫాల కలితస్వేదోద్బటుఁడుం జల

ద్వికృతోష్ణద్వయుఁడుం బ్రవర్ధనదళావిర్భావసంభావితాం

గకుడుం జిత్రవిధానదోహల సమగ్రత్రోవజేగుండునై

బకవిధ్వంసకుఁడయ్యెడన్ నిలిచె శుంభన్ముర్తివిస్ఫూర్తితోక”

ఇత నర్ధరాత్రమున భీమునిఁజూచి పారు కీచకుల స్థితిని వర్ణించు

సందర్భమునను, కారవసేనఁజూచి పారు సుత్తరుని వర్ణించు సందర్భము నను భయానకరసస్ఫూర్తిఁ కల్గించినాఁడు తిక్కన.

“వెలవెలఁదాటచు వెగవొంది పెదపుల

తిడి యాట నెంచునుఁ దల్లడిలు

బల్లననంగఁబు తెల్ల నిండిఁ జెమచ్చు

బదములుఁ గరములుఁ గుదియవడఁకు

హృదయాంబు చటతట వదరంగఁ బెలుకులు

దీనస్పృశుల మోముదేలి చూచు

నెలుఁగుగద్గదికఁ దొట్రల నేడ్చు విడుమని

ప్రార్థించు మాటఁ గీడ్చాటుదోవ”

అని యాతని యార్తస్వరూపమును వర్ణించుచు నుత్తరుని యప్పటి
దాహ్యస్వరూపమునే గాక యాతని గుండెలు తటతట గొట్టుకొనుటగూడ
చునకు వినఁబడునట్లు చేసెను.

“కుర్యాన్నిర్వహేఽదృతం” అన్నట్లుగా తుద కైదవయాశ్వా
నమున పాండవులు విరటునికిఁ దమ్మెఱంగింనుకొని బయలువడు వారై
యున్న నందర్పమున నదృతరనస్ఫూర్తి కవకాశము గల్పించినాడు;

ఇదియేమి కంక నీ పు

నృదవృత్తిని కంకదక్కి నాగద్దియపైఁ

బదిలంబుగఁ గూర్చిండితి

పదియునుగా కిప్పుడు దిగ వహంకారమునకా”

అని వలికిన విరటునకు మందహాసంబుచేసి సంక్రందన నందనుండు

“కారవకులోద్భవుఁ డార్య నికాయసమ్మత

ఖ్యాతచరిత్రుఁడీ చిరుతగద్దియకుం దగఁడే నరేశ్వరా.”

అని బదులు చెప్పుచు నాతని విస్మయసంకయములు పెసంగొన నాశ్చర్య
రసాంబుధిని ముంచివేసినాడు.

శోకరసా విష్కరణము నెట్లు సాధించినాడో చూచుట రాక్షసు
వాస పర్వమున దృతరాష్ట్రుడు గాంధారీ సహితముండై వెనంటు మఱి దోపు
సందర్భము నొకదాని గ్రహింతము. వారు నగుట పెడరి

“గొంతి మొదలైన కౌరవ

కాంతాజనులెల్ల నెవ్వగలఁ బొగులునుఁ బ

క్షౌం తంబుల బాష్పసలిల

సంతానములురలఁదోన చనుదేరంగఁ

ప్రగుచుండిరట.

“పాండవాగ్రజుఁ డక్కురు భర్తవలను

శోకదీనుడై తప్పక చూచి యేడ్చి

హా మహారాజముఖ్య యెందరిగెదనుచు

నొడలు కంపింపఁ జదికిలఁబడియెనచిస.

ఆ ధర్మజుని స్థితి, పలుకులు, కృత్యములు, వర్ణించి యెంతలో నా శోక
రసమును పెంపొందించినాడో చూడఁడు. ఏమియు చేయలేక యేడ్చి
యేడ్చి తుదకుఁ ‘నొడలు కంపింపఁ జదికిలఁబడియె’ ననట, యీ సందర్భ
మున నెంత స్వాభావికమై రసోద్బోధకం బగుచున్నది. ఇంకను

“నరుడనునయించెవెస న

న్నరపతి నెత్తుచును దాననయమును వనటం

బురపురఁ బొక్కెం గురు భూ

వర యదైన తెఱఁగురాదు వాత్సవ్యంగఁ”

ఈక్షుదివాక్యముచే నాస్థితివర్ణింప శక్యముకానిదని చెప్పుచు నా శోక
రసము నెట్లు పరాకోటి నధిష్ఠింపఁ జేసినాడో గమనింపుడు. పిదప కుం
తియు సరణ్యమునకుఁ బోవ సిద్ధపడుటయు, ధర్మజులు వలదని
ప్రార్థించుటయు, నా సందర్భమున వారి సంభాషణంబులు, చేష్టలు,

వీడ్పలు, ఓదాడ్పలు, నెంతయు సుదా త్తంబులై, యెట్టి ధైర్యవంతున
తైనను కన్నీళ్లు, చెప్పించునెట్టి యున్నవి.

తిక్కన రచన - నాటక రీతులు

తిక్కనామ్యని రచనయందలి నాటకరీతులను (*dramatic elements*) గూర్చి యంతకుఁ బూర్వ మా యాసందర్భములఁ గొంత తెలుపఁబడియే యున్నది. కావున నా రీతి లక్షణములనుమాత్ర మించుక గ్రహింకము. విరాటపర్వమునొక ప్రబంధముగాఁ జేయఁనెంచినను, అందు నాటకమందువలె ప స్త్విక్యము (*unity of plot*) నెట్లు సాధించినాఁడో చూచి యున్నాము. కథావస్తువు నాటకమందు నాందీపద్యమున వలె కథా ప్రారంభముననే “మహిత సముత్పలాకృతు”లన్న పద్యము నసూచింపఁ బడినది. మూలములోని పర్వములవలెనే యిందలి యాశ్వాసములు నై దే యున్నను, అందలి కథాంశముల నాశ్వాసములుగ విభాగించుపట తిక్కన కొంత స్వాతంత్ర్యము వహించినాఁడు. పూర్వాశ్వాసములందలి కథాం శము యత్తరాశ్వాసము కథకెట్లు వారితీయుచు నూచకము లగునో సంద ర్భానుకూలముగా ప్యక్తము చేసినాఁడు. ఈ పర్వము “నానారసాభ్యుదయో లాసి” యని చెప్పుచు శృంగార వీరములకుఁ బ్రాధాన్యము కల్పించి, “కుర్యాన్నిర్వహజేద్భుతం” అను నాటక నియమమున కనుకూలమగు నట్లుగాఁ జివర సమృతరసమును పోషించినాఁడు. ఈ విరాటపర్వకథ మంగళాంతమే యగుటచే తిక్కన కేమియు చిక్కు లేకపోయినది. కావుననే యత్తరావినాహము నత్యుత్సాహముతో వరించినాఁడు. ఇట్టి లక్ష ణములన్నియు దీనియం దీతనికిఁ గుదిరినవి గనుకనే మొట్టమొదట దీనిని గూర్చి యంతగా పొగడినాఁడు తిక్కన. ఇక వస్తు విస్తర విషయమును గమనింకము. మహిత సముత్పలాకృతులగు పాండవు లంగనాసహితులై యహితుల కప్రభేద్యమగు నాపదుమూఁడగు నేఁడు గడపి బయలుపడుట గదా యిందలివస్తువు. ఈ విషయమునే వీజయాపముగాఁ, —.

“ఒకనాఁ డే మును నాపద

లకు విడుమర గాంచి విప్రులం జాట్టలఁ బె

ట్లుకొని సుఖముండఁ బడయుదుమొకో”
యని ధర్మజునిచేఁ బలికించి,

“మనలోన నెవ్వఁ డెమ్మెయిఁ
బనిపెంటను విరటుచునము పడయుద మది యె
ల్లను నేర్పఱించి యందఱు
తనతనమదినున్న తెలుఁగు నేర్పడ చెప్పుఁడా”

అని కార్యారంభమును సూచించినవాఁ డె నాఁడు. పాండవు లి ట్టివిరటుని
కొలుపుఁజేరి కాలము గడుపుచుండ రెండవయాశ్వాసమున నుదేష్ట యింట
నున్న ద్రౌపదిని జూచి కీచకుఁడు మోహించుట, దాని మూలమునఁ గలి
గిన “యవాంతరార్థ విచ్ఛేదమునకు” భీమునిచే రహస్యము బయలుపడ
కుండఁగా సాధింపఁబడినకీచకవధ, “అచ్ఛేదకారణం” బగుటచే విందువు
సూచింపఁబడినదనవచ్చును. ఈ కీచక వృత్తాంతము కథాప్రవృత్తి కొక
విధమగు సంక్లిష్టత్వము (complexity) నాపాదించిన దన్నమాట. ఈ
సంక్లిష్టత్వము భీముని కీచకవధ మాలముగా పెంపొంది, యీ కీచకవధ
వృత్తాంతమును చారులవలన విన్న దుర్యోధనుఁడు పాండవుల నెఱైన
బయలువెట్టి నుద్యోగించియున్నవాఁ డగుటచే విరటుని యొద్ద పాండవుల
యునికి శంకించి, వీరిని బయలువెట్టుటకు గా విరటునిపై నెత్తిపోవలయు
నని నిశ్చయించెననుటతో నుచ్చస్థానమును తొందినది (reached crisis).
ఈ దుర్యోధన ప్రయత్నమే ‘పతాక’ యని చెప్పఁదగియున్నది. దక్షిణ
గోగ్రహజనందర్శమునఁ దాము బయలుపడక పోవుట ని విడిచించి నుశర్మ
నోడించుటచేఁ నే ‘ప్రాప్త్యాశ’ కలిగినది. దుర్యోధనుని యుద్దేశము
మూలముగా, పాండవు లహితుల కప్రభేద్యమైన ఆ యజ్ఞాతవాస నమయ
మును దాటుట విషయమునఁ గలిగిన చిక్కు (complexity) దక్షిణ
గోగ్రహజ విజయముచే కొంత విశ్లేషత్వ మార్గమును (resolution)
బట్టుట కారంభించిన దన్నమాట. కథాసంక్లిష్టత్వమునందలి యుచ్చస్థాన
మును (crisis) సామాన్యముగా షేక్స్పియర్ కాళిదాసాదులవలెనే,

యైవాశ్వాసములోఁ జెప్పబడిన యీ కథలో పుణ్యభాగముననే, అనఁగా మూలప యాశ్వాసపు సమీపభాగముననే పెట్టుటలో తిక్కనార్యుఁడు చూపిన నాటకకళాభిజ్ఞతాపై దివము నిదివఱకు గమనించియే యున్నాము. కాళిదాసుహృద నేడంతములచే నొప్పుచున్న కాకుంతలనాటక చక్రమునకు నాదివలె (లేదా, ఇరుసువలె) నున్న దుర్వాసకాపమును నాలుగవయంతము మొదటనే, అనఁగా గ్రంథమునకు మధ్యముననే, యించి తన కళావాతుర్యమును వెలఁయింప జేసినాఁడు. ఉత్తరగోగ్రహణ సందర్భమున నున్నందు బయలుపడుట, భీష్ముఁడజ్ఞాతవాస వత్సరవ్యాప్తి నిరూపించి ద్రోణ దుర్యోధనాదుల సందేహమును తావుట, యెట్లునుని యుత్తరగోగ్రహణ విజయము మొదలగునవి 'నియతాప్తి'ని సూచించుచున్నవి. మరునాఁడుదయమున దర్మజాఁడు విరటుని సింహాసనము నాక్రమించుట కారణముగా పాండవులు బయలుపడుట, దాని ఫలితముగా నుత్తరావివాహము ఫలాగమమును సూచించుచున్నవి. ఇట్టి విరాటపర్వ రచనయందు తిక్కనార్యుఁడు నాటకమునకు పరియు సంధ్యాది లక్షణములనుగూడ నొకవిధముగ నమకూర్చినవాఁడని చెప్పవచ్చును. ఆయాపాత్రల స్వభావమున తనుగుణంబులును, సయ్యక్తికంబులు, సక్రమంబులు నగు సంభాషణల మూలమునను, ఆయాసందర్భముల నామాటలాడు వారి యొక్కయు, విను వారియొక్కయు నాకారేంగితములను, పోవధావాదులను వర్ణించి, నాటక కర్త యాయాసందర్భముల నాయాపాత్రలు చేయఁజరిసిన పనులను దెలుపు (stage directions) రీతి నా పాత్రలను మన కనులయెదుటఁ బెట్టుచుండుటచేతను, రసానుగుణంబుగ వారి మనోవృత్తులను వివరించుచు నెక్కడి కక్కడ నాయాపాత్రల కృత్యములను, చేష్టలను (action) పదములచే నతిస్వాభావికముగ వర్ణించి చూపుచుండుటచేతను, తిక్కనార్యుఁడు తన రచనకు నాటకతాలక్షణ ముట్టునట్లు చేసినాఁడు. మఱియొకవిశేష మేమఁగా. నాటకము లేదోయొక విధమగు వెలుగులోఁ జూడఁదగిన కాని చీకటిలోఁ జూడఁదగినది కావు. కాని తిక్కనార్యుఁడు చీకటిలో జరిగిన ద్రావదీ భీముల సంభాషణ నన్నివేళమును. భీమకీచకుల యుద్ధమును

గూడ మనకనుల కగపడునట్లు చేసినాడు. మూలమున నంత వ్యక్తములుగ లేని (*hazy*) ఆయాపాత్రలను, వారి గుణశీలములను సుష్టత్వముగఁ జూపి వారి ప్రత్యేకవ్యక్తిత్వమును (*individuality*) స్ఫుటపఱచినాడు. మొత్తముమీఁద నీతని కవితకు ముఖ్యలక్షణంబగు 'స్వాభావికత' గుణమే యాభారతకథ యొప్పుదో యెచ్చటనో జరిగినదివలెఁ గాత, మనకనుల యెదుట జరుగుచున్నదానివలెఁ బ్రత్యక్షమగు భవములోనికీఁ దెచ్చటకు విశేషముగాఁ దోడ్పడినదని చెప్పవలసియున్నది. అగుణమునే యాతనిభాషాశైలిలోఁ గూడ మనము గుర్తింపవలసియున్నది.

తిక్కనార్యుని భాషాశైలిలు

అతని చిత్రించిన పాత్రము లతిమానుషలక్షణములు (*super-natural*) కలవారు గాని, లేక కాయబొమ్మలవలె చానములేక యున్నవారు గాని కాక మానవమాత్రులును, స్వవ్యాపారముందు వ్యావృత్తులునై యున్నట్లే, వారి భావములు నతిమానుషములు, సాంకేతికములు (*conventional*). కృత్రిమములు గాకుండుటచే, వారిభాషయు సహజము, స్వాభావికము, నకృత్రిమమునై యొప్పుచున్నది. ఇట్టి స్వాభావికత్వమును సాధించుటకుఁగా నీతఁ డవలంబించిన రచనారీతి యొక్క విశేషగుణములను, మన మారయవలసి యున్నది.

౧. పూర్వోత్తర సందర్భములకుఁ జక్కని పొందిక కల్పించుట-
ద్రౌపది, ధర్మజభీమాదులు మొదట తా మెట్లు సంప్రదించుకొనుచునది, దానికిఁ దగినట్లుగనే వీరు విరటునికొల్పా చేరు సంస్కృతమున నాయా నన్ని వేదము తెట్లు కుదిరినది యిదివఱకే పరికించియున్నాము. అర్జునుఁడు గోగహణసందర్భమునఁ గురుబలంబునఁ గోశద్వయమాత్రంబునం గూడ ముట్టి తలయెత్తి చూచి యచ్చటి కొరవసేనా నన్నివేదము నంత సుత్తురున కెఱింగించి, "కురురా జెట నున్నవాఁ డొక్కఁ; "విచ్చించినకుంద పసులం దెచ్చట మునుమున్న వలయు తెలుగు" అని యీ రీతి తాను చేయఁదలంచిన యుద్ధక్రమమంతయు (*plan of attack*) తెలియఁజెప్పి,

తదనుగుణంబుగనే యుద్ధక్రమము నడిపి విజయము సాదించెను. భీముఁడు
 క్రిష్ణుని సంతేతప్రదేశమునకు రప్పింపజని చెప్పియు, “వచ్చిన నాసౌబ
 గునిం దెగఁజూచి నీకుం జూపి నీచిత్తంబు వడసెద” అని చెప్పినదానికి
 సరిగనే సూర్యాస్తమయం బై నపిదప నాకృతోదరి పృథోదరుకడకుం జని
 సమయ మయ్యెనని వెప్పి, యాతనితోన వెనుక నల్ల నంతంత నరిగినట్లును,
 అతఁడీమెను వర్యంకంబున కవతిదూరంబున నోసరిల నుంచి నట్లును,
 తుద “కనలము గూడయత్నమున నయ్యెడకుం గొవివచ్చి దానిఁ
 జయ్యనఁ వెలుగొందఁజేసి” యామెకా ‘వినుమానపుఁ భీనుఁగు’నుఁ జూపి
 నట్లును ప్రాచీన మూలపాతమునందు లేని విషయమంతయుఁ జేర్చి రచించి
 నాఁడు. ఉత్తరుఁడు తండ్రి కుత్తరగోగ్రహణ విషయ నందర్భమును
 చెబుచు, తాను కురుసేనఁ జూచి భయమొంది యతము దిగ్గి పాటినది
 మొదలు జరిగిన పృథ్వాంతమంతయు యుద్ధక్రమముతోఁగూడ నెట్లు జరి
 గినదిగా ముందు వర్ణించఁబడినదో యట్లే వర్ణించి చెప్పునట్లు చేసినాఁడు.

“తేన తే నిర్జితా గావ శ్రేణ తే కురవో జితాః,

తన్య తత్కర్మ పీఠన్య న మయా తాత యత్కృతమ్”

అని రెండుమూఁడు శ్లోకములుమాత్రమే కలవు మూలములో.
 వెనుక జరిగిన విషయములనుగూర్చి మరల చెప్పవలసి వచ్చినపు డాయా
 పాత్ర లాయా నందిత్యములఁ జెప్పినమాటలనే మరల ననువదించి చెప్పు
 నట్లు చేసినాఁడు.

౨. ఉపమాలంకార ప్రయోగము: సామాన్యముగా తిక్కన
 యలంకారములనే ప్రయోగింపఁడు. ప్రయోగించినపు డాదృశ్యమును మన
 కందఱకుఁ గట్టినట్లు చేయుటకుఁగా సాధారణముగా నుపమాలంకారమునే
 పూర్ణోపమనే ప్రయోగించుచుండును. కీచకుఁడు

“సింగ బున్నగుహవికేతమునకున్ శీఘ్రంబునన్ వచ్చు మా

తంగంబుం బురడించుచు బవనపుత్ర స్వీకృతంబై నయా

రంగాగారము చేరవచ్చె.”

ఇక్కడ భీముడు సింహము. కీచకుడు మాతంగము, కొంతయున్న మైన పిదప

“వాని నడంగఁ బట్టి పడవై చి మహోగ్రత నాక్రమించెఁ బం
చానన మేణముం బొదవునట్లు.”

భీముడు కీచకుని గ్రిందఁ బడవై చి యాక్రమించు సందర్భమున నాతఁడు పంచాననము, కీచకుడు ఏణము నై నారు. సందర్భానుసారముగా మార్చినాడు. అప్పుడు కీచకుఁ డుద్బుఱుండై “నమీరసుతునల్కకుఁ బ్రాకిడినట్లు వీకతోన్” నెగసెనట. తీగెకుఁ బ్రాకు పెట్టిన నంది పుచ్చుకొనినట్లు పై కెట్లు విజృంభించునో యట్లే భీముని యల్కయు కీచకునితోడనే పైకి నెగసినదట. అంత నీతని పికికిటి పోటు దిన్న కీచకుడు నేలంబడుటను దెలుపుట కెట్టి యుపమానమును గూర్చెనో చూడుడు:

“పల్లవప్రసూన ఫలభరితంబగు
ప్రమాను గూలఁ ద్రోయు మత్తగజముఁ
బోలె వివిధ రత్నభూషణ భూషితుం
డైన సూతుఁ గూర్చె ననిలసుతుడు.”

యుద్ధవర్జన సందర్భమున నీతఁడీ యలంకార ప్రయోగము విశేషము నొనర్చునట్లు గవడును.

“నరు లొరులు దృశ్యములపైఁ
బరఁగింపఁగఁ జూడ్కు లెట్లు పడఁ దప్పక య
ప్పరుసున నరుఁ డేయునిశిత
శరములు లక్ష్యములు దప్పి చన వించుకయున్.”

“కరి సొచ్చిన తుంగమడువు
పరుసున మోన చాపకట్టువడియె నతనిచేన్.”

“తేజోధనుఁడగు నరుఁడు
ద్రాక్షితగతి నడుమ మెఱసి బడదాగ్ని దళం
దై జలనిధిఁ ద్రెక్కొనియెడు
నోజం గురుబలము పేర్చి యుడిపెం కోద్దోన్.”
“నవ్యసాచి బాణసంఘంబు మత్త శుం
దాల ఘోరలీల గేలినలిపె.”

కేసరివిక్రమంబు “బాణజాలవిన్యాసమునన్ వెసం బొదిపె నర్క
సుతుం గరుడుండు పాము నుద్బాసితపక్షిఁడై పొదుపుభంగి.” ఇచ్చట
బాణజాలవిన్యాసమునకు గరుడుని “యుద్బాసిత పక్షముల”కు నావమ్య
మొత్త చక్కగా నరిపోయినదో గమనింపఁడు.

“సంగ్రామం బభిరామం బయ్యును ఘోరప్రకారంబయ్యె” నని
పల్లించు సంవచ్చమున నుపమాలంకారమును మిగుల దీర్ఘముగఁ జెంచి
నాఁడు. ఇట్టి దీర్ఘోపమల (*long drawn out similes*) నచ్చటచ్చట
తిక్కనార్చుఁడు ప్రయోగించుచు నేయుండును.

“ప్రళయాంభోధరముత్త సాంద్రవిసరత్పాషాణ వర్షంబు మి
క్కిలియై నైలము గప్పునట్లు నయనక్షీణాశ్రుసంతాన మి
ట్టలమై రప్పినఁ దీవ్రమారుతము గాఢవ్యాప్తి జీమాతమం
డలిఁ బోలెన్ విరియించె భానుజుఁ డవష్టంభోజ్వలాకారుఁడైఁ”

దీర్ఘతరంతైన రూపకము (*a prolonged metaphor*) న
కువాహరణము:

“రోషంబు భీషణ రూపమై వెలువొంద
నతులకేతువు శిబియై వెలుంగ
శరజాలములు పలుక్వాలలై నిగుడ న
ర్కతనూభవోగ్రాగ్ని ప్రజ్వరిల్లి

సుద్ధతి సై షక యుజ్వలదివ్య ప
తాక మెఱుంగు గా దళితధంబీ
రథనేమిరవము గర్జనముగ శరపరం
వరలు ధారలుగాఁగఁ బరఁగియడరె
నర్జునాంబువం బనన్యసామాన్య స
ముద్యమమున ముఖపయో రుహముల
కాంత దటిఁగి యపుడు కౌరవసేనా స
రోవరంబు దీనభావ మొంద."

తిక్కనాయుని యుపమానములు కొన్ని యాతని మానసికవృత్తి వైభవము (*intellectual similes*)ను సూచించుచుండును. "రాగాదివికార నిరాసనంబునం బ్రసన్నయయిన బుద్ధియుంటోలే సింహబల ప్రభృతి కీవకవిభవంననంబునం దెలివొందె"నది ద్రౌపది.

నర్తనాగరము—వివేకరహితుహృదయంబునుంటోలే, దమో దూషితము, విదగ్ధవనితా ప్రేమంబునుంటోలే దుర్నిరూప్యము, అనధ్యస్త శాస్త్రంబునుంటోలే దుర్గమంబు, స్వల్పలబ్ధపదార్థంబునుంటోలే నదృష్టిగోచరంబు, విషమకావ్యంబునుంటోలే నస్పష్టాలంకారంబు" నై యున్నదట.

"కుంతీసుతకాంతా చింతా మహాంతకారము, సంతమనమ మచ్చరించిన దన్నట్లుగా ప్రభాతం బయ్యె"నట.

తిక్కనాయుని యుపమాలంకార ప్రయోగపై చిత్రము పరిశీలించిన కొలది పెంపొందుచునే యుండును.

3. సంవర్ణానుకూలముగ భావమును స్ఫురింపఁ జేయుపదబంధము—పదరచన, (*sound echoing the sense*).—ధర్మజుడు దీధత్సుని నకులుని, ద్రౌపదినిజూచి ఘోర్ణమాన మానసుడగుచు, నెలుగు చందంబువేటుగా, భిన్నాంతఃకరణుడగుచు, వారెట్లు మెలంగుదురో యని పలికిన పలుకు లాతని హృద్గతావేదను వ్యక్తము చేయుచు నేయుచున్నవి.

సందర్భములందును, ద్రౌపది తన పడిన పరిస్థితిను నెఱిగించు సందర్భమునఁ గూడ నీతిని యుత్పలమాలా పృథ్వీరచన మొంతయు సందర్భములమై యున్నది.

పర్జన సందర్భముల సామాన్యముగా సమాంతర వాక్యములుగల పాదములతోఁ గూడిన సీతపద్యములను వాఁడుండుటయేగాక, మొదటి నాలుగు పాదములలో వస్తుస్వరూపమును వర్ణించి, పిదప దానిఁ జూచి నందువలనఁ గలుగు భావవృత్తిని (*impression on the mind*) వర్ణించు మందుటను శమీశయపుయొక్క “చండమూర్తి”ని వర్ణించిన సందర్భమునఁ బరికించియే యున్నాము. భీముని కోపాబోషమును పటదీర్ఘ సమానముచేఁ జక్కఁగ ధ్వనింపఁజేయుటయు గమనించి యున్నాము. ‘దుర్వా రోద్యమేత్యాది’ పద్యమునందలి పటదీర్ఘ సమానము, తదకు ‘కీచకా’ యను సంబోధనము, ద్రౌపది కీచకుని జంకించుట తెంతయుఁ దగియున్న పని తలఁచియున్నాము. కీచకుని యురియాటము నొక గీతపద్యమున “తుడిముట్టగాన నిశ్చయించుఁ గలఁగుఁడేలు” అనియు; చిడిముడిపాటును చిడిముడిపడు, మ్రానుపడు, వెడంగువడు, వెనుంబడు, దల్లడపడు, దురంత చింతఘాతీనగవడు, సింహబలుఁడు” అనియు, దుర్యోధనుని బారులు పొండవులను వెదకుటను పరగఁబొదరు పొదరు వల్లంబు వల్లంబు” 60. అనియు వర్ణించి యానందరచనచేతనే యాభావములను స్ఫురింపఁజేసినాఁడు.

ధర్మజుఁడు విరటునిఁబట్టిన నుశర్మపైకి భీమునిఁ బురికొల్పుట యందలి యాశ్చర్యమును- ‘నత్వరంబగు చిత్తంబు’ అను పదములచే స్ఫురింపఁజేసినాఁడు;

“ఎయిదు మెయిదుము రథరయ మెనక మెనఁగ”

అర్జునుని గుర్తించిన యుత్తరుని యుత్సాహము;

“వనుఁబని గొమ్ము తెమ్ము తురునాథు నదల్పు మరల్పు గోవులన్”

ఉపకీచకుల బాటినుండి ద్రౌపదిని విడిపించుటకుఁగా శ్మశానము నకుఁ బోయిన భీముని క్రోధవేగమును “ఏకట భూకుటి ఘోరఫాల కలిత స్వేదోద్భవే” త్యాది పద్యరచనయే స్ఫురింపఁ జేయుచున్నది.

తననుగేలిసేయుచున్న యశ్వత్థామకుఁ గర్జుఁడు క్రోధఘూర్ణ మానతారకుండగుచు బదులుపలుకుట యాతని స్వభావమున కెంతయుఁ దగియున్నది:

“తలఁతెడువానికిన్ మగఁడు దానఁట నన్నదకించు వాఁ డిసీ, పలు కకు భీతున త్లొడుగఁ బాటునెశూరుఁడు నిన్నునచ్చియే, కలనికి వచ్చితినా”

దేవదత్తా భీలరావంబునకు లేటమొగముపడుచు నడుచు కౌరవరాజు సైన్యంబును గదిసినవాఁడు “ప్రళయ భైరవసహస్ర, గర్జనోదగ్ర తర్జ నుం దహనుండు”

కీచకుఁకి దినముసాగి నిలుచుట నీరచనయే స్ఫురింపఁజేయుచున్నది:

“అనుచుఁగ్రుంకింపరాని ప్రౌద్ధరసి యరసి

* * * * *

మిగుల వందిరి వందిరి పొగిలి పొగిలి.”

విరటుని యొక్కయు, నాతనికొడుకు యొక్కయు “వీరాలావ ములు” వారి యవివారితదాంబికత్వము నెంతయు చక్కగా సూచించు చున్నవి:

“ఏమీ నిక్కమె మున్నెఱుంగఁదె etc”

“తగుసారథి దొరకొనినం

బగతురభంజించు తెంత పని కదుషలద

వ్యగ గొనిపోదురాక్షో”

శత్రువుచేఁ జిక్కిన తన్ను విడిపించిన భీముని గూర్చి విరటుఁడు విస్మయము, సంతోషము జిత్తమున బెనఁగొనఁగా నిట్లనును:

“ఉపకారము బంటుతనము

కృపయో పెంపొ సమగ్రకీర్తి ప్రసియమో.”

నానావిధ దీనాలాపములాడు నుత్తరునిఁ దేరుసేరందెచ్చి యర్జునుఁ
దాతని భయముమాన్పి సారథిగాఁ జేసికొను సందర్భమున నాతని పలుకు
లెంత ఎప్పుడువలె ధైర్యమును గొల్పునవై యున్నవో చూడఁడు:

“వెలువకుమన్న పోటు కురువీరులతోడ నశక్యమేని య

తైలుఁగదియేల నీవుడుగు, తేరికి సారథిగిమ్మునాకు”

అయాభావములను స్ఫురింపఁజేయుటకుఁ గాని, యాయాపాత్రల
గుణములను వ్యక్తపఱచుటకుఁ గాని తిక్కనాయకుడు ప్రయోగించు విశే
షణము లత్యంత సార్థకములనుట కొక్కసందర్భనము చాలును. అర్జునుఁ
డు త్తరునిఁ జెట్టెక్కి గాంధీపంజుదీసి యిమ్మునిన సందర్భమున నాతఁడది
పీనుఁగని శంకించి “నన్నీ నీచపుఁబనిఁ బనుపంగా నీకుందగునె పాప
కర్మముగాదే” యని చెప్పినపుడు, అదివిని “ధర్మనందనానుజుం డత్యాద
రమున” “నమ్ముము తైదువుమోవగు” నని నమఁబలికెనట. తిక్కన
యిచ్చట నీవిశేషణమును ధర్మనందనానుజుఁ డధర్మవిషయమై యుత్తరుని
ప్రేరేపింపఁడని సూచించు నుద్దేశముతోడనే వేసియున్నాఁడు. ఇందుకు
నిదర్శనముగా మఱియొకచోట (14) నర్జునునిచేతనే యీమాట వ్యక్త
ము చేయించినాఁడు. ఉత్తరునికి నమ్మకముగలుగుటకై తననామములను
వాని యర్థములను దెల్పుచు

“వృథయుగఁ బలుకుదు నేయవి

తథవచనుండై న ధర్మతనయుననుజుఁడ౯.”

అని పలికించినాఁడు. దీనినిబట్టి తిక్కనాయకుఁ డాయాసందర్భముల నా
యా విశేషణములను తూచి ప్రయోగించు కళాకుశలుఁ (conscious
artist) డని తలంపఁదగియున్నది. ద్రోణుఁ డావచ్చువాఁడు పలుఱుఁడే
యని నిశ్చయించి దుర్నిమిత్తములఁజూపి యుద్ధసన్నాహముంజేయ నుత్స
హించిన సందర్భమున దుర్యోధనుఁ డాతనికి బదులువల్కిన రీతి యాతని
స్వభావమున కెంతయుఁ దగియున్నది.

“అర్జునుఁడైన నేమి సురలైనను నేమగు విద్విషచ్చిదో
పార్థితమైన గోగణముఁ జట్టితి మెవ్వరు వచ్చిరేని.”

ఈశైలిలోనే యాతని స్వాతంత్ర్యప్రియత్వము, ఇతరులమాటను లక్ష్యము చేయ నొల్లకుండుట, ద్రోణునుపాలించుచుబుద్ధి అర్జునునియంద సూయా పరత, మొదలగునవన్నియు స్ఫురించుచున్నవి. అర్జునుఁ డుత్తర యనితో “ధార్తరాష్ట్రాగ్రజుఁ డీతనిం గదిసినప్పుడు పండువు నాకు మత్తరా” యనిపలికి అతని

“తేరుమనదారికగపడు తెఱఁగుగాంచి

యడరిదాసటయై యొప్పు రక్షపడిన

మెఱుగు మెఱసినవాఁడునఁ దఱియఁజూరుము” అనెను.

రేపాను ప్రాసయుక్తంబయి యీవద్యమున గంతులిడుచున్నశైలి (racy style) యందలిభాషయు నెంతచక్కగా వ్యక్తము చేయుచున్నదో గమనింపుడు.

౪. ఆంధ్రభాషాజాతీయ ప్రయోగనైపుణ్యము:—తిక్కనభారతము దేశీయభాషకు బడికి జాతీయమునకు నొక పెద్ద గని వంటిది. ఏ యొక్క కవియు నింతటి దేశీయపదజాలమును, జాతీయమును ఇంత గుణవత్తరముగా (Effectively) బ్రయోగించి యుండలేదు. ఆట్టి భాషాజాతీయప్రయోగమును చేయుటచేతనే యాతని కవిత కట్టి స్వాభావికత గుణము, మహనీయత్వము నద్భిన్నవి. తిక్కన భావచ్ఛాయలను నూచించుటకుగాఁ బ్రయోగించిన దేశీయపదజాల మపారము. కీచకునింటికిఁబోవు ద్రౌపదికిఁగలిగిన భయ దైన్యముల యంతరములను వర్ణించునప్పుడు ప్రయోగించిన పదజాలమును జూడుము:—భయము, దైన్యము, వెగడు, తల్లడము, తలఁకు పుట్టుట, కొంకుకొఁఁదికి మీటుట, వెంఠాటు, ముట్టు పాటు, వెఱఁగుపాటు, నొప్పు, నెఱనాచుట, వగలు వెగలనీనుట, దిగులు వొడుపుట. కీచకుని పరితాపమును వర్ణించుచు నాఁడు చిడిముడిపడు, మానుపడు, వెడంగువడు, వెనుంబడు, తల్లడపడు, దురంతచింతవారికి

నగవడు నని చెప్పినాడు. మనోజవికారమగును, దగు కీచకుడు ఉగ్గడించు, తల్లడించు, తలపోరగించు, నప్పించు, తెగ నగ్గలించు, జనులం బరికించు, గళపళించును. సుదేష్ట జారపొందు వర్ణించు సందర్భమున భయమున నుల్ల మదరు, పుయిలోటమున మోము పుల్లగిల్లు, కలతమై చెమటలు క్రమ్ము దేరు, గడుట, చెయ్యలువీడునడు, కౌతుకం బరియాడ చవులుకొని యాడు. రెండవ వర్ణయము ద్రౌపదిని సుదేష్ట మందిరమునఁ జూచి కీచ కుడు చేయఁ దొడంగిన దుర్వికారముల నెంతి స్వాభావికముగా వర్ణించి నాదో చూడుడు: పెంగిలివలుకు పలుకు, నేల మునుగాళ్ళ నప్పించు, రిత్తుకురిత్తు చెలఁగినప్పు, వెడపాటపాడు, చేరువఁబొలయు, ఇక్కడక్కడఁ బడు, తగులినుమడింపఁజూచు. ద్రౌపదియందలి మోహపరితాపముచే నాతడు తలరు, నలంమరు, నవయు, వెచ్చనూర్పు, నొల్లఁబోవు, వెగ డందు, గలంగు, పరిక్రమించు, గొందలపడు, బెగ్గడిల్లు, చేడ్పడు. ఆ సమయమున నాతని మనోవృత్తు లెన్ని విధములో, పార్థుడు శంఖ మొత్తగా తోయదిన పక్షంబు కలఁగె, గిరివర్గముఁటాడె, వసుంధర సంచ లించె, అశాచక్రమల్లాడె, త్రిదిశేంద్రుఁ ట్టము కొందలమందె, పాతా శము మూర్ఛి, తారకలాతులమయ్యె, వేదసంక్షోభించె. శత్రువుల శస్త్రాస్త్రసంపయము నర్జునుడు వ్రయ్యలు వాపె, బిట్టుత్రుంచె, నులు మాడె, పొడిచేసె.

సందర్భానుకూలమగు నీతడుప్రయోగించిన జాతీయము (Telugu idiom) తరువాత ఉవులుగాని పూర్వమున నన్నపార్థుడు గాని ప్రయో గించిన ట్లగపడదు. కాని యాపదబంధముల విగి, శక్తి (force and- vigour) యిప్పటి మన వ్యావహారికభాషలో వలెనే గనబడుచుండును. కొన్ని యుదాహరణములను మాత్రము చూపెదను;

“విప్రులం జాటలం బెట్టుకొని సుఖముండుదుమో”

“దీని నొగడనుఁదా”

“అత్రేప్పలేటికి కమలనదన” — దొంక తిరుగుడుమాటలని

యిప్పుడు మన మందుము.

- “కొంకు గొనరించుకయు లేక కూలదాచె”
 “మీరుక్కున నూర్చుగలుగ నొక మూర్ఖునిచే బ్రవీతి”
 “అపదలకెల్ల నోర్చెద దానికేమి”
 “విచారము కోర్కెకిఁగాని వావియే”
 “ఇట్టి యవగాఢపు పొత్తు మనంగవచ్చునే”
 “నన్ను నిట్లాని గొనఁగనేల”
 “అతల కెద్దులుట లేదు నేవియున్”
 “రాధేయుం దొక చీటికిం గొనఁడు”
 “సంవత్సరంబునుం జేపవ చేయవల్ గదచె”
 “తప్ప గ్రుంకతిటదు నీకు”
 “కనికొలుపు చేసికొని”
 “అశాచక్రముల కొలఁదులు బారవెట్టంగ”
 “నా నేర్చువనుల వెంట నీకడ నిలువంవలంచి”
 “నేల నాలుగు చెఱఁగుల నృపులొలుపుఁందు పర్తించితి”
 “వీనికి మార్కొనఁజాలెడు దానికి”
 “అఁడుఁ బుట్టువులతోడన నీవును బుట్టినావు”
 “వలదన్న నుదిగెడువాఁడుగాఁడు-మాయదై పము-నేనేమిచేయువాన్”
 “అ లేమపొలసిన చూడ్కికి జుబ్బిన చూటగాదె”
 “కొనిరమ్మా చూతముగాని నీ గమనవేగంబు”
 “పిడుగుపడినవానిం గొఱవింజూడిన తెఱంగున”
 “ఏడు సాగరములు నిక్కడక్కడఁ బట్టి పలుచని
 రొంపి మై నలఁదికొనఁగ”
 “వెనుకఁ గూడఁగ ముట్టిపట్టుకొని తన్నెఁ పల్కురింకేటికిన్”
 “అకటయాఁడుకూయునాలకూయు లాఁతివారితై న నరయవలయు”
 “వీఁదొకటి కాదవునా నెరుంగఁడు”
 “నెయ్యంబు తియ్యంబు నెఱవ నడచి”
 “పన్యసత్వముల పాల్పడి చచ్చినచోటఁ బూరియుఁ మొలపదె”
 “నావలని మన్నన యట్టిదకాదె”

"సారథి నారాయణున్నవాఁ డెఱంగినవని నెప్పఁగావలయు"
 "దొమ్మ పొత్తికలకుండెందీ"
 "వసుల దయ్యమెరుగు వడఁతులనంకోష మేల నాకు"
 "ఎవ్వడిఁ జని తేమి యనుచు"
 "చెప్పఁబొడఁగితి నింకఁ గొఱఁత వెట్టఁగ నేల"
 "ఏచి మున్నీరు చే యీఁతనీడ"
 "తగిన వారి చెవికిఁ జేదు గాఁగ"
 "చిత్తములం దెడసేయునట్టి తరమే మీరల్"
 "తానట నన్నదికించువాఁడీ"
 "తనచేతికొలఁదిమాపి క్రీడి నెలఁగె,
 "కన్గిటిపన మాత్రలోన
 "తొల్లింటి చూడగలదె.
 "వనిఁదెగు కొంతేయుఁడు సొరఁడుగాని క్రౌర్యంబునకున్
 "నీవరవాయించుక లేక పటపవలయు రథంబున్"

ఇతఁ డాషావిషయమునుఁ బరికింపఁగా నీతనికవితలో నిప్పుడర్థము మాత్రమే పోయిన పదజాలమెంతైనఁ గనఁబడును. ప్రయోగ పై పరియందును ప్రాచీనతాగుణమును బయలుపెట్టు సందర్భము లనేకములు కలవు. ఇప్పుడంతగా వాడుకలోలేని ధాతువులు, భిన్నరూపములఁ జెందిన ధాతువులు ననేకములు గనఁబడును.

కూరు— అశకూరిన మదితోన్ = కలుగు— 'ససికి జాలఁ గూర్చు నేను'—ప్రియఁడు / కూరిమి 40. త. కూర్=అధికమగు, పొందు. త— అశకూర్నదు

ఉడిపోవు= తొఁగిపోవు క కిని గడికండలు సేసిన జూచి యప్పు డాతం డుడిపోక. —ఉడి+పోవు, ఉడుగు+పోవు—కాదు.

ఇప్పుడు దీనినుండి 'ఉడుగు' అనుధాతు వేర్పడినది. కన్నడమున ఉడగు అనియు కలదు. కావున 'ఉడుగు' అనుదానికి ప్రాచీన మూల

రూపము "ఉపి"యైయుండును ఉపి + అగు = ఉఃగు స్వరసామ్యముచే (Vowel harmony) ఉఃగు, ఉడుపు అయియుండు.

త్రైయుక్తి—త్రైస్వీన "కాంతల శంకులగతిః త్రైస్వీతోరగిన హర ముత్" "త్రైవ్య" కూడఁ గలదు. "చంద్రులు త్రైవిధులలు పసుంపరలాఁ దీనినుండి ఇచ్చుచు" తెగు' ధాతువుగా నేర్పడినది. క. తెగె.

ఎలయు—సిరియెలసి పొదల దీనినుండి ఎలయి, మొదలగు రూపములు వచ్చియుండును.

తెలియు—బలంబులు తెలిసిన వేల్కొనిన. వాడుకలో నిప్పటికి నప్పటికి గల భేదమును గమనింపుడు.

విఱుచు = ఓడించు "హోంతకారి విఠించినయట్లు లగ్నిని విరుతు." త త్రైన్యమునెడ, విఠిగిపాటి నీమ్మ మరుషసాచ్చె." తునుగు, "తునుగు" అనునర్థ మిప్పటివలెనే యా కాలమున నున్నను, పాచువిఠిగిన పన్నట్లుగా సేనలు విరిగినవనుట యిప్పుడు ప్రసిద్ధమునాదు, "విఱు" అనునదే "వేఱు" రూపమును గూడఁ బొందినది. విఠిగియే వేఱగుట.

ప్రవేగు = భారము—ప్రవేశన, ప్రవేశము, ప్రవేశదనము—అను రూపములు, కూడ గలవు "ప్రవేశదనము దోచునట్లు చరింతు" "ప్రవేగు పెద్దెన నోడ వారికిఁ దరింపరేని భంగి"—భార. కాం. ౫ ఆ. ఇంపరి య్భానుస్వారము— "ప్రవేగురూపమును సూచించుచున్నది. కన్నడమున ప్రోవుచేయుట, నొకదానిపై నొకటిపెట్టుట (to collect, to heap up) అనునర్థమున "తెరంచు" అను ధాతువు కలదు, తెరంచు. తెరంగు. తెరంగు. ప్రవేగులకు సంబంధము కనబడుచున్నది. శబ్దరత్నాకరమున వేగు=తపించు, అను వానికిది మొదటిరూపముగాఁ దెలుపబడినది. కాని తమిళ కన్నడములలో "తపించు" అనునర్థము కల సజాతీయరూపము (cognate forms) రేఫలలో నెచ్చటను గానరాదు. "వెం" ధాతువు కన్న. తెంకి=వేడిమి, నిప్పు; తమి. వెత్తె; మళ. వెచ్చు, వేడియగు; కన్న. తెచ్చగె. తెచ్చనె; మాళు=వేడిచేయు, తె. వెచ్చన. తమి. వెయిల్=

సూర్యునివేడిమి, అతఃసము. మళ-పెరుత్, కన్న-పెసిల్ వె-పెట్ట, వేడిమి. ఇన్ని రూపములలో నెచ్చట లేఫము లేకుండుటనే వేగు-ప్రేగులకు సంబంధమును గూర్చి సంకేహించవలసి యున్నది. ఇక్కడ ప్రేరదనము = (ద్రోషి) గవవతనము. (dignified nature)

అయ్యెడియందు, నశించు. “ఉక్క-ల ఛిండింతు” cf. పెంపరు. తమిళ. అయ్యెడియ (to cut) అరితి-అట్టిం = అంతము (the end). ఇప్పుడిది ‘గు’ అంతమందు గ్రహించిన అయ్యె (జీర్ణించు) ధాతువై వాడుకలో నున్నది. కాని ‘అయ’ రూపమున సంతగా లేదు. కన్న-“అయవె” జీర్ణించిపోవుట. (the state of being decayed or worn-out.)

కిట్టు = సమీపించు. “మృగనాథునై నను గిట్టిముట్టి.” శబాతువు తమిళ, కన్నడ, మళయాళములందీ యర్థముననే కలదు. కన్న-కిట్టు-గిట్టు to touch, to reach. తమి.కిడై; మళ-కిడే = to reach, to approach. కాని యిప్పుడు తెలుగులో సంతవాడుకలేదు. అది నాకు గిట్టదు అన్నప్పు డీదాతువే ప్రయోగింపఁబడుచుండెనేమో.

కొఱలు = ఉండు, పొందు. (శ. రత్నా.) “కఱవకతక్క రుచిత ప్రకారము కుభముం గొఱలుపాతులు” ఇది ఇప్పుడువాడుకలో లేకపోయినను, దీనిన్వరూపమే కావలయు కొఱముట్టు, కొఱగామి అను పదములలోను “కొఱకు” (=ప్రయోజనమునకు) అను చతుర్థీవిధక్తి ప్రత్యయములలో గానవచ్చుచున్నది.

మెఱయ = ప్రకాశించు-బయలుపడు (శ. రత్నా.) “తామెఱసి బయలుపడఁ తెల్లగవిచ్చలవిడి భోగింపక” ఇప్పుడు మెరుపు మెరిసినది. ఆ పన్నువు మెరిసి పోవుచున్నది. నేను, మెఱసితిని. తాను మెఱసినాఁడు. అను ప్రయోగములు విరళములు. మెఱ ధాతువు కన్నడమునను గలదు. “వింత తెఱవుల నేర్పుల్ మెఱయచు” ఇట్లు సకర్మకముగ విప్పుడు ప్రయోగమున లేదు.

పెలుకురు=విహ్వలించు-చలించు; “పెలుకురి తాళంబీ మదిఁ దలఁచి.” ఇప్పుడిది వాడుకలోనుండిపోయినది. బెడఁకు అనురూపమునఁ దరువాతి ప్రబంధములలో చలించు అను నర్థమునఁ గాననగు. కన్నడమున పెళర్ (=భయే.) అక్కరు బెక్కరు అనియు తమి-పెళ్ళు (=fear, alarm) అంజు, అనియు గలదు. ఈ అంజు ధాతువుగూడ నిష్పము వాడుకలో లేదు. cf- “అంజెదవుగాక నను చెంతం జేరఁగనీక”-ఉత్త-హరి.

ఈడంబోవు=వెనుదీయు. (శ. రత్నా.) “కార్డులకుందాలాదులతో నీడంబోక పెనంగి” తమి, కన్న-ఈడు-ఈణ్ణు=కలియుట (coming, together, join, equality) అని యర్థము కలదు. సమానముకాక-అతిక్రమించి యని యర్థము కానోపు. ఇది యిప్పుడు ప్రచారమున లేదు.

నెక్కొను—“పొల్లిపై నెక్కొను చూడ్కి” నెల+కొను=నెక్కొను. cf. నిల్+కొను=నిక్కొను, నిక్కు. cf. తమి-నిర్కుం-నిక్కాదు [నిర్కాదు] నిల్లాదు = నిలువదు.

దొరకొను—లభించు, యత్నించు, సిద్ధించు. [శ. రత్నా.] “పెట వారలు దమ మెలఁగెడు, తెటగుల దొరకొన్న వింత తెటవుల నేర్పుల్ మెలయుచు” ఈ రెండుధాతువులు గూడ నీకాలమున నకర్మకముగనే గాని సకర్మకముగ ప్రయోగింపఁబడుటలేదు. కావున పై యర్థము లిచ్చట సరిపోవునట్లులేదు. తమ తెటగులను తెలిసికొని నట్లయితే వానిగూర్చిన జ్ఞానమును లభింపజేసికొనినట్లయితే అని యర్థము చెప్పుకొనవలసి యుండును. ఈ దొరకొను నుండియే అకర్మకధాతువు దొరకు (= లభించు) అనున దేర్పడిన ట్లున్నది. అనఁగా దీనికి ప్రాచీనరూపము దొరకొను గానోపును.

తగులు—“సంక్రందన సూతికిన్ దగిలి కన్గొనఁ జాలదె” = సక్తమై, ఆసక్తితో ఇప్పుడు తాకుట అని యర్థము. అధునికకన్నడము నను-తగులు కలదు. ప్రాచీన కన్నడమున-తాగు = to touch తాంగు, ఇప్పుడు తగులుకొనిపోయినాడు అను నప్పు డీయర్థము గాననగు.

తనుకు.....“మదనాగ్ని జ్వాలలు తనుకఁగ = జ్వలించఁగా. ఇది సందర్భానుసారమగులక్షణార్థమై యుండును. “తాఁకుటయే” మూలార్థము. అంటుకొనగా అనుట యుక్తము. ౪. తనుకు నుండియే తాంకు - తాంగు తాఁకు వచ్చియుండును. - కావున తనుకు తగులు లకు తాఁకు సంబంధమును గలుపుచున్నట్లున్నది.

ఏచు = విజృంభించు “ఇందిరానందను నాజ్ఞయేచి భువనంబులఁ బ్రబృఁ” - దీనికి మూలరూపము ఏరు [= ఎక్కు]; తమి. ఏరు = to arise; తెలుఁగున - ఎత్తు. ఏతాము, ఎక్కుట మొదలగు పదము లీధాతువు నుండి యేర్పడి యుండును. “దానికేసి పోవుచున్నాడు, వానికేసి చూచెను” అని వ్యవహారమునఁ గల ఏసి అనునది ఏచి యొక్క రూపాంతరమై యుండనోపు.

సుడియు——“కరువలి సుడియమి కదలక చెన్నొందు” తె - సుడి, సుడిగుండము. అను వానిలో నీ ధాతువు కనఁబడుచున్నను, ఇప్పుడది వాడుకలో సుట్టు - చుట్టు అనురూపముననే యున్నది. కన్న - సుత్తు.

చూడు——“కొఱవింజూఁదిన తెలుఁగున” తమి-సుడు: కన్న-సుడు (= చూపా) ‘చూడాయిరక్కిఱదు’ ‘వేడిగానున్న’ దనుట కిప్పుడు తమిళమున వాడుకలో నున్నది. ఇది యాయన్నిభాషలలో మిగుల ప్రాచీనంబగు ధాతువులలో నొకటి. ఇటీవలికాలమున నిది తెలుగులో, నంత వాడుకలో లేదు.

అప్పళించు = కన్న-అప్పళిసు = కొట్టుట - “బాహుప్పళించి”

పంబు——“పందినకోపమున్ నమయభంగభ గుంబును నగ్గలించి” అతిశయించు. ఈధాతు విటీవలికాలమున బొగ్గా వ్యవహారమున నున్నట్లు లేదుగాని, కన్నడమున, పర్చు-పబ్బు-హబ్బు (= వ్యాపించు-అను రూపములుగలదై యున్నది.

తఱుగు—“నీమేను చెన్నుఁ దఱిగె” = తగు. ‘తఱుఁగు’లో నుండియే—‘తగ్గు’—వచ్చినను ఇప్పుడర్థమునఁ బీనికి గొంతభేదముకలదు మూలదాతువు తఱ్. తఱ్ + అగు = తఱగు = బండించు,—తర్గు— తగ్గు—తక్కువ.

నచ్చి = నమ్మి “మీలావునచ్చి” అమ్మా నినునమ్మి చాల విషమంబగు నిష్ఠనవాసము కొప్పికొంటి” అని నమ్మి ప్రయోగము చూడ నందే కలదు. ఇది నాకు నచ్చినది అనునప్పుడుమాత్ర మీ దాతువు ప్రయోగింపఁబడుఁ చున్నది. కన్న “నచ్చు” విశ్వాసే. (=) దాతువు ప్రాచీనభాషలోనే కలదు. అధునిక భాషలో నది “నంబు” అను రూపమును బొందినది. తెలుఁగునను నంబిక - నమ్మికయను రూపము కలదు కదా.

భావించు = ఎంచు - తలచు (శ. రత్నా.) “పాంచాలి రావించి నుదేష్ట తృష్టభావించుచు నిట్లనియె” మదిలో తృష్టను తలంచుకొనిన నిచ్చట లాభమేమి? తనకు తృష్ట కలిగినట్లుగా నెదుటివారికి “ముఖవికారాదులచేఁ నగఁబఱచుచు”నని యర్థము చెప్పుకొనవలసియున్నది.

“భరమున నీపోరెడునెడ
బరమవిషాదంబు నీవు బలిమి మెఱపియు
ద్ధురవృత్తి జయము గొనినం
బరితోషము బొందు నన్ను భావించిమదికా”

వ. ఊహించి

“పలలుని దెన మాలిని చూ
చుకొల తెలుఁ గెదపొందు దెలివెడుం గంటెరె”

అని పలికినది.

విషాద సంతోషములు కలిగిన సమయమున ద్రౌపదిని “భావిండ్రి” అమె ముఖవికారాదులను గుర్తించి, ఊహించి - మదిలో తర్కముచేసి - చూచుకొల తెలుగునుబట్టి యామె “యెదపొందు” హృద్గతాభిప్రాయ

మును గనిపెట్టినవట నుదేష్ట. అనగా నుదేష్ట భావించినది - కనిపెట్టినది ద్రౌ: ది చూ స్కల తెలుగు. పదప నాయా వికారలక్షణములకుఁ గారణ మును 'పదిసూహించినది.' కీనిఁబట్టి 'భాపించుట' భాహ్యవ్యాపారము, పాపించుట-పదిలో బురుగు నాంతరంగిక వ్యాపారముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. దెనుక ద్రౌపదిని రావించి నుదేష్ట తృప్త భావించుచుఁ బలికినది. అనగా తృప్త కలిగినట్లు ముఖవికారాదులచే పృథక్ము చేయుచునుండి యనుట. సందర్భములనుగా నీవదిము నర్థము మారుచున్నట్లున్నది. తిక్కవాయుని భాషా ప్రయోగిపై చిత్రము, దానివలన భాష తెట్టి యపూర్వశక్తి కలుగుచున్నచో గమనింపఁదగి యున్నది.

అగము... "అపదలకు నగ్గంబయ్యె" = అధీనమయ్యెను. ఇది యిటీపల కాలమున సంతగా వాడుకలోలేదు. కాని దీనినుండి యేర్పిన 'అగ్గముపడు', 'అగ్గపడు', 'అగవడు-అను దాతువుమాత్రము-అధీన మైనది కంటఁబడునదే గావున, 'కనఁబడు' అనునర్థమున నిత్యవ్యవహార ములో నున్నది.

ంగు=కొలఁగించు, నివర్తించు "ఆంధ్రకుళంగము నీగఁజాలు పారు." కన్నడమున నిది 'నీగు' (=నశించు, పోఁగొట్టు) అపురూపము కలదే యున్నది. త. నీంగు ౧౯. నెగయు, ఎగయు. నణిత్తు-అణిత్తు.

"ననునాఁగకు, క్రొవ్వరుగ దేని తలపడు"-అను సందర్భమున 'అగు' దాతువువలెనే 'అగు' కూడా ప్రాచీనకాలమున సకర్మముగాఁ బ్రయోగింపఁబడి యున్నది. "మెజయు, కురియు" మొదలగున విట్టివనే కములింకనుగలవు. ౧౯. "లోచనదీప్తులడర నుంకించిన నాగి యాగి" (=అపి యోపి).

"మనంబు వాంఛలక్షణగంగ నీకేవిది నీగువాడ" ఇక్కడ నిచ్చుననియే యర్థముగనఁబడుచున్నది. అది 'నీగు', ఇది 'ంగు' నగునా తరమిడి-వరుసగా. "తరమిడి చంపింపఁజూచెదవు" కన్న- తర విడిదు. తయ్యము, తపదముకూడ నిప్పుదు వాడుకలోనున్న ట్లగపడదు.

కాని 'తరువాత' తర్వాత అనుపదము "సరిము" = క్రమము - అను నీ రూపమునుండియే యేర్ప-నట్లున్నది. cf. నక్క-కుమ. "తరితరంబి."

ప్రమోసిరి - "ఇట్లని ప్రమోసికనులు పురమునందును మీచు" ప్రమోయ-దాతు విప్పుట కలదు. "ప్రమోగు". మోగు అయినది. ఇదియే ప్రాచీనరూపమైనట్లగపడుచున్నది. తమిళ-ముఱంగు, కన్న-మొటె మొఱగు - మొటయు - ప్రమోయ - ప్రమోగు - (cf) కుక్క మొఱగుట, 'మొర' యా కిందుట, మొర వెట్టుట. అందియల మొఱపము - etc. "జనులు ప్రమోయట" మాత్ర మిప్పుడు వాడుకలో లేదు.

తివురు = ప్రమోగు - "దెసలు బీటలు వార తివురు చిందములు." దీనికి కోరు, యత్నించు మొదలగు నర్థములనేము లున్నవి. కాని యిది యప్పుడు వాడుకలోనే లేనట్లున్నది.

ఎయ్యు = వెంబడించు. ఎయ్య మెయ్యమురథయ మెరక మెసగ - తన్న. తమి - "ఎయ్యు," ఇది ప్రాచీనదాతువేగాని యిటీవల తెలుగులో బొత్తుగా నంతరించినట్లున్నది.

తెక్కొను = త్రాగు-మింగు "నడుమమెఱసి బడబాగ్ని దళంబై జలనిధిఁ ద్రెక్కొనియెడునోజం." ఇదియు వాడుకలో నుండి తొలగినది.

ఉదిలగొను = పరితపించు (శ. రత్నా) "ద్రౌపదిరూపమును నురిఁ దగిలి తనదు హృదయములు పృగమ త్తఱినుదిలగొనుచు." అట్లు మది నాగ్నినుదిలగొని యగ్నిదేవుం డతాగ్ంతతో నిట్లనియె." అగ్ని సంబం ధము కలిగినపుడు పరితపించు ననునర్థము యు కముగనే గనఁబడును. కాని యీ దాతు ఏటీవలికాలమున వాడుకలో నుండి పోవుటచే దాని మూలార్థమును నిర్ధారణచేయుటయు గష్టమే. ఇది దాతువుయొక్క మూల రూపమును నిర్ధారణ చేయుటలో నితర ద్రావిడ భాషలు కొంత తోడ్పడి వచ్చును. తమి. ఉదై = తన్నుట (to kick) ఉదై తుక్కొండ్రు = తన్ను కొను. కన్నడమున "ఒదె" - పాదప్రహరణ (to strike with the foot) (ఒదెదాడు - ఒదెదాడు = తన్నులాడు) అనియు దాతువులు కలవు. "మృగమురిఁ

దగిలి యుదిలగొను" అను సంవర్ధముననుదిలగొనుటకు "కొటుకొను, తన్నుకొను" అనునర్థమే యుత్తరముగా గనబడుటచే, నిదియే దాని మూలార్థమనియు, పరితపించుననునది = లాక్షణికార్థమనియుఁ దలంపఁదగి యున్నది. ఇట్లే తిక్కననాఁడు వాడుకలో నుండి తరువాత వాడుకలో సంతరించిన దాతువులయొక్కయు రూపముల యొక్కయు, వాస్తవార్థమును నెర్తయించుట నితర సజాతీయ భాషారూపములు కొంతవఱకుఁ దోడ్పడుచుండు ననుటకు సందేహము లేదు.

తెడగూడు "తెడగూడ దీని నీతని యొడిలినయిం బెట్టి కాయ్లు టుచితం బదయన్" = చచ్చిపోవునట్లుగా లేదా - చెడిపోవునట్లు. శబ్ద రత్నాకరమున నీరూపము గ్రహింపఁబడలేదు గాని 'తెడయ' = చచ్చ, వడు - అనురూపము తెలుపఁబడినది. తన్నడమున కీడు = వినాశ (to be ruined) అను దాతువు కలదు. తమిళమున "కెడు" = పాదయిపోవు అనుదాతువు కలదు. త. కెడు "కెట్టాక" = పాదయిపోయినాఁడు. తాలవ్యాచ్చగు "ఇ" కారసాహచర్యముచే "కెత్యకకారము" తాలవ్య "చ" కారముగా మారి తెలుఁగున "చెడు" అను రూపకము కలిగినది. చెడునుండి - చెట్ట వచ్చినది. కీడు అను ప్రాచీనరూపము కూడఁ గలదు. ఇప్పుడు చెడిపోవు అను రూపమేగాని తెడగూడు గాని తెడయు గాని వాడుకలో లేవు. మఱియొక రూపము కీర్చుడు అనుదానిని కూడ తిక్కన వాడినాఁడు "పేడియనఁ గిద్పడియందెనో కాక"

అలిగోను అవహసించు - "అకటపైఁ డండ్రు నన్ను నిట్లాదిగొ నఁగనేల" ఇచ్చిడిది వాడుకలో నున్నట్లు లేదు. సంస్కృతదాతువు పరి తపించు అనునది దీనిని వ్యవహారమునుండి త్రోసివేసినది. కాని తన్నడ మున అతె పరిభాషే [to slight, to disgrace] అనుదాతువు కలదు. 'అలిగోక' = అవహసించు, మోసగించు. కావున నిదియు ప్రాచీన దాతువు గనే పరిగణింపఁదగియున్నది.

పుల్లగిల్లు = భయపడు (శ. రత్నా) "పుయిలోట మోమున పుల్ల గిలగ." ఇచ్చట నీయర్థము కుదురదనుట స్పష్టమే. వీతివఁనఁ గలిగిన

విచారము మోమున వ్యక్తమైనదనియా? పుల్లనివస్తువు దినినప్పుడు మోమెట్లు చిట్లెంతుమో అట్లయ్యెనని యర్థము కానోపు.

అను—“మానినంపదలీనుచుండు”——నంపదల సీనుట. మల యొక సందర్భమున నీధాతువు ప్రయోగింపఁబడుచున్నను అట్టి ప్రయోగ మిప్పుడు వాడుకలోలేదు. [తమి. “శిలప్పు అనుంశెల్వమున్ ఈను” మోక్షము గచ్చును శుభ నిచ్చును. ఈన్ స్థానాంతర్లి. తెలుగు కన్న డముల తిర్యక్ప్రసవమునకె ‘ఈను’ తమిళమున నట్లుకాదు”]

ద్రావి భాషలో ధాతువులతోఁ బోల్పఁదగి సజాతీయములైన (cognate forms) రూపములు గలిగి తిక్కనచే ప్రాచీనం బగు మూలార్థమునఁ బ్రయోగింపఁబడి యాంధ్రభాషా చరిత్రమును బదచరిత్రమును దెలిసికొనుట కత్యంత సహాయమును జేయునవై యున్నవి.

ఇంకను విచిత్రములగు ప్రాచీన ప్రయోగములు నాటికొన్ని కలవు. క్రియారూపములలోను, కారప్రయోగమున గూడ ననేక చిత్రములు గాన నగును,

మూదల=తాగ్గణము. క్రియారూపమున “మూదలించు=హెచ్చరించునను నర్థమువచ్చినది. మున్+తల అనఁగా ముందుతల చూసినది మార్గదర్శి అనునది మూలార్థము కావచ్చును.

వలను—“పంజలనైనను వలనేర్పడగ నొకభంగిఁ జేసగఁ జేసి పాడిగొనగ” = తగినవిధము, ఇప్పుడు అవలను ఈవలను—అవల, ఈవల ప్రక్క = వలనకా అనునది. మూలార్థమును గోలుపోయి పంపమివిభక్తి ప్రత్యయమై స్థిరపడినది.

విచారము—“పితృకార్యము చేయఁగా విచారమ్ముననున్న” “అదియకావగచి”—వీనియర్థమునందలి మార్పు గమనింపఁదగినది.

పెల్లు—“దుర్దశల పెల్లునకు దురపెల్లుట”

వెంటను—“ఎమ్మొయివని వెంటను—వాని వెంటఁబడిపోయెను”

అని యందుముగాని, పనివెంట పెళ్ళినాడని యిప్పుడనము.

బడిక—అనుదానికి “పెళ్ళబడిక” అని వెంట పదముతోఁ జేర్చు కుండ, వ్యస్తప్రయోగ మిప్పుటికాలమున లేదు. కాని తిక్కన ప్రయోగమున “చనియెంగేతయ సుతానుదారికలబడిక” అనికలదు.

చూట—“తొల్లింటి చూటగలదె.” చూటగొను ధాతువుతో తప్ప చూట కిప్పుడువ్యస్తప్రయోగము లేదు. తమి. చూటైయాడు = తొల్లగొను.

కలిమి—“కాంతాదులతోడి పొంతుకలిమి భటునకుకా” = పొందు గలిగియుండుట. ఇప్పుడు కలిమి లక్షణార్థముగు నంపద యందేగాని, ధాత్యర్థమున వాడుకలేదు. ఇట్టిదే “దోషరనంబు పేర్చిచెరిచెకా”.

గోసెక్కు—“దీని నీవు గోసెక్కుగఁ జేసి” = దూరు, దోషము—గోసు. మోష శబ్దభవమై యుండును. “గోసెక్కు” అను పదబంధము నెంత శక్తివంతముగ (*effectively*) తిక్కన ప్రయోగించినాఁడో చూడఁడు.

చెటవట్టు—“నన్ను నతఁడు చెట్టవట్టినన్ ద్రోచి వెనంజన్న వెసు కొనుటయు”, ఇక్కడ మూలార్థమునఁ బ్రయోగింపఁబడినది. ఇప్పుడు చేపట్టు వివాహము అను నర్థమున రూఢిఁ జెందినది.

మై. “రెండుమైల నడతము” = రీతులుగా

మైమై—“సింహబలుఁడు నిన్ను పరిభవించి మైమైతోన యునికిం జేసి” “మైమై పోరి రుగ్రాకృతిన్” అనాయానముగా. త. మెన్ మై = మెల్లమెల్లగా. మార్దవము [త]

కొలఁది. “లోతుల చిత్తమునకు ప్రేగగు కొలఁదిమనను” — [రీతిగా] — ఈ యర్థమున నిప్పుడు వాడుకలేదు. [చేసినకొలది లేదా — నా శక్తికొలది — అనియందును]

మెయివడి = నమ్మతి — “మెయివడి చూపుగా”

వలపు = కోరిక - మూలార్థము. "రిషంబరిమార్పంగా వచ్చునేని యట్టిద నావలపు" *cf.* చేయవలయు - . ధాతువు - ఓల్, *cf.* చేయ నొల్ల. తమి. కన్న. మళ ఒల్, ఒల్లు.

ఓలము = మరుగు - "ఓలము బ గాలు నొక్కటిగా" దీనినుండి ఓలి మాసగొనియే' అను క్రియారూప మేర్పడినది.

ఒంటికి - "ఏచిచలంబున నొంటికిఁ జూచిన" = వేరువిధముగా

ఉద్దవిడి - ఉద్ద = మిక్కిలి అనునర్థముగల యుపసర్గ - కాని శ. రత్నా. న దేశ్యమనియే చెప్పబడినది. "ఉద్దవిడిన వసులి నూచ ముట్టుగఁదెత్తు" = "మిక్కిలి విడిపోయిన" *cf.* నన్నె. తుమా. ఉద్దవరి.

తరము - "తరమెఱిగి" - "మేల్తరములు"

"ఎందు లేకునికి వలన - [లేకుండుటవలన]

"విచ్చి జవినమస్త దేశంబులుం గ్రుమ్మరి" = విడిపోయి. ఇప్పుడు విచ్చి = విప్పి - విడదీసి.

చాలుట - కార్యంబే చందంబునఁ దెలుఁగగునాచాలుట కోర్వ వలయు. తమి - చాలు; క - సాలు = *to be sufficient*

కురుచ - "నాపలుకులు గురుచసేయక"

అటె - "జయలలిం జేకొనునటె"

రూపు - గుఱ్ఱములను రూపుగా నరయుట.

పొందు - చారు తమతమపొందుపట్ల కేగిరి.

తేరు - "గోమునమైఁగండ క్రొవ్వెఱేలువేర్లు" = క్రొవ్వెఱే గనబడఁనటుగాఁ జేయ

తేజము - "ఎంత తేజమైనవాని బుద్ధిగలుగు వార్కొల్లడు"

తరుము - "కాంతారంబున తరిమిపోవు సమయంబున" = త్వరి

తవడు - ఈ యర్థమిప్పుడు వాడుకలో నున్నట్లుగపడదు - ఇప్పుడు "తరిమికొనుపోవుట" యని కలదు.

మొఱపము = ర్వని అందియల మొఱపంబున కరుగుదెంచి'
దాతువు - మ్రోగు - తాపా మొఱపాలు?

'మూడమంచు', 'అట్టనుడు గవియించిన యంప మూడమంచు
దళముగఁ గప్పిన' - తమి. మూడు = మూయు. మూసుకొని వచ్చిన
మంచు - మూడమంచు

ఓజలు మెఱయు___భీముడనేక విచముల నోజలు మెఱయుచు.
డిఱడిల్లు___"ఇట్టి పనికి నూఱడిల్లి తోమకొనగ నిచట నీడగు
చుట్టంబుడనివి పడయు వాడనొక్క." = ఓషశమింపు.

"బిడ్డినిన మదనునిచే ధృతివాసిన సింహబలుడు." చే=తృప్తి
యార్థము 'మూలముగా' ననియూ?

"ఇప్పు దానియ్యెడ కేగు దేవలయుచేవని సేయఁగ బూని"

"దీనిపై నెయ్యముకల్కి యే కొంది నీమదికింతయు నాకుఁ
జెప్పుమా" - శ్శస్త్రప్రయోగ విశేషము గమనింపఁ దగినది=నీమనస్సునకు
దీనిపై స్నేహముండుట?

"ప్రియము చూడ్కి మునుఁగువడఁ దనుసంభావించు నెడ"

దెస = దుఃస్థస్థ = అపస్థ - "తననీచపుదెస యొరు లెఱుంగక
యందఁ" ఇప్పుడు 'దిక్కు' 'వైపు' అనియే యర్థము.

బ___కలిమికి నొప్పగు నీగియు బలిమికి దొడవై నయట్టి బల
గమునై." = బలగము కలవాడై యను నర్థమున.

"మత్స్యవతిమును దనయలుకలోనివాడ కొదలంచి"

"పలుకంగఁ జాలఁడయ్యెడు నకటా"

"కార్యవై ధన ప్రాభవకౌడములకు నొరులకై నఁ గైవారమై
యొలసిలు"

"తనవత్తనమువిన్న మునిజనంబులకై ననలవరించుకొనగవలయువాడు"

"రిత్తకురిత్త చెంగినప్పు"

“తమయన్నకు నగ్నియిచ్చువారై”

“వారేమనిరేని మఱియుం దగనాడి”

“నీమాటలకు నేమిగులంగా వెలుతుఁబోదు మీదెట్లుండెఁగా”

“మనకు మార్కొను నట్టి కాలఁదికాదు”

“తానట లేరమెవ్వరున్”

“తనతన వాహనములాయుధములెల్ల జనంబులుననువు సేసికొనుడు”

“ఇవి నీతెగకాలఁదివి.”

“పాండునందనులయన్న యిమ్మెయిఁగనవేఁడి.” తమి- వేండుం

“బల మెల్లఁగా వెలురెండురూపాయలుగఁ జొచ్చి”

“నాలుపుగాఁ బోయి”

“భయరసము పఱు పెట్టునఁ బగఱువాల”

“పెద్దదొరలు చీరలొలువబడిరి”

“పతియెఱుఁగఁదొకో జనులు నిజము సేయుదురే”

“దుఃఖములకు నగపడకుండు”

క్రిచకుఁ బరిమార్చుటకీపుడు గడవఁబడియెనే”

కా ర క వి శే ష ము లు

“కంతకు నేర్చునీకు”

“నినుం గొనియాడుచేతఁ దానెంతయుఁబెద్ద”

“తద్వృత్తమునకు వన్నెలుము.

“యక్షినిచే నగపడ్డవీని ప్రాణంబులు.

“వినరి నేలతోఁద్రేసి వీపుననుండిపెట్టిన”

“క్రిచకుని దెన నన్నొకక్రిడు తెరవు పొరయకుండగాపుము”

“క్రిచకుదురాచరణంబు నాకుఁబ్రకటించి”

“ఇట్లు లోక మూర్ఖునిచేఁదుదిఁబోయి కోలుపోయిన యభిమానము”

“వృథానుతుల దిక్కునఁ దవ్వయిభీతుడై”

“వారికిన్ విలాపముసేసె”

“తలపోతగలిగి యమ్మొలతపచ్చుటకుఁ దానొండు పంతలు పుట్ట
జంపనొక్క”

“గంధర్వులచే వడి మృతినొందె”

“నైరంధ్రు కపాయము వొందదని యూహించి”

“వారికినుతింపగ నేల నిసర్గవృత్తముల్”

“మాకుంజూడ పాండవులు పొడవడంగి లేకపోయిరి.

“నాకోడి ప్రేముడింగడు నాతురయై”

“ఏమని వినియెదనో నీచేననుడు.”

“వారలకు వగవవందు.”

“అతని నెవ్వరికేనియుం బొగడవలయు.”

“పాపమున గురులకు మార్కొనియెదము”

ఇట్లు తిక్కనార్యుని యాంధ్రభాషా జాతీయప్రయోగ చమత్కారము లపారములై వెలయుచున్నవి. అతనిభాషాశక్తి, ప్రయోగ చమత్కృతి, జాతీయపై ఖరి, పదసంగ్రహణ నైపుణి, యనన్య సామాన్యములు. అప్పటి తిక్కనార్యుని భాషకును, ఇప్పటిభాషకును విశేషవ్యత్యాస ముగవడుచున్నది. ధాతు, పద, కారక, క్రియారూప, జాతీయప్రయోగ విషయమున నెంతేని భేదముకలదు. అతని కాలమునందలి యాంధ్రభాషా స్వరూపస్థితిని గనుగొని, అది కాలక్రమమున నెట్టి మార్పులకు లోనై ప్రస్తుత స్థితికివచ్చినది, అప్పటి యాతని భాష యెంతపఱకంతరించినదియు తెలిసికొనుటగా నాతని భారతమందలి దేశీయ పదముల పట్టి కలను తయారుచేయు పెంతయు నావశ్యకమై గన్పడుచున్నది. వీనిని తరువాతి

భాషతోడను పూర్వకపుల యొక్కయు శాసనములయు భాషతోడను బోల్చినచో నాంధ్రభాషాచరిత్రమును గొంతవఱకు దెలిసికొనుట కవకాశ మేర్పడగలదు.

శుభసంహారము

ఇట్లు సహజంబై, సలక్షణంబై, శక్తివంతంబై, జాతీయ యుక్తంబై, దేశీయబహుళంబగు నాంధ్రభాషతో, భవ్యకవితా చేసుంటు, విజ్ఞాన సంపద్విభ్యాతుఁడు, సంయమిప్రపఃర సంభాష్యాను భావుండునగు కృష్ణదేవరాయనుఁ డర్థిలోకహితనిష్ఠంబూని రచించిన లేఖ్యంబగు నీ యామ్నాయమునందలి యర్థమును బ్రబంధమండలిగా రచించి యాంధ్రా వళికి మోదముం గూర్చ నెంచిన తిక్కనాయకుఁడు “హృదయాహ్లాది, చతుర్థ, మూర్జితకథోపేతంబు నానారసాభ్యుదయోల్లాసి” యగు నీవిరాట పర్వమును రచించు సంపర్చమున. సంస్కృత మూలమునందలి యర్థ మును కావ్యకళాదృష్టితోఁ జూచి యందలివిషయముల యౌచిత్యానౌచిత్య ములను, గుణదోషములను బరిశీలించి మూలమునందలి మే విషయమెచ్చుట నుపయోగించుకొననగునో వానినచో నుపయోగించుకొనఁచు, సందర్భాను కూలముగఁ రసమును బోషించుచు, పాత్రలశీలమును వ్యక్తీకరించుచు, సంభాషణలను బెంచుచు, కథాంశములను దారుమారుజేయఁచు, కావ్యకళా సౌందర్యమునకుఁ దోడ్పడని సందర్భములను విడినాడుచు, నద్దావిఁ బోషించుట కనువగు వర్ణనలను—అనఁగా వ్రక్కతి వర్ణనలను, శీలపోషక వర్ణనలను, భావస్ఫూయసూచక వర్ణనలను మనోహృత్తి వ్రకాశక—వ్రస్పో రక—వర్ణనలను, స్వీయదేశీయాచార వర్ణనను సందర్భానుకూలముగ స్వయముగరచించి చేర్చుచు దన భాషాంతరీ కృతగ్రంథము నత్యంత రసోద్బోధకంబై కావ్యకళకాదర్శ భూతంబై స్వతంత్రంబగు నుత్తమ ధ్వనికావ్యముగనొనర్చి ధన్యుడై నాఁడు. అంధ్రావళి కత్యంతమోదముం గూర్చినాఁడు. భక్తకోటికి పరణీయుడై నాఁడు. తాననుభవించిన కవిత

ఆంధ్రభారత కవిత్వ విమర్శనము

363 - 1

తత్వ నిరతిశయానుభావానందమును దన దేశీయులకుఁ గూడ చవిగొలిపి
నాడు. ఇత ఉద్యోగాదులగు శక్తిని పదునాల్గింటిలోఁ గూడ నాంధ్రావళి
యీమహనీయుని కావ్యశిల్ప మహత్వము నారసి యత్యంతామోద భరి
తులై కావ్యరసాంబుధి నద్వైతానందాంబుధి నోలలాడుదురు గాక : : :

ACC NO. 863

894.813100

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

జూ. 20 2000

మా ఇతర ప్రచురణలు

సాహిత్య దర్శనం	కె. వి. ఆర్. నరసింహం	50-00
రత్నావళి	"	8-00
సంస్కృత వ్యాకరణ ప్రకాశిక	కె. ఎ. కృష్ణమూచయ్యలు	25-00
మహాభారతము తత్వదర్శనము	డా॥ రామకోటిశాస్త్రి	5-00
తిక్కన హరిహరనాథ తత్వము	"	7-50
యయాతి చరిత్ర	"	3-75
భువన విజయం	పోలూరి హనుమచ్ఛానరిరామశర్మ	6-00
గుహుడు	బృందావనం రంగవాయిద్యలు	8-00
సాహిత్య కౌముది	గుంటూరు శేషేంద్రశర్మ	4-00
మాళవికాగ్నిమిత్రము	మోచర్ల రామకృష్ణయ్య	3-00
వ్యాస ప్రభాస	కొక్కాండ సత్యవతి	4-00
సుభాషిత రత్నావళి	చెంటల గోపాలకృష్ణ	10-00
జాతీయాలు పుట్టుపూర్వోత్తరాలు	"	
మరియు సంస్కృత న్యాయాలు		10-00
ప్రతిజ్ఞ	డా॥ కొర్లపాటి శ్రీరామమూర్తి	3-50
శృంగార నైషధం (సి. 4 అధ్యాయాలు)	శ్రీనాథుడు	2-00
లక్ష్మీ సహస్రన కావ్యం	డా॥ వేదుల సూర్యనారాయణశర్మ	20-00
అంతరార్థ రామాయణం	"	20-00
అర్య చాణక్యము	"	20-00
రక్షభట తత్వశాస్త్రం	"	10-00
శ్రీగురుగీత	"	8-50
తెలుగులో చాటు కవిత్వము	ప్రొ. జి. లలిత	45-00
సాహిత్య శిల్ప సమీక్ష	పింగళి లక్ష్మీకాంతం	25-00
అంధభారత కవితా విమర్శనము	కోరాడ రామకృష్ణయ్య	20-00

